

Kazincbarcika

zsákutca vagy útelágazás?

Budapest
1995

Készült:
A Kazincbarcika Városi Önkormányzat megbízásából
a Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja
Budapesti Osztályán

Szerkesztette:

Sikos T. Tamás

A kötet szerzői:

Id. Baranovszky Ferenc (marketing)
Baranyi Béla
Balázsne Varga Margit
Baukó Tamás (szedés)
Beluszký Pál
Fenyvesiné Simon Ágnes (rajzok)
Kerényi Attila
Murányi Zsuzsa (címlap)
Poór István (foto)
Sikos T. Tamás
Süli-Zakar István
Szirmai Viktória
Tiner Tibor

ISBN 963 8371 96 X

MTA Regionális Kutatások Központja
Felelős kiadó: Illés Iván főigazgató

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ	5
BEVEZETŐ.....	6
1. A MÁT FORMÁLÓ MÚLT	8
1.1 A VÁROS ELŐTÖRTÉNETE	8
1.2 1949-1957 TERVEK ÁLMOK „LAPOZÁS”	9
1.3 1958-1970 A VÁROS „ZÁRBASZÖKKENÉSE”	11
1.4 IFJÚKOR (1970-1990)	13
1.5 GONDOK TERHELTE FELNÖTTKOR (1990-)	18
2. A VÁROS GAZDASÁGI ÉLETE	20
2.1 KAZINCBARCIKA GAZDASÁGA 1989-IG	20
2.2 A VÁROS GAZDASÁGI ÉLETE A RENDSZERVÁLTÁS IDŐSZAKÁBAN (1989-1994).....	26
2.2.1 Kazincbarcika a gazdasági rendszerváltás küszöbén.....	26
2.2.2 A privatizáció és az új vállalkozási formák jellemzői.....	28
2.2.3 A vegyipar mint kulcságazat szerkezeti-szervezeti átalakulása.....	32
2.2.4 A Borsodchem Rt. "leányvállalatai".....	34
2.2.5 A privatizáció egyéb vállalati példái	36
2.3 A JÖVŐ KILÁTÁSAI, VÁRHATÓ TENDENCIÁK (GAZDASÁGSTRATÉGIAI ELŐRETEKINTÉS).....	36
3. „IPARI TELEPHELYBŐL” - VALÓDI VÁROS (KÖZPONTI SZEREPKÖR, VÁROSI INTÉZMÉNYEK, VONZÁSKÖRZETEK).....	39
3.1 A VÁROSI SZEREPKÖR ÉRTELMEZÉSE.....	39
3.2 KAZINCBARCIKA VÁROSI SZEREPKÖRÉNEK KIALAKULÁSA	42
3.3 KAZINCBARCIKA VÁROSI SZEREPKÖRE MA.....	47
3.4 KAZINCBARCIKA VÁROSI INTÉZMÉNYEINEK VONZÁSA	55
3.5. MIT TEHET EBBEN A HELYZETBEN A VÁROS?.....	72
4. KAZINCBARCIKA ÉS KÖRNYÉKE KERESKEDELMI SZEREPKÖRE ÉS LEHETŐSÉGEI	75
5. TÁRSADALMI ÉRDEKKONFLIKTUSOK ÉS A POLGÁRI VÁROSFEJLŐDÉS KAZINCBARCIKÁN.....	84
5.1 A VÁROSFEJLŐDÉS ÉS A TÁRSADALMI KONFLIKTUSOK ÁLTALÁNOS ÖSSZEFÜGGÉSEI.....	84
5.2 TÁRSADALMI ÉRDEKKONFLIKTUSOK A RENDSZERVÁLTÁST KÖVETŐEN KAZINCBARCIKÁN.....	86
5.2.1 A komplex válság és a városfejlődés összefüggései.....	86
5.2.2 A helyi hatalmi konfliktusok	91
5.2.3 A környezeti konfliktusok.....	93
5.2.4 A hatalmi elit és az értelmiség konfliktusai	97
6. KÖRNYEZETVÉDELME KAZINCBARCIKÁN	102
6.1 KÖRNYEZETSZENNYEZŐ ÜZEMEK, VÁLLALATOK ÉS KÖRNYEZETVÉDELMI TEVÉKENYSÉGÜK.....	103
6.1.1. Borsodi Vegyi Kombinát Rt. ill. BORSODCHEM Rt	103
6.1.2. Borsodi Hőerőmű.....	111
6.1.3. Habselyem Kötöttárugyár 4. sz. Gyára.....	112
6.1.4. A Borsod Volán Személyszállítási Rt kazincbarcikai üzemei	114
6.1.5. Ytong Hungary Kft.....	114
6.1.6. Kommunális fűtés	115
6.2 A VÁROS LEVEGŐSZENNYEZETTSÉGE, LEVEGŐTISZTASÁGVÉDELME	115
6.3. A VIZEK SZENNYEZETTSÉGE ÉS VÉDELME.....	118
6.3.1. Felszíni vizek	118
6.3.2. Talajvédelem	120
6.3.3. Zajvédelem.....	121

6.3.4. Hulladékkezelés	122
6.4. A LAKOSSÁG EGÉSZSÉGI ÁLLAPOTA - A KÖRNYEZETI ÁRTALMAK TÜKRÉBEN	123
6.5. MIT HOZHAT A JÖVŐ?	125
7. LAKÓTELEPBŐL - LAKHATÓ VÁROS.....	127
8. FŐBB MEGÁLLAPÍTÁSOK ÉS A VÁROSFEJLESZTÉS JÖVŐBENI STRATÉGIAI LEHETŐSÉGEI	139
IRODALOMJEGYZÉK.....	144
FÜGGELÉK.....	147
KÉPEK	150

ELŐSZÓ

Tisztelt Olvasó!

Kazincbarcika város neve mindenkiben más és más érzéseket támaszt. Egyesek számára egy elhibázott gazdaságpolitika megvalósulása, míg mások nosztalgiával gondolnak rá, mert a kövek kezük munkáját és ifjúságukat is őrzik. Tízezrek építették, mások készen kapták. Voltak akiket csak megérintett a szele, ám sokan gyökereket eresztettek itt.

Közel negyvenezer ember lakhelye, a haza egy darabja, s elfogadták, megszerették, mert számukra itt méretett ki az a néhány négyzetméter is, ahonnan nincs tovább...

A város fejlődése, néhány más városhoz hasonlóan külön kategóriát képez, hiszen a hajdani három kis falu (Barcika, Sajókazinc, Berente) mellett tudatosan, tervszerűen konstruált, modern lakóhely, város alakult ki. Már a várossá nyilvánítás előtt nagyarányú, az akkori technológiát és ízlést magán viselő lakóházépítés kezdődött. Ennek köszönhetően a város lakossága rövid időn belül megsokszorozódott.

Kazincbarcika mindig "hálás" terület volt a különböző szociológiai, társadalomtudományi vagy éppen gazdasági kutatásoknak, hisz a város heterogén összetétele, dinamikus fejlődése izgalmas munkát ígért.

Ugyanakkor azt is el kell mondani, hogy a mindenkori városvezetés is fontosnak tekintette a kutatásokat, és még fontosabbnak azok eredményeit, illetve az azokból leszűrhető tanulságokat. S hogy miért?

Mert ezekre lehetett megalapozott, távlatokban is eredményekre vezető várospolitikai döntéseket hozni.

A 80-as évek vége, 90-es évek eleje a gazdasági változások, az átalakuló társadalom kora. Az egész ország problémái régiókban, a hajdan ünnepest és kirakatban lévő "borsodi medence" vidékén még erőteljesebben jelentkeztek. Szinte valamennyi krónikus tünet felütötte fejét városunkban: munkanélküliség, családok elszegényedése, környezetvédelmi katasztrófa-veszélyek stb...

Van-e perspektíva az itt élők előtt?

Lehet-e találni megoldást itt, ahol a lokálpatrióta kötődések most vannak kialakulóban. Egyáltalán, milyen esélye van a városnak a jövőben?

Talán ezekre a kérdésekre is sikerül választ kapni e könyvben. A témák mindenesetre izgalmasak, hisz a szerzők foglalkoznak városunk gazdasági lehetőségeivel, a környezetvédelem problémájával, társadalmi érdekkonfliktusokkal, a vonzáskörzet és a város kapcsolatával, megoldások, kitörési pontok keresésével.

Én bízom abban, hogy e könyv segíti azoknak az embereknek a munkáját, akik a város fejlődéséért sokat tehetnek, valamint érdekes olvasmány lesz mindazoknak, akik kíváncsiak a különböző gazdasági-társadalmi összefüggésekre.

S mindenekelőtt abban bízom, hogy Kazincbarcikának a "látványos múlt" után, a jelen nehézségei ellenére LESZ JÖVŐJE.

Ludányi Attila
polgármester

BEVEZETŐ

A város egyidőben született meg a Borsodi Vegyi Kombináttal, fejlődése és jövője is elválaszthatatlan tőle. Mint "szocialista" város kiemelt erőforrásokkal rendelkezett az elmúlt 40 esztendő során, ennek köszönhette dinamizmusát, ez tette lehetővé a nagyütemű lakásépítési programok megvalósítását is.

A munkalehetőségek és a lakáshoz jutás kedvező feltételei szinte mágnesként vonzották a fiatalokat, ennek következményeként nem csak fiatal város, de a fiatalok városa is lett egyben. A város életében a nehézségek akkor jelentek meg, amikor a központi beruházások és támogatások elmaradtak és az ország gazdasága is radikális átalakulás (a piacgazdaságra való áttérés, a földtulajdon formáinak változása és az egyes ágazatok, mint pl. a bányászat és a vegyipar piacának beszűkülése) irányába mozdult el. Ezen körülmények szükségessé tették az erőforrások racionálisabb hasznosítását mind a város gazdaságában mind, annak gazdasági életet befolyásoló iparában.

A szűkített újratermelésnek kísérő jelensége a munkanélküliség, mely ma már tartósan 30% körüli. A város és a régió elvesztette korábbi vonzóerejét napjainkra válságövezetté alakult át.

A könyv keretei között arra kívánunk vállalkozni, hogy feltárjuk a város és városkörnyék életében a legneuralgikusabb és feszítőbb társadalmi és gazdasági kérdéseket, továbbá a felmerült problémák orvoslására kívánunk alternatív lehetőségeket vázolni. Természetesen az általunk vázolt javaslatok csak egy kutató csoport meggyőződését tükrözik, megvalósulásuk a város polgárainak aktivitásától függ.

A kötet nem monográfiának készült, ezért nem törekedhetett teljeskörűsége, minden részlet aprólékos leírására, csak a fő problémakörök átfogó elemzését tartottuk járható útnak a munka elkészítése során.

A könyv első fejezetében egy rövid történeti áttekintést adunk a város kialakulásáról és a város fejlődésének folyamatáról. Ezen fejezethez szorosan kapcsolódik az a kérdéskör, hogy az "ipari telephelyből a valódi várossá válás" folyamata hogyan alakult Kazincbarcikán. A folyamat mérhető azáltal, hogy a város mennyire és milyen mértékig játszik központi szerepet a városkörnyék életében s vizsgálataink során többek között erre kerestük a választ.

A város gazdaságának elemzésekor a domináns ágazatokat elemeztük, így a város gazdasági életét kevésbé befolyásoló területek csak említésszerűen szerepelnek a kötetben, így pl. a mezőgazdaság, az idegenforgalom. Ezen területek gazdasági súlya igen csekély, a város gazdasági életében soha nem játszottak számottevő szerepet és valószínűleg a jövőben sem lesznek meghatározóak. A város jövője szorosan kötődik a vegyipar fejlődésének alakulásához, annak perspektívájához.

A BVK teremtette város magasabb béreivel tízezreket csábított falusi lakóhelyük végleges elhagyására vagy az ipari munkahelyre való ingázásra. Közülük most rövid idő leforgása alatt ezrek váltak munkanélkülivé, szembe kerülve egy nélkülözéssel teli, kilátástalan jövő fenyegetésével.

A könyv keretei között elemezzük a társadalmi érdekkonfliktusok kialakulásának okait a rendszerváltást követően. Az elemzéshez a városi elit 19 képviselőjével készítettünk interjúkat. A várospolitikai korán érzékelte saját korlátait, 1989 után éppen ezért fokozatosan autonómiára törekedett, de azt is érzékelte, hogy az átalakuló nagyvállalatnak az érdekei nem azonosak a városéval, kevésbé

törekszik a gyors krízis-kezelésre. Ennek következtében a városi vezetés és a legjelentősebb vállalat, a Borsodchem Rt. kapcsolata is megváltozott. A jövő szempontjából fontos kérdés a város és a Borsodchem Rt. kapcsolatának alakulása. A válságkezelés csak közösen oldható meg.

A vizsgált probléma körök között különösen fontos kérdésnek tartjuk a környezeti problémákat. A városban felgyülemlett környezeti ártalmak megfelelő kezelése hozzátartozik egy valódi várossá váláshoz, ill. a városi népesség komfort-érzetéhez, hiszen a környezeti problémák éles társadalmi konfliktusokat eredményeznek. A város megcélozhat a környezetrehabilitációval foglalkozó nemzetközi cégekkel való együttműködést, melynek előnyei a város számára a környezet állapotának fokozatos javulásában jelentkezhetnének és a város nevének nemzetközi ismertségét eredményezhetnék. A válságból való kitörés alternatíváit részletezzük a könyv zárófejezetében.

A kötet elkészítésében több tudományterület (geográfia, közgazdaságtan, szociológia) képviselői vettek részt azzal a céllal, hogy a közös munka révén még inkább meg tudjanak felelni a többirányú elvárásnak.

A kötetet a város *polgárainak ajánljuk* és mindazoknak, akik a város problémáit szívükön viselik.

A szerkesztő

1. A MÁT FORMÁLÓ MÚLT

A könyv, melyet kezében tart az Olvasó, nem monográfia. Különösen nem várostörténeti monográfia. Ám ha célunknak, a város előtt álló feladatok, lehetőségek, nehézségek áttekintésének meg akarunk felelni, nem kerülhetjük el, hogy ne vessünk futó pillantást a város múltjára abban gyökerezik ugyanis a jelen számos gondja.

Kazincbarcika története kétszer kezdődött. Először a középkor homályában, mint majdmindegyik magyarországi településnek. Sajókazincot már 1240-ben, Barcikát 1381-ben említik az oklevelek. Másodszor a 2. világháború utáni években, amikor az ország(át)építés nagyra törő tervei s a megindult - kétségtelenül grandiózus méretű - építkezések nyomán olyan település formálódott Berente, Barcika és Sajókazinc területén, melyet nem tekinthetünk e három "őstelepülés" szerves folytatásának.

1.1 A város előtörténete

A város "előtörténetét" 1947-49-ig számíthatjuk, noha természetesen az "ősközségek" 13. századig visszavezethető múltja is jó néhány korszakra lenne tagolható. A Sajó-völgy három falva a 19. század derekáig környezetéhez képest meglehetősen jómódú agrártelepülés. A Sajó-völgy termékeny talajokat kínált, s a folyót követő postaút kedvező forgalmi helyzetet biztosított a három községnek. A Sajó-völgy rétjeire, legelőire támaszkodó állattenyésztés, az ármentes térszíneken folytatott szántóművelés mellett a hegylábakon régi múltra visszatekintő szőlő- ill. bortermelés folyt (a 19. század közepének viszonyait leíró statisztikus-geográfus, Fényes Elek szerint Kazincon "bor bőven" termett, Berente leírásánál pedig megemlíti: "Első osztályú szőlő ill. bortermő, még kereskedésre is jut"), s zöldséget, elsősorban káposztát is nagyban termeltek piacra. A 30-as évekre már boltkertész-jellegű, intenzív kertkultúra kezdett kialakulni a Sajó-mentén. Az erdő nemcsak fát adott, hanem egy-egy részét kiirtva, ismételten új mezőgazdasági területhez juttatta a három falu lakosait. S miután a múlt század második felétől egyre nagyobb arányú a környék bányászkodása s a távolabbi környéken (Diósgyőr, Ózd, Borsodnádasd, Rudabánya stb.) sok munkáskezet foglalkoztató gyáripár települt, a mezőgazdaságban feleslegessé vált munkaerő talált munkaalkalmat az agrártermelésen kívül is. Ezért a falvak paraszttársadalmában magas volt az önálló családi gazdaságokként működni képes "üzem", a 10 kh-nál nagyobb gazdaság (1941-ben e három község agrárnépességének kb. 41%-a rendelkezett 10 kh-nál nagyobb földterülettel). A három község falusi társadalmára azonban nem is ez volt a legjellemzőbb, hanem az, hogy már nagyon korán bekapcsolódtak a későbbi Borsodi Iparvidéken meginduló iparosodásba, először és mindenekelőtt a bányászkodásba. Sajókazinc területén, a Herbolya-völgyben már az 1850-es években folyt termelés. 1894-95-ben jött létre a Barcikai Kőszénbánya Vállalat, 1897-ben a Sajókazinci Kőszénbánya Rt. Ekkor vette kezdetét a folyamatos bányászat a Herbolya-völgyben (1894: Anna- és Emil-tárók, 1895 Zsófia-táró stb.). Itt munkáskolóniát is építettek a bányatulajdonosok. A termelés erősen ingadozott, a vállalatok gyakran cseréltek gazdát, tönkrementek ill. újjáalakultak. A legtöbb bányában időszakos volt a termelés - az őszi-téli hónapokra korlátozódott -, így a bányamunkát vállalkók között többségben voltak a "kétlakiak", akik nem adták fel törpe- vagy kisbirtokuk

művelését, az önellátó gazdálkodást. A századfordulón Sajókazincon már csak a keresők 47,7%-a dolgozott a mezőgazdaságban, ugyanakkor 36,6%-a a bányászatban. Viszont Barcikán és Berentén, épp a "kétlakiság" miatt, alig mutatott ki bányászt a népszámlálás. A két világháború között felépült a Barcikai Erőmű (a "kiserőmű"), Berentén átmenetileg szénleptároló üzemelt. 1930-ig (a 3 községben) a mezőgazdasági keresők aránya 36,9%-ra csökkent. A bányamunka és a vasút felszívta a mezőgazdaság munkaerő-feleslegét, beköltözést indított el, végső soron megbontotta a tradicionális paraszti társadalmat. Ezt a változást e falvak etnográfus kutatója, Viga Gyula a következőképp jellemezte: Létrejött "...egy erősödő bolthálózat is, ahol az iparcikk mellett pékek, hentesek, élelmiszerüzletek, korcsmák és vendéglők sajátos "kisvárosi" ellátást biztosítottak. A korai pénzgazdálkodás, az orvosi, gyógyszerári, szülésznői ellátottság, a különböző iparos- és gazdakörök, önképző körök, vallási egyesületek, a vasutas és bányász kultúrházak, az iskolák, a mozi erőteljes polgárosodást indítottak el, melynek eredményeként falvaink gazdálkodásban, viseletben (csak Barcikán 3 szabó volt a 30-as években), mentalitásban lényegesen előtte jártak a környező bükki, ill. Sajó-völgyi településeknek". (Viga Gy. 1983.)

A 2. világháború után először a bányák államosítása, a termelésük "felfuttatása" gyorsította a vázolt folyamatokat a három községben. ennek eredményeként 1949-re az agrárkeresők aránya tovább csökkent, 26,8%-ra. A népesség szolidan növekedett (1870 - az első hivatalos népszámlálás éve - és 1949 között kerekén kétszeresére). 1941 és 1949 között 13,5%-kal. 1947-ben Barcikát és Sajókazincot közigazgatásilag egyesítették, 1948-ban véglegesítve a Kazincbarcika nevet. Ezen aktust a következő korszak jelképes nyitányának is felfoghatjuk.

1.2 1949-1957 tervek álmok „lapozás”

Kazincbarcika "keresztelőjekor" már formálódott a tervgazdálkodás elképzelései, melyek középpontjában az ország iparosítása, a nehézipar erőltetett fejlesztése ("Magyarország a vas- és acél országa"), gazdasági autarkiajának (önellátásra való képessége) kiépítése állt.

Ezen elképzelések egyike volt az ún. "borsodi kooperáció", mely már a hároméves tervben felvetődött. Úgy vélték, *a sajóvölgyi szénkészletek elegendőek egy villamosenergetikai-barnaszénkokszoló-vegyipari kombinát telepítéséhez*, a Sajó vize, a pértis készítéséhez szükséges mészkő közelsége támogatta ezt az elképzelést. A kooperáció színteréül választott Kazincbarcikán és Berentén tehát széntüzelésű erőművet, szénosztályozót, kokszolóművet, s barnaszénalapú vegyigyárat ("nitrogénmű") kívánatos építeni, a szükséges kiszolgáló művekkel együtt, mégpedig igen rövid idő, 3-4 év alatt. az eredeti elképzelések szerint a "kooperáció" 1953-ban már működött volna. Mivel mindez a szénbányászat további gyors fejlesztését igényelte, felvetődött a szénbányászat munkaerő-kérdése, annak megoldási lehetőségei (a bányászok számának gyors növelését a munkaerőhiány gátolta). Végül olyan elképzelés született, hogy a sajóvölgyi bányászat "lakótelepe" is Barcikán épüljön fel - rövid távon 4000, nagyobb távlatban 10000(!) bányászlakás. Kóródi József, az ötvenes évek borsodi iparvidékének kutatója írta: "A kérdés ezek után úgy vetődik fel, hogy hová telepítsük ezeket a lakásokat, illetve ezen keresztül a bányászati és egyéb dolgozókat. ...Kazincbarcika városfejlesztési tervénél a tervezők abból indultak ki, hogy az új város ne csak a helyi üzemek munkaerőinek letelepítését szolgálja, hanem egyúttal a sajóvölgyi szénbányászat bányászvárosi

centruma, elsőrendű bányásztelepülés is legyen. Az új város beruházási programjában 40% bányásznépességet terveztek, nem számítva a szénosztályozó és a bányagépjavító dolgozóinak létszámát". (S rögtön idézzük a Szerző 1959-ből (!) származó kritikáját is: "A tervezők annak ellenére, hogy általában helyes elvekből indultak ki - a bányászok részére kulturált városi életet, megfelelő kommunális ellátottságot kívántak biztosítani -, a népgazdasági érdekeket szem előtt tartva igyekeztek az olcsóbb csoportos építést javasolni. Emellett azonban a tervezőket sokszor elragadja a vágy, hogy ha már új várost építünk, legyen az nagy és monumentális és oldja meg ideálisan a problémákat. A másik oldalon állnak a bányászok, akik a régi megszokotthoz, sokszor éppen a kétlakiságból maradt hagyományokhoz ragaszkodva, hangsúlyozzák, hogy az "aknára" telepített lakóhely az előnyös, amivel a bányászok megszabadulnak a fáradságos napi ingázástól és biztosítani lehet nekik a "kis háztáji" gazdaságot is (sertést és kertet) stb. Kétségtelenül vannak mind az egyik, mind a másik álláspontnak előnyei, illetve hátrányai. A központi bányászcentrum nagyobb lehetőséget nyújt a kulturált városi élet biztosítására. Az építkezési költségek kisebbek. A másik oldalon ugyanakkor kétségtelenül előnyt jelent a lakóhely és a munkahely közelsége, mert így a dolgozók megmenekülnek a napi utazgatás fáradalmaitól és a szállítási költségek is megtakaríthatók. A kompromisszumos megoldás lényege az, hogy Kazincbarcikának bányászvárossá való fejlesztését folytatni kell, de csak olyan mértékig, amilyen mértékig azt a közvetlen Kazincbarcika környéki bányák fejlesztése - az egyéb telepített iparok mellett - megkívánja, illetve addig ameddig a bányásztelepülések gyors közlekedési viszonyainak megteremtése biztosítva lesz.")

A "borsodi kooperáció" munkaerő-szükségletének biztosítása és a bányászok letelepítése lakások ezreinek építését is megkövetelte - megszületett tehát egy új város felépítésének szándéka is. "Új" városok építésének gondolata ebben az időben nem állt távol a világ építészetének gondolkörétől, "mindennapos" gyakorlatot jelentett a Szovjetunióban is - s így elfogadottá, ideológiai-politikai töltettel gazdagítva egyenesen kívánatosná vált a "szocializmus építése" során. Major Máté szerint a szocialista építészetnek "- ki kell fejeznie a munkásosztály harcának, napról napra vívott kemény küzdelmének, az osztályellenségnek és a természet felett aratott győzelmének nagyszerűségét, erejét, hatalmának rendíthetetlenségét, egyszóval: a ma osztályviszonyait". (Idézi Szirmai Viktória, 1988). Ezek Kazincbarcika építészetének is ideológiai gyökerei - ha Barcika tervezői maguk nem is tartoztak a "szocreál" zászlóvivői közé.

A vázolt elképzeléseket 1949. december 21-én az Országos Tervhivatal (a 00184/1949. sz. tervcél-határozattal) szentesítette. E döntés szerint a teljes komplexum üzembehelyezésének határidejéül 1953. IV. negyedévét tűzték ki. A lakótelep építését pedig 1950. szeptember 27-én rendelte el az Országos Tervhivatal. A beruházási célokmány 222 lakás felépítéséről döntött, s az építkezés ezen első ütemének határidejéül 1951. november 30-át tűzte ki. Az ipari üzemek építése 1950-ben és 1951-ben kezdődött a lakótelep helykijelölése elhúzódott, végül az országos Helykijelölő Bizottság 1950. decemberében úgy döntött, hogy a lakóházak, a város "...a 23. sz. úttól délnyugatra, a Herbolya felé vezető kocsit és a bányavasút közötti területen épüljenek...". Majdnem a tervezett átadási határidővel egyidőben, 1951. szeptember 1-én kezdődött el a város építése s az első 48 lakást 1953-ban adták át. "Általános Rendezési Terve" pedig 1951. szeptembere óta van a városnak. *A munka gyorsítása vagy a Barcikát tervező építészek elgondolásainak felülbírálata eredményezte, hogy a város első épülettömbjeit Tatabányán épülő házak tervei alapján húzták fel csakhogy míg ezek az épületek Tatabányán egy*

lakótömböt alkottak, itt a város főutcájára kerültek ezzel is magyarázható, hogy a főutcán üzletek, szolgáltató-helyek, középületek elhelyezésére nem került sor.

1949-1951 között tehát megkezdődött a gyárak ill. a város építése. A "hőskorszak", az "alapozás" kora 1956-57-ig számítható.

Ekkor:

- . építkezés folyik, de *még nem termelnek az üzemek*, ill. 1954 végén (Központi Osztályozómű), 1956-ban indul a termelés.

- . 1953-ban adják át az első új lakásokat, de *1956 végéig mindössze 800 lakás készül*

el. a város lakóinak zöme *ideiglenes lakos*, barakkokban, felvonulási épületekben, munkásszállásokon, munkatáborban él. A bevándorlók túlnyomó többsége is ideiglenes beköltöző. Igaz, a lakosságszám rohamosan duzzadt. 1954-ben 12 ezer lakost - pontosabb, ha itt-tartózkodót mondunk - írtak össze.

- . Nem működtek még *városi szerepkörű* intézmények Kazincbarcikán, ill. ideiglenes jellegűek, többnyire az átmenetileg itt dolgozó építők ellátását szolgálták. (1950-ben nyílt meg az első iparcikkbolt egy felvonulási épületben. 1953-ban mentőállomás létesült, szakmunkásképző intézetet szerveztek stb.).

Ugyanakkor:

- . 1954-ben városi rangra emelték Kazincbarcikát.

- . Rohamosan gyarapszik a népesség, a "korszak" végén már túlhaladja a 10 ezer főt.

- . Az eredeti tervektől elmaradva, számos gonddal küzdve, de folyik az építés, az évtized közepén már kirajzolódtak az első utcák, befejezéshez közeledtek az ipari üzemek építésével. (Miközben kiderült pl. hogy az egész "borsodi kooperáció" egyik sarokköve, a borsodi szén kokszolása ipari méretekben nem valósítható meg.)

E korszak, az *alapok lerakásának korszaka 1956-57 táján zárul*. Termelni kezdenek az üzemek. 1954. november 6-án a központi Osztályozómű, 1955-ben a Borsodi Hőerőmű (egyelőre 90 MW kapacitással) kezd üzemelni. 1956-ban már a Vegyiművek gépeit is beindítják, de sorozatos műszaki hibák miatt a folyamatos termelés csak 1958-ban indult el. A bányászlakás-építési akció - melynek során a Kertvárosban s a Libalegelőn épülnek bányászlakások - nyomán felgyorsul a lakásépítés. 1957-ben kereken 1000 bányászlakást adtak át, s a városban már 1800 új lakásban éltek állandó lakók. Szaporodtak a városi intézmények - többnyire még mindig ideiglenes elhelyezésben, lakásokban, barakkokban.

1.3 1958-1970 a város „zárbaszökkenése”

E szűk másfél évtized alatt a "városkezdemény" elnyeri mai körvonalait, mind funkciójában, mind a városmag kiformálódásában. a magyar ipar jelentős központjává s valódi várossá válik. Ez az időszak a város növekedésének legviharosabb szakasza. ezen belül is a hatvanas évek első fele. 1958-1960 között kereken ezer, '60 és '70 között 3 ezer új lakás épült Barcikán. A népességszám növekedése 1960 és 1965 között volt a leggyorsabb (*1. táblázat*). 5 év alatt több, mint kétszeresére nőtt, az évi növekedés üteme 13,0% volt.

1. táblázat: Kazincbarcika lakosság számának alakulása, 1949-1990

Év	A lakónépesség száma
1949	5 029*
1960	11 144
1965	23 331
1970	28 320
1980	37 442
1990	36 855

* Jelenlévő népesség

1965 és 1970 között már "csak" 5 ezer fővel növekedett a lakosság, de ez csak 4%-os évi gyarapodást jelent. E korszakban a népességyarapodás legfőbb forrása a bevándorlás volt. a 60-as években *Kazincbarcika volt az ország leggyorsabban növekvő városa!* 1970-re rendkívül fiatalos korösszetételű népesség alakult ki a városban. a gyermekkorúak (0-14 évesek) aránya 30,7% -ot tett ki, míg a 60 éven felüliek aránya nem érte el a 6%-ot. A népesség-utánpótlás főleg Borsod és Szabolcs-Szatmár megyéből érkezett, de az Alföld majd egész területéről jöttek beköltözők a városba.

A népesség gyors gyarapodását részben a már huzamosabb ideje ingázók lakáshoz-jutása-betelepedése táplálta (1955-ben a már működő üzemek 2137 dolgozója közül csak 348 fő lakott Barcikán), másrészt az extenzíven bővülő ipar új munkaerő igénye (A BVK-ban 1958-ban 1397-en, 1970-ben 4668-an dolgoztak).

A város gyáripára az első üzemek elkészülte után (1955-56) is állandóan gazdagodott, fejlődött - fejlesztették. Az 1958-tól folyamatosan üzemelő Vegyiművek bővítése már ebben az évben elkezdődött, megduplázva a műtrágya-termelést, majd földgáz-bázisra állítva át a gyárat. A kezdetben még külön üzemként működő Berentei Vegyiművek 1963-ban kezdett termelni (elsősorban acetilént ill. PVC-port, marónátront.) 1963-ban vonták össze a Berentei Vegyiműveket s a BVK-t. Ebben az évben 3 további nagyberuházás kezdődött, a nitrogénmű második, a PVC-üzem első bővítése s a kaprolaktám üzem felépítése. E korszak végén a BVK a magyar vegyipar 6. legnagyobb vállalata volt (állóeszközeit tekintve az 1.!).

A városi intézmények is folyamatosan gyarapodtak (ld. később), s *Kazincbarcika a 60-as évek első felében funkcionális értelemben is várossá válik*, 1970 táján pedig a városi intézmények súlya eléri a népességszám alapján elvárható értékeket.

A hatvanas-hetvenes évek fordulóján Kazincbarcika: sikersztori. A magyar ipar s a munkásosztály fellegvára. ipara - ahogy akkor nevezték - húzóipar volt, állandóan növekedett-korszerűsödött. Álltak a város főbb utcái, épültek intézményei, neves látogatók adták egymás kezébe a kilincset (Hruscsov!). Munkaalkalom bőven kínálkozott. A követendő út, az elérendő célok világosak: az ipar állandó fejlesztése, további lakásépítés, növekedés, gyarapodás.

1.4 Ifjúkor (1970-1990)

Mindez meg is valósult a következő korszakban, a város ifjúkorában. Igaz, a növekedés most már nem változtatta meg a város jellegét, s a *nyers növekedés a '70-es évekre korlátozódott*.

Tovább bővült a város ipara. a BVK-ban a hetvenes évek végén már több, mint 6 ezren dolgoztak. Kiformálódott a vegyipari óriás. I. gyáregységének - az "ösüzemnek" - legfőbb terméke továbbra is a műtrágya volt. a 67 hektáron fekvő gyárban működött a kaprolaktánüzem, savüzem, oxigénüzem, a gázgyár, a szintézisüzem. Itt épültek fel a szociális létesítmények, munkásszállók, az irodaház. A II. gyáregység - az egykori Berentei Vegyiművek - keretében működött az elektrolízis-, a pvc-üzem, a műanyagfeldolgozó egység. A III. gyáregység az "Olefin-program" keretében épült fel, 1978-ban kezdett termelni. fő terméke ugyancsak a pvc-por, valamint a klór, a "melléktermékként" keletkező marónátron és a sósav. A BVK nemcsak munkaalkalmakat nyújtott a város lakóinak, hanem résztvett a város intézményeinek felépítésében, fenntartásában (vegyipari és egészségügyi szakközépiskola, szakmunkásképző intézet, sportlétesítmények stb.). A vállalat saját keretein belül is számos intézményt üzemeltetett (egészségügyi ellátás, kultúrházak, óvodák és bölcsődék, üzemi étkeztetés, munkásszállások és így tovább). mecénása volt számos műalkotásnak, kiállításnak, a város sportéletének. (1961-ig a gyár és a város beruházása is egy kézben volt.) A város vezetői is többnyire rendelkeztek "gyári múlttal".

A hetvenes években még a szénbányászat is a város "erős bástyája" volt, ha a bányászok nem is alkották Barcika lakosságának nagy hányadát, mint az az eredeti tervekben szerepelt. De a hetvenes években még nőtt a bányák termelése, foglalkoztatottjainak száma. 1977-ben a Bükkaljai Bányaüzem bányáiban (Tervtáró, Berente, Szeles-akna) kb. 2200-an dolgoztak. a Szeles-akna 1967-ben kezdett termelni, igaz, a berentei bányaüzem dolgozóinak száma 1960 után erősen csökkent. A szénbányászat, a hőerőmű, a szénosztályozó, a BVK mellett jó néhány egyéb üzem, vállalat működött Kazincbarcikán (Bányászati Aknamélyítő, könnyűbeton-üzem, Habselyem-kötőtárugyár, Városgazdálkodási Vállalat, a vízmű és így tovább). Így az iparban dolgozók létszáma a '70-es években, csökkenő mértékben ugyan, de növekedett a Barcikán élők körében: 9644 főről 12477-re (1980). De hasonló mértékű volt 10 év alatt az un. terciér szektorban (kereskedelem, szolgáltatások, egészségügy, oktatás, igazgatás) mutatkozó létszám-növekedés: 3834 főről 6343 főre, (a keresők 33,2%-a dolgozott 1980-ban a terciér szektorban). Mint később részletezzük, a hetvenes években tovább nőtt a tágan értelmezett szolgáltató szféra intézményeinek, köztük a városi funkciójú intézményeknek a száma, választéka. (Ekkor kezd működni új épületében a 420 ágyas kórház. 1971: Irinyi János Szakközépiskola. 1976: Egészségügyi Szakközépiskola. 1970: vegyipari automatizálási főiskola.) Megkezdték az új városközpont (főtér) kiépítését, a mindezidáig hiányzó középületek felépítését (művelődési ház, városi tanács, posta, Kazinc-áruház, iskolák stb.). A városi intézmények egyre inkább résztvettek környékük ellátásában is. kialakítják vonzáskörzetüket. Tovább növekedett a várostest: az '50-es-'60-as években kiépült városrész ("Békeváros") peremén, attól keletre megkezdődött a "panel-városrész" felépítése, a Tardona-völgyben társasház-sorházas városrész épült, családiházak övezetté formálódott a pincesor is.

Mindezek eredményeként 1970 és 1980 között tovább nőtt a város. 1980-ban 37442-en éltek a városban (lakónépesség). Az un. állandó népesség - a Barcikán lakók - száma 35611. Tíz év alatt a lakónépesség 32,2%-kal nőtt. Ebben az

évtizedben a megye leggyorsabban növekvő népességű városa már nem Kazincbarcika, hanem Leninváros. A népmozgalom néhány adatát a 2. táblázat tartalmazza.

2. táblázat: Kazincbarcika népmozgalma 1970-1980 között

Mutató	Fő	Az 1970.évi lakónépesség %-ában	Megyei átlag	Megyei városi átlag
Lakónépesség, 1970	28 320	-	-	-
Lakónépesség, 1980	37 442	132,2	103,8	116,9
Élveszületések száma	6 156	21,7	17,1	18,2
Halálozások száma	1 673	5,9	10,8	10,1
Természetes szaporodás	4 483	15,8	6,3	8,1
Vándorlási különbözet	4 639	16,4	- 2,5	7,7

A táblázat adataiból megállapítható, hogy egyrészt Kazincbarcika népmozgalmának minden adata kedvezőbb a megyei és a megye városi átlagánál. Ebben a korábbi bevándorlások eredményeként kialakult fiatalos korstruktúra, másrészt a kedvező feltételek - lakáshoz jutás, munkahely-kínálat stb. - játszott szerepet. Ugyanakkor a népmozgalom "új irányba fordulása" is megfigyelhető, mindenekelőtt a bevándorlás mérséklődésében, abban, hogy a város népességgyarapodása hozzávetőleg azonos mértékben származott a természetes szaporodásból ill. a bevándorlásból. Ez a város "megállapodottságának" jele s kedvezett a helyi közösség kialakulásának, a "tősgyökeres" kazincbarcikaiak számbeli s aránybeli gyarapodásának. A lakosság demográfiai s társadalmi struktúrája viszont keveset változott 1970 óta, jelezve, hogy 1970 után már nem a nagyarányú strukturális változások korát élte Barcika. A kormegoszlás terén egyelőre csekély az "öregedés" (3. táblázat).

3. táblázat: A lakónépesség kormegoszlása Kazincbarcikán 1970-ben, 1980-ban és 1990-ben

Korcsoportok	1970		1980		1990	
	szám	százalék	szám	százalék	szám	százalék
0-14	7 974	30,7	10 129	27,1	9 298	25,2
15-39	11 984	46,2	16 743	44,7	14 893	40,4
40-59	4 461	17,2	8 404	22,4	9 282	25,2
60-x	1 529	5,9	2 166	5,8	3 382	9,2

Figyelemreméltó, hogy 1980 táján Barcikán több, mint 10 ezer gyermekkorú élt. nekik kellett bölcsődei, óvodai, iskolai, egészségügyi stb. ellátást biztosítani.

A városban élő *aktív keresők száma* az 1970. évi 12194-ről 19120-ra, tehát 56,8%-kal nőtt, gyorsabban mint a lakónépesség (vagyis a város munkaerő-igényét egyre inkább a helyben felnőtt s munkábalépő fiatalokkal elégíthette ki). A foglalkozási szerkezet szintén csekély mértékben változott, az ipar "nyomasztó" túlsúlya alig csökkent, növekedésnek indult a terciér szektor (4. táblázat), igaz, 1980-ig csak számszerűen, arányaiban nem.

4. táblázat: Kazincbarcika lakosságának foglalkozási szerkezete
1970-ben, 1980-ban és 1990-ben

Gazdasági ágazat	1970		1980		1990	
	száma	%	száma	%	száma	%
Aktív kereső	12 194	100,0	19 120	100,0	17 181	100,0
Ipar	8 136	66,7	12 479	65,3	10 301	60,0
Ebből: bányászat	2 404	19,7	2 632	13,8
vegyipar	3 004	24,6	4 556	23,8
villamosenergiaipar	820	6,7	806	4,2
építőipar	779	6,4	1 859	9,7	788	4,6
Mezőgazdaság	609	5,0	293	1,5	331	1,9
Szállítás, hírközlés	669	5,5	892	4,7	863	5,0
Kereskedelem	730	6,0	1 127	5,9	1 208	7,0
Szolgáltató	413	3,4	1 044	5,5	994	5,8
Egészségügy, kultúra	1 320	10,8	2 165	11,3	2 375	13,8
Közigazgatás	317	2,6	423	2,2	420	2,4
Egyéb*	-	-	700	3,7	689	4,0
Tercier szektor együtt	4 058	33,3	6 351	33,3	6 549	38,1

* 1980 óta a vízgazdálkodás is itt szerepel
...nincs adat

E húszéves periódus, az 1970 és 1990 közötti időszak, mint említettük, két meglehetősen jól elkülönülő szakaszra bontható, mind a város "bázisát" jelentő iparfejlődés, mind pedig a városépítés-fejlesztés-fejlődés szempontjából. Az előbbinél ez mindenekelőtt *belső, strukturális változásokban*, új követelményrendszerben jelentkezett kezdetben (válságjelenségek ill. az ipar látványos "összehúzódása" a korszak végén jelentkezett), a *városfejlődésben pedig az extenzív növekedés megszűntében*.

A hetvenes évek végére kiderült, hogy a korábbi, extenzív jellegű, a ráfordításokra, a gazdaságosságra, a termelékenységre figyelmet nem fordító erőltetett gazdaságfejlesztés tovább nem folytatható. Ennek sem a gazdasági, sem a társadalmi feltételei nincsenek meg. Az erőltetett iparfejlesztés korábban felhasználható forrásai kimerültek, az ország eladósodott, a "nyugat" felé történő nyitás egy sor terméket versenyképtelenné (vagy előállítását gazdaságtalanná) tett, a "tervgazdálkodás" keretei közül egyre kevésbé lehetett számítani a piaci mechanizmusokat. De a társadalom anyagi gyarapodásának lehetőségeit is fenn kellett tartani vagy bővíteni azokat. ennek elmaradása politikai-társadalmi feszültségeket szült volna.

E változások különbözőképp érintették Kazincbarcika egyes iparágait. Erőteljesen érintették a recessziós folyamatok a szénbányászatot és a szénfeldolgozást. Az '50-es, '60-as években erőteljesen fejlesztett szénbányászat már hetvenes-nyolcvanas években több válságot élt át. 1973-ban még Kazincbarcikára települt át a Bükkaljai Bányaüzem központja, s szervezetiileg hozzácsatolták a Szeles-aknát és Edelényt. Berentén azonban már 1977-ben, a Terv-táróban 1986 végén megszűnt a termelés, 1992-ben az adminisztráció is továbbköltözött Múcsonyba. Az 1980-ban Barcikán lakó több, mint 2 és félezer bányász zöme munka nélkül maradt, ill. a környék még működő bányáiba ingázott. A

bányabezárások természetesen súlyosan érintették a szénfeldolgozást ill. a bányák kiszolgálását (bányagépjavítás) végző üzemeket. a szénosztályozó és bányagépjavító által foglalkoztatottak száma 2500-ról alig 700-ra csökkent. Hasonlóan súlyos helyzetbe került az építőanyagipar és az építőipar. a város részben "felépült", részben a gazdasági válság közepette csökkent a lakásépítés (az állami lakásépítés a korszak végére gyakorlatilag megszűnt). Míg az 1980-as népszámlálás 1859 helyben lakó építőipari keresőt talált Barcikán, addig számuk 1990-re 800 fő alá csökkent. (Már a következő korszakban ugyan, de megszűnt a 31. sz. Állami Építőipari Vállalat építésvezetősége is. ez a vállalat a nagy építkezések korában szinte egyet jelentett a városépítéssel. ők építették fel a város legtöbb üzemét, a vegyipari szakközépiskolát, a kórházat és így tovább. Hasonló sorsra jutott a Borsod Megyei Állami Építőipari Vállalat kazincbarcikai építésvezetősége - mintegy 6000 lakás felépítője -, s egy sor, az ipari üzemeket építő vállalat kirendeltsége).

Később s kevésbé drasztikusan érintették a válságjelenségek a város vegyiparát. A BVK alkalmazottainak létszáma ugyan már 1980 óta csökken (akkor megközelítette a 7000 főt), az új gazdasági szabályozórendszer és árrendszer, (melyet 1980. január 1-én vezettek be) is kedvezőtlenül érintette a vállalatot, ráadásul a világpiaci változások, a PVC árának csökkenése szintén nehezítették a vállalat helyzetét. Ám a nyolcvanas évek első fele mégis sikeres volt a BVK életében, a gyártörténet egész sor eredményt könyvelhet el (1985: a gyár történetének legnagyobb nyereség-tömege, a bruttó termelési érték megtöbbszörözése, a fajlagos energiafelhasználás csökkentése stb.). Az 1986., 1987. esztendőben azonban már jó néhány nehézséggel kellett a vállalatnak szembenéznie. ezek közül a legkomolyabb a műtrágya iránti igény csökkenése, a gyártás visszaesése, gazdaságtalansága volt.

1988-ban újfent megváltozott körülmények közé került a vállalat. Erről a város ipartörténetének monográfiája, Süli-Zakar I. a következőképp ír: "1988. január elseje újabb - a rendszerváltás előtti utolsó - gazdasági mérföldkő volt az ország, s a Borsodi Vegyi Kombinát életében. Az új gazdasági szabályozó rendszer bevezetése az utolsó nagy - igaz rövid életű - reformkísérlet volt, a piacgazdálkodásnak a szocializmus társadalmi-gazdasági viszonyai között történő meghonosítására. A reformok bevezetése átütő sikereket ugyan már nem hozott, ám kétségtelenül hozzájárult a piacgazdálkodásra való áttérés, illetve átmenet számos előfeltételének a biztosításához. A rendkívül rövid, egy-két éves időszak eseményei a BVK esetében is előrevetették, s részben indukálták a majdani gyökeres gazdasági struktúraváltás, a gazdaság mélyreható szerkezeti és szervezeti átalakulásának a lehetőségeit.

Az 1988. január 1-jével bevezetésre került új gazdasági szabályozó rendszer komoly követelményeket állított a vállalat elé. A gazdaságirányítási rendszer továbbfejlesztésének fő célja, hogy a vállalatok működését hosszabb távon a piac minősítse, ezért gazdálkodási mozgásterük, fejlődési lehetőségeik a jövőben jobban függjenek a jövedelemtermelő képességtől".

Az új viszonyok közepette kezdetben kedvezően alakult a vállalat helyzete (ebben a PVC világpiaci konjunktúrája, a gazdasági szabályozók kedvező hatása játszott közre). 1988-at 2 milliárd Ft nyereséggel zárták.

Az a tény, hogy 1980 tájára az ipar munkavállalóit sikerült letelepíteni, lakáshoz juttatni Kazincbarcikán (ami természetesen nem jelentette az ingázás megszűntét), s az, hogy a '80-as években már csökkent is a munkaerő-igény a városban, új helyzetbe hozta a városfejlődést. A városba-áramlás lehetőségei lezárultak, a *növekedés* megállt. Sőt! A '80-as években már mintegy 2000-rel csökkent a munkavállalók száma (ld. a 4. táblázatot), ami 11,3%-ot jelent. ez

tekintélyes csökkenés. Az ipari ágazatokban pedig ugyanez az érték 17,4%. Ennek következtében alapvetően megváltozott a város népmozgalma (5. táblázat).

5. táblázat: Kazincbarcika népmozgalma 1980-1990 között

Mutató	Fő	Az 1980. évi lakónépesség %-ában	Megyei átlag	Megyei városi átlag
Lakónépesség, 1980	37 446	-	-	-
Lakónépesség, 1990	36 855	98,4	94,1	95,2
Élveszületések száma	6 105	16,3	13,4	13,4
Halálozások száma	2 518	6,7	12,4	11,2
Természetes szaporodás	3 587	9,6	1,0	2,2
Vándorlási különbözet	- 4 178	- 11,1	- 6,9	- 7,0

A lakónépesség - ha csak 1,6%-kal is - csökkent! Igaz, hogy a lakónépesség mellett több, mint 3 ezer ideiglenes lakost is összeírtak 1990-ben. Az évtized során minden 10 barcikai közül 1 elköltözött a városból (pontosabban: ennyivel többen költöztek el, mint ide). A vándorlási veszteség nagyobb arányú volt, mint a megyei átlag! Ez arra utal, hogy a város ipara (gazdasága) és a város közötti aránytalanság megfordult. korábban a város volt "kicsi" az iparhoz képest - ezért kellett rohamléptekben építeni -, a nyolcvanas években viszont már az ipar nem tudta befogadni a város munkaerő kínálatát, s a lakosság elvándorlásra kényszerült. Ehhez természetesen az is hozzájárult, hogy a továbbra is fiatalos kormegoszlású lakosság természetes szaporodása továbbra is viszonylag magas, 9,6% (a megye városi átlaga 2,2, a megyei átlag csupán 1,0%).

A korszak második felében a városépítési tevékenység is lanyhult. a 80-as évek első felében még 1705, második felében már csak 921 lakás épült, többségük már családi ill. sorház, s a kertvárosban kerültek felépítésre. A '80-as évek elejére kiformalódott a főtér, felépült a legtöbb közintézmény székháza.

A városi funkciójú intézmények gyarapodása, kapacitásuk növekedése viszont egyenletesen folytatódott, tevékenységük folyamatosan igazodott a változó igényekhez. A város érlelődése folytatódott a változó feltételek közepette is.

Összegezve: e két évtized során a növekedés kínjai (kezdetben lakáshiány, az intézmények hiánya, az építkezések okozta "feldúltság", a tradíciók, a közösség hiánya, a közösség-, lakóhely-, foglalkozás-váltás nehézségei stb.) enyhültek, ám a konszolidációt beárnyékolta az elbizonytalanodó jövő.

1.5 Gondok terhelte felnőttkor (1990-)

Miközben tehát a '80-as évek végére a város extenzív növekedése befejeződött, megindulhatott volna a konszolidált érlelődés folyamata, az ország ipari termelésének feltételeiben olyan *változások következtek be, melyek kedvezőtlenül befolyásolták Barcika létalapjainak, az iparnak a helyzetét*, s az 1990-ben bekövetkezett rendszerváltás szintén számos vonatkozásban alapvetően megváltoztatta a város lehetőségeit. Olyannyira, hogy joggal merülhet fel a kérdés: zsákutcába került Barcika, vagy "csak" új úton kell elindulnia.

. *Az elmúlt években alapvetően megváltozott a város presztízse.* A magyar ipar s a munkásosztály fellegvárából egy válságtérség gondokkal küzdő, stagnáló-fogyó népességű városává vált Barcika. Ez a változás nemcsak "ideológiai" jellegű s kihatású. igen komoly következményei vannak a város materiális fejlődésére is. Így pl. az, hogy *4 évtizeden át Kazincbarcika egy kedvezményezett régió kedvezményezett helyzetben lévő városaként élvezte az "újraosztás" előnyeit.* A fejlesztési források szűkössége közepette ugyanis csak úgy lehetett a kazincbarcikai s a hozzá hasonló óriás-beruházásokat keresztülerőszakolni, ha máshonnan, más területekről, más ágazatoktól drasztikusan elvonták a támogatásokat, az ott megtermelt javakat. Miközben Barcikán közel tízezer lakás épült valamilyen támogatott formában (állami, szolgálati lakás, lakásszövetkezeti lakás stb.), a környező községek falvaiban hosszú ideig lakásépítési hitelhez sem lehetett jutni, állami lakás pedig - egy-két bányászközségtől eltekintve - nem épült. miközben Barcikán közel 120 általános iskolai osztályterem épült, a távolabbi környék számos falujában bezárták az elemi iskolákat. Miközben Barcikára tízezrével költöztek új lakók, jó néhány falu a teljes elnéptelenedés közelébe került. Ez a gyakorlat, illetve ennek megszűnése nemcsak azt eredményezte, hogy a kiemelt központi támogatások elmaradása "szokatlan" helyzetbe hozta a város vezetőit és lakóit, hanem azt is, hogy a közeli s távoli környék rendkívül látványos helyzetű térségekből, falvakból áll, mély szakadék tátong a falusi térségek s a város(ok) között. Most, hogy a "fentről" érkező köldökzsinórt elvágták, erre a vidékre kellene a városnak támaszkodnia. Ám "gazdag", kiegyensúlyozott vidék nélkül nehéz gazdag, kiegyensúlyozott városokat fenntartani. Ime, a "szervetlen fejlődés" csapdája.

Az "ideológia-váltás" minden bizonnyal konfliktusokat okozott a helyi társadalomban is (noha erről a távol élő kutató csak óvatosan formálhat véleményt). A város a 4 évtized uralkodó eszméivel együtt nőtt, formálódott, magába szívta azt. Ez volt ifjúsága, sikereinek egyik forrása. Ezen eszmék jegyében látogattak ide kormány- és államfők, elsőtitkárok és külföldi államférfiak, köztük a baráti nagy birodalom vezetői. A kor uralkodó eszméi, nézetei, ideológiája beleívódott a városba, lakóiba. S noha az utóbbi években itt is az országos gyakorlat szerint történik majd minden (a vallási élet újraéledése, az utcák átkeresztelése, a címer újra való cserélése, a pártok működése és így tovább), mégis tapasztalható bizonyos identitás-zavar. Itt a reálszocializmustól való eltávolodás nem a régi tradíciók újraéledését, hanem a nehezen formálódó tradíciók elvesztését jelenti. A "rég" és "új" közötti átmeneti állapot nehezítheti a feladatok felmérését, a célok megfogalmazását is.

. A rendszerváltás felgyorsította a piaci mechanizmusok térhódítását, felgyorsította a már 1990 előtt is felfedezhető folyamatokat. A gazdaságban végbemenő tulajdonváltás, szerkezeti és szervezeti változás súlyosan érinti Kazincbarcikát, de a válság nem öltött oly méreteket, mint pl. Ózdon, Komlón, Oroszlányban. Mindenekelőtt a vezető iparág, a vegyipar viszonylag korszerű volta,

piacainak részbeni megtartása következtében. A korábbi túlfoglalkoztatás következtében azonban jelentős létszámleépítésre került sor. a 80-as évek elején még közel 7 ezer munkavállalót, 1991. első felében 5519 főt, 1994 szeptemberében már csak 3677 főt foglalkoztatott a vállalat. (Ugyanakkor a BVK-ból kivált gazdálkodó szervezetekben több mint félezren dolgoztak.) A műtrágya-gyártás szünetel. Közben a vállalat részvénytársasággá alakult (1991), privatizációja eddig nem történt meg.

A szénbányászat, a szénfeldolgozás, az építőipar válsága sokkal súlyosabb, vállalatait jórészt felszámolták. Mindezek következtében Kazincbarcikán súlyos munkanélküliség alakult ki. Az 1990. évi aktív kereső népesség 34-35%-a 1994-ben munkanélküli volt. A környék községeiben ez az arány elérheti a 60%-ot is. Ez rendkívül súlyos teher a családok, de a város számára is (jövedelempótló juttatások, a személyi jövedelemadó kiesése, szociális segély stb.). Gazdasági kihatásain túl morális kihatásai is súlyosak, különösen miután nyilvánvaló, hogy nem átmeneti jelenségről, hanem tartós állapotról van szó.

. Megváltozott a város s az itt működő vállalatok viszonya. Míg korábban a vállalatok - paternalista kegyként ugyan, de - a város kulturális-művészeti-sportéletét jelentékenyen támogatták, számos intézményét üzemeltették, mára ez a kapcsolat majd teljesen megszűnt. Helyette szabályozott körülmények között, adófizetés útján történne a város terheihöz való hozzájárulás - ha a vállalatok fizetni tudnák (akarnák!) adóikat (ld. később).

. Kazincbarcikán is rendkívül gyorsan szaporodtak el 1990 után a vállalkozások. Számuk 1994-re 2 ezer fölé emelkedett. Egy részük ugyan kényszer-vállalkozás, talán "felesleges" is pillanatnyilag a városban, mégis kedvező folyamatokat indíthat el a vállalkozások elterjedése (vállalkozói-polgári mentalitás kialakulása, a szolgáltató szektor bővülése stb.).

* * *

Bezárt vállalatok, csökkenő termelés, 6 ezer (?) munkanélküli, elvándorlás, az állami lakásépítés megszűnése, csökkenő presztízs. Zsákutcába került Kazincbarcika, vagy csak átmeneti nehézségekkel küzd? Mely irányokba van kitörési lehetőség! Ezekkel a kérdésekkel kell szembenéznie a városnak, ezekre a kérdésekre kísérelünk meg választ adni a továbbiakban.

2. A VÁROS GAZDASÁGI ÉLETE

2.1 Kazincbarcika gazdasága 1989-ig

A város gazdasági életének előtörténete három kis sajóvölgyi faluhoz, Sajókazinchoz, Barcikához és Berentéhez kapcsolódik. E három - eredetileg agrárjellegű - település gazdasági jelentőségét a Sajó két oldalán húzódó széntelepek 19. századi feltárása, kiaknázása és a Sajó völgyében megépített vasút alapozta meg.

Az első világháborút követő bányanyitások, a 20-as évek derekán üzembe helyezett kiserőmű és a lakosság foglalkozási szerkezetének fokozatos átalakulása (az ún. paraszt-bányász réteg kialakulása és gyarapodása) egyre inkább nehézipari jelleget adott a három községnek, amelyek esetében az egyesítés kérdése már 1945 előtt felvetődött.

A Sajó-völgy természeti és gazdasági erőforrásai (szén- és mészkőbányák, víz, jó közlekedés-földrajzi helyzet) több oldalról is megalapozták azt a - már szocialista - iparpolitikai döntést, amely szerint Kazincbarcikának a gyors hazai iparosítás egyik fellegvárává kellett válnia.

1950-ben megindult az ipartelepek építése, majd megkezdődött a tervszerű, folyamatos városépítés, amely mindvégig a legszorosabb kapcsolatban volt az iparfejlesztéssel. Ezért játszottak a vállalatok (elsősorban a felépülő Borsodi Vegyi Kombinát) a város fejlesztésében évtizedeken át tevékeny szerepet.

Az ipartelepítések eredményeként - az első ötéves terv egyik országos jelentőségű ipari centrumának létrehozása jegyében - hamarosan felépült az új hőerőmű és az ország egyik legnagyobb teljesítményű vegyi gyára, a Borsodi Vegyi Kombinát (BVK) a város mellett. A fejlődő szénbányászat igényeinek kiszolgálására ezzel egyidőben szénosztályozó és bányagépjavitó üzem létesül.

Az erőltetett ütemű fejlesztések eredményeként 1955-ben már áramot termelt a Berentei (ma: Borsodi) új Hőerőmű, és elhagyta a BVK-t az első műtrágyaszállítmány.

A mai Kazincbarcikát tehát a szénbányászat és a vegyipar alapuló nehézipari üzemek koncentrált telepítése hozta létre és ezek erőteljes fejlesztése tette gyorsan fejlődő szocialista iparvárossá. A város gazdasági profilja később építőanyagipari, építőipari, könnyű- és élelmiszeripari, továbbá szolgáltatóipari tevékenységekkel egészült ki.

Míg az építőipari funkciók megjelenése szorosan kötődött a város fő ipari termelő profiljához, addig az utóbbi, főként a helyi és környékbeli női munkaerőre alapított kiegészítő tevékenységek elsősorban a város és környéke lakosságának ellátását, azaz a fogyasztói szférát szolgálták.

Az egyes ágazatok szempontjából a város gazdasági életének első időszakát a látványos fejlődés évtizedeinek lehetne nevezni (1954-1979), amelyet az útkeresés nehezedő évei (1980-1989) követtek. A két korszak valamennyi iparágazat életében kimutatható, mindamellett a folyamatok ágazati sajátosságai eltérők voltak.

Az energiatermelő ágazatot képviselő *szénbányászatban* évtizedeken át kiemelkedő szerepet játszott a Bükkaljai Bányaüzem, amelynek teljesítménye a termelés gépesítésével párhuzamosan egészen a 70-es évek végéig növekedett, és amely - a szénét felhasználó Borsodi Hőerőművel együtt - a térség energiatermelésében és a lakossági szénellátásban hosszú időn át kulcsszerepet kapott. (Eredetileg a szénből kokszot kellett volna előállítani, amelynek fő fogyasztója

a vegyipar lett volna. Ám kiderült, hogy a gyenge minőségű borsodi szenek nem kokszolhatók, így a tervezett kokszerőmű építésére már nem került sor.)

A kazincbarcikai székhelyű Bükkaljai Bányaüzemben a bányaművelés évtizedei alatt a kibányászott szén minősége folyamatosan romlott, amit a 70-es évek közepén új bányanyitásokkal (pl. a Szeles-akna megnyitásával) és a termelés további gépesítésével igyekeztek kompenzálni.

A termelés költségeinek növekedése és a szénárak nyomottsága már a 70-es években szervezeti átalakításokat és termelési szerkezeti változtatásokat kényszerített ki az ágazatban. Ennek során az ún. Borsodi Kooperáció keretében létesített Központi Szénosztályozót és a Központi Bányagépjavítót 1973-ban összevonták; a gazdaságosan kitermelhető szénkészletek kimerülése miatt pedig a bányaüzemhez tartozó berentei bányát még 1977-ben, a hosszú időn át legnagyobb hozamú Terv-tárót pedig 1986-ban bezárták. Végül magát a Bükkaljai Bányaüzemet is összevonták a Mákvölgyi Bányaüzemmel 1989-ben.

A termelési volumenek érzékeltetésére érdemes megadni néhány adatot: Berentén az 1977-es megszűnésig 5,9 millió tonna szenet termeltek, a Terv-tárból 1986-ig 11,8 millió tonna szenet hoztak felszínre, ami évi átlagban 150 ezer tonna, ill. 260 ezer tonnás termelésnek felel meg működésük évtizedei alatt. A két bánya együttesen 1500 bányásznak, a Szeles-akna közel 700 embernek adott munkát.

A fentiek jelzik, hogy Kazincbarcika térségében a bányászat válsága már jóval a rendszerváltás előtt jelentkezett, aminek a kezelésére a leírt szervezeti-szerkezeti változtatásokkal próbálkoztak - nem sok sikerrel.

Külön kell szólni a város energia-vertikumához tartozó Borsodi Hőerőműről, amelynek kettős feladata volt. Egyrészt a környékbeli bányák alacsony fűtőértékű szénének felhasználásával villamos energiát termelni az ipar és a lakosság számára, másrészt hőenergiát előállítani és szolgáltatni a közüzemi fogyasztóknak. Az erőmű 1955 óta lényegében változatlan mennyiségű (évi 1000-1200 GWh) elektromos energiát termel, amelynek több mint a felét a 70-es években a BVK-nak továbbította. A vegyipari óriás kapta az erőmű által termelt hőenergia jelentős részét, de ez utóbbi energiafajtából részesedik még további hat üzem és a város is tőle kapja a távfűtés és melegvíz-szolgáltatás céljára szolgáló forró vizet. Az erőműnek így lényegében nélkülözhetetlen *városfenntartó* szerepe van.

Kazincbarcika iparának zavartalan villamosenergia-, földgáz- és vízellátása érdekében hozták létre a nagy regionális szolgáltató vállalatok városi üzemegységeit (pl. ÉMÁSZ, TIGÁZ kirendeltségek), amelyek az ipar és a városi lakosság igényeinek kiszolgálásán túl (1965-ben indult meg a városban a vezetékes gázszolgáltatás) Észak-Borsod számos településére juttatják el a palackos gázt és a vezetékes vizet. (Megemlítenéd még, hogy a Borsodi Kooperációhoz kapcsolódóan jött létre a térségben a vízgazdálkodás komplex feladatainak ellátására az Észak-magyarországi Regionális Vízmű, melynek kiemelkedő létesítményét, a Sajómenti Vízművet 1962-ben adták át.)

Kazincbarcika legjelentősebb, lényegében meghatározó iparága a *vegyipar*, amely nem minden előzmény nélkül jelent meg a Sajó-völgyben: 1921-ben Berentén Kandó Kálmán alapított egy vegyészeti gyárat (Imperiál), ahol már felvetődött a borsodi szén vegyipari hasznosításának gondolata. A nagy vegyipari komplexum kialakítására vonatkozó elképzelés viszont csak 1945 után született meg és az 1949-es kormányhatározatban öltött testet.

A BVK első 30 éves története 1950-nel, a nagyarányú építkezések megindulásával kezdődik. A kombinát első fejlődési szakasza 1958-ig tart, amelynek legfőbb eredménye a nitrogénmű felépítése és üzembehelyezése (1955). A

műtrágyagyártáshoz szükséges alapanyagot az üzem ekkor még hazai és lengyel koksz felhasználásával állította elő. A második, 1963-ig tartó időszak legfőbb eseménye a nitrogénmű 100%-os bővítése és földgáz-bázisra történő átállítása volt. Ennek következményeként az üzem 1960-ra elérte az eredeti tervben kitűzött termelési szintet (évi 132 ezer tonna műtrágya előállítás).

Még ebben a fejlődési szakaszban sor került a Berentei Vegyiművek felépítésére is, amely számos vegyipari alap- és végterméket (pl. acetilén, klórgáz, marónátron, pvc-por) állított elő. A Vegyiműveket a hatékonyság növelése céljából 1963-ban egyesítették a Kombináttal, amely a BVK második gyáregysége lett. A BVK fejlesztésének harmadik szakasza (1963-1971) rögtön három nagy beruházással (a nitrogénmű második, a pvc-gyár első bővítése, valamint a kaprolaktám üzem felépítése) kezdődött. Ez utóbbi üzem gyártotta az alapanyagot a Magyar Viscosagyár részére, a kaprolaktám egy részét pedig a Kombináton belül létrehozott poliamidüzem hasznosította. Az olasz technológiával megvalósított acetiléngyártás felfuttatása mellett a BVK saját műanyagfeldolgozó kapacitást is kifejlesztett. A fejlesztések eredményeként 1969-re számos termékből a Kombinát adta az ország vegyipari termelésének 30-37%-át, és dolgozó létszámát tekintve (4300) fő a hazai vegyipar legnagyobb vállalata lett.

A negyedik fejlődési szakasz (1971-1978) fő eredménye az olefin program keretében végrehajtott etilénbázisú pvc-gyár létesítése volt, amelyhez az alapanyagot a Tiszai Vegyi Kombinátból kiinduló évi 80 ezer tonnás szállítási kapacitású etilénvezetéken továbbították a BVK-hoz. Az új gyár évi kapacitása 150 ezer tonna pvc és 160 ezer tonna vinilklorid volt, ugyanakkor a műtrágyagyártás évi volumene is meghaladta a 180 ezer tonnát.

Az ágazati tervezésben uralkodó mennyiségi termelésnövelési szemlélet káros hatásai viszont már a BVK esetében is kezdtek megmutatkozni: a vállalat állóeszköztékében 1972-től folyamatos csökkenés következett be, ami a termelésbővítő beruházások mellett a régebbi üzemegységek korszerűsítésének elmaradását jelzi. A BVK Tatabányán (karbidgyár), Miskolcon és Szekszárdon (műanyagfeldolgozók) is létesített telephelyeket. Az anyavállalat új gyárakkal és vidéki telephelyekkel való kibővülése a dolgozói létszámban is jelentős növekedéshez vezetett (1977: 6000 fő).

A BVK alapanyag- és energia-felhasználása több forrásból származott. A kezdetben importált csehszlovák és lengyel kokszot a 60-as évek első felében felváltotta a szovjet és a hajdúszoboszlói földgáz.

A nitrogén műtrágya-gyártáshoz szükséges mészkő Felnémetről, a dolomit Pilisvörösvárról származott. A kaprolaktám gyártás import fenol bázison (NSZK, Olaszország, Franciaország) kezdődött, az elemi ként Lengyelországból kapta a gyár. Az acetiléngyártáshoz szükséges karbidot nagyrészt Tatabányán és Dorogon állították elő, de jelentős volt a külföldről behozott mennyiség is. Az ipari só szovjet importból származott. A termelési folyamat villamosenergia- és hőigényét a Borsodi Hőerőmű szolgáltatta, ipari vízzel a Sajó és a Borsodsziráki Vízmű látta el a BVK-t.

A kombinát termékeit elsősorban a mezőgazdaság (műtrágya), a gépipar (poliamid), a műanyagipar (pvc-por), a kábelgyártás (pvc-granulátum), a timföld-, a papír- és a textilipar (marónátron), továbbá a háztartásvegyipar hasznosította. A nagyvállalat fő exportcikke a pvc-por lett.

A vállalat a 70-es évek végére a városi aktív népesség mellett a környék lakosságának is fő foglalkoztatója lett. A dolgozók mintegy harmada 1977-ben napi ingázó volt, akik Kazincbarcikára 91 településből jártak dolgozni.

A BVK életének első nagy korszakát, a látványos termelés-felfutást eredményező évtizedet a 80-as évek mérsékeltebb, de még érzékelhető mértékű, két kisebb szakaszra (1979-1985, ill. 1986-1989) osztható fejlődési szakasza váltotta fel. Az első szakaszt új gyártmánycsaládok (pl. gumiipari stabilizátorok) kifejlesztése, új gyártási profil (finomkémia, ipari faszéngyártás beindítása, és a korszerűtlen, ill. veszteséges gyártmányok (marónátron, műtrágya, kaprolaktám) előállításának visszavonulása jellemzi. Új követelményként jelentkezett a környezetvédelmi előírások betartása, ami a keletkezett ipari szennyvíz tisztítására és a műanyag hulladékok újrafeldolgozására kényszerítette a nagyüzemet.

A gazdasági környezet kedvezőtlenebbé válása energia- és létszámtakarékosságra ösztönzött, amit a vállalat jórészt meg is tudott valósítani anélkül, hogy veszélybe került volna az éves tervek teljesítése. 1985-ig tehát a BVK a számára kedvezőtlenül megváltozott anyag-, energia- és termék-árarányok, a világpiaci dekonjunktúra, az exportárcsökkenés és az importgazdálkodás negatív következményei ellenére a fenti intézkedésekkel gondjai nagyobb részén úrrá tudott lenni, sőt 1985-ben érte el fennállásának legnagyobb nyereségtömegét.

1985 után különböző kül- és belgazdasági tényezők eredményeként egyre több zavaró tényező jelentkezett, és a megtorpanás számos jele felbukkant a BVK termelésében. Elsőként a Műanyagfeldolgozó Gyár termékeinél jelentkeztek a piaci korlátok (exportnehézségek), majd a recessziós folyamat a nitrogénműtrágya és az intermediér termékek értékesítésekor is megjelent. Bár ún. keresztfinanszírozással, egyéb gyártmányok (pl. a pvc-gyár termékeinek) kedvező értékesítése révén a kedvezőtlen hatásokat vállalati szinten még lehetett mérsékelni, elkerülhetetlen volt a tökéletes exportban a jelentős árfolyamvesztés következményeinek elviselése.

A 80-as évek közepétől a külpiazi helyzet és a belső gazdasági feltételek további romlása a nehezedő gazdálkodási helyzetből való kitörésre ösztönözte a nagyvállalatot. Ez a törekvés akkor is indokolt volt, ha az exportpiaci helyzet időnkénti, rövid ideig tartó látványos javulása (pl. a pvc-por, ill. az intermediér termékek iránti hirtelen kereslet növekedés 1987-ben és 1988-ban) sokat javított a vállalati eredményen.

A kitörés első eszköze a BVK-nál is - mint országszerte - az ún. vállalati gazdasági munkaközösségek (vgmk-k) létrehozása volt, amelytől elsősorban a termelési költségek csökkentését, a határidők lerövidítését, a termékminőség javulását várták. A kezdeti eredmények után - a szorosabb költséggazdálkodás bevezetése, az adminisztratív korlátozások növekedése, továbbá az új adózási formák ellenérdekeltséget okozó bevezetése miatt - ezek a munkaközösségek 1989-re elsorvadtak.

A BVK következő próbálkozása a belföldi gazdasági társulások tevékenységébe való bekapcsolódás volt, amelytől a vállalat anyagi-szellemi erőforrásainak jó hasznosulását várták. Ennek keretében főként mezőgazdasági, élelmiszeripari, építő- és feldolgozóipari társulások jöttek létre a 80-as évek második felében, majd megjelentek a külföldi vállalkozások is (pl. vegyipari karbantartó szolgáltatások Líbiában). Ez utóbbiak valamennyi társulási forma közül a legjövődelműbbnek bizonyultak.

Az 1988-as új gazdasági szabályozórendszer bevezetése a nagyvállalat belső piacainak bizonytalanná válását hozta magával, viszont a kedvező exportpiaci helyzet (pvc-por kivétel) kihasználása és a belső (állami) támogatások megszerzése révén a BVK eléggé kedvező pozíciót ért el az ágazatban. Összességében a 80-as évek recessziós gazdasági folyamatai kedvezőtlen hatással voltak a vegyipari gyáróriás gazdálkodási helyzetére, ám alkalmazkodó képességével és a kellő

mértékű állami támogatásokkal a BVK képes volt elkerülni a térség nehézipari vállalatait akkor már egyre jobban sújtó megrázkódtatásokat. Ily módon a nagyvállalat 1989-ben, stabilitása tudatában bizakodva tekintett a gazdasági rendszerváltás elé.

A város *építőanyag- és építőiparát* több vállalat képviseli. Az energiaigényes építőanyag-előállítás két jelentős üzeme, a Könnyűbetongyár és a Betonelemgyár települt Kazincbarcikára. Szerepük a hatalmas ipartelepek létrehozásában igen jelentős volt. Termékeiket (falazóelemek, gázbeton) a hőerőmű melléktermékeinek (pl. pernye) felhasználásával állították elő, a gyártott építőanyagok fő felhasználója a bányászat, az építőipar és a lakosság volt.

Az építőipart állami és megyei nagyvállalatok főépítésvezetőségekkel képviselték a városban. E vállalatok termelőkapacitásának döntő hányadát előbb ipari üzemek felépítésében (BVK műtrágyaüzem, szénosztályozó, hőerőmű, könnyűbetongyár, kenyérgyár, Volán-telep stb.) hasznosították, majd bekapcsolódtak a nagyszabású városi lakásépítő program megvalósításában is. Speciális építési feladatokat látott el a térségben az Út- és Vasútépítő Vállalat és a Bányászati Aknamélyítő Vállalat. Előbbi a város ipari és kommunális infrastruktúrájának kiépítéséből vette ki a részét, az utóbbi a bányászathoz kötődő különféle építési bányafejlesztési munkákat végezte.

Az építőanyagipari és építőipari vállalatok dolgozói létszáma nem volt nagy (200-700 között alakult), így jelentőségük a foglalkoztatásban nagyságrenddel kisebb volt mint a vegyiparé vagy a bányászaté.

A bányászat visszaesésével, az állami beruházások fokozatos csökkenésével a szociális célú lakásépítési programok leállásával az építőipari megrendelések is rendkívüli mértékben lecsökkentek. Az iparág a 80-as évek második felére súlyos gazdasági helyzetbe került, amin az 50% feletti mértékű létszámleépítések sem segítettek sokat. Mivel az ágazat krízise a nehézipar más ágazatainak válságaival egyidőben, és nagyrészt annak következményeként jelentkezett, ezért az építőipari tevékenység visszaesése is jelezte a térségben a válsághelyzet fokozatos elmélyülését.

Kazincbarcika *könnyűiparát* elsősorban a Habselyem Kötöttárugyár 4. sz. gyára és a Kézműipari Vállalat testesíti meg. A két üzem a 60-as évek végén, ill. a 70-es évek elején kezdte meg a termelést (2500, ill. 700 fős létszámmal), ami sokat segített a város és a környékbeli települések női munkavállalóinak a foglalkoztatási gondok megoldásában. Termékeik nagy része szintetikus alapanyag, ruházati cikk, habszivacs és egyéb műanyag-alapú használati cikk volt. Az 1973-ban átadott kötöttárugyár - melynek előzménye a kurityáni üzem 1965-ös átadása volt - néhány év alatt felfuttatta termelését, s 1977-ben belföldön is jól értékesíthető termékeinek harmadát már exportálta (főként a Szovjetunióba és Hollandiába). Eredményes gazdálkodása lehetővé tette a kurityáni üzem 1987-es fejlesztését is (festő- és kikészítőüzem átadása). A keleti piacok fokozatos beszűkülése majd elvesztése viszont a 80-as évek végére igen súlyos helyzetet eredményezett a gyár életében.

A *faipart* e városban a Putnoki Erdészet Kazincbarcikai Fűrészüzeme képviselte, amelynek tevékenysége szorosan kapcsolódott a bányászat és a vasút ellátásához (bányaafa, vasúti talpfa-készítés), de az üzem részbeni feladatát jelentette a lakosság parketta- és tűzifaigényének kielégítése is. A 80-as évek végére az üzem megrendelései - a már említett bányászati és lakásépítési tevékenységek visszaszorulása miatt - jelentős mértékben visszaestek.

Kazincbarcika legjelentősebb *élelmiszeripar* ágazata a sütőipar, amelyet 1963 óta a Kazincbarcikai Sütőipari Vállalat képvisel. A vállalat már az 1960-as években

korszerű kenyérgyárral rendelkezett. Termelésének fejlődését a növekvő volumenek, valamint a tészta- és édesipari készítmények bővülő választékának előállítása jelezte. A 70-es években indult meg a termelés a finompékáru üzemben. A közel 300 főt foglalkoztató (1977) gyár termékei iránt a 80-as évek végén is nagy volt a kereslet.

Az eleinte kőbányai majd bőcsi székhelyű Borsodi Sörgyár is kirendeltséget létesített a városban. Megnyitását (1959) követően fokozatosan nőtt, a 70-es években pedig fellendült a város és a környék mintegy 80 településének sör- és üdítőital forgalma. A gyár termékei iránti lakossági igények folyamatos növekedése még a 80-as évek végén is tapasztalható volt, ami a vállalatot kedvező gazdasági helyzetbe hozta a rendszerváltás idejére.

A 70-es évek végére 35 000-es lélekszámot meghaladó város gazdasági életéhez hozzátartozik a 70-es évektől fokozatosan megerősödő *szolgáltatóipar* kifejlődése is, amelyet Kazincbarcikán különféle szolgáltató vállalatok és szervezetek képviseltek (Patyolat, háztartásigép-javító, vegyesipari, lakáskarbantartó, fényképész, fodrász szervezetek stb.). Tevékenységüket a város fenntartásában nagy szerepet játszó Városgazdálkodási Vállalat egészítette ki (köztisztasági, szállítási, parképítési feladatok elvégzésével stb.). Figyelemre méltó mértékben fejlődtek a kisipari szolgáltatások is, amelyek teljesítménye 1965-höz képest 1977-re több mint 70%-kal bővült.

A szolgáltató ágazatban a 80-as évek válságjelenségei inkább csak a nagy rezsiköltséggel dolgozó szervezeteki szférában jelentkeztek, ami előrevetítette 1989-90-es átalakulásukat (azaz privatizációjukat). A városban a magánkisiparosok száma ugyanakkor a 70-es évek közepéhez képest a 80-as végére megháromszorozódott, és megfigyelhető volt a magánkiskereskedelem gyors térhódítása is.

Végeredményben a város gazdasági életének 1989-ig történő áttekintéséből jól látszik, hogy olyan iparváros fejlődéstörténetét vázoltuk, ahol a gazdasági élet szinte kizárólagos ága az aktív keresők kétharmadát foglalkoztató ipar és építőipar maradt még a 80-as években is. Eltekintve a mezőgazdaság elhanyagolható jelenlététől, valójában minden más gazdasági ágazatban - így a tercier szektorban - dolgozók tevékenysége is Kazincbarcikán a nagyiparhoz kötődött.

A kérdés a 80-as években még úgy hangzott: vajon sikerül-e intenzív pályára állítani Kazincbarcika iparát, főként a város gazdasági életének alapját jelentő vegyipart? A 80-as évek reformtörekvései a bátorító kezdetek ellenére mégsem hoztak sikert, bár a legfontosabb ágazatot, a vegyipart képviselő BVK alkalmazkodó képességével egészen 1989-ig állta a sarat a többi nehézipari ágazat válságának elmélyülése, és emiatt az egész Sajó-völgyi térség válságterületté válásának körülményei között. Az egyre kedvezőtlenebbé váló gazdasági környezet viszont mind jobban fenyegette a BVK eddig nagy nehézségek árán biztosított talponmaradását.

Az 1980-as évtized végére tehát Kazincbarcika térségében is elodázhatalanná vált egy olyan új iparstruktúra és tulajdonszerkezet kialakítása, amely harmonikus átmenetet biztosít a gyökeres gazdasági változások végrehajtásához, és megoldja a munkanélküliség által fenyegetett lakosság helyben történő foglalkoztatását is. Ezek a feladatok viszont már a rendszerváltást követő évek nagy kihívásai közé tartoznak.

2.2 A város gazdasági élete a rendszerváltás időszakában (1989-1994)

2.2.1 Kazincbarcika a gazdasági rendszerváltás küszöbén

1989-90-ben a város gazdasági helyzetének fő ismérvei a következők voltak: gazdaságtalanul üzemelő - ezért részben bezárás előtt álló - bányák; alacsonyabb kapacitással és egyre drágábban termelő hőerőmű; veszteséges üzemegységekkel rendelkező, megrendelési hiányoktól szenvedő építőipar; termelési és értékesítési problémákkal küzdő könnyűipar; a KGST-kooperáció megszűnésével nehéz helyzetbe került vegyipar.

A foglalkoztatottsági viszonyok általános jellemzője lett a létszámleépítés, ami az ingázók számának erőteljes csökkenését eredményezte. Az infláció felerősödése reáljövedelem csökkenéshez vezetett a foglalkoztatottak körében, miközben gyorsan nőtt a munkanélküliek száma. A térség gazdasági helyzetének rosszabbodása láncreakció szerű folyamatokat indított be: az ipari termékforgalom visszaesése a vegyipari dolgozók reáljövedelmének csökkenéséhez vezetett, ami keresletcsökkenést okozva negatívan hatott a kiskereskedelmi forgalomra, nehéz helyzetbe hozva a lakossági fogyasztásra termelő vállalatokat, továbbá a szolgáltatói szférát. Az ingázók létszámának csökkenésével megnőtt a környékbeli falvakban a munkanélküliség, csökkent az életszínvonal. Viszonylag gyorsan végbement a terület gazdasági válságtérséggé való átalakulása.

Ebben a helyzetben kellett megtalálni azt a - lehető legkevesebb megrázkódtatással járó - módot, amivel kezelni lehet a kialakult válsághelyzetet. Úgy tűnt, hogy a legkevésbé nehéz helyzetbe lévő vegyiparra támaszkodva sikeresen végrehajthatók azok a változtatások, amelyek néhány év után újra meghozzák a térség számára a gazdasági stabilitást.

A gazdasági rendszerváltás velejárója Kazincbarcikán is az *ipar és a mezőgazdaság gyors szerkezeti és szervezeti átalakulása* volt. A folyamat dinamikáját, azontúl, hogy mélyreható változások már a rendszerváltás előtt is zajlottak, jelentősen befolyásolták az "öröklött diszpozíciók". Ezekből pedig Kazincbarcika esetében joggal lehetett már a rendszerváltást megelőzően arra következtetni, hogy a piacgazdaságra való áttérés a Sajó völgyében kisebb megrázkódtatással jár majd, mint más iparvárosok esetében.

Jóllehet Kazincbarcika iparát is az olcsó és bőséges munkaerő-forrása alapozott *túlfoglalkoztatottság* jellemezte, ám a város *nagyvállalatai*, eltekintve a bányászattól és az ehhez kapcsolódó tevékenységektől, viszonylag *korszerű ágazatokba* szerveződtek, főként ami az életképes profilú nehézipari üzenet, a "városfenntartó" BVK-t illetve. A termelési profil sokágúsága, a továbbra is korszerűnek tekinthető, a modernizációs követelményekkor könnyebben hozzáigazítható vegyipari jelleg reális esélyt biztosított a BVK megújulásához, s ezzel is a város gazdasági helyzetének a majdani stabilizálásához.

Valósnak tűnt tehát a következtetés, amely szerint a relatíve kedvezőbb körülmények miatt a hagyományos iparágak válsága semmi esetre sem ígérkezik olyan súlyosnak és drámainak, s az átalakulás terhei - különösen ami a foglalkoztatottságot és a munkaerőpiacot illeti - elviselhetőbbek lesznek Kazincbarcikán, mint pl. Miskolc (Diósgyőr), vagy Ózd esetében.

A megelőző évtizedek fejlődési sajátosságai alapján nyilvánvalónak tűnt az is, hogy a város gazdaságában komoly szerepet játszhatnak a jövőben az ún. *tercier ágak*,

amelyek addig is az aktív keresők közel 40%-át (1990-ben 38,1%-át) foglalkoztatták s várhatóan ezen a téren Kazincbarcika sajátos, nagyvárosi és regionális szerepköréből fakadóan további bővülésre lehet számítani az elkövetkező években.

Számítani lehetett arra is, hogy az *ipar szerkezeti és szervezeti megújulása* során sokat ígérő változásoknak kell bekövetkezniük, természetesen a privatizációs folyamatok előrehaladásának függvényében, a *kis- és középvállalatok* tömeges térhódítása terén.

Közismert, hogy a magyar - köztük a kazincbarcikai - ipar szerkezetéből a kis- és középvállalatok hiányoztak leginkább, hiszen ezek az állami nagyipar rendszerében nem is jöhettek létre, a meglévők pedig jórészt megszűntek az elmúlt évtizedekben. Ezért és az ipar magánszektorának kibővítése igénye miatt is várható volt tehát, hogy nagyon sok figyelem fordul majd a kisvállalatok felé.

A város gazdasága nem kis részben annak függvényében fejlődik, hogy nagyvállalatainak átalakulása, megújítása, a magántőke bevonása milyen módon és ütemben történik majd a jövőben.

A jövő folyamatait fürkészők számára egyértelművé vált, hogy az elkövetkező években felerősödnek azok a változások, amelyek Kazincbarcika ipari struktúrájában már a rendszerváltást megelőzően megindultak. A piacgazdaság igényei szerint pedig minden bizonnyal módosulni fog az a korábban megmerevedett ágazati szerkezet, amelyben a *bányászat* és a *vegyipar* uralta nehézipar dominált, teljesen háttérbe szorítva a *könnyű- és az élelmiszeripart*.

A gazdasági szerkezetváltás "kihívásai" mégsem annyira az ágazati struktúra egymáshoz viszonyított belső arányainak gyökeres átalakulásában, hanem sokkal inkább az *intenzív fejlesztésben, a műszaki-technológiai megújulásban, a kisebb, de képzetesebb munkaerőszükségletre épülő termelésben fogják éreztetni jótékony hatásukat* (automatizáció, számítógépvezérlés, magas szakmai követelményszint stb.). Mindez egyes ipari tevékenységek előretörésével, mások visszaszorulásával jár majd együtt.

Bizonyosra vehető volt azonban, hogy a termelő ágazatok közül továbbra is jövője lesz a *vegyiparnak*, mégha rákényszerül is a termékszerkezet, a technológia-technikai folyamatok megújítására, a termelés- és piacszerzés újragondolására. De az elmúlt időszak iparszerkezeti sajátosságai, egyoldalúsága kétségtelenné tette a mezőgazdasági alapanyagú feldolgozóipar, az *élelmiszeripar*, ill. a munkaerőigényes *könnyűipar* mielőbbi fejlesztését, a szerkezeti arányok ez irányú korrekcióját is.

Igaz, a város gazdasági életében, alapítása óta *soha sem töltött* - feltehetően a jövőben sem tölt - *be számottevő szerepet a mezőgazdaság*. Azonban egy ipari jellegű régió centrumában számolni kellett azzal, hogy továbbra is jelentős méretű marad, és csak viszonylagos fontosságában szorul majd vissza a *mezőgazdasággal kapcsolatos ipar* (élelmiszerfeldolgozás, mezőgazdasági gépgyártás). Az *élelmiszeripar* a korábbiakat meghaladó jelentőséggel bír majd Kazincbarcikán a közel- és a távoljövőben egyaránt.

Összességében megállapítható, hogy a gazdasági rendszerváltás küszöbén a depressziós gazdasági és társadalmi szerkezet a Sajó-völgyben és a bányavidéken relatíve jobb, de értékéből rohamosan vesztő infrastruktúrával párosult. A bánya által felhagyott átadott infrastruktúra üzemeltetése, új funkcióval való megtöltése és ezzel párhuzamosan az előző évtizedekben fokozottan igénybevett környezet rehabilitálása, a szennyezettség megszüntetése, ill. mérséklése, egy barátságosabb lélettér kialakítása komoly gondot jelent ma is a térség elszegényedett önkormányzatai - köztük Kazincbarcika város - számára. A rendszerváltás igazi tétje

azonban az *új tulajdonosi struktúra* megteremtése, a *privatizáció* sikeres végigvitele, ill. az *ipar szerkezeti és szervezeti megújítása* volt.

2.2.2 A privatizáció és az új vállalkozási formák jellemzői

A gazdasági rendszerváltás egyik leglátványosabb és legtömegesebb kísérő jelensége és "motorja" a *gazdaság szervezeti átalakulása*, melynek során az állami vállalatok és a szövetkezetek helyébe a piacgazdaságra jellemző új formák lépnek. Ebben az átalakulásban az állami tulajdon lebontásának a folyamata, a *privatizáció* volt a legfontosabb hajtóerő.

1990-től a Sajó völgyében is felerősödtek a privatizációs folyamatok, amelyeket szervezeti változások előztek meg, ill. kísértek. Érdemes áttekinteni, hogy mi történt az egyes ágazatokat képviselő vállalatokkal, üzemegységekkel, amelyek a város iparát képviselték a korábbi évtizedekben.

Mindenekelőtt arra kell felhívni a figyelmet, hogy a szerkezeti átalakulás és a privatizáció megindulásának szakaszában a térség vállalatai sajátos viselkedéssel reagáltak a nehézségekre, az új helyzet ugyanis szinte valamennyi területen kiváltotta a "szűkített újratermelés" valamiképpen fenntartására irányuló, elbocsátásokkal, átszervezésekkel, összevonásokkal, részlegfelszámolásokkal jellemezhető vállalati magatartást, ami a "túlélésre", a nehéz évek átvészelésére irányult, bizakodva valamilyen "felső" támogatás, központi segítség előbb-utóbb való megjelenésében.

Sorra véve a legfontosabb változásokat, az alábbi átalakulások történtek a város és a környék gazdaságában a rendszerváltás éveiben:

- 1992-ben a Bükkaljai Bányaüzemből Edelényi Bánya lett, az üzemvezetőség Kazincbarcikáról Múcsonyba költözött; a kedvezőtlen szénárak miatt bányákat zártak be, a még üzemelők önálló gazdasági társaságokká alakultak.

- A bányagépgyártó üzemből több önálló kft alakult, a 2500 fős valamikori dolgozói létszám 700 főre csökkent. A szénosztályozó új szervezeti formában kezdett működni, felvásárlója lesz a kibányászott szénnek, és eladója az osztályozottnak.

- Az építőiparon belül 1992-ben megszűnik a 31. sz. Állami Építőipari Vállalat kazincbarcikai építésvezetősége, hasonló sorsa lesz a jogutód nélkül megszűnő Borsod megyei Állami Építőipari Vállalat (BÁÉV) főépítésvezetőségének is. Nem kerül el sorsát a Bányászati Aknamélyítő Vállalat sem: 1992. áprilisában felszámolják.

- Az építőanyagipar vállalatai nyereségesebbek: a Könnyűbetongyárat 1992 közepén megvásárolja az YTONG Holding, Európa egyik legnagyobb gázbetongyártó cége. A gyár YTONG Hungary Kft Borsodi Falazóelemgyára néven él tovább, korszerűsítve kezdi el kielégíteni a város és a környék lecsökkent, ám a visszaesés ellenére még meglévő építőanyagigényét. A gyár új terméke az energiatakarékos, értékes falazóanyag, a gázszilikát, amelynek piaca főként a jövőben növekedhet. Profilváltást hajtott végre a Vasbetonipari Művek kazincbarcikai gyáregysége is, amely termékválasztékának bővítésével és a megrendelők igényeihez jobban alkalmazkodva folytatta tevékenységét, bár "karcsúsításra" neki is szüksége volt.

- Az energiatermelő iparágakon belül súlyos likviditási helyzetbe került vállalatokat az állami dotáció átsegítette a krízishelyzeten, a hőerőmű-ellátó bánya típusú szervezeti rendszer kialakítása pedig kevesebb veszteséggel járó - így könnyebben finanszírozható - működést tesz lehetővé. Ennek köszönhetően jött létre

a Borsodi Energetikai és Szolgáltató Kft, amely a Tiszai Hőerőmű Rt. Borsodi Hőerőmű telepéből és a Borsodi Szénbányák Rt.-ből kivált központi üzemből és a Lyukói bányaüzemből alakult meg 1993 végén.

- Részvénytársaságokká alakultak a nagy szolgáltatóüzemek (pl. Északmagyarországi Regionális Vízművek Rt, TIGÁZ Rt) és 1993-ról új formában működtették üzemegységeiket Kazincbarcikán is.

Mivel alapvető lakossági ellátó szerepük megmaradt és így kevés létszámmal is hosszú ideje meg tudták oldani a villamosenergia-, a gáz- és a vízellátást, ezeknek a vállalatoknak jóval kevesebb nehézséggel kellett szembenézniük a rendszerváltáskor, mint a termelő nagyüzemeknek.

- A könnyűipari ágazaton belül a Habselyem Kötöttárugyárat a keleti piacok elvesztése érzékenyen érintette, ami létszámcsökkentéshez vezetett a 90-es évek elején. Jelenleg (1994 eleje) folyamatban van a vállalat és a kazincbarcikai gyár privatizálása, ami egy korszerű termékstruktúra kialakítása után esélyt adhat a nehézségekből való fokozatos kilábalásra. A Kézműipari Vállalat is átalakult: 1992-ben Borsodi Kézműipari Kft, majd Kübler Konfekcióipari Kft néven működött tovább.

- A faipart képviselő volt fűrészüzem helyén már az Első Tardonai Fafeldolgozó (EFTA) Kft működik, bővülő profillal.

- A két élelmiszeripari vállalat fejlődése a fogyasztópiac megőrzésének hatásaként szinte töretlennek mondható a rendszerváltás után is. A Borsodi Sörgyár - amelynek immár a belga Interbrew cég a többségi részvénnel rendelkező tulajdonosa - megtartotta, sőt fejlesztette kazincbarcikai kirendeltségét, ami a jövőre nézve is biztató. A Sütőipari Vállalat is nevet változtatott: 1991-től Brodeco Sütőipari Rt. néven működik tovább. Az 1993-ban befejeződött privatizáció eredményeképpen a vállalati tulajdonból a dolgozók (700 fő) többséget szereztek, és érdekeltté váltak nem csak az anyaüzem, hanem a mezőkövesdi, ózdi, szini és tardosbányai üzemegységek korszerűsítésében és a termékválaszték bővítésében is.

A két utóbbi ágazat, a könnyű- és az élelmiszeripar sikerei ugyanakkor nem sokat segítettek a város általános helyzetén, mivel egyik ágazat sem volt (és ma sem) kulcstényezője a város gazdasági életének. Viszonylag kedvező helyzetük a termékeik iránti igények megmaradására és szélesedő termékkínálatukra vezethető vissza, továbbá eddig nem kellett számolniuk konkurens cégek, vállalkozások jelenlétével. Fejlesztésük mai korlátait főképp a fizetőképes kereslet csökkenése és a piac lassú beszűkülése jelentheti, ami előbb-utóbb új növekedési stratégia kidolgozását követeli meg.

A fentiekből látható, hogy a privatizáció elsősorban a jogi személyiségű gazdasági szervezetekhez (állami vállalathoz, társasághoz - kft-hez és rt-hez -, továbbá szövetkezetekhez) kötődő tevékenységet jelent, aminek véghezvitele sokkal több nehézséggel jár, mint egy új vállalkozás beindítása.

Más tehát egy súlyos gazdasági helyzetbe, esetleg csődbe jutott, vagy éppen felszámolás alatt álló ipari, ill. mezőgazdasági vállalatot eladni vagy privatizálni, mint egy kisvállalkozást létrehozni az éppen aktuális piaci kihívásra válaszolva.

Aligha véletlen, hogy az egyéni vállalkozások száma Kazincbarcikán sokszorosa az összes egyéb gazdálkodó szervezetnek. 1993-ban a működő egyéni vállalkozások száma 2429 db, a gazdálkodó szervezeteket magában foglaló társvállalkozások száma pedig mindössze 148 db volt (6. táblázat).

6. táblázat: A vállalkozások számának és összetételének alakulása (1991-1993)

Működő vállalkozások száma*	Ebből			
Egyéni	Társas	Szolgáltatás és egyéb	Kereskedelmi	Vendéglátó
1662	81	1114	486	143
2037	118	1444	549	162
2429	148	1610	645	174

. Tartalmazza az 1991 előtt működőket is.

A rendszerváltás időszakában Kazincbarcikán is ugrásszerűen megnőtt az egyéni és társas vállalkozások száma. A működő vállalkozásokat a 6. táblázat három jellemző szakmai bontásban mutatja be. A "szolgáltatás és egyéb" címszó tartalmazza a nem üzlethelyiségben tevékenykedő vásárolókat, ügynököket, üzletkötőket, "ipari" jellegű szolgáltatást végzőket.

Három év tapasztalata, hogy az újonnan kezdő vállalkozók egyharmada visszaadta igazolványát. Ennek leggyakoribb oka, hogy a kezdő vállalkozóknak nehézséget okoz a hitelhez jutás, ill. annak visszafizetése a magas kamatok miatt.

A városban is az ún. divatos szakma az élelmiszer-vegyeskereskedelem, ill. azon belül a palackozott italokat értékesítő bolt. Az élelmiszer, ruházati, iparcikk szakmák területén az ellátás megfelelő.

A szolgáltatásban több hiányszakma is található, pl. a kőműves, ács-állványozó, asztalos, üvegező, háztartási gépjavító, szűcs, cipész. A termékeket közvetlenül előállító vállalkozók száma elenyésző.

A rendszerváltás a gazdaságban, ezen belül az iparban is legvilágosabban a tulajdonosi struktúra radikális átalakulásában mutatkozott meg. A vállalatok és a vállalkozások száma négy-öt év leforgása alatt megsokszorozódott Kazincbarcikán, miközben a vállalati méretstruktúra is jelentősen átalakult.

Mindez a (kötelező jellegű) szervezeti átalakulással, pontosabban a szocialista időszakból örökölt nagy állami vállalatok részekre bomlásával (pl. a BVK, majd Borsodchem Rt. esetében), ill. a magánjellegű vállalkozások számának rendkívül gyors növekedésével magyarázható.

Az elérhető adatok arról tanúskodnak, hogy 1992-93-ban már a Sajó-völgyben is megélné a vállalkozói kedv. A magánszemélyek által létrehozott termelőtársaságok túlnyomó többsége kft. és betéti társaság (bt.), s az üzemméret esetükben csak ritkán haladja meg a 20, még ritkábban az 50 főt.

Kazincbarcikán 1990 és 1993 között éppen a 20 főnél kevesebb, ill. a 21-50 fő közötti alkalmazottat foglalkoztató kis- és középüzemek száma emelkedett a legdinamikusabban. A vállalati méretstruktúra átalakulása (amely mögött tulajdonképpen a privatizációs folyamatok kiteljesedése, a tulajdonosi szerkezet mélyreható változásai húzódnak meg), az elkövetkező években is a kisüzemek erőteljesebb - esetleg az 51-300 fős középüzemek mérsékeltebb - ütemű térhódítása irányába mutatnak. A négy, 300 főnél több dolgozót foglalkoztató kazincbarcikai vállalat, ill. gazdasági társaság 1993-ban az Északmagyarországi Regionális Vízművek, a Kübler Konfekcióipari Kft., a Brodeco Sütőipari Rt. és a Borsodchem Rt. volt (7. táblázat).

Ugyancsak jellemző sajátossága a tulajdoni szerkezet átalakításának, hogy a *kft*-k alapítói döntően az egykori állami vagy szövetkezeti vállalatok közép- és felsőszintű vezetői köréből kerülnek ki, akik vállalkozásaikban jól tudják kamatoztatni korábbi külföldi kapcsolataikat is.

7. táblázat: Jogi személyiségű gazdálkodó szervezetek nagysága létszámadatok szerint (1990, 1993)

Létszám	1990	1993
1. 300 fő felett	7	4
2. 51-300 fő között	9	16
3. 21-50 fő között	5	14
4. 20 fő alatt	16	77 (!)
5. Ismeretlen	9	8
Együtt	46	119

Bármennyire fontos kérdés is a magánszemélyek által nagy számban életrehívott egyéni vállalkozások, valamint a nem jogi személyiségű gazdasági szervezetek, a betéti társaságok szerepe, a rendszerváltással Kazincbarcikán is felerősödő - addig csak szórványosan zajló - privatizációs folyamatok sikere végső soron mégiscsak a korábbi állami és szövetkezeti nagy- és közép vállalatok privatizációjától, tehát a jogi személyiségű gazdálkodó szervezetek (rt., kft. és szövetkezet) létrejöttétől, ill. átalakulásától függ.

A rendelkezésre álló adatok is egyértelműen tükrözik, hogy a legkedveltebb társasági forma az újonnan alakult szervezetek mellett az átalakuló szövetkezeti és egyéb vállalatoknál is a kft. és az rt. volt. Az ÁVÜ cégekatalógusában 1990 májusában nyilvántartott 46 db, ill. az 1993 májusában bejegyzett 119 kazincbarcikai vállalat túlnyomó többsége kft. és - időközben átalakult - szövetkezet volt.

Igen tanulságos összevetni a folyamat kiinduló pontjának is tekinthető 1990-es, ill. a három évvel későbbi, 1993-as adatokat. A számok ugyanis a privatizációs folyamat dinamikája mellett az átalakulások fő irányait is jól tükrözik. A nagyvállalatok számának 9-ről 2-re történő visszaesésével párhuzamosan a társaságok száma ugrásszerűen megnőtt, 23-ról 104-re emelkedett. Az utóbbi gazdálkodási formát - csaknem kizárólag - a kft-k alkották, 1990-ben 23-ból 22 db, 1993-ban pedig 104-ből 102 db volt a korlátolt felelősségű társaságok száma. Érdekes viszont, hogy a részvénytársaságok száma 1990-ben mindössze 1 db, 1993-ban is csak 2 db volt. Más kérdés persze, hogy hatalmas vállalkozásokról van szó (1990-ben a *BVK Rt.*-ről, 1993-ban az ebből átalakult *Borsodchem Rt.*-ről, valamint a dolgozói részvénytöbbségű *Brodeco Sütőipari Rt.*-ről). A szövetkezetek száma lényegesen nem változott, csak jellegük alakult át (8. táblázat).

8. táblázat: Jogi személyiségű gazdálkodó szervezetek száma Kazincbarcikán 1990-1993 között

Megnevezés	1990	1993
Vállalat	9	2
Társaság	23	104
Ebből: kft	22	102
rt	1	2
Szövetkezet	14	13
Összes jogi szervezet	46	119

Az átalakulás nehéz folyamata során külön figyelmet fordítottak a vállalkozás-élénkítés intézményi feltételeinek megteremtésére. Kazincbarcikán ezt szolgálta a "Prosperitás" Kazincbarcikai Régió Vállalkozásfejlesztési Alapítvány néven létrehozott intézmény, amelynek stratégiáját a vállalkozások indításához szükséges segítségnyújtás és a vállalkozásbarát környezet kialakítását célzó tevékenységek határozták meg. Az Alapítvány céljai között szerepelt pl. anyagi támogatás nyújtása kis- és középvállalkozások részére, új munkalehetőségek teremtése, vállalkozást szolgáló hazai és külföldi pénzügyi források feltárása, a helyi önkormányzatok vállalkozási programjainak segítése stb. A célok megvalósítása érdekében az Alapítvány 1992 végén vállalkozásfejlesztési irodát hozott létre, egy év múlva pedig integrálódott a Megyei Vállalkozásfejlesztési szervezetbe, ami működési hatékonyságát jelentősen növelte.

Eddigi működése során az Alapítvány 230 vállalkozás részére nyújtott szolgáltatást, miközben folyamatosan törekszik gazdasági kapcsolatainak bővítésére (pl. angol-magyar, orosz-magyar kapcsolatok kiszélesítése), és szolgáltatási formáinak színesebbé tételére. Működése a jövőben is hozzájárul a város gazdasági életének szervezeti-szerkezeti átalakulásához, és valószínűleg segít a munkanélküliség enyhítésén is.

2.2.3 A vegyipar mint kulcságazat szerkezeti-szervezeti átalakulása

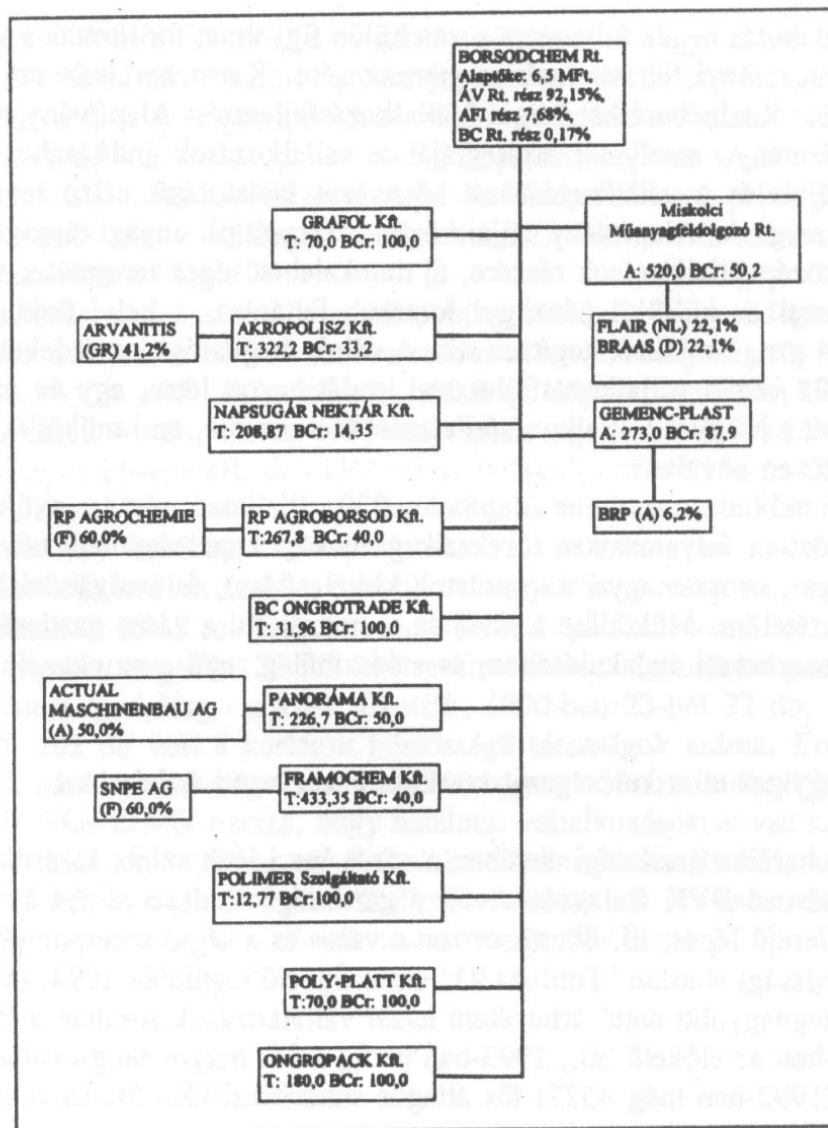
Kazincbarcika gazdasági életében a város ipari létét szinte kizárólagos jelleggel meghatározó BVK átalakulása volt a gazdasági rendszerváltást követő legnagyobb horderejű lépés, ill. döntéssorozat a város és a régió szempontjából.

A Gazdasági Hetilap "Toplista 93" című figyelő legújabb, 1994. évi különszáma a 200 legnagyobb nettó árbevételű hazai vállalkozások sorában a Borsodchem Rt.-t 1992-ben az előkelő 30., 1993-ban pedig a 36. helyre rangsorolta. Az 1993-ban 4074 (1992-ben még 4527) fős átlagos statisztikai létszámmal dolgozó nagyvállalat nettó árbevétele 1993-ban 15,8 milliárd (az előző évi 111,5%-a), exportbevétele pedig 7,8 milliárd Ft (az előző évi 118,8%-a) volt.

Nem kétséges, hogy az 1991-ben alapított, s két év múltán már 9,2 milliárd (1992-ben még csak 5,4 milliárd) Ft-nyi saját, s 10 milliárd Ft-ot meghaladó (1992-ben 6,5 milliárd Ft) jegyzett tőkével rendelkező Borsodchem Rt. bemutatása, pusztán nagyságrendjénél fogva is kivételes jelentőségű. Igen tanulságos nyomon követni a Borsodi Vegyi Kombinát egykori gyáraiból és üzemegységeiből alakult

műanyagfeldolgozó részvénytársaság és a "leányvállalatok" rendszerváltás utáni fejlődését (1. ábra)

1. ábra. A Borsodchem Rt. gazdasági társaságokban lévő jelentősebb cégek részesedései, 1993, % (A=Alaptőke, Mft; T=törzstőke, Mft; BCr= Borsodchem részesedés, %)

A BVK a politikai és gazdasági rendszerváltásnak megfelelően folyamatosan változott és átalakult a vállalat struktúrája is. Az alapvető stratégiai fordulat 1991-ben következett be, amikor a vállalat a felhalmozódott válságot nyíltan beismerte és megtette a lépéseket annak érdekében, hogy megteremtse egy hosszú távú, kiegyensúlyozott működés feltételeit. Sajnos a működés fenntartása érdekében létszámcsökkentő intézkedéseket is foganatosítani kellett. A létszámcsökkentés által érintett dolgozók egyéni érdekei gyakran kerültek konfliktusba az üzemével, amelynek feloldása a leghumánusabb megoldások mellett sem volt problémamentes. Látni kell azonban azt is, hogy csak így volt megoldható a gyár működtetése, azaz hogy legalább 4000 főnek legyen munkahelye, megélhetése.

1991 és 1993 között lezárult egy jelentős profiltisztítási folyamat. Ennek keretében szervezeti átrendezések is történtek, így 1991. augusztus 1-jén az Állami Vagyonügynökség felügyelete alatt a Borsodi Vegyi Kombinát Vagyonkezelő Holding

és a Borsodi Vegyi Kombinát Részvénytársaság egyesítésével létrejött a Borsodchem Részvénytársaság (BC Rt.).

Ugyanekkor beindult a privatizációs stratégiai terv megvalósítása is. Ennek első lépéseként 1993. április 5-én sor került az SNPE franciaországi állami vállalat és a BC Rt. közötti szerződés aláírására, amely a foszgén üzem és az intermedier I. üzem privatizációját tartalmazta.

Az átrendezési folyamat következtében kialakult egy viszonylag homogén műanyag alapanyaggyártó struktúra és köré csatlakoztak a többségi tulajdonban lévő vállalkozások, Rt-k, Kft-k és a Borsodchem Rt. által kisebbségi tulajdonnal reprezentált egyéb vállalkozások.

A BORSODCHEM Rt. termékszerkezetében a pvc-por játssza a legfontosabb szerepet. 1993-ban az üzem termelésének közel felét, árbevételének 44%-át ez a termék adta. A pvc-por nem csak az előállított mennyiség nagyságrendje, hanem korszerű, környezetkímélő jellege, kedvező ökológiai tulajdonságai, és nem utolsósorban alacsony gyártási energiaigénye miatt is tekinthető a nagyüzem "stratégiai fontosságú" termékének és exportcikkének.

2.2.4 A Borsodchem Rt. "leányvállalatai"

A nagyvállalat Rt-vé alakulása együtt járt az új szervezethez szorosabban, ill. lazábban kötődő Rt-k és Kft-k megalapításával, amelyekben a Borsodchem tőkerész 14 és 100% közötti részarányú volt (1. ábra). Figyelemre méltó, hogy két Rt és négy Kft hamarosan nemzetközi vegyes vállalatként funkcionált, ami a megújulás számára kedvezőbb feltételeket biztosított, mint a kizárólag hazai forrásokra való alapozás.

A Borsodchemnek - megalakulása után - öt Kft-ben volt 100%-os részesedése, ami a stratégiai értékű vegyipari termékek gyártásának "kézbentartását" jelzi, a többi társaság - a Napsugár Nektár Kft kivételével - vegyes vállalat formájában 33-88% közötti Borsodchem tőkerésszel működik.

Az egyes leányvállalatok gazdálkodásának fő vonásai:

a) A POLY-PLATT Műanyagfeldolgozó és Kereskedelmi Kft 1993-ban alakult. Fő profilja a pvc-feldolgozása, melyek során extrudált sík- és hullámlemez állít elő belföldi és külföldi forgalmazásra. A termék felhasználhatósága széles körű, az építőipartól a bútorgyártásig csaknem valamennyi iparág számára fontos alapanyag. Az évi 2000-2500 tonnás kapacitású üzem gyártmányainak egynegyedét nyugat-európai országokba exportálja.

b) Az 1994-ben létrehozott ONGROPACK Fóliagyártó, Feldolgozó és Kereskedelmi Kft elsősorban pvc-alapú fóliák gyártásával és értékesítésével foglalkozik. Az évi 4500 tonnás kapacitású gépsorról lekerülő kemény pvc-fólia 50%-át exportálják (Egyesült Királyság, Írország), a legnagyobb hazai felhasználó a gyógyszeripar. A nyújtható fóliák termékcsaládja új termék, amellyel a Kft a Benelux államok, Olaszország és Lengyelország piacát célozta meg.

c) A GEMENC-PLAST Rt a BVK Szekszárdi Műanyagfeldolgozó Gyáregységének utódjaként létrehozott osztrák-magyar vegyes részvénytársaság. Az Rt üzei igen széles termékskálát állítanak elő (közel 500 termékfajtát). Műanyag hulladékot használnak fel a gyártás során, amivel több ezer m³ fa kivágását teszik szükségtelenné, vagyis eredményes és környezetkímélő gazdálkodást folytatnak.

d) A Miskolci Műanyagfeldolgozó Rt - amelynek jogelődjét a BVK még 1970-ben megvásárolta - már 1989-ben Rt-vé alakult. Tulajdonosa a BVK és az Amfora Nagykereskedelmi Vállalat volt. A társaság 1990-ben nemzetközi vegyesvállalattá alakult, tőkéjének 44%-át a holland Flair és a német Brass cég fektette be. A külföldi partnercégek által behozott licencek alapján alakította ki a cég új termékstruktúráját, amelyben a skála a kertibútoroktól, a különféle korszerű (pl. mikrohullámú sütőbe való) edényfajtákon át a háztartási gépalkatrészekig és az irodatechnikai eszközökig terjed. A dinamikusan növekvő nyereséges vállalkozás évi forgalma 1993-ban 800 MFt volt.

e) A GRAFOL Kft az egykori jogelődtől, a Bánvölgye Tsz műanyagfeldolgozó melléküzemágából lett gazdasági társaságból (1970) alakult át 1990-ben kft-vé műanyag- és vegyszálgyártó, háztartási, vegyipari és kozmetikai, valamint műanyagfeldolgozó profillal. Az igényekhez igazodó termékskála folyamatosan változik (épülethomlokzat-burkoló anyagok, falszegélyek gyártása), s úgy tűnik, az alkalmazkodóképesség biztosítani fogja a társaság jövőjét is.

f) A RHONE-POULENC-AGRO BORSOD (RPAB) Kft 1990-ben alakult joint venture-ként a BVK Rt-ből és a francia Rhone Poulenc Agrochimie-ből. A budapesti székhelyű társaság fő profilja a növényvédőszer-gyártás, amelynek egész vertikuma Kazincbarcikán koncentrálódik. Az évi 1 milliárd Ft-os forgalmú Kft termékeinek 80%-a Franciaországban talál piacra, de fedezi az időközben jelentkező magyar igényeket is. A cég jelentős fejlődés előtt áll.

g) Az AKROPOLISZ Műanyagipari Kft görög részvétellel működő, 1989-ben alapított gazdasági társaság (alapítói a BORSODCHEM és az ARVANITIS S. A.). A Budapesti Szeszipari Vállalatnak (BUSZESZ) 25%-os tőkerészesedése van a társaságban. A cég szerteágazó tevékenységet folytat. Fő termékei: az élelmiszeriparban használt csomagolóanyagok (pvc porkeverékből), gyümölcsleves és ásványvizes palackok (évi 20 millió db-os gyártási kapacitás), továbbá az ún. Panorama Ablakrendszer. Ez utóbbi termékcsalád gyártására a Kft-n belül külön "leány-kft" alakult (Panorama Profil- és Ablakgyártó Kft néven) a BVK és az osztrák ACTUAL Ag alapításával, 50-50%-os tőkearányval. A nemzetközi színvonalú gyártástechnológiával készülő ablakkeretek a legkülönbözőbb formában, több színben készülnek, kiváló lég- és vízzárók, így a termékek hazai és külföldi piacokon keresettek.

h) Külön kell szólni a LINDE GÁZ Magyarország Rt-ről, amely Kazincbarcikán a Borsodchem Rt területén végzi műszaki gázokat előállító tevékenységét. A céget a BVK Rt és a német LINDE AG hozta létre vegyesvállalatként 1991 közepén. A LINDE mintegy 500 millió Ft értékű beruházása után korszerű gyártóberendezésekkel kezdődött meg a gazdaság egyéb ágazatai által igényelt különleges gázfajták (pl. az ipar számára acetilén, argon, hélium, hidrogén vagy a gyógyászatban használt oxigén, altatógáz stb.) előállítása. A vállalkozás terjeszkedését jelzi a budapesti, dunaújvárosi, miskolci és répcelaki telephelyek fejlesztése, valamint az ország 50 városában üzemelő lerakatok, gázcsere-telepek.

Összegzésként megállapítható, hogy az egykori BVK profiljának számos eleme megmaradt a BORSODCHEM Rt megalakulása után is, sőt az utódtársaságok korszerű gyártási technológiát alkalmazva piacképes termékeket állítanak elő. A termelési költségek fontos részét képező bérköltségek arányának alacsonyan tartásához viszont az új tulajdonosoknak komoly érdekük fűződik, így a cégeknél az alkalmazotti létszám együttes mennyisége jóval alacsonyabb, mint az egykori BVK dolgozói létszáma. (Az egyes társaságok csupán 40-250 főt alkalmaznak, ami a

modern gyártósorok működtetéséhez elegendő.) Így az új, prosperáló vegyipari társaságok nem sokat segítenek a térség foglalkoztatási gondjainak megoldásában.

2.2.5 A privatizáció egyéb vállalati példái

A város iparát korábbiakban képviselő ágazatok vállalatainak az előzőekben bemutatott átszervezésén és privatizációján kívül több példával lehet érzékelteni a kazincbarcikai magánosítást:

- A Borsod Volán 3. sz. üzemegységének tevékenységét kettéválasztották, a személyszállítást állami alapítású Rt keretében szervezték újjá, míg az áruszállításra 13 kft alakult. Külön meg kell említeni a SILOTANK Kft-t, ami német-magyar vegyesvállalként a nemzetközi szállításokra specializálódott.

- A javító-szolgáltató szférában alakult meg a városban a Start Marketing Kft, amely az Autójavító Vállalat (AFIT) helyi üzemegységének magánosításával jött létre, és jelenleg egy magánvállalkozó folytatja a jogelőd autójavító, gépkocsimentő, használt jármű értékesítő, gépkocsi vizsgáztató tevékenységét.

- A privatizációs folyamat szervezet-átalakító jellegét bizonyítja az önkormányzati kft-k létrejötte. Ezek közül kettő, a KAZINC Távhő Kft és a Barcikai Vízmű Kft érdemel említést, mivel tevékenységük a szolgáltatáson túl szorosan kapcsolódik az energia- és nyersanyagipar termeléséhez.

A KAZINC Távhőt 1992 közepén alapította a városi önkormányzat, ezzel gazdája lett a városi lakásállomány (kb. 6200 lakás) fűtésének és melegvízzel való ellátásának. Feladatát az önköltségek csökkentésével, energiatakarékossággal kívánja ellátni, ösztönözve a lakosságot a melegvízzel és a fűtéssel való takarékosagra.

A B.A.Z. megyei Vízművek Kazincbarcikai Üzemvezetőségéből 1993 közepén alakult meg a Barcikai Vízmű Kft, amely 32 település számára biztosítja a vízellátást, a szennyvízelvezetést és -tisztítást. A Kft működésében meghatározó Kazincbarcika mint központi település, amire a Kft-hez tartozó vízfogyasztás 86%-a, míg a szennyvízelvezetés és -tisztítás 99%-a esik. A költségek csökkentéséhez komoly érdeke fűződött a helyi önkormányzat által is segített társaságnak, mivel a vízszolgáltatás állami támogatásának csökkentése komoly mértékű lakossági vízdíj emelést vont maga után, emellett szükség volt az elavult vízszolgáltató berendezések rekonstrukciójára is. (Ennek egyik következménye volt, hogy a városi lakásokban dömpingszerűen szereltették fel a lakók a vízórákat.) Meg kellett szüntetni néhány rossz hatásfokkal működő szennyvíztisztító telepet, s a feladatok közé tartozott nyolc környékbeli település szennyvízelvezetésének megoldása is.

Az önkormányzat meggyőződése, hogy a hő-, a melegvíz-, a víz- és csatornaszolgáltatást nem lehet csupán a piac törvényszerűségei szerint működtetni, hanem alapellátásként, a szociális háló részének kell tekinteni.

2.3 A jövő kilátásai, várható tendenciák (Gazdaságstratégiai előretekintés)

Kazincbarcika még ma is fiatal iparváros. Eddigi sorsa szorosan összefonódott az iparral. Jövője sokak szerint elsősorban az ipar, azon belül is főként a vegyipar fejlődésének alakulásától függ majd. Ez a vélekedés érthető, hiszen az előzőekben leírtak egy igencsak egyirányú fejlődési utat bejárt város gazdaságtörténetét

vázolták, olyan városét, amelynek életében a vegyipar volt a "minden", a többi ágazat szerepe jóformán csak a vegyipari termelés kiszolgálására, ill. kiegészítésére szorítkozott.

A BVK teremtette város magasabb béreivel tízezreket csábított falusi lakóhelyük végleges elhagyására vagy az ipari munkahelyre való ingázásra. Közülük most rövid idő lefolyása alatt ezrek váltak munkanélkülivé, szembekerülve egy nélkülözéssel teli, kilátástalan jövő fenyegetésével.

Kazincbarcikán a munkanélküliségi ráta tartósan 20% feletti. Ha ehhez hozzávesszük az ellátásban nem részesülteket (1993-ban 2200-nál többen voltak), akkor a fenti arány 30% fölé ugrik. Ez már önmagában is jelzi, hogy prioritást kell kapnia a térségben a munkanélküliség csökkentésének, ami közel sem könnyű feladat.

Vajon a rendszerváltás elhúzódó válsággal járó körülményei között milyen utat kellene választani a városnak a jelenlegi, igen súlyos nehézségekből való kilábaláshoz? A válaszadás nem könnyű, hiszen az ország egyáltalán nem rózsás gazdasági helyzetéhez képest is kifejezetten kedvezőtlen gazdasági környezet - ami egy válságtérségben lényegében minden gazdasági-társadalmi szférára kiterjed - sokkal több gátat emel a gazdasági krízisből való kilábalás elé, mint egy olyan térség viszonyai között, ahol figyelemre méltó arányban vannak jelen az új körülmények között is prosperáló ágazatok.

A válságból kivezető út felvázolásához először is ismerni kell, hogy milyen természeti-gazdasági és társadalmi erőforrásokkal rendelkezik a térség, majd fel kellene tenni a kérdést: hogyan használhatók fel ezek az erőforrások a krízishelyzetből való kilábalásra?

- A környezet természeti erőforrásainak hatékonyabb kihasználását célzó javaslatok eddig csupán az építőanyagipar számára hasznosítható nyersanyagok (terméskő, kavics, homok, agyag) koncessziós formában történő kitermelési lehetőségeinek bővítésére szorítkoztak, ami a korábbi, "az iparfejlesztés a megoldás!" gondolkodásmódot tükrözi.

- A gazdasági szféra újbóli talpra állításában természetesen kulcsszerepe van a vegyiparnak. Egyrészt a gazdasági fejlődés "hagyományos" útja révén, azaz a Borsodchemnek és "leányvállalatainak" prosperitásával, lassú növekedésével számítani lehet a munkaerőigények növekedésére, sőt egy átlagosnál gyorsabb fejlődés még a környező településekben ún. szatellit-üzemek hálózatának kiépítését is eredményezheti, ami a falusi foglalkoztatás gondjain is enyhítené. Ezekre már jobban támaszkodhatna a városi könnyű- és élelmiszeripar, továbbá a szolgáltatászféra, amely a tovagyűrűző fejlődési hullám révén szintén a fellendülés útjára léphetne.

- E hagyományos fejlődési útnak természetesen van egy bizonyos esélye. Ám ehhez jelentős tőkebefektetésre, ennek hiányában állami segítségre és preferenciákra vagy gyors helyi tőkefelhalmozásra, majd a felhalmozott tőkejavak minél előbbi ipari befektetésére lenne szükség. A térségben pedig pontosan ennek nincsenek meg jelenleg a feltételei. Akik e hagyományos fejlesztési utat ajánlották, ezt jól látják, de segítséget továbbra is csak "kívülről" vagy "felülről" várnak.

- Vajon milyen lehetőség van a kitörésre önerőből? Sokak szerint egyáltalán nem sok, ezért is érdemes más utakon próbálkozni. A város vegyiparát képviselő kft-k és rt-k - gondos piackutatás és piacelemzés után - olyan termékek előállítására koncentrálhatnának, amelyekkel be lehet hatolni a hazai és nemzetközi piac réseibe (hiánycikkek pótlása, ill. ma még túl drága vegyipari termékek olcsóbb előállításával a piac elhódítása más vegyipari cégektől). A város vegyipari termékeinek országos jelentőségű szakkiállítás és vásár keretében való bemutatása, ami mint reklám

jelentős számú szakembert és érdeklődőt vonzana a városba (pl. Barcikai Napok rendezvénysorozat), üzletkötési-vásárlási lehetőséggel. Egy ilyen évente ismétlődő rendezvény adta lehetőségeket a város többi ágazata (élelmiszeripar, könnyűipar) is kihasználhatná termékbemutatóra, sőt, ezek a napok kulturális rendezvényeknek is fórumai lehetnének.

- A többiek által javasolt élelmiszeripari fejlesztések hatékony piacépítés nélkül és alacsony keresetű fogyasztóréteggel nem vezetnének a várt eredményre, legyen az akár kurrens élelmiszeripari cikk (pl. méz) vagy értékes állati termék. (Természetesen a ma még kielégítetlen kereslet által életre hívott élelmiszeripari üzemeknek lesz jövőjük.)

- Egy iparvidéken a természeti környezet állapota általában igen rossz. A talaj-, levegő- és vízszennyezés mértéke sokszor szinte súrolja - vagy gyakran meghaladja az egészségügyi határértéket. Ez alól Kazincbarcika sem kivétel. Éppen ezért akár nemzetközi pályázat benyújtásával is megpróbálkozhatna a város azzal a céllal, hogy a nagy, környezetrehabilitációval foglalkozó nemzetközi cégek a város környezetében mutassák be a különféle környezettisztító technológiáikat. Ha a városnak sikerülne elérnie, hogy stabil pontja legyen ezeknek a környezetrehabilitációs projekteknek, azaz "mintaterületté" válna, akkor az általában hosszabb ideig tartó vizsgálatok, tisztítási eljárások révén egyrészt Kazincbarcika nemzetközi ismertsége is nőne, másrészt a város környezeti állapota fokozatosan javulna, sőt a működő vegyipar szennyezőanyag kibocsátása is folyamatos ellenőrzés alatt állhatna. Az elért jó eredmény a környezettisztító eljárásokat bemutató cégek számára pedig jó reklám lenne termékeik-technológiáik eladhatósága szempontjából.

3. „IPARI TELEPHELYBŐL” - VALÓDI VÁROS (KÖZPONTI SZEREPKÖR, VÁROSI INTÉZMÉNYEK, VONZÁSKÖRZETEK)

3.1 A városi szerepkör értelmezése

Előző sorainkban - úgy hisszük - körvonalazódott "a városfejlődés-fejlesztés" elé kitűzhető cél. Kazincbarcikának "ipari telephelyből", a gyár "lakótelepéből", a "munkásosztály fellegvárából" valódi várossá, egy klasszikus város legfontosabb ismertetőjegyeivel is rendelkező településsé kell válnia.

Kérdés, melyek a "klasszikus" város legsajátosabb vonásai, legfontosabb ismertetőjegyei, a város lényege? E kérdésre sokan, sokféle választ adtak. a szakkönyvekben se szeri, se száma a városmeghatározásoknak. Mindez érthető. a város összetett, bonyolult jelenség. a városi létnek számos összetevője van, következményei is szerteágazóak. Bőven talál tehát a vizsgálódás a városi létre utaló tényezőket, teheti meg ezeket a települések város-voltának követelményeivé (a lakosság száma, a közigazgatási rang, a közművek kiépítettsége, az utcakép, a települések lakóinak foglalkozása, a gazdaságban betöltött szerep és így tovább).

Kézenfekvőnek látszik, hogy a városi rang elnyerése vitathatatlanul várossá tesz egy települést. Vagyis Kazincbarcika, azáltal, hogy 1954. február 1-én várossá nyilvánították, majd március 20-án az épülőfélben lévő építőipari technikum későbbi tornatermében ünnepélyes külsőségek közepette, a megyei tanács elnökének (ekkor Iván István) közreműködésével megalakult a városi tanács, várossá vált. Csakhogy nem kell bizonygatnunk: a közmegítélés (s a tudományos felmérések) által városnak, városias szerepet betöltő településeknek tartott települések köre s a városi ranggal felruházottak köre nem esik egybe. a városi rang odaítélésének változnak a feltételei, céljai, politikai motívumai, következésképp koronként eltérő nagyságú, eltérő mértékben városiasodott települések juthattak városi ranghoz. Az is nyilvánvaló, hogy egy 6-8000, az ország majd minden zugából verbuvált, összefutott lakosból, felvonulási tereppé zsúfolódott "ősfalvakból", néhány kész bérházból, barakkokból, felvonulási épületekből, épp csak megürült munkatáborból (a rabtábor 1953. szeptember 13-án szüntették meg), épülő, de még nem termelő üzemből álló konglomerátum - ami volt Kazincbarcika 1954-ben - nem válhatott várossá az ünnepi ceremónia nyomán.

Városi rang adományozására egyébként akkor - az '50-es években - ritkán került sor. Pedig ezekben az években a "városi rang" és a városi szerepkör viszonyára az volt a jellemző, hogy közöttük számottevő eltérés mutatkozott. Egyrészt néhány városi jogállással rendelkező település város-volta vitathatónak bizonyult. mindenekeelőtt az alföldi mezővárosok tartoztak e körbe. agrárjellegük egyértelmű volt (néhányik keresőinek több, mint 70%-a (!) agrárfoglalkozású 1949-ben), műszaki infrastruktúrájuk hazai viszonyaink között is falusias, lakóik jelentékeny hányada tanyákon élt (Túrkeve, Kisújszállás, Hajdúnánás, Hajdúböszörmény, Csongrád stb.). Ugyanakkor - s ez volt a gyakoribb - számos központi szerepkörrel rendelkező, városias település nem rendelkezett városi jogállással. tradicionális kisvárosok (mint Keszthely, Tata, Sárospatak), piaci-kereskedelmi-forgalmi-közigazgatási központok (mint Mátészalka, Kisvárd, Berettyóújfalu, Sárvár, Tapolca, Dombóvár stb.), népes alföldi települések (pl. Szarvas, Orosháza) községi keretek

között éltek. 1945-ben mindössze 57 városi jogállású település létezett az országban (közülük is hét 1950-ben egyesült a fővárossal), s a városi népesség aránya nem érte el a 40%-ot (1930: 38,1%, 1949: 38,4%). A fent említett anomáliák közül a II. világháborút követő években csak a legkirívóbbakat szüntették meg. várossá nyilvánították az ország legnagyobb vasutas-települését, fontos vasúti csomópontját, *Hatvant*, a közel 40 ezer lakosú *Tatabányát*, 1949-ben *Ózdot*, s a "legnagyobb magyar falut", *Orosházát* (1946). Az '50-es években aztán a tradicionális kisvárosok közül már csak kettőt, *Keszthelyt* és *Tatát* ruházták fel városi ranggal (1954-ben). Több tényező hatására ekkor (a '40-es, '50-es években) tervszerű *településhálózat-fejlesztésre* nem került sor, s részben ezzel is összefüggően a közigazgatási beosztás, a közigazgatás területi rendszere keveset változik, e változások egyedi jellegűek, esetlegesek. Csupán a "csonka" vármegyék összevonására került sor (így lett Borsod-Gömör-Kishont, Abaúj-Torna és Zemplén vármegyékből Borsod-Abaúj-Zemplén megye 1950-ben). ugyanakkor az akkori Nemzeti Parasztpárt által kezdeményezett város-megyék kialakítására nem került sor (ez a gondolat azóta is újra és újra felmerül). Az "erőltetett iparosítás" éveiben az infrastruktúra fejlesztésére anyagi erőforrások alig jutottak. ez a településhálózat fejlesztését anyagi eszközeitől fosztotta meg. A gazdaságirányítás erős centralizáltsága és *ágazati jellege* gátolta a *regionális és településfejlesztési szempontok érvényrejutását a "tervezőgazdálkodásban"*. Az ellátás területén (kereskedelem, szolgáltatások, áruellátás, idegenforgalom stb.) hiány-gazdálkodás folyt. az áruelosztásban nem a települések *jogállása* játszott szerepet, hanem a gazdasági ágazatokhoz való viszonyuk. A bányászközségek, nehézipari községek áruellátása kedvezőbb volt, mint a városoké. Ilyen körülmények között a települések jogállásának jelentősége csekély volt. Némiképp eltért ettől az új ipari települések (a "szocialista városok") megítélése. A kor nagyra törő, a realitásokkal kevésbé számoló elképzelései szerint az "elavult", a szocialista eszménytől eltérő meglévő kisvárosok, járási székhelyek helyett az új városok építése fogja a "szocialista" településhálózat kialakulását eredményezni. ("...a múltból örökölt, elmaradott települési viszonyok tudatos átalakításának döntő eszköze új városok építése lehet." - idézi a kor hivatalos felfogását Kőszegfalvi Gy. (1981). Az épülő szocialista városok a lehetőségek szerint kedvezményezett helyzetben voltak. ehhez tartozott a városi rang odaítélése is. *Komlót*, *Várpalotát* és *Dunaújvárost* (ill. Dunapentele, netán Sztálinváros) már 1951-ben, *Kazincbarcikát* és *Oroszlányt* 1954-ben "emelték" várossá, megelőzve *Ajkát* (1959) és természetesen a későbbi eredetű *Tiszaújvárost* (Leninváros, 1966). A '60-as években kezdték kidolgozni a településhálózat-fejlesztési terveket s 1971-ben "törvényerőre" emelték az Országos Településhálózatfejlesztési Konceptiót, az OTK-t. Az OTK elsősorban városfejlesztési koncepció volt. a hetvenes-nyolcvanas években (a még mindig szűkös anyagi eszközöket) a városfejlesztésre koncentrálták. a városokra és községekre jutó fejlesztési "pénzek" között a különbségek erősen megnövekedtek (a különbség, 1 főre számítva akár huszonötszörös is lehetett!). a várossá nyilvánításra kizemelt településeket központi forrásokból erőteljesen fejlesztették: a városi jogállás így igencsak felértékelődött. Az ekkor várossá nyilvánított települések sokat profitáltak a városi rang elnyeréséből. Kazincbarcika környezetében akkor nyert városi jogállást *Sárospatak* (1968), *Mezőkövesd* (1973), majd *Szerencs*, *Edelény*, *Encs*, *Tokaj*. Az OTK módosítása majd hatályon kívül helyezése, a várossá-nyilvánítás kritérium-rendszerének elvetése, végül az 1990. évi önkormányzati törvény a városi rang gyakorlati értékét alaposan leszállította (a normatív alapon történő költségvetési támogatás-elosztásban a városok és községek azonos elbírálás alá esnek, hasonlóak az önkormányzataik jogai stb.). Így az utóbbi évek várossá-

nyilvánításai (*Putnok, Szikszó, Sajószentpéter, Mezőcsát*) önmagukban már kevésbé befolyásolják a településhálózat alakulását.

Az is vitathatatlan, hogy a városok településmérete, lakosságszáma meghaladja a környező falvakét. egy több-tízezres népességtömörülés kikényszeríti, kiköveteli magának a városi szintű ellátás legfontosabb intézményeit (középiskolák, szakrendelő-intézetek, szakboltok és így tovább). A városi létnek lakosságszámhoz való kötését azonban megnehezíti a küszöbérték meghatározásának nehézsége (lehetetlensége?).

Izsófalva lakóinak száma 1970-ben még közel 7 ezer fő (6846 lakos) volt, városi szerepkörrel, városi intézményekkel nem rendelkezett. ugyanakkor a kis járási székhelyen, *Encsen* 4515-en (több, hozzácsatolt környező falu lakosságát is beszámítva!), az egykori megyeszékhelyen, *Szikszón* (1920-1950 között volt megszakításokkal *Abaúj-Torna* vármegye központja) 6443-an éltek s a régi városi múltú hegyaljai kisváros, *Tokaj* lélekszáma is alig haladta meg az ötezer főt. Egy időben hazánkban a 10 ezer lakosban vélték megtalálni a városi és falusi települések közötti határt. Ezt az értéket *Kazincbarcika* már az '50-es évek végére eléri. az 1960-ban végrehajtott népszámlálás 15217 főt talált *Kazincbarcika*n (jelenlévő népesség), igaz, a ténylegesen itt lakók-élők száma csak mintegy 11 ezer fő lehetett. A városias méret ellenére (s a már elnyert városi rang ellenére!) *Barcika az ötvenes években még nem tekinthető városnak*, nem működnek városi intézményei. A várossá nyilvánítás kritériumai között a '70-es, '80-as években a 8000 fős küszöbérték szerepelt. a várossá nyilvánításra kiszemelt települések lélekszámát - ha az nem érte el a 8000 főt - ezért minden eszközzel növelték, leggyakrabban a környező falvak önállóságának megszüntetésével, azok városhoz csatolásával. Ez a "mesterkedés" zajlott le *Barcika* szomszédságában, *Edelény* esetében is. távoli falvakat (a 16 km-re(!) fekvő *Abodot*, aztán *Ládbesenyőt*, *Balajtot*, *Damakot*) csatolva a városhoz. Aligha véletlen, hogy az utóbbi években - élvén a lehetőséggel - egymás után szerezték vissza önállóságukat. Hasonló folyamat játszódott le *Encs* várossá-nyilvánításakor, de *Ózd* is egymás után "nyelte le" a környező falvakat (igaz, ezek egy része fokozatosan összeépült a várossal). *Kazincbarcika* - *Sajókazinc*, *Barcika* és *Berente* közigazgatási egyesítése után - nem élt e módszerrel.

Gyakori, hogy a gazdaság valamely ágának megléte vagy hiánya, ill. arányai alapján tesznek különbséget város és falu között. (Több ország - elsősorban volt "szocialista" országok - gyakorlatában a várossá-nyilvánítás kritériuma az iparban dolgozó keresők aránya volt.) A város e felfogás szerint nem mezőgazdasági jellegű település (vagy ami ennek többé-kevésbé megfelel: ipari település). E megközelítés a századforduló táján - egyes országrészekben akár a II. világháború utáni években is - még jó eszközt adott kezünkbe a városok kijelöléséhez. akkor az agrárjellegű vidék tengeréből emelkedtek ki a kis nem-mezőgazdasági jellegű szigetek: a városok. Mára ez a "városmeghatározó kritérium" használhatatlanná vált.

Kazincbarcika környékén összefüggő, nagy területen a mezőgazdaság alárendelt szerepet játszik a gazdaságon belül. A *Sajó-völgy*, *Ózd* környéke, *Miskolc* vonzáskörzete számos községében-városában az agrárkeresők aránya az összes kereső egy tizedét sem teszi ki (*Kazincbarcika*, *Ózd*, *Sajószentpéter*, *Izsófalva*, *Rudabánya*, *Szuhakálló*, *Múcsony*, *Kurityán*, *Sajókaza* stb.), s mélyen a *Sajótól É-ra* fekvő dombvidékre nyúlik - megközelítve az országhatárt - az a terület, ahol a mezőgazdaság a keresőknek csupán egynegyedét foglalkoztatja (a terület határa *Aggtelekig*, a *Bóldva* völgyében *Perkupaig* nyúlik). *Kazincbarcika* távolabbi környékén az összefüggő agrártáj a *Cserehát* belső községeibe húzódott-zsugorodott vissza, *Felsővadász*, *Krasznokvajda*, *Gagyvendégi* környékére.

A regionális tudományok legtöbb képviselője ma már azt vallja, hogy *a város a területi munkamegosztás következtében differenciálódott településhálózat központi funkciót ellátó települése*, röviden szólva *központ* s mint ilyen "vidékének" (vonzásterületének) ellátója. A *központi funkciók hordozói*, ellátói a (legtágabban értelmezett) szolgáltató intézmények hierarchiájának felsőbb fokain lévő intézmények (tehát pl. nem az elemi (kötelező) iskolák, hanem a közép- és főiskolák, egyetemek, nem a háziorvosok, hanem a szakrendelő-intézetek, gondozóintézetek, kórházak, mentőállomások, a szakboltok, a ritkábban igénybevett szolgáltatások, hivatalok (pl. bíróságok, földhivatalok, adóhivatalok stb.) és így tovább). Igénybevételek viszonylag ritka, ezért csak a települések egy (kisebb) részében találhatók meg. Ezért ellátják környéküket is. "vonzáskörzettel" rendelkeznek. Egy települést tehát *a városi szerepkörű intézmények bizonyos mennyisége emel várossá*.

A város természetesen sokféle egyéb alkotóelem együttese. A városi lakosság összetétele, iskolázottsági szintje, társadalmi rétegződése, jövedelme más mint a falvaké. azokénál többnyire szerencsésebb, kedvezőbb. Szükségszerűen más az életmódja, mások életkörülményei, eltérő az értékrendje. Szociológiai vizsgálatok is igazolták, hogy a településhierarchiával szoros összefüggésben (a fővárostól a megyeszékhelyeken, városokon át a kistalvákig) alakul a társadalom rétegzettsége, az "elit", az értelmiség vagy a szegény, hátrányos helyzetű rétegek aránya. A város nemcsak településtípus tehát, hanem sajátos társadalmi képlet is.

Ha elfogadjuk, hogy a "klasszikus" város alapvető feladata lakosságának s *környékének* sokoldalú és magasszínvonalú központi funkciókkal való ellátása, akkor *Kazincbarcika stratégiai célja, távlati feladatai között is kiemelt szerepet kell kapnia a szűkebb értelemben vett városi funkciók fejlődési feltételei megteremtésének, a városkörnyékkel fenntartott kapcsolatok sokoldalúvá, intenzívvé, "kétoldalúvá" tételének*. A "vidék" ellátása nemcsak teher, ellátási kötelezettség egy városon, hanem biztos háttér is, vásárlóerőt teremtő háttér, a város szolgáltatásainak vásárlója, intézményeinek fenntartója. A *"felülről" fenntartott, "fejlesztett" város kiszolgáltató, a vidékére támaszkodó, a vonzáskörzet energiáiból táplálkozó - autonóm, önfejlődésre képes*. Kazincbarcikát évtizedeken át "felülről" fejlesztették, nem is akármilyen ütemben. Ezek a források elapadtak. nincs más lehetőség Barcika előtt, mint új városfejlesztő forrásokat keresni - elsősorban "saját vidékén".

Kérdés - Kazincbarcika számára szinte "létkérdés" -, *hogy a város milyen helyet foglal el városaink rangsorában, mennyire fejlettek, sokoldalúak központi funkciói, mekkora a háttér - vonzásterülete - , azzal milyen kapcsolatokat tart fenn, milyen energiákat nyerhet e háttéréből*.

3.2 Kazincbarcika városi szerepkörének kialakulása

A városi szerepkörök (intézmények) az ötvenes évek második felében, a hatvanas évek elején jelentek meg Barcikán, a városi rang elnyeréséhez képest késve.

A három "ösközség" - Barcika, Berente, Sajókazinc - ugyan már a két világháború között sem volt egysíkú agrártelepülés (sőt a mezőgazdaságból élő keresők már kisebbségben voltak az ipari keresők, bányászok, vasutasok stb. mögött. arányuk Barcikán 45,0%, Sajókazincon 34,2%, Berentén pedig csupán 31,2%), ez azonban a *településhálózatban* elfoglalt helyüket nem befolyásolta: falusi települések, falvakra jellemző településközi kapcsolatokkal. (A "klasszikus" falusi

kapcsolat rendszerekhez képest csak a telephelyeit amúgy is gyakran változtató szénbányászathoz kötődő, már ekkor jelentős *ingázás* jelentett sajátos helyzetet a községek életében.) A járási székhely *Sajószentpéter* volt, régi mezővároska, ám városias szerepköre a 20. századra eljelentéktelenedett. Járási hivatalai mellett - a II. világháborúig - állatvásárait látogatták a három község lakói. A fő piachelyet a barcikaiak-berenteiek-kazinciak számára Miskolc jelentette, nagyobb bevásárlásaikat itt végezték, heti piacait is látogatták.

A városi fejlődés "*mozgatórugói*" a II. világháború után léptek működésbe. Sajókazinc és Barcika egyesítésével (1947) közel 5 ezer lelkes település alakult ki (az 1949-es népszámlálás 5059 főt talált az akkori Kazincbarcikán). Az 1949-ben elfogadott I. Ötéves Terv már felemlítette Berentét és Kazincbarcikát a nehézipar fejlesztésére, telepítésére kijelölt települések között. 1949 őszére már az is eldőlt - a Népgazdasági Tanács, az Országos Helykijelölő Bizottság, az Országos Tervhivatal döntései nyomán -, hogy Barcika és Berente között hozzákezdenek a szénosztályozó, az erőmű, szénlepároló és nitrogénmű építéséhez. Az Országos Helykijelölő Bizottság 1950 végén döntött arról is, hogy az épülő gyárak lakótelepe (az "újváros") a Miskolc-Ózd közötti útvonaltól nyugatra, a Tardona-patak völgyében, (tehát a Belváros mai helyén) épüljön fel. A lakótelep építése 1951 őszén kezdődött. A népességszám rohamosan duzzadt, az '50-es évek végén túllépte a 10 000 főt. igaz, az ittlévők egy része az építkezéseken dolgozó, munkásszállásokon (vagy épp munkatáborokban) élő ideiglenes lakos. Néhány, később városi szerepkört betöltő intézmény már az '50-es években megjelent Barcikán, ezek azonban ideiglenes jellegűek voltak, többnyire az átmenetileg itt dolgozó építők ellátását szolgálták. 1950-ben nyitotta meg az első iparcikkboltot az állami kereskedelem egy felvonulási épületben. 1953-ban szervezték meg a 112. sz. Szakmunkásképző Intézet és Szakközépiskola jogelődjét, a kőműves, ács-állványozó szakmunkásokat képző iskolát. Ebben az évben kezdte meg működését a mentőállomás. a következő évben pedig - a "K" épület lakásaiban - a 40 ágyas kórház, mely kezdetben a munkásszállások lakóinak "gyengélkedőjeként" szolgált. Ugyancsak 1954-ben fogadta első betegeit a (bizonytal nem minden "tervszerűséget" nélkülözve elsőként létrehozott) bőr- és nemibeteg-gondozó. Ruházati szakbolt nyílt, működni kezdett a piac. A városi rang elnyerése, a lakosságszám - köztük a letelepedett családok számának - emelkedése, az "újváros" körvonalainak kirajzolódása nyomán folytatódik a városi intézmények letelepítése-szervezete, a '60-as években megindul végleges helyre való költözésük, "székházaik" felépítése. (Már most, előjáróban megjegyezzük, hogy ez a folyamat meglehetősen egyenletesen napjainkig tart.) 1956 őszén már fogadja tanulóit a város első "valódi" középiskolája, a vegyipari technikum (s majd 1961-ben költözik új, már iskola céljaira készült épületébe). Bővül az egészségügyi intézményhálózat (1956-ban egy Tardona-parti felvonulási épületben kezdi meg működését a tüdőgondozó. még mindig ideiglenes elhelyezésében, de bővül a "kórház" is. 1960-ban ügyvédi munkaközösségi kirendeltség létesül, 1957-ben OTP fiók. Létrehozzák a Hazafias Népfront városi szervezetét (1955), a TIT-et (1955), a Magyar Hírdető Vállalat kirendeltségét (ugyancsak 1955). 1959-ben már könyvboltot avattak az akkori Lenin út 11. szám alatt. Mindezek ellenére elfogadható a Borsodi Iparvidék korabeli kutatójának, Kóródi Józsefnek az összegzése: "A Sajó-völgy közepén települt Kazincbarcika, s nagyobbbrészt ipari vonzásköre van." (Kóródi J. 1959). Valóban, a fent említett intézmények szinte kizárólag Barcika ellátását szolgálták, vonzáskörzettel alig rendelkeztek. Ugyancsak Kóródi J. közöl egy, az '50-es évek végének vonzás-viszonyairól készített térképet (im. 263. oldal). Eszerint Barcika környékén 4 város vonzáskörzete találkozott: Miskolcé, Edelényé, Putnoké

és Ózdé. Kazincbarcika ekkor még nem rendelkezett önálló vonzáskörzettel. Ebben az is szerepet játszott, hogy a város nem jutott járási székhely-ranghoz, sem az ötvenes években, sem később. Pedig e téren meglehetősen nagy volt a "mozgás" a II. világháború után, egészen a járási megszüntetéséig (1984). Sajószentpéter már a "megyerendezés" (1950) során elveszti járási-székhely szerepét, ezután városias funkciói gyorsan hanyatlanak. Az önálló Abaúj-Torna megye megszűnése nyomán a tornaalji járást (melynek központja Bódvaszilas volt s a Bóldva-völgy északi részét foglalta magában) is megszüntették, területét az edelényi járásba olvasztották. Ennek a területnek azonban mindmáig meglehetősen laza a kapcsolata Edelénnyel. Ózd szomszédságában - később Kazincbarcika versenyétől is sújtva - Putnok, a történeti Gömör megye jelentős piacközpontja is veszít jelentőségéből, megszűnik járási székhely lenni. Az így keletkezett "űrbe" kellett Kazincbarcikának, városi intézményei szolgáltatásával betörnie.

A '60-as évtizedben folytatódott a városi szerepkörű intézmények gyarapodása, növekedésük, működésük technikai feltételeinek - elhelyezés - javulása. Ezt a folyamatot 1960-tól már a statisztikai adatok alakulásán keresztül is figyelemmel kísérhetjük. 1960-ban még csak egy középiskola működött, a vegyipari technikum, 175 tanulóval (9. táblázat). (A vegyipari technikum 1961-ben költözik új épületébe, s ez év őszén Felsőfokú Vegyipari Gépészeti Technikummá - annak mérés- és szabályozástechnikai szakává - alakul.) 1961-ben új szakmunkásképző intézet, majd 1962-ben gimnázium nyílik. Az 9. táblázat adatai szerint 1970-re megtízszereződik a tanulószám, s az 1 000 lakosra jutó tanulószám eléri a következő évtizedek szintjét. Az 1969-ben átadott új kórházzal lényegében befejeződött az egészségügyi intézményhálózat kiépítése (10. táblázat). Azóta sem az ágyszám, sem a kezelt betegek száma nem változott jelentősen, csakúgy, mint a szakrendelési idő s a szakrendeléseken megjelentek száma. Míg az '50-es évek intézményei elsősorban a város saját lakosságának ellátását szolgálták, addig a kórház már nagyterjedésű vonzáskörzet ellátását biztosítja (ld. alább).

9. táblázat: A középiskolai oktatás főbb mutatóinak alakulása Kazincbarcikán, 1960 - 1992

Év	A középiskolai osztálytermek	Az összes tanuló*	A nappali tagozatosok	Az 1000 lakosra jutó tanulók**	A szakmunkás tanulók	A "vidék ellátására jutó" tanulószám***
	s z á m a					
1960	7	175	175	11,5	...	-28
1964	23	593	593	25,4	...	-74
1970	27	1840	1188	71,0	...	807
1975	24	2231	1266	68,6	1730	996
1980	48	2370	1538	61,7	1627	1076
1985	51	2231	1714	57,0	1534	1004
1988	64	2429	1984	61,9	1536	1267
1990	68	2549	2235	69,6	1739	1283
1992	76	2681	2414	73,9	1443	1558

* A nappali, az esti és a levelező tagozat együtt

** A * alatt feltüntetett tanulók

***Az összes tanuló (ld.*alatt) száma alapján számított érték, a megyei átlagok alapján
(bővebbet ld. a szövegben).

10. táblázat: A nem-alapellátást nyújtó egészségügyi intézmények főbb mutatóinak alakulása Kazincbarcikán, 1960 - 1992

Év	Kórházi ágyak száma	Az elbocsátott betegek száma	Rendelői intézeti évi rendelési idő (óra)	A kezelt betegek száma
1960	120	4442	11000	54000
1970	450	12840	38800	256900
1980	460	14517	48179	388760
1985	460	13162	44083	406192
1988	460	13014	43207	525410
1990	460	13302	45111	525710
1992	460	12747	43260	524606

A '60-as évtized számos további "városi intézményt" hoz létre Barcikán. MNB-fiók (1969), Állami Biztosító (1969), zeneiskola (1965) létesül. 1969-re épül fel az Egressy Béni Művelődési Központ. Noha a boltok száma s különösen alapterülete még szerény, de 1967-ben ide települ az ÁFÉS, az évtized végére felépül a Kazinc Áruház (11. táblázat)

11. táblázat: A kereskedelmi tevékenység néhány mutatójának alakulása
Kazincbarcikán,
1960 - 1992

Év	A boltok száma	A boltok összes alap-területe, m ²	A boltok elárúsító helységeinek területe, m ²	Az 1000 lakósra jutó alapterület, m ²	Szakboltok száma*	Összes kiskereskedelmi-forgalom, millió Ft	1 főre jutó forgalom, Ft	Iparcik k-forgalom millió Ft	1 főre jutó iparcik k-forgalom, Ft
1960	58	103	6734
1965	61	6648	2905	285	18	168	7201	89	3815
1970	74	9320	...	319	22	294	9430	158	5412
1975	77	10359	...	319	29	453	14103	247	7677
1983	96	15826	7149	409	26	1389	35793	703	18112
1985	98	16345	7795	418	48	1720	44222	902	23193
1988	114	19493	...	497	71	2282	58084	1286	32725
1990	92	19109	9195	522	48	2970	81147	1739	47514
1992	554	256

* Áruházak, ruházati, vegyi áru-, vas-, műszaki-, üveg-, kulturcikkboltok
... nincs adat

A vázolt fejlődés eredményeként a hatvanas években - a hatvanas évek derekára(?) - Kazincbarcika a központi szerepkör fejlettsége alapján is vitathatatlanul városaink sorába küzdötte fel magát. Egy ekkor végzett elemzés (Beluszky P. 1967.) *Kazincbarcikát a magyarországi városok rangsorának 120. helye tájára helyezte* (123. volt). A rangsor e helyeit az un. "járási székhely szintű" városok foglalták el.

A rangsor a "városi intézmények" (ld. fenn) számbavétele alapján készült. A hazai városokat - Budapestet nem számítva - 5 hierarchikus fokozatba sorolta:

I. szint: *regionális centrumok*. öt város került e csoportba: Debrecen, Szeged, Pécs, Miskolc s bizonyos fenntartásokkal Győr.

II. szint: *megyeszékhely szintű városok*. Salgótarján kivételével e kategóriába kerültek a megyeszékhelyeink.

III. szint: *középvárosok*. a 18-50. helyet foglalták el a rangsorban, Salgótarjától Siófokig.

IV. szint: *kisvárosok vagy "járási székhely-szintű" városok*. az 51-141. helyen 91 település került e csoportba. köztük tehát Kazincbarcika is, annak ellenére, hogy nem lévén járási székhely, számos "járási" intézmény hiányzott is a számbavételkor (járási tanács, bíróság, ügyészség, földhivatal stb.). A vizsgálat időpontjában az un. "szocialista városok" többsége e csoportba került. Komló a 87., Várpalota a 90., Ajka a 100. helyen (sőt Dunaújváros az előkelő 29. helyet foglalta el, már a középvárosok sorában). Oroszlány és Tiszaújváros (a 142. ill. a 153. helyen) viszont még nem szerepelt a kisvárosok sorában. A Kazincbarcika körüli központok közül Ózd (s a távolabbi Sátorajújhely) középvárosi intézményhálózattal rendelkeztek.

Mezőkövesd (64. helyen), Szerencs (98. hely), Edelény (103. hely), Szikszó (104. hely), Putnok (120. hely), Sárospatak (128. hely) pedig Barcikához hasonlóan IV. rendű központ, csakúgy mint a hanyatló Abaújszántó (137. hely) és a felemelkedő Encs (138. hely). V. szint: átmenetet képez a "valódi" városok és a több-kevesebb városi szerepkörrel, városi vonásokkal rendelkező települések között. (A megye települései közül Tokaj, Sajószentpéter, Szendrő került e típusba.)

A városi szerepkörök gyarapodása a hetvenes és nyolcvanas évtizedben tovább folyt (9., 11. táblázatok). A mennyiségi gyarapodás mellett további "új" intézmények jelentek meg a városban: 1971-ben a Irinyi János Szakközépiskola, 1976-ban az Egészségügyi és Óvónőképző Szakközépiskola, sőt 1970-ben a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem vegyipari automatizálási főiskolai kara. A hetvenes években a középfokú közigazgatás szintjén új igazgatási forma jelent meg a járások mellett: a városkörnyék. Ekkor már a barcikai intézmények "szolgáltatásait" is növekvő mértékben veszik igénybe a környező falvak lakói. a város - Miskolc, Edelény, Putnok és Ózd vonzáskörzetei rovására - kezdi kialakítani vonzáskörzetét, rendszeressé, intenzívé téve a települések bizonyos körének s Kazincbarcika a kapcsolatait. A tradicionális vonzáskörzetek közé való betörést segítette a munkaerővonzás növekedése (ingázás), Putnok városi szerepkörének stagnálása-hanyatlása, Edelény vontatott fejlődése. E kapcsolatok közül 1981-ben Kazincbarcika városkörnyékének megszervezése csak néhányat "szentesített": Bánhorváti, Nagybarca, Sajókaza, Vadna, Sajógalgóc és Sajóivánka alkotta a városkörnyéket. 1984-ben viszont - amikor a járásokat megszüntették s általánossá vált a városkörnyéki igazgatás - már a tényleges vonzás-viszonyoknak megfelelően került 30 község Barcika igazgatási körzetébe. Igaz, hogy a városkörnyékek igen rövid életűeknek bizonyultak s alig több, mint fél évtizedes funkcionálás után megszűntek, igaz, hogy hatáskörük szerényebb volt, mint a korábbi járásoké, de kialakításuk bizonyította, hogy Barcika "betagozódott" a környék város(központ)-hálózatába, másrészt kijelölte azokat a területi kereteket, amelyek között mindmáig több intézmény működik, noha a megyéken "belül" további igazgatási egységek már nem léteznek. Ugyanakkor ösztönzőleg hatott további városi intézmények letelepedésére (városi bíróság, ügyészség, körzeti nevelési tanácsadó, munkaügyi kirendeltség stb.). Mindezek nyomán Kazincbarcika a '80-as években a kisvárosok sorából a középvárosok közé lépett előre (az elnevezések nem a lakosságszámot, hanem a városi szerepkört tükrözik!).

3.3 Kazincbarcika városi szerepköre ma

Mára tehát Kazincbarcika a középvárosok közé, hazánk első 50 városa körébe került a városi funkciók (városi funkciójú intézmények) *figyelembevételére alapján!* (Mintahogy a népességszám alapján is az előkelő 28. helyet foglalja el a városok rangsorában az 1992. évi adatok alapján!) Kazincbarcika városi szerepköre különösen a *mennyiségi mutatók alapján fejlett*, Borsod-Abaúj-Zemplén megyének második-harmadik városa! (A lakosságszám alapján is a harmadik.) A város 6 középiskolájában az 1992/93. tanévben 2414 nappali tagozatos diák tanult. ez ugyan távol van a megyeszékhely 12 és félezres diákságától, de messze megelőzi a népesebb Ózd, az iskolavárosként ismert Sárospatak, az ugyancsak középvárosi szerepkörrel rendelkező egykori megyeszékhely, Sátoraljaújhely tanuló-számát (12. táblázat).

12. táblázat: A középiskolai oktatás főbb mutatóinak alakulása Borsod-Abaúj-Zemplén megye néhány városában, 1992

Város	Lélekszám 1992	Az osztálytermek	A tanulók *	Az esti és levelezős tanulók	A szakmunkástanulók	Az 1000 lakosra jutó tanulók*
		s z á m a				
1. Miskolc	191005	368	12628	3584	7874	66,1
2. Kazincbarcika	36248	76	2414	277	1443	66,6
3. Ózd	42228	48	1480	247	951	35,0
4. Sátoraljaújhely	18538	42	1390	294	660	75,0
5. Tiszaújváros	18146	22	846	109	690	46,6
6. Edelény	12114	10	279	63	-	23,0
7. Putnok	7185	17	415	-	-	57,8
8. Mezőkövesd	17919	24	822	155	552	45,9
9. Sárospatak	15131	26	882	-	616	58,3

*A nappali tagozatos tanulók száma alapján

Barcika tanulószám alapján megállapított "helyezése" országos viszonylatban is kiemelkedő. a 28., csakúgy, mint a lakosságszám alapján. Az 1000 lakosra jutó tanulók száma 66,6 (az esti és levelezős tanulókat is figyelembevéve 74,2), szintén magas, s arra utal, hogy a nagyszámú tanulót nemcsak a város nagy lélekszáma eredményezi, hanem a vidékre gyakorolt vonzás is. Kazincbarcika ma diákváros: a lakosságszámmal viszonyított diák-szám pl. felülmúlja Gyula, Makó, Sopron (!), Tata, Kalocsa, Mosonmagyaróvár stb. hasonló értékeit. Ha számítások alapján - a beiskolázási átlagokat véve alapul - határozzuk meg a "vidéki" tanulók számát és arányát, hasonlóan kedvező értékeket kapunk. Barcika a 29. helyen van, ismét megelőzve számos tradicionális középvárost, iskolavárost (mint pl. Gyulát, Sátoraljaújhelyt, Tatát, Keszthelyt, Kalocsát, Mosonmagyaróvárt). A középiskola-hálózat sokoldalú kínálatot nyújt. gimnáziumi oktatás ugyan csak egy középiskolában folyik (*Ságvári Endre Gimnázium*), de a hat évfolyamos tanítás is megkezdődött az 1992/93-as tanévben, és speciális angol, német tanítás (tagozatos osztályok) is folyik az iskola falai között.

13. táblázat: A nem-alap-ellátás-szintű egészségügyi intézmények főbb mutatóinak alakulása Borsod-Abaúj-Zemplén megye néhány városában, 1992

Város	Működő kórházi ágyak	Általános osztályi ágyak	Az elbocsátott betegek	10000 lakosra jutó ágyak*	Rendelő-intézeti évi rendelési idő (óra)	1000 lakosra jutó rendelési idő
s z á m a						
Miskolc	4194	3173	101787	166,1	273375	1426
Kazincbarcika	460	460	12747	126,9	43260	1191
Ózd	499	487	13009	115,3	49714	1172
Tiszaújváros	-	-	-	-	16163	886
Sátoraljaújhely	498	394	14075	212,5	21188	1136
Mezőkövesd	226	226	4634	126,1	28221	1576
Sárospatak	-	-	-	-	14990	992
Edelény	300	100	4351	82,5	7473	1121
Putnok	-	-	-	-	482	67

*Általános osztályi ágyak alapján

Több, mint félezer tanulója van az *Egészségügyi és Óvónői Szakközépiskolának*. a nevében jelzett szakmák mellett pedagógiai szakon is oktatnak. Az *Irinyi János Műszaki Középiskolában* egyre többirányú képzés folyik (közgazdasági szak, víz- és szennyvíztisztító szak, elektronikai technikus stb.). A két szakmunkásképző- és szakközépiskolában is számos szakmát oktatnak (gépjármű-villamossági szerelő, autószerelő, karosszéria-lakatos, kereskedő stb.). A város középiskolai oktatása tehát mind differenciáltságát, a kínált oktatási formákat, mind pedig a tanulólétszámot tekintve eléri a középvárosok szintjét. Az oktatás palettájáról csak a felsőfokú oktatás hiányzik. A főiskolai kart (ld. fenn) 1989-ben a Művelődésügyi Minisztérium megszüntette. (Megjegyezzük, hogy az egyetemi és főiskolai oktatás csak a regionális központokban és a megyeszékhelyeken "szükségszerű" és általános. A településhierarchia középső- és alsó régióiban már némiképp esetleges. ugyancsak nincs felsőfokú iskolája oly "tradicionális" középvárosoknak, mint Nagykanizsa, Pápa, Gyula, Makó, Vác, Tata, Kalocsa, Szentes és így tovább. Ugyanakkor Hajdúböszörmény, Mezőtúr, Nagykőrös, Szentendre "főiskolai" város.)

Csak némiképp szerényebb Kazincbarcika *egészségügyi szerepköre*. a 460 ágyas kórház 7 "szakmában" fogad betegeket: két belosztályon (összesen 118 ágy), csecsemő- és gyermekosztályon (64 ágy), szemészeti osztályon (50 ágy), sebészeti osztályon (82 ágy), szülészeti-nőgyógyászati osztályon (64 ágy), fertőző osztályon (54 ágy) és fül-orr-gégészeti osztályon (28 ágy). A kórház - nagyságát tekintve - az országban a 46. a megyében Ózddal és Sátoraljaújhellyel kb. azonos szerepet tölt be. a rendelőintézet - az évi rendelési idő alapján - Ózdtól némiképp elmarad, de a megye többi városát jóval meghaladja.

A kiskereskedelem adatai sokatmondóak. A kereskedelmi forgalom ugyanis bizonyos mértékig független az "intézményhálózat" kiépültségétől (legfeljebb zsúfoltak a boltok), a boltok vevővonzását adminisztratív korlátok nem befolyásolják (mint pl. az egészségügyi intézmények esetében a "kijelölt" betegfelvételi körzetek).

Ezért a kereskedelmi forgalom jó indikátora a központi funkciók fejlettségének, a vonzáskörzetek nagyságának, a vonzás intenzitásának, a vonzáskörzetek vásárlóerejének.

14. táblázat: A bolti kiskereskedelem néhány mutatójának alakulása Borsod-Abaúj-Zemplén megye néhány városában 1988-ban, ill. 1992-ben

Városok	1988						1992			
	A boltok száma összesen	A boltok összes alapterülete, m ²	1000 főre jutó bolti alapterület, m ²	A kiskereskedelem összes forgalma*	1 főre jutó kiskereskedelmi forgalom	Ebből ruházat és iparcikkgalom	A boltok száma összesen	Ruházati és iparcikkbolt	Egyéni vállalkozók boltjai	Magánboltok az összes százalékában
Miskolc	643	126423	608	16015	76692	47760	3341	1538	1822	54,5
Kazincbar-cika	114	19493	497	2282	58084	32725	554	256	382	68,9
Ózd	137	24497	549	2337	51952	24488	414	143	274	66,1
Tiszaújváros	49	10924	577	1318	69188	38442	260	147	195	75,0
Sátoralja-újhely	90	13743	680	1171	57815	31048	245	96	141	57,6
Mezőkövesd	79	11775	651	1527	84244	54254	328	100	193	58,8
Sárospatak	65	9580	626	988	65473	38778	152	58	82	53,9
Edelény	50	4681	384	528	43270	21925	109	41	60	55,0
Putnok	39	4481	561	443	55427	31192	85	21	46	54,1
Sajószent-péter	39	4397	309	444	31188	11543	158	61	129	81,6

* Milliő Ft

A kiskereskedelmi tevékenység alakulásának fontosabb mutatóiból kiderül (11. táblázat), hogy a város bolthálózatának kiépülése elmaradt a népességszám növekedésétől, de az egészségügyi, oktatási vagy kulturális szerepkör kibontakozásától is. 1965-ben a bolti alapterület az 1990. évinek csak kb. egyharmada (6648 m²); az 1000 lakosra jutó alapterület 285 m². 1970-ben a magyarországi települések sorában a bolti alapterület alapján 37. helyet foglalta el, a lakosságszámhoz mért fejlettség alapján pedig a 77. helyet. A 3. ill. a 7. táblázat adataiból kitűnik, hogy *Kazincbarcika kiskereskedelmi hálózata valamikor a nyolcvanas évek elején érte el azt a mennyiségi fejlettséget, ami lakosságszáma s egyéb központi funkciói alapján elvárható volt.* (Különösen jól megfigyelhető ez az iparcikkforgalom alapján adódó rangsor alakulásában.) Az 1000 lakosra jutó bolti alapterület szerény értékei - Barcika nem került az első 100 település közé - egyrészt arra utalnak, hogy a lélekszámhoz képest még mindig elmarad a kereskedelmi funkció "kiépítettsége", másrészt a viszonylag magas lélekszám "elnyeli" a boltok "vidékre eső hányadát". Ezért alakulnak ki a kispésségű, de kereskedelmi központot képező városban magas fajlagos értékek (Encsen pl. az 1000 főre jutó bolti alapterület 753 m² volt 1988-ban, Tokajban 773 m², Sárospatakon 636 m² és így tovább). E "torzításokat" kiszűrendő célszerű megvizsgálni, hogy a kiskereskedelmi tevékenység, a forgalom mekkora hányada és mennyisége szolgálja a "vidék" ellátását.

15. táblázat: Kazincbarcika helye a kiskereskedelmi tevékenység mutatóinak rangsorában, 1965-1990

Év	Rangsor a boltok összes alapterülete alapján	Rangsor az 1000 lakosra jutó alapterület alapján	Rangsor a kiskereskedelmi forgalom alapján	Rangsor az iparcikk forgalom alapján
1970	37.	77.	47.	59.
1975	39.	76.	44.	56.
1980	40.	90.	39.	57.
1985	39.	105.	40.	44.
1988	33.	108.	37.	40.
1990	32.	116.	38.	39.

Ezeket az értékeket közelítő számításokkal tudjuk felbecsülni. Az 1 főre jutó kiskereskedelmi forgalom megyei átlagértékei alapján kiszámítható, hogy mekkora forgalom elégíti ki a helyi igényeket. A "fennmaradó" rész a "vidéki" vásárlásokra jut. Ebből az is kiszámítható, hogy ez a forgalom hány "vidéki" lakos ellátására elegendő. E számok természetesen nem adják a vonzásterület tényleges nagyságát, hisz számos tényező torzítja a számításokat (a vidéki lakosság részben helyben vásárolja meg szükségletei egy részét; a vásárlóerő eltérő a városokban és a falvakban; a barcikai lakosság sem csupán helyben vásárol és így tovább). Használhatóbb értékeket kapunk, ha nem a teljes forgalmat, hanem az iparcikkforgalmat vesszük számításaink alapjául.

A nyert eredményeket a 16. táblázat tartalmazza. Ezek az adatok is arra utalnak, hogy Kazincbarcika kiskereskedelmi szerepköre a '80-as évek derekán "zárkózott fel" a lélekszám ill. a többi városi funkció szintjére s tett szert számottevő vonzásra.

16. táblázat: A kazincbarcikai kereskedelem által ellátott vidéki lakosság (elméleti) száma

Év	Az iparcikkforgalom vidékre jutó értéke, 1000 Ft	Az ellátott vidéki lakos elméleti száma
1965	5 841	1 640
1970	- 1 781	-
1975	- 4 556	-
1980	- 2 525	-
1985	131 510	6 630
1988	160 327	5 588
1990	215 122	5 162

Ugyanakkor feltűnő, hogy az utolsó évtizedben is meglehetősen alacsony értékek - 5-7 ezer ellátott vidéki lakos - adódtak a vonzáskörzet nagyságára vonatkozóan, noha fent már utaltunk a számítások hibalehetőségeire. Minden bizonnyal jelentős a Kazincbarcikáról Miskolcra vándorló vásárlóerő s az így mutatkozó hiányt a "vidékiek" töltik ki. Az is kétségtelen, hogy több népes közeli község rendelkezik iparcikkboltokkal s a helyi vásárlóerő részben helyben csapódik le. Mindezek ellenére a fenti adatok rendkívül sokatmondóak, különösen ha a megye néhány városának hasonló számaival összevetjük azokat (17. táblázat), hozzátevé, hogy Borsod-Abaúj-Zemplén megyében az 1 főre jutó kiskereskedelmi forgalom igen alacsony (1985-ben az iparcikkforgalom 19 835 Ft, az országos átlag 26 925 Ft, Győr-Sopron megyében 29 462 Ft, Bács-Kiskun megyében 28 421 Ft volt; 1988-ban Borsod-Abaúj-Zemplénben 28 692 Ft, országosan 39 769 Ft, Győr-Sopronban 47 535 Ft, Bács-Kiskunban 45 957 Ft és így tovább; végül 1990-ben az 56 005 Ft-os országos átlaggal szemben a megyében 41 677 Ft-nyi iparcikkforgalom jutott egy főre, Győr-Sopron megyében 66 818 Ft, Baranyában 66 603 Ft, Bács-Kiskun megyében 64 304 Ft és így tovább).

17. táblázat: Néhány Borsod-Abaúj-Zemplén megyei város kereskedelme által vonzott vidéki lakosok száma (számított érték)

Városok	1985	1990
Miskolc	155 826	137 750
Mezőkövesd	21 530	11 565
Sátoraljaújhely	6 711	2 927
Tiszaújváros	10 617	4 103
Ózd	-*	-*
Sárospatak	8 896	3 600
Encs	6 511	5 197

*Az 1 főre jutó forgalom nem éri el a megyei átlagot, így "kimutatható" vonzás nincs.

Megállapítható, hogy (a még "kedvezőtlenebb" helyzetben lévő Ózdtól eltekintve) a megye legtöbb városának kereskedelmi vonzása felülmúlja Kazincbarcikaét (1985-ben pl. Mezőkövesd értéke kb. háromszorosa Barcikaénak) vagy jóval kisebb lakosságszámuk ellenére közel azonos értékeket értek el (Encs például, melynek lakosságszáma a Barcikaénak egyhatede).

A kiskereskedelmi szerepkörre vetett futólagos pillantás lehetővé teszi a város *központi szerepének* kialakulásáról, hierarchikus rangjáról, a városi funkciók fejlettségéről mondottak összegzését.

- .. A tágan értelmezett *városi szolgáltatások alapvető intézményeivel* - kórház, rendelőintézet, középiskolák, bíróság, a pénz- és biztosításügy intézményei stb. - *rendelkezik Kazincbarcika*. Az általuk nyújtott szolgáltatások volumene hozzávetőleg megfelel a városok lakosságszám alapján képzett rangsorában elfoglalt pozíciónak (28. hely). Ennek köszönhetően ma Kazincbarcika a *magyarországi városok középmezőnyéhez tartozik*, felzárkózott egy sor tradicionális "középváros" közé, elé (Sátoraljaújhely, Gyöngyös, Balassagyarmat, Makó, Mosonmagyaróvár, Tata stb.). *Barcika Borsod-Abaúj-Zemplén megye 2-3. városa* (Ózddal felváltva foglalja el ezeket a helyeket), egyértelműen megelőzte a korábbi megyeszékhelyet, Sátoraljaújhelyt, s ugyancsak egyértelműen elkülönül a megye kisvárosaitól (Szerencs, Tokaj, Sárospatak, Edelény, Tiszaújváros, Mezőkövesd stb.). Néhány városi szerepkör ellátása terén a város helye a rangsorban kifejezetten előkelő (pl. a középiskolai oktatás).

- . . Már *nem ennyire egyértelműen kedvező a kép, ha az intézményhálózat ill. a városi szerepkörök minőségi jegyeit*, differenciáltságát, sokféleségét vesszük figyelembe. Kazincbarcika város-voltának - természetesen - nincsenek tradíciói, mint ahogy az egyes intézményeknek sem. Jó néhány, a középvárosokra jellemző intézmény hiányzik a városból; nincs múzeum vagy levéltár, szerények az idegenforgalom intézményei, a civil szervezetek (egyletek, egyesületek, alapítványok) tevékenysége. Barcika - megint csak természetesen - nem volt egyházi központ s ma sem az. Nem alakultak ki a tudományos kutatás műhelyei, az információ-csere fórumai, a "polgári stílusú" szabadidő-eltöltés színterei és így tovább. Kialakult - kiépült tehát a városi intézményhálózat váza, de nem kerültek rá a "kiegészítők", melyek befejezetté, teljessé tennék e művet.

- . . A városi szerepkör *jól kiépült szektora a "kényszer-jellegű" kapcsolatokat foglalja magában*, az egészségügyi intézményektől a városi bíróságig. Ugyanakkor azokon a területeken, ahol a városi javak fogyasztójának döntésére van bízva, hogy hol veszi igénybe a szolgáltatásokat, s e szolgáltatásokért fizetni kell, már nem kiemelkedő Kazincbarcika "ellátottsága". Láttuk ezt a kiskereskedelem esetében, minden bizonnyal hasonló a helyzet a szolgáltatások, a szabadidő-tevékenység, az idegenforgalom területén is. *A városi szerepkör féloldalas*.

- . . E féloldalasságban közrejátszik a város *vonzáskörzetének, "vidékének" erősen korlátozott vásárlóereje*, a vásárlóerő által is *korlátozott igény a városi javak iránt*, egy polgárosultabb életvitel igényeinek hiánya. Ezzel is magyarázható, hogy a kereskedelmi vonzás sokkal szerényebb, mint pl. az egészségügyi vagy oktatási intézmények vonzása, ezért a kereskedelmi tevékenység "fajlagos mutatói" (1000 lakosra jutó bolti alapterület, 1 főre jutó kiskereskedelmi forgalom) korántsem kiemelkedőek (*ld. a 15. táblázatot*).

- .. Kazincbarcika városi intézményeinek forgalmi adatait kedvezőtlenül befolyásolja, hogy maga a város is *erősen vonzódik Miskolc felé*. Barcikáról több mint félezer diák tanul a megyeszékhely középiskolaiban; speciális orvosi ellátást - ritkább

kórházi osztályok - csak ott kapnak, s noha adatokkal nem rendelkezünk, megállapítható, hogy a város lakói rendszeresen vásárolnak Miskolcon.

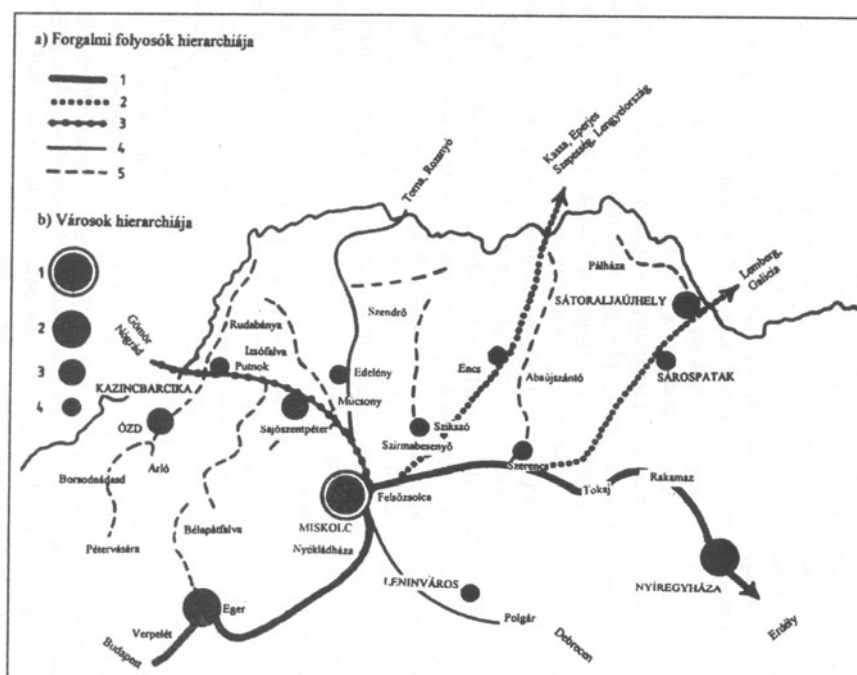
•. Vagyis: Kazincbarcika a szénbányászok és a "nitrogénmű" lakótelepéből a hatvanas-hetvenes évek kisvárosi hierarchia-szintjén keresztül *mára középvárossá formálódott s rendelkezik e szint legfontosabb városi intézményeivel*, ha nem is hiánytalanul. A városi szerepkör azonban kiérleletlen, féloldalas, híján van a tradícióknak; minőségi jegyei kevésbé fejlettek, a szerény vásárlóerő fékezően hat az intézmények forgalmára.

•. A városi szerepkör jövőbeli alakulása attól is függ, *mekkora háttérrel számíthat a jövőben Barcika, kiterjed vagy zsugorodik vonzáskörzete*, szorosabbá válnak-e kapcsolatai ezzel a háttérrel vagy ellenkezőleg: lazulnak s nem utolsó sorban attól is, hogyan alakul a vonzáskörzet településeinek, lakosságának helyzete.

3.4 Kazincbarcika városi intézményeinek vonzása

Kazincbarcika, a leendő város helyének megválasztásakor (pontosabban az építendő gyártelepek helyének kijelölésekor) természetesen nem a forgalmi, településhálózati szempontok voltak mérvadóak, az Országos Helykijelölő Bizottság nem mérlegelte, hogy hol van a megyében városi hiányos térség, hol van lehetőség kiterjedt vonzáskörzet kialakítására. *A leendő város városi szerepkörének kibontakozásához a választott hely felemás feltételeket biztosított. A Sajó-völgy tradicionális forgalmi folyosó; az 1873-ban megépült Miskolc-rozsnyói vasútvonal is a Sajót követte. A Sajó-völgy nemcsak a környék forgalmát terelte Miskolc ill. Rimaszombat és Rozsnyó felé, hanem jelentős átmenő forgalmat bonyolított le az Észak-Alföld és a Középső-Felvidék (Gömör és Kishont megye, Nógrád megye északi része) között, korán kiemelve a völgy falvait az autark gazdálkodás keretei közül. (Noha a Sajó-völgy soha nem töltötte be az elsőrendű forgalmi folyosó szerepét; az Pesttől Miskolcig a hegységek déli előterében futott, majd itt szétvált a Hernád-völgy irányába (Kassa, Eperjes, a Szepesség ill. Lengyelország felé), a Hegyalja felé (Zemplén megye, ill. Lemberg, Galícia irányába) s a tokaji átkelő (ezen keresztül az Észak-Tiszántúl s Erdély) irányába (ld. 2. ábrát).*

2. ábra. Kazincbarcika forgalmi-tér szerkezeti helyzete

a) Forgalmi folyosók hierarchiája 1 - nemzetközi jelentőségű, 2 - országos jelentőségű, 3 - regionális jelentőségű, 4 - kistérségi jelentőségű, helyi jelentőségű; b) Városok hierarchiája 1 - regionális központ, 2 - megyeszékhelyek, 3 - középváros, 4 - kisváros

E kedvező adottságot lerontja, hogy a Bódva völgyét követő "természetes" útvonal - mely hatalmas tölcserként gyűjti a Bódva völgyét s mellékpatakjainak futását követő utak forgalmát - Barcikától délkeletre éri el a Sajó-völgyet s így a várost elkerülve Miskolc felé tereli a forgalmat. Azt legfeljebb Edelény szűrheti meg. A vasútvonal (a Sajóecseg - Tornaádaska „Torna. vonalat 1896-ban nyitották meg) is ezt az irányt követi, de a közúthálózat és az autóbuszjáratok vonalvezetése is eltereli a Cserehát nyugati felének, a Bódva-völgy falvainak s az Aggteleki-karszt községeinek forgalmát Barcikától. E "természetes" forgalmi folyosók által irányított kapcsolatokat a modern közlekedés is csak kevésbé alakította át, így Kazincbarcika s a bódva-völgyi, cserehádi községek közlekedési kapcsolatai rosszak. Még a Bükk-hegység ill. a Sajótól északra fekvő dombság patak völgyeket követő útjainak sem Barcika a központja, ill. sajó völgyi kijárata. Ez utóbbi kedvezőtlen adottságot azonban az autóbusz-hálózat vonalvezetése már jórészt korrigálni tudta (ld. alább).

Az '50-es években, Kazincbarcika városi szerepkörének kialakulásakor a *közelebbi-távolabbi környék vezető városa Miskolc*, a megyeszékhely; ha városi múltja nem is oly jelentős, mint pl. Egeré vagy Kassáé, már a XVIII.-XIX. században igen fontos piachely, vásárváros s a céhes ipar központja, az Alföld, a környező hegy- és dombvidék s nem utolsósorban a Felvidék keleti harmada közti árucseré lebonyolítója, a XIX. század második felétől kezdve nehézipari-nagyipari központ (jóllehet a gyáripár a közigazgatásilag különálló Diósgyőrbe települt). Egyre több regionális (több megyére, országrésznyi területre kiterjedő hatósugarú) funkció telepszik meg falai között, különösen a trianoni határmegvonás, Kassa "versenyének" megszűnése után. A szocialista(?) berendezkedés - 1948-1950 - után adminisztratív-igazgatási szerepe (csakúgy mint ipari szerepe) tovább erősödött, mivel egy sor, korábban centralizálatlan magán-tevékenységet - kereskedelem, szolgáltatások, szabad foglalkozású értelmiségi tevékenység - megyei-járás keretbe szerveztek, a megyei, járási központok irányítása alá vontak (megyei kereskedelmi

vállalatok, ügyvédi munkaközösségek, megyei ellátó-szolgáltató vállalatok, földművesszövetkezetek stb.). Megyei szintű városi funkcióinak vonzása, sőt bizonyos középvárosi funkcióinak vonzása Barcikán és környékén természetes; Barcikának elsősorban a városi funkciók alsóbb szintjein kellett Miskolc vonzását visszaszorítani, azzal "versengenie". A megyeszékhely közelsége (Kazincbarcika és Berente egyesítéséig Berente járási székhelye is Miskolc volt) miatt a Sajó-völgyben Miskolc felé ennek alig volt meg a lehetősége; már a szomszédos Sajószentpéter is - mindmáig - erősebben vonzódik Miskolc, mint Barcika felé (ld. alább). Nagyobb "gond", hogy Miskolc kis- és középvárosi funkcióinak vonzása az erőtlen központok (Edelény, Szikszó, Encs, részben Szerencs, Mezőcsát, Leninváros) felé, azok vonzáskörzetében, e városkákon "túl" - pl. Edelényen túl egészen az országhatárig - is meglehetősen erős, komoly konkurenciát teremtve e központoknak, de Kazincbarcikának is. Ózd városi múltja sok szempontból hasonlatos Barcikához. Ózdot is az ipar - mégpedig a "kívülről" telepített bányászkodás és nehézipar - teszi népes tömörüléssé, település-agglomerációvá, s később, de természetesen Barcikát megelőzve tett szert városi funkciókra. Barcika várossá-fejlődésének kezdetén már középváros (a már említett, a '60-as években készült vizsgálat a középvárosok között, a városi rangsor 31. (!) helyén találta Ózdot), de vonzása kicsiny, markáns határu területre terjed, a Sajó-völgyben legfeljebb Putnokig érezhető.

Putnok Gömör megye keleti felének élénk forgalmú piacközpontja volt még a két világháború között is - noha az új országhatár vonzáskörzetének egy részétől megfosztotta s a Felvidék felé való közvetítő szerepét megszüntette -, sőt az említett vizsgálat szerint még a hatvanas években is Barcika előtt járt városi szerepkörének kiépítettsége terén. Kóródi J. említett térképe szerint az ötvenes évek végén a Jósza-Új-Kurtyán-Sajóivánka-Sajó-völgy-országhatár közötti terület kisvárosi vonzásközpontja volt Putnok. Annak a területnek tehát, amely Kazincbarcika számára is szinte egyetlen terepnek kínálkozott vonzásterülete kialakításához. Putnokot azonban a "tervszerű" településfejlesztés mellőzte; járását megszüntették, hivatalai-intézményei átköltöztek Ózdra vagy megszűntek, infrastruktúráját nem fejlesztették; városi rangot akkor kapott, amikor az már előnyökkel nem járt. Putnok hanyatlása megkönnyítette Barcika vonzáskörzetének előnyomulását a Szuha- és Csörgös-patak völgyében s a Sajó-völgyben.

Edelény városi múltja szerény, de járási-székhely szerepköre központi funkciót betöltő intézményekhez (járási tanács, bíróság, földhivatal stb.) segítette, ill. némi "piacközponti" szerepkör kialakulását támogatta. Forgalmi helyzete előnyös, de környékének, vonzáskörzetének szegénysége, az árutermelés szerény volta, Szendrő "versenye", valamint az a tény, hogy későbbi járásának északi harmada 1950-ig Abaúj-Torna megyéhez tartozott, fékezték kisvárosi fejlődését. Figyelemreméltó, hogy Putnok városi szerepkörének statisztikai mutatói esetenként ma is kedvezőbbek, mint Edelényé, pedig Ózd és Kazincbarcika "harapófogójában" még nehezebb a városi funkciókat fenntartani. Barcika vonzáskörzetének alakulásában eddig is szerepet játszott - néhány községet, mint Múcsont, Szuhakállót, részben Izsófalvát, Rudabányát, Alsó- és Felsőtelekest Edelénytől "hódított" el az új város -, de Kazincbarcika - Edelény együttműködése a Bódva-völgy, az Aggteleki-karszt s a Cserehát nyugati lejtőin található falvaknak jobb ellátást biztosíthatna a jövőben (ld. alább).

Szendrő megkülönböztetett figyelmet kapott az elmúlt évtizedek településhálózat-fejlesztési elképzeléseiben. Erre az ösztönözte a településtervezőket, hogy Szendrőtől északra a Bódva és mellékpatakjai völgyében meghúzódó falvak messze esnek a városi központoktól, ellátottságuk hiányos,

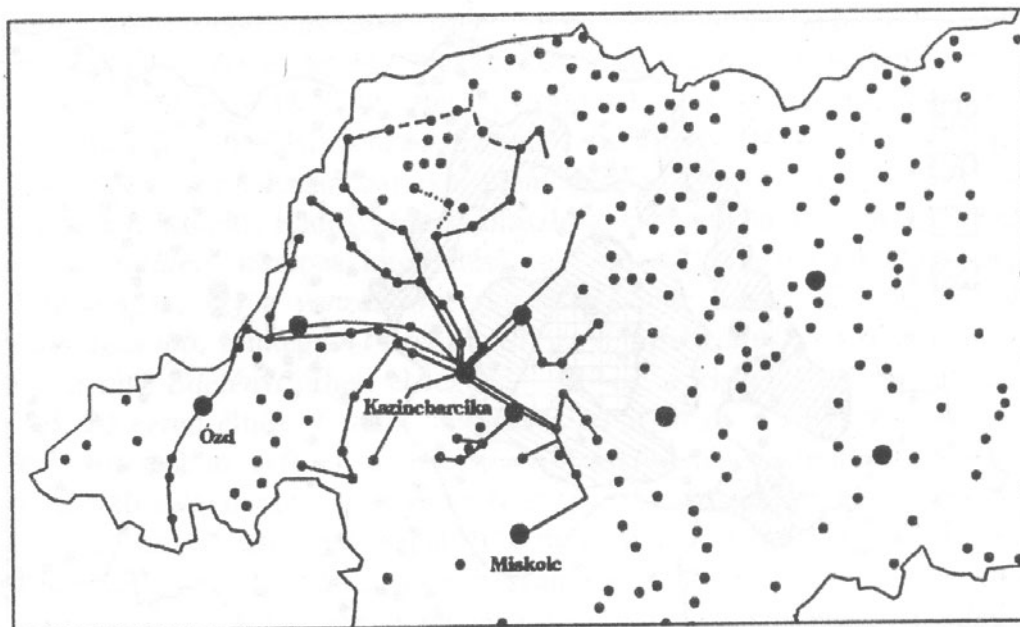
Edelény "kisugárzó hatása" szerény - e térség ma is városhiányos terület. Még a '80-as évek végének településhálózat-fejlesztési elképzelései is számolnak a község várossá-fejlődésével (BORSODTERV, 1988). Ugyanakkor városi intézmények megtelepítésére nem történtek kísérletek, a kis lélekszámú potenciális vonzáskörzet (lakosságszáma maximálisan mintegy 16-17 ezer lehetne) szegény, nem képes önfejlődésre készíteni Szendrő városi funkcióit. Ugyanakkor tény, hogy e terület, az egykori Torna megye, városi javakkal rosszul ellátott körzet.

Végül *Sajószentpétert* kell említenünk, a közelmúltban (1989) városi ranghoz jutott egykori járási székhelyet, a Barcikával közvetlenül határos települést. Mára "városi funkciói" jórészt felszámolódtak s ezen az újszülött városi rang sem változtatott. A kiskereskedelem, néhány szolgáltatás terén emelkedik ki a falusi szintből, de Barcika vonzásterületének alakulására csekély hatással van.

A forgalmi helyzet "természetes" adottságai s a környék központ-hálózata mellett a közlekedési lehetőségek befolyásolják a vonzáskörzet alakulását. Igaz, a viszony kölcsönös. A közlekedési lehetőségek, a tömegközlekedési járatok vonalvezetése, a járatsűrűség, az eljutási idő stb. alakítják a vonzáskörzetet, ugyanakkor a már kialakult kapcsolatrendszer irányai, intenzitása, jellege befolyásolja a tömegközlekedés szervezését. A tömegközlekedés analízise már támpontokat nyújt a településközi kapcsolatok irányairól, volumenéről.

A Kazincbarcikáról induló (ill. oda tartó) közvetlen járatok irányvezetését és a járatsűrűséget vizsgálva megállapítható (3. ábra): a város elsősorban a tőle északnyugatra-északra eső településekkel, a Szuha-, a Csörgös- és Ormos-patak völgyeinek községeivel tart szoros kapcsolatot.

3. ábra. Kazincbarcikáról induló, ill. odatartó közvetlen járatok irányvezetése

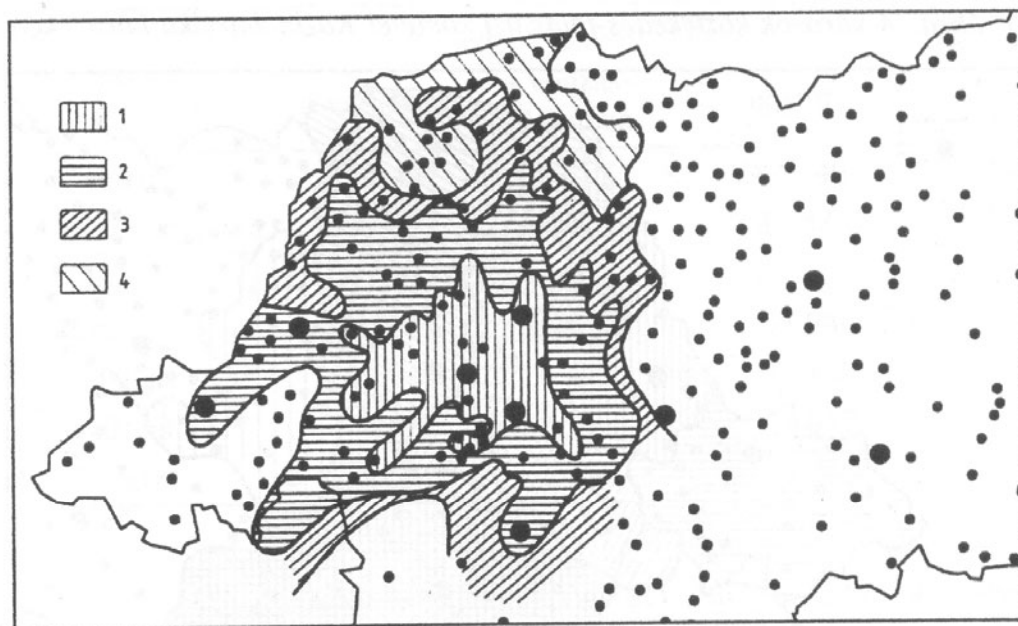

Átlagosan napi 8 járatpár közlekedik a Kazincbarcika-Felsőnyárad-Szuhafő vonalon, Ragályig 11 járatpár a Barcika-Felsőnyárad-Ragály-Trizs-Aggtelek vonalon. A Barcika-Rudabánya vonal Szuhogyon át Szendrőig közvetlen kapcsolatot teremt, sőt Szalonnán át Meszesig is, igaz Meszesig már csak napi egy járatpár jut el. Edelényen keresztül közvetlen autóbuszjáratokkal el lehet jutni Abodig ill. Hangácsig. A

napi átlagos 3 járatpár még épp elfogadható eljutási lehetőséget teremt a város s az e járatokkal érintett falvak között. A Cserehát nyugati fele s a volt Torna megye (ill. a tornai járás) azonban közvetlen járatokkal nem érhető el. A Bükk falvai felé a Bán-patak völgyén keresztül sűrű a forgalom, de feltűnő, hogy a Kazincbarcika-Sajószentpéter-Varbó vonalon is közepesen sűrű forgalom bonyolódik (napi 7 járatpár).

Kazincbarcika s környezetének "időtávolsága" (a tömegközlekedési eszközök menetidejét véve figyelembe) a 4. ábráról olvasható le.

4. ábra. Kazincbarcika és a környező községek időtávolsága (izokrón-térkép)

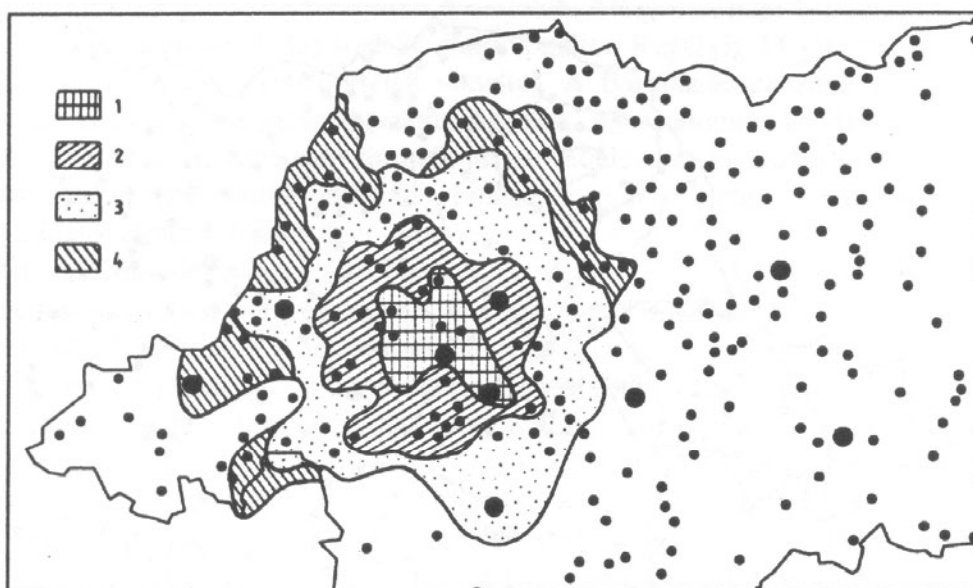

1 = 30' alatt elérhető terület, 2 = 60' alatt elérhető terület,
3 = 1 óra 30' alatt elérhető terület, 4 = 2 óra alatt elérhető terület

A "nem-kényszer jellegű" utazásokat is "megengedő" 1 órás izokrónon belül (az 1 óra alatt megközelíthető területen) közel 70 település található s ez jó lehetőségeket biztosít a vonzaskörzet kialakulásának. Igaz viszont, hogy még a tényleges vonzaskörzet jó néhány községe - mint pl. Aggtelek, Szuhafő, Imola, Kánó, Alsótelekes - is kívül esik az 1 órás izokrónon, s a Trizs-Szuhogy-Szendrő-Galvács vonaltól északra fekvő községek, a már többször említett volt tornai járás területe még a másfél órás izokrón-vonalon is kívül marad. Így teljesen irreális arra számítani, hogy ez a körzet a jelenlegi tömegközlekedési lehetőségek mellett szorosabb kapcsolatot tarthatna fenn Kazincbarcikával.

Kedvezőtlenebb kép rajzolódik ki a város s környéke "költségtávolságai" alapján (ismét a tömegközlekedést, annak tarifáit véve figyelembe). Mindössze hat település - Sajószentpéter, Múcsony, Szuhakálló, Izsófalva, Sajókaza és Sajóivánka - lakossága járhatja meg Kazincbarcikát 100 Ft alatti költséggel (5. ábra).

5. ábra. Kazinbarcika és a környező települések költség-távolsága autóbuszon (oda-vissza)

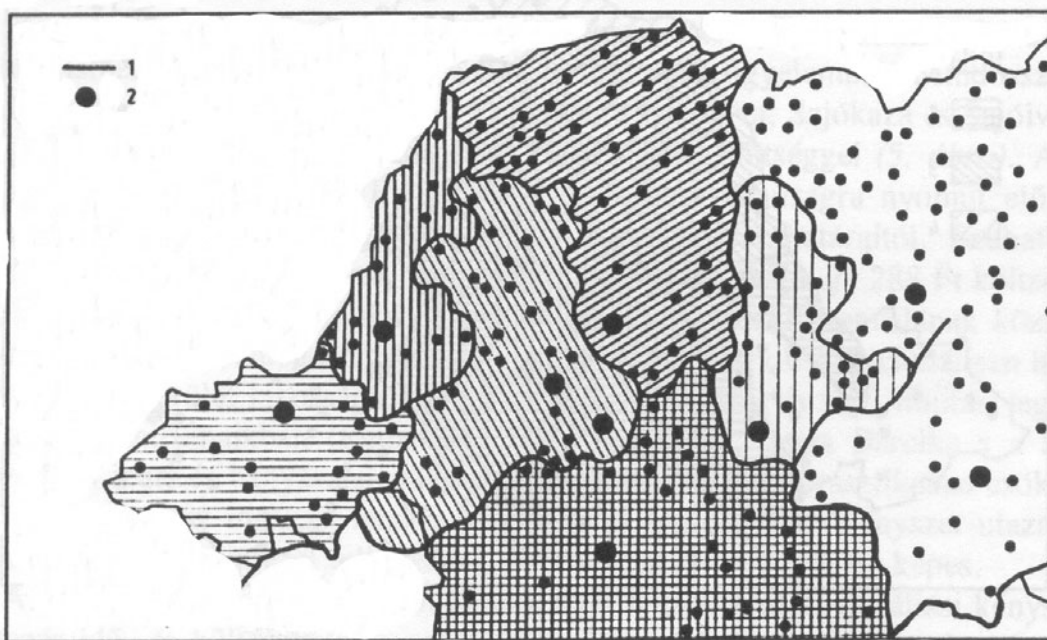

1 = a költségtávolság 56- 76 Ft, 2 = a költségtávolság 104-140 Ft
3 = a költségtávolság 184-216 Ft, 4 = a költségtávolság 248-288 Ft

A következő kategória - 104-140 Ft költség - is szerény távolságra nyomul előre, s messze esik a tényleges vagy potenciális vonzáskörzet határaitól. Szuhafüről, Trizsből, Aggtelekről, Imoláról, Szalonnáról stb. pedig 248 vagy 288 Ft költséggel lehet 1 főnek felkeresni Barcikát. De a Bódva-völgy északi harmadának községei már a 300 Ft feletti kategóriába esnek. Nyilvánvaló, hogy e tradicionálisan hátrányos helyzetű terület lakossága, akiket az új keletű válság is sújt, miután legfőbb munkahely-centrumaikban (Rudabánya, Izsófalva, Ózd, maga Barcika s a Sajó-völgy többi ipari és bányásztelepülése) a munkalehetőségek drasztikusan csökkentek, beszűkültek az ingázási lehetőségek, a fenti árakon csak "kényszer-utazásokra" (kórház, rendelőintézet felkeresése, halaszthatatlan ügyintézés) képes.

A fenti tényezők - a közvetlen járatok által feltárt terület, átszállási kényszer, az utazás idő- és költségigénye - alapján kijelölhetőek azok a területek, *ahonnan az egyes városok felkeresése a legelőnyösebb* ("közlekedési vonzáskörzetek"). Ha a környék tényleges vonzással rendelkező városait vesszük figyelembe (Sajószentpéter kivételével a kis- és középvárosokat egyaránt), a közlekedési vonzáskörzetek a 6. ábrán vázolt módon alakulnak. Már ez a térkép is kirajzolja a tényleges vonzáskörzet "kiflijét". Az előző térképekkel összevetve a 6. ábrán feltűnő Észak-Gömör néhány községének "elvesztése"; Aggtelek, Trizs, Ragály, Zádorfalva, Szuhafür Putnok közlekedési vonzáskörzetéhez került.

6. ábra. A városok közlekedés-földrajzi körzetei Kazincbarcika környékén

1 = a városok közlekedés-földrajzi körzeteinek határa, 2 = városok

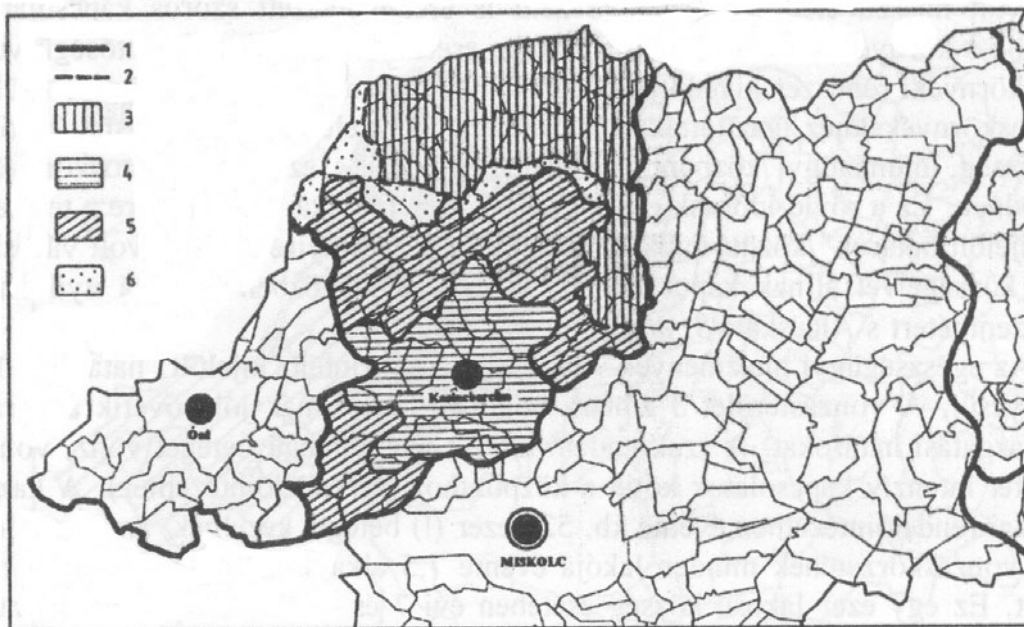
A Bükk északi lejtőjének néhány községe viszont Kazincbarcikát előnyösebben közelítheti meg, mint Miskolcot (Alacska, Kondó, Radostyán, Sajólászlófalva, Sajókápolna). A közlekedési vonzaskörzet *területe* közepes kiterjedésű, ám azt népes községek ülik meg, a népsűrűség magas, így a *vonzaskörzet lakosságszáma a borsodi vonzaskörzetek átlagánál magasabb*, mintegy 47 ezer fő (ld. a 9. táblázatot). A sokszor felemlgetett tornai rész *Edelényt* érheti el legkedvezőbben, a kisváros vonzaskörzetében így is csak 20 ezren élnek. Putnok "újrávárosiasodásának" Ózd és Kazincbarcika között korlátozottak az esélyei, potenciális vonzaskörzetében mindössze 8-9 ezren élnek, a kisváros lakosságával együtt 16 ezren. A városhierarchia tagoltsága a közlekedési vonzaskörzetek nagyságában is tükröződik (18. táblázat); természetesen egy-egy város áttörheti a közlekedés szabta korlátokat. Miskolc pl. a kis- és középvárosi javak terén is vonzaskörzetéhez csatolta a Hernád-völgy településeit, Szerencs körzetének nagy részét s betört Tiszaújváros hinterlandjába is.

18. táblázat: Közlekedési vonzaskörzetek lakosságszáma Kazincbarcika környékén

Város	Lakosságszám (1990)		
	a városban	a vonzaskörzetben	együtt
Miskolc	196442	85707	282149
Kazincbarcika	36855	47025	83880
Ózd	43592	22610	66202
Encs	6536	28410	34946
Edelény	12140	20328	32468
Szikszo	6106	12991	19097
Putnok	7318	8612	15930

Ha a kisvárosokat figyelmen kívül hagyjuk, s csak a megye közép- és nagyvárosainak (Miskolc, Kazincbarcika, Ózd, Sátoraljaújhely) elérhetőségét mérlegeljük, *Miskolc* vonzásterülete hatalmasra növekszik (7. ábra); Ózdi csupán Putnokkal s néhány Putnok-környéki községgel gyarapszik.

7. ábra. Miskolc, Kazincbarcika, Ózd és Sátoraljaújhely közlekedés-földrajzi körzetei

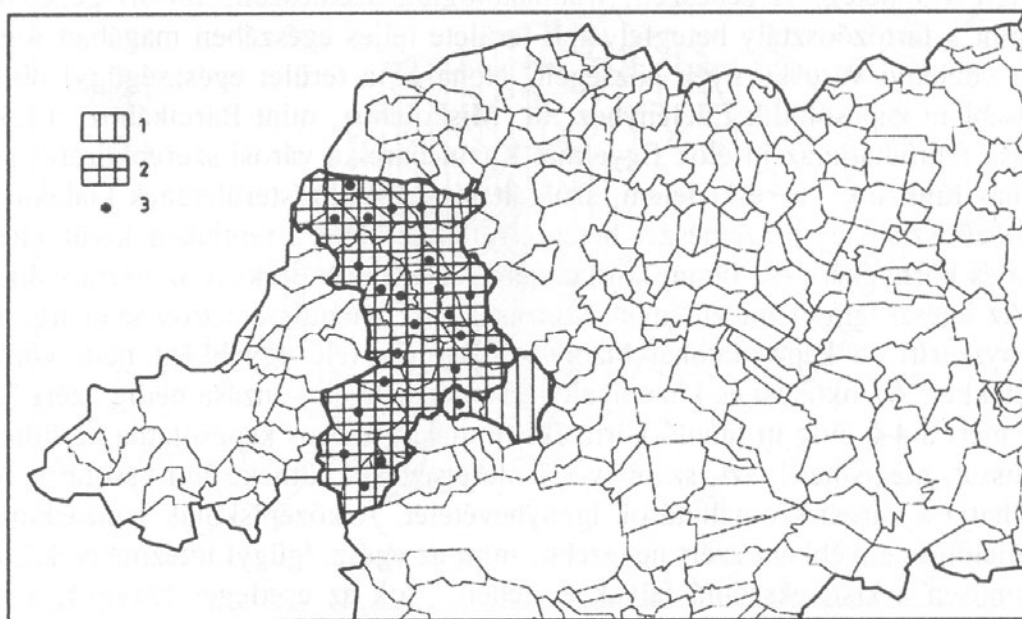
1 = nagy és középvárosok közlekedés-földrajzi körzeteinek határai, 2 = Miskolc és Kazincbarcika felkeresésének lehetősége hasonló - a terület határa, 3 = Miskolc és Kazincbarcika elérési lehetősége közel azonos, 4 = Kazincbarcika 30'-es izokrónja, 5 = Kazincbarcika 1 órás izokrónja, 6 = Kazincbarcika 1 órás izokrónján kívül fekvő terület

Kazincbarcika - Putnok rovására - magáénak tudhat néhány gömöri községet - Aggtelek, Ragály, Trizs stb. -; kevésbé egyértelműen alakul Edelény kisvárosi közlekedési háttérének helyzete. Maga Edelény, valamint a volt járási székhelyhez közel fekvő községek, így az Edelény-Hangács és az Edelény-Abod útvonal mentén fekvő falvak, valamint Szendrő közvetlen autóbusz-összeköttetéssel rendelkeznek Kazincbarcika felé, idő- és költségtávolságuk is csekélyebb oda, mint a megyeszékhelyre. Ugyanakkor Miskolc sincs "messze", a Bódva völgyén keresztül megközelítése is egyszerű. E területet mégis Barcika közlekedési hinterlandjához soroltuk. Sajátos helyzetben van az Égerszög-Szalonna-Rakaca vonaltól északra fekvő terület. Meglehetősen messze esik bármely központtól, még Edelénytől is (pl. Debréte "költségtávolsága" Edelénytől 368 Ft, oda-vissza). A terület közelebb fekszik Barcikához, mint a megyeszékhelyhez, de a "természetes" útvonalakat követő autóbusz-járatok vagy a Tornanádaska-Miskolc vasútvonalra "hordják rá" az utasokat, vagy közvetlenül Miskolcra közlekednek. Így forgalmilag is inkább a megyeszékhely van kedvezőbb helyzetben, ehhez járul differenciáltabb városi szerepkörének nagyobb vonzása. Így az Edelényben be nem szerezhető városi javakért Miskolcra utazik e terület lakossága. Térképünkön ezért jelöltük külön ezt a kétfelé is orientálódó területet. Amennyiben forgalomszervezési eszközökkel is részben Barcika felé lehetne "fordítani" e területet, a város mintegy 120 ezer lakos ellátási központja lehetne (természetesen más központokkal közösen). A falvak és a központok kapcsolatát természetesen számos egyéb járatszervezési tényező

befolyásolja; a zsákutcában fekvő kis falvakból naponta 1-2 járatpár indul a városokba, a járatokat elsősorban a munkábajárás (ingázás) igényei szerint indítják, ezért a *"városi intézmények" felkeresése nagy terheket ró a lakosságra* (pl. kora hajnali indulás, egész napos távollét, a költségekről nem is szólva). Csak a Sajó-völgy közeli községei, néhány közeli falu (Kurityán, Felsőnyárad, Izsófalva, Tardona) lakossága van olyan helyzetben, hogy a nap bármely szakában, viszonylag kis költséggel felkereshesse "városát" Kazincbarcikát.

A *"létező" város-vidék kapcsolatok* - a városi vonzáskörzetek - áttekintését kezdjük a *kijelölt működési területű intézmények* vonzásterületeivel. Miután a várossá-nyilvánításkor Kazincbarcika nem vált járási székhellyé, adminisztratív úton kijelölt vonzáskörzetű intézményekre (járási tanács, bíróság, telekkönyvi hivatal, rendőrség, a politikai, társadalmi élet járási szervei, mint pártbizottság, KISZ-bizottság, TIT, OTP, ÁB, MNB stb.) nem tehetett szert, nem tett szert "kijelölt" vonzáskörzetekre sem. Ez kétségtelenül nehezítette vonzáskörzetének kialakulását. Csak a városkörnyéki igazgatási forma bevezetése után tett szert igazgatási vonzásra, előbb 1981-ben korlátozott területen (ld. előbb), majd 1984-ben, amikor a járások megszűntek s a megye területét "újraosztották" a városok (és néhány nagyközség) között, már 31 község, 503 km² terület és mintegy 46 ezer lakos (az 1990. évi népszámlálás adatai szerint!) igazgatási központjává vált Kazincbarcika (8. ábra).

8. ábra. Néhány intézmény illetékességi területe

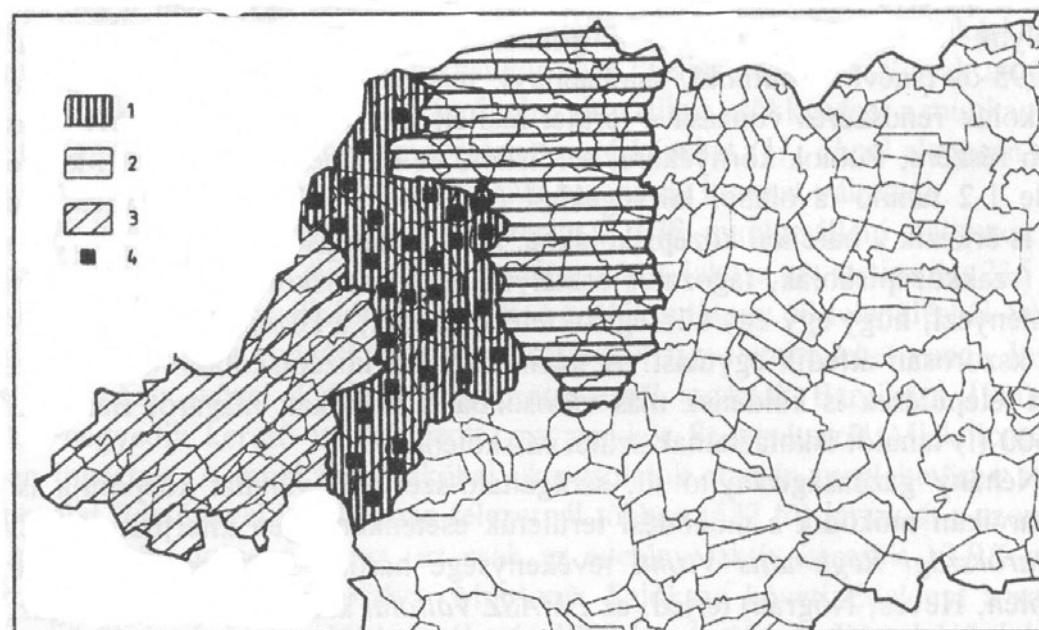
1 - munkaügyi kirendeltség, 2 - volt városkörnyék, 3 - művelődési társulásban résztvevő községek, 1990-1994

A "városkörnyék" kiterjedése közel azonos a közlekedési vonzásterülettel; annak határát az egykori Gömör megye felé átlépi (Trizs, Szuhafő irányába). A városkörnyékhez tartozott Sajószentpéter is - ekkor még község! -, Miskolc felé való erősebb vonzódása ellenére. A városkörnyéki területi beosztás nem volt hosszú életű, önmagában nem is eredményezett szoros kapcsolatot a városok s környékük között. Kazincbarcika esetében mégis nagyjelentőségű volt a városkörnyéki rendszer kialakítása, mert városi intézményeinek működési területét a városkörnyékekhez igazították, új intézmények is telepedtek a városba (bíróság, ügyészség, munkaügyi

központ kirendeltsége stb.), s ezek is a városkörnyéken működnek. Ez a rövid időszak elismertette Kazincbarcika "jogait" erre a területre. A "kijelölt határok" között működő intézmények többnyire ma is a volt városkörnyék községeivel állnak kapcsolatban, kivéve az időközben várossá nyilvánított Sajószentpétert s Alacskát (8. ábra).

Az egészségügyi intézmények vonzása jórészt szintén "kijelölt" határok között érvényesül. A vonzásterület 3 zónára bontható, s e zónák jól követik a korábbi közigazgatási határokat. A szakrendelő-intézet nagytömegű beteget vonz, vonzáskörzetét intenzív kapcsolatok kötik a központhoz (a rendelőintézethez). A kazincbarcikai rendelőintézetben évente kb. 525 ezer (!) beteget kezelnek, ami azt jelenti, hogy vonzáskörzetének minden lakója évente 7,5 alkalommal keresi fel az intézményt. Ez egy ezer lakosú község esetében évi 7 és félezer "kapcsolatteremtést" jelent; egy-egy kíséreléssel is számolva hetente mintegy háromszáz, munkanapokon 50-60-an utaznak a városba a rendelőintézet vonzása révén. A rendelőintézet vonzása a (Sajószentpéterrel és Alacskával csökkentett) volt városkörnyékre, valamint Aggtelekre és Jósvalőre, mintegy 32 és félezer lakosú területre terjed ki (9. ábra).

9. ábra. A kazincbarcikai kórház betegfelvételi területe

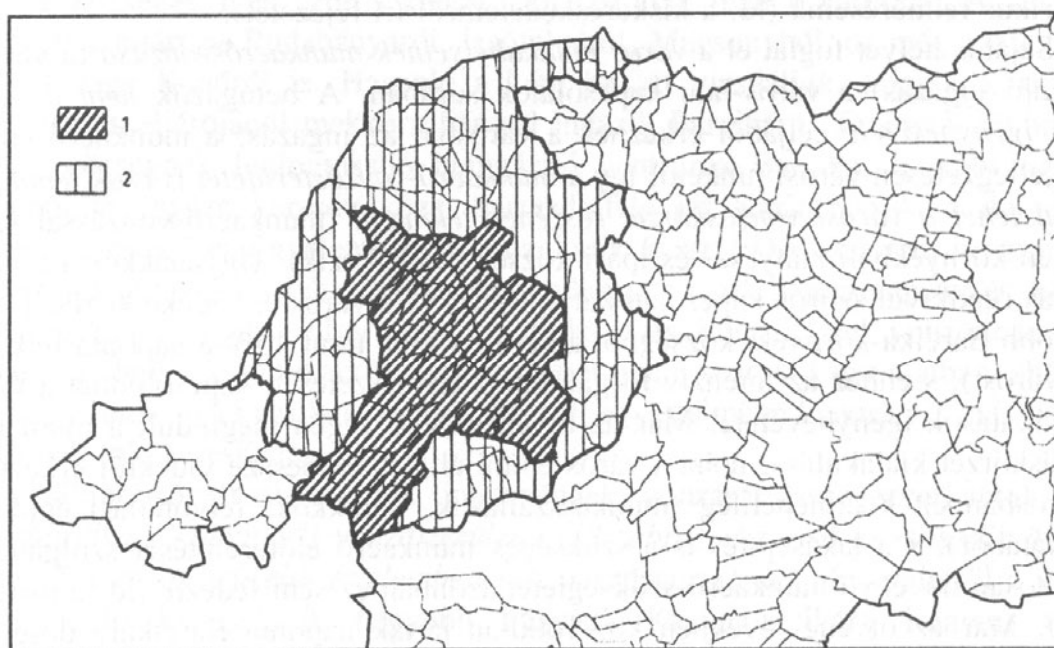
1 = valamennyi osztály betegfelvételi körzete, 2 = a sebészet, traumatológia, fül-orr-gégészet, szemészet és fertőző osztály betegfelvételi körzete, 3 = szemészeti és fertőző osztály betegfelvételi területe, 4 = a rendelőintézet betegfelvételi területe

E zóna a kórház valamennyi osztályának betegfelvételi területe is, ám a kórház vonzásintenzitása lényegesen alacsonyabb, egy 1000 lakosú település esetében heti 4-5 beteg. A sebészeti, traumatológiai, szemészeti, fül-orr-gégeosztály valamint a fertőzőosztály betegfelvételi területe teljes egészében magában foglalja a volt edelényi városkörnyék községeit. Noha ez a terület egészségügyi téren is szorosabban kapcsolódik Edelényhez, ill. Miskolchoz, mint Barcikához, a kórház vonzása felhívhatja az itt élők figyelmét Kazincbarcika városi szerepkörére, segítheti más funkciók - kereskedelem, szolgáltatások - vonzásterületének kialakulását. A

fertőzőosztály és a szemészet betegfelvételi területe a fentiekén kívül kiterjed Ózdra és környékére (az ottani kórház nem rendelkezik ezekkel az osztályokkal).

Az egészségügyi intézmények vonzása azért jelentős a város számára, mert "kikényszeríti" a kapcsolatokat bizonyos, Barcika felé egyébként nem vonzó területekkel. Az oktatási és közművelődési intézmények vonzása pedig azért "értékes", mert a 4-6 évig itt tanuló környékbeli diákok szoros kapcsolatba kerülhetnek a várossal, megismerik azt, személyes ismeretségeket kötnek, ami később is befolyásolhatja a városi szolgáltatások igénybevételét. A középiskolák vonzáskörzetének kijelölése egyébként azért nehezebb, mint az egészségügyi intézményeké, mert - különösen a kislélekszámú falvak esetében - sok az esetleges tényező, a határ elmosódott, szaggatott. Mindenesetre kijelölhető volt egy belső mag (10. ábra), ahonnan minden község a város több középiskolájába küldött diákokat, a vonzásintenzitás pedig eléri-meghaladja a 10 diák/1000 lakos értéket.

10. ábra. Kazincbarcikai középiskolák tanuló-vonzása

1 = Intenzív vonzáskörzet, 2 = A rendszeresen vonzott terület

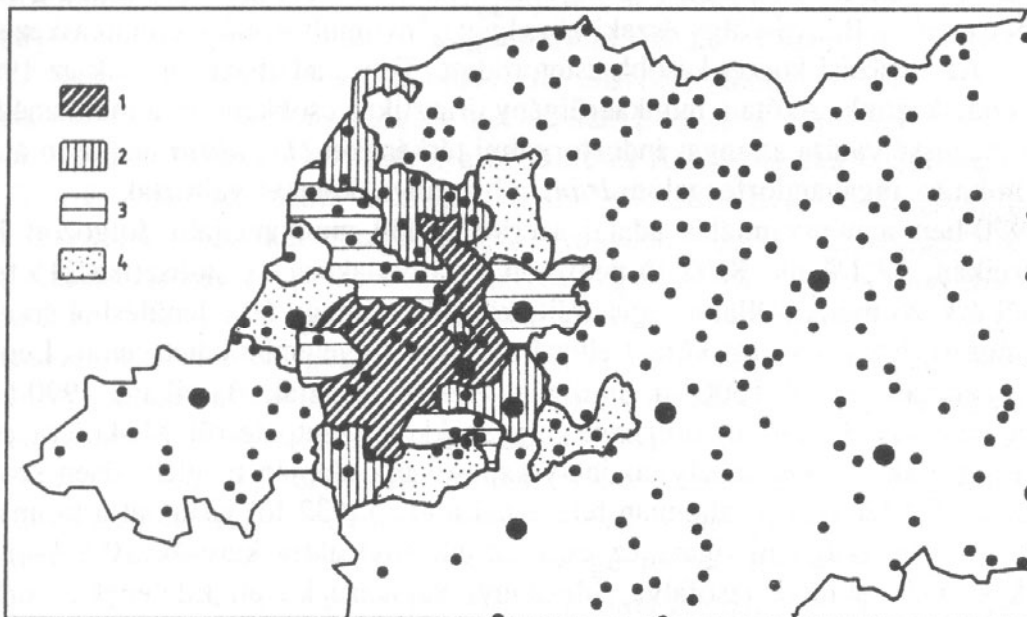
Ez a vonzáskörzeti mag szintén a már "megszokott" kiflit rajzolja ki, ám az kibővül Edelénnyel, Sajószentpéterrel, Alacskával, Szuhoggyal. Ez a terület egyébként a gimnáziumi osztályok vonzáskörzete (noha a gimnázium tanulói között is előfordult az 1994/95-ös tanévben putnoki, sajóbábonyi, miskolci, abodi stb. diák); a szakközépiskolák rendszeres vonzása e terület mellett kiterjed a volt edelényi járás nagyobb részére, Putnok környékére, a Miskolc és Kazincbarcika közötti községekre, de 1-2 tanuló távolabbi községekből (pl. Gönc, Tállya, Alsózsolca, Halmaj stb.) is érkezik a barcikai középiskolákba. Az iskolatípusok sokfélesége, sokszínűsége (szakközépiskolák, tagozatos osztályok, egyházi iskolák stb.) egyébként azt eredményezi, hogy egy-egy község sokfelé vonzódik, a középiskolák vonzáskörzetei sokszorosan átfedik egymást. A kazincbarcikai középiskolák vonzáskörzetébe sorolt települések is küldenek más városokba is diákokat; magáról Barcikáról is kb. 600 (!) tanulót iskoláztatnak szülei Miskolcon.

Néhány gazdaságirányító ill. szolgáltató-szervező vállalat központja is Kazincbarcikán működik s működési területük esetenként igen kiterjedt. Az *Észak-magyarországi Regionális Vízmű* tevékenysége három megyére (Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves, Nógrád) terjed, az *ÉMÁSz Vállalat* kazincbarcikai üzletigazgatóságának hatásköre Borsod megye észak-nyugati részére terjed ki (kirendeltségei Edelényben, Ózdon, Putnokon, Kazincbarcikán és Perkupán működtek).

A "fizetett szolgáltatások" vonzáskörzeteinek alakulását a *kiskereskedelem vonzásán* mérhetjük le. Már a kereskedelmi szerepkör számbavételekor említettük, hogy a számítások szerint a kiskereskedelem (s a hasonló jellegű városi szolgáltatások) terén Barcika szerényebb szerepet játszik környéke ellátásában. Ezt igazolták empirikus felméréseink (ld. a kiskereskedelemről írt fejezetet).

Sajátos helyet foglal el a város *munkahelyeinek munkaerő-vonzása* (a városba irányuló ingázás) a város-falu kapcsolatok sorában. A beingázók *nem a városi javak igénybevétele* céljából érkeznek a városba; az ingázás, a munkaerő-vonzás nem jellegzetesen városi funkció, így a *munkaerő-vonzásterületet is csak fenntartásokkal lehet a városi vonzáskörzet részének tekinteni* (munkaerő-vonzással szinte minden környékbeli bányász- és ipari község rendelkezik). Ugyanakkor a munkabajárás rendkívül szoros kapcsolatokat épít(het) ki a város és vidéke között (1990-ben több Barcika-környéki községből a keresők több mint 40%-a naponta felkereste a várost), s ehhez az intenzív forgalomhoz természetesen kapcsolódhat a városi szolgáltatások igénybevétele. Már az ötvenes évek végén megindult a munkaerő-vonzáskörzet kialakulása, noha a város építői általában messze vidékről érkeztek s a városban éltek átmenetileg (munkásszállások, barakkok, felvonulási épületek, munkatábor), s a lakásépítés is a szükséges munkaerő előteremtését szolgálta. A rohamosan növekvő munkaerő-szükségletet azonban ez sem fedezte (ld. a történeti részt). Már az ötvenes években kb. 1600-an jártak naponta Barcikára dolgozni, nagyobb részük, mintegy ezer fő, Miskolcra (!). Mivel ezekben az évtizedekben a környező települések is bőven nyújtottak munkaalkalmat, sőt maguk is munkaerővonzásközpontok voltak, erős konkurenciát jelentettek Barcikának. Igen távoli településeket kellett bekapcsolni az ingázásba; az ingázókat szállító buszok a Cserehát belsejéig, a Bódva-völgy északi községeiig "nyomultak előre" munkáskezeket keresve. Az ingázási körzet később zsugorodott. Teljes adatbázissal csak az 1990. évről rendelkezünk. Azóta a munkaerőigény drasztikus csökkenése, a munkanélküliség tömegessé válása az ingavándorforgalmi térképeket (*11. ábra*) alaposan átrajzolta, noha az ingavándorforgalom *irányai* bizonyonnyal keveset változtak.

11. ábra. Kazincbarcika munkaerő-vonzáskörzete, 1990

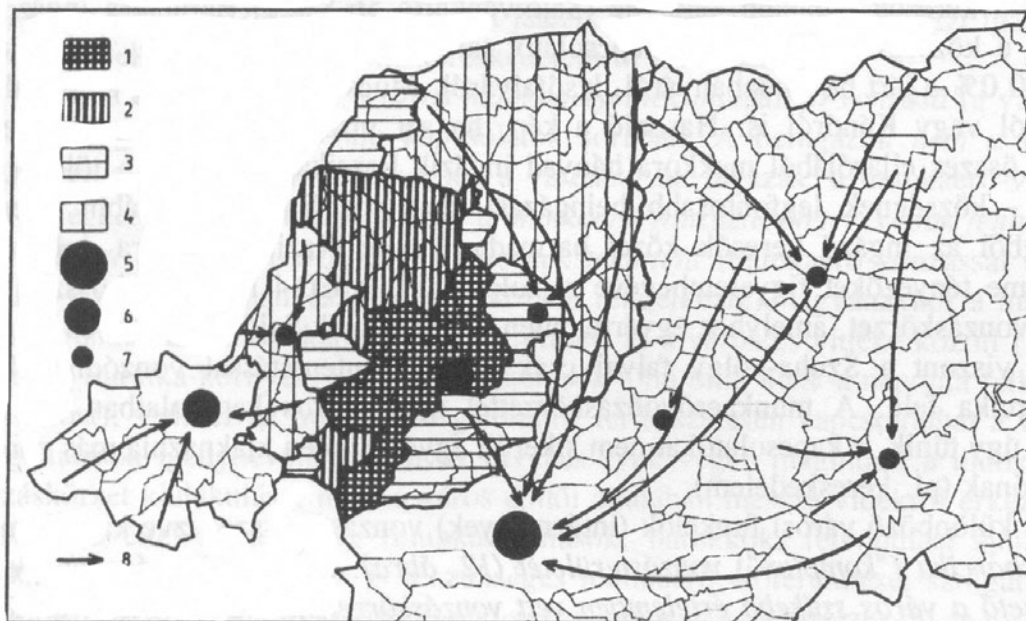

1 = a munkaerő-vonzáskörzet magja, igen intenzíven vonzott terület, 2 = az intenzív vonzás öve, 3 = közepes intenzitással vonzott terület, 4 = a munkaerő-vonzásterület peremközségei (alacsony intenzitású vonzás)

1990-ben a népszámlálás adatai szerint 22639 munkavállaló dolgozott Kazincbarcikán; 37,1%-uk, 8392 fő nem volt a város lakosa. A statisztika 215 településből érkező munkavállalót regisztrált; közülük mintegy 60 településből érkezik annyi ingázó, hogy a vonzáskörzet elhatárolásakor figyelembe lehet venni. Legnagyobb számban, közel 1500-an Sajószentpéterről ingáztak Barcikára 1990-ben; minden negyedik kereső itt dolgozott, ugyanakkor Szentpéterről Miskolcra csak 890-en ingáztak. A munkahely-lakóhely kapcsolatok alapján meglehetősen szoros a kapcsolat Edelénnyel is, ahonnan félezernél többen (532 fő) jártak át a szomszédos iparvárosba dolgozni (igaz, ez csak az edelényi aktív keresők 10,9%-a). A bejárók számát tekintve Izsófalva, Múcsony, Sajókaza követi Edelényt a sorban félezer körüli ingázóval, s Miskolcra még 1990-ben is 464-en "jártak ki" dolgozni Barcikára; 60%-uk szellemi dolgozó. Rudabánya és Bánhorváti küld még nagyszámú ingázót a városba. A kapcsolatok szorosságát tekintve a Sajó-völgy Putnok-Barcika szakaszán fekvő községek vezették a sort (Sajóivánka, Sajókaza, Vadna, Dubicsány), valamint a Bán patak völgyéből Nagybarca és Bánhorváti. E községekből a keresők legalább kétötöde (Sajóivánkáról 56,8%-a) Barcikára ingázott, vagyis e községek igen szoros kapcsolatot tartottak fenn a várossal. A keresők 30,1-40,0%-a járt be Rudabányáról, Izsófalváról, Múcsonyból, de még a távolabbi Imoláról vagy Kánóról is. Hasonló a kép, ha azt vizsgáljuk, hogy a környező falvak összes eljárójából mekkora hányad ingázik Barcikára. Tizenöt - többnyire népes - községnek legfontosabb beingázási centruma Barcika, további tizenöt községből az ingázó keresők közel harmada-fele jár Kazincbarcikára dolgozni. Mindeme tényezőket figyelembevéve rajzolódik ki az ÉD-i irányban hosszan elnyúló vonzáskörzet, amelyhez egyértelműen hozzátartozik Sajószentpéter és Alacska is, viszont a Szuha-völgy falvai csak közepes intenzitással vonzódnak Kazincbarcika felé. A munkaerővonzáskörzettel igen szoros kapcsolatban áll(t) a város; úgy tűnik, e kapcsolatokat nem sikerült egyértelműen kiaknáznia más városi funkciónak (pl. kereskedelem).

A különböző városi funkciók (intézmények) vonzását összegezve kaptuk meg Kazincbarcika ("komplex") vonzásterületét (12. ábra).

12. ábra. Kazincbarcika vonzáskörzete

1 = Kazincbarcika vonzáskörzete; sokoldalú és intenzív vonzás, 2 = Kazincbarcika vonzáskörzete; közepes intenzitású kapcsolatok, 3 = Atmeneti övezetek ill. más központok vonzáskörzetébe tartozó területek, melyekkel Kazincbarcika kapcsolata rendszeres és többoldalú, 4 = Más központok vonzáskörzetébe tartozó, Kazincbarcikával is kapcsolatot tartó területek; 5 = Magasabb hierarchikus fokozatú város, 6 = Kazincbarcikához hasonló hierarchikus fokozatú városok, 7 = Kisvárosok, 8 = Fő vonzásirányok a környéken

Az első és második övezet tekinthető a város szűkebb értelemben vett vonzáskörzetének. E területről a városokba induló kapcsolatok nagyobb hányada Kazincbarcikára irányul, tehát Barcika a legfontosabb, a leggyakrabban felkeresett város. Minden fontos funkció-csoport vonzása kiterjed e területre. A város-falu kapcsolatok szorosak, különösen ha a munkabajarást is számításba vesszük, annak ellenére, hogy a "pénzen vett" szolgáltatások terén már közel sem zavartalan a város szerepvállalása. A két "belső" zónában Kazincbarcika a városi szolgáltatások legfontosabb igénybevételi helye, de nem természetes központja a társadalmi életnek, a "civil szférának", a városi javak "élvezésének". A vonzáskörzet falvaiban élőknek a város felkeresése szükséges, elkerülhetetlen (kórház, rendelőintézet, munkahely, hivatalok stb.), de nem a mindennapi élet kellemes színfoltja. A két zónát elsősorban a kapcsolatok intenzitása különíti el. A legbelső övezetben kerekén 20 ezren, a következő zónában mintegy 12 ezren élnek. E területen is érződik más városok vonzása; a megyeszékhelyé Kazincbarcika vonzáskörzetének egészén; részben a magasabb hierarchikus szintű intézményeké (megyei igazgatás, bíróság, Barcikán nem működő kórházi és rendelőintézeti osztályok, felsőoktatás, speciális szakboltok stb.), részben azonban a középfokú, tehát elvben Kazincbarcikán is megtalálható funkcióké (természetesen két azonos profilú középiskola nem mindig azonos értékű és azonos mértékben "vonzó"; a színvonal, tradíció, presztízs különbözhet). Putnok, Edelény, részben még Ózd vonzása is érezteti hatását néhány községben, ez azonban csak árnyalja a város-falu közötti kapcsolatrendszer.

Az "átmeneti övezet" néhány foltra esik szét; nem összefüggő zóna. Tizennégy településében 35 ezren élnek (elsősorban a népes Edelény és Sajószentpéter "jóvoltából"). E települések szorosabban kapcsolódnak más

központokhoz, mint Kazincbarcikához vagy maguk is rendelkeznek több-kevesebb városi funkcióval (Edelény ill. Sajószentpéter), ám kapcsolatuk Barcikával rendszeres, intenzív (ld. Sajószentpéter beingázóinak számát és arányát!) és többoldalú. Aggtelek és Jószaafő ugyan Barcikával tartja fenn a legszorosabb kapcsolatot, de ez már kisebb intenzitású, s e községek Putnok, Edelény, sőt Ózd és Miskolc felé is vonzódnak.

A *vonzáskörzet perem-övezetének*, a potenciális vonzáskörzetnek elhatárolása bizonytalanabb, a határok elmosódottabbak. Kelet felé, a Csereháton a volt edelényi járás határa mentén húztuk meg a vonzáskörzet határát is. Eddig terjed a kórház vonzása; a Pamlény-Felsővadász-Alsóvadász vonaltól keletre fekvő terület tradicionálisan a Hernád-völgy felé vonzódik, Encset, Szikszót, ill. Miskolcot keresi fel a városi javakért. E perem-zóna Miskolc és Edelény együttes hatása alatt áll, de északi harmada kis intenzitással kapcsolódik a városokhoz. E terület felé, melynek lakossága hozzávetőleg 20 ezer fő, Kazincbarcika vonzását lehetne növelni (ld. alább). Nyugat felé e zóna Putnokot és kicsiny vonzáskörzetét öleli fel, habár Ózdra és környékére is gyakorol szerény mértékű vonzást Kazincbarcika (kórház!).

A város *vonzáskörzetének mérete* - kiterjedése, lakosságszáma -, figyelembevéve a tradíciók hiányát, Miskolc közelségét, a nem különösebben előnyös forgalmi helyzetet *nem lebecsülendő*; a 32 ezres "belső" mag s a 35 ezres átmeneti zóna *számos hagyományos középváros vonzáskörzetét felülmúlja*.

Kérdés, a vonzáskörzet milyen háttérrel - vásárlóerő, piacot, igényt stb. - jelent a városnak? Szegényes, súlyos gondokkal küzdő, helyenként "lebomló" háttérrel - előlegezhetjük meg futó áttekintésünk summázatát.

A *tágabb környék*, a Borsodnádasd-Miskolc-Hernád-völgy által határolt terület *"tradicionálisan" szegény, túlnépesedett, kedvezőtlen életkörülményeket nyújtó, jórészt városhiányos zóna*. A "szegénységet" eredetileg az agrártermelés adottságai okozták. A Cserehát, az Aggteleki karszt, a Bükk északi lejtői, az Ózd-környéki dombvidék erősen felszabdalt felszínű dombsági, középhegységi táj, melyet a földhiányban szenvedő lakosság, a Bükk lejtőinek s Aggtelek-Jószaafő szűkebb környékének kivételével "túlhasznosított". A szántó aránya sok községben eléri a 70%-ot. A talajok savanyúak, kötöttek, rossz termőképességűek, értékük sokhelyütt csak 4-8 aranykorona. A hűvös, borús éghajlat jó néhány haszonnövény termesztését kizárta, vagy bizonytalaná tette. A századforduló táján felerősödő kivándorlás ellenére agrár-túlnépesedés lépett fel, az említett dombságok agrár-eltartóképesége már a múlt század derekán telítődött, s jelentkeztek ennek következményei: a paraszti birtokok elaprózódása, az élet- és versenyképes parasztgazdaságok kis száma, az általános elszegényedés. Nem élt a lakosság a születéskorlátozás eszközével sem, a mezőgazdaság belterjesítésére pedig nem volt lehetősége. Némi kiegészítő jövedelemre a faszén- és mészégetés, a szekérfuvarozás, az idénymunkák vállalása adott lehetőséget. Rontotta e területek helyzetét, hogy a lakosság apró- és kisfalvakban élt. A Csereháton, az Aggteleki Karszton a falvak átlagos lélekszáma a félezer főt sem érte-éri el, hiányoztak azok a népesebb települések is, melyek környékük elemi központjaivá válhattak volna. Különösen a múlt század második fele óta, amikor már igény mutatkozott - vagy kötelezővé vált! - bizonyos szolgáltatásokra - elemi iskolai oktatás, szatócsüzet, orvos, patika stb. -, vált hátrányossá, hogy a falvak a legszükségesebb, mindennapi igényeket kielégítő intézményeket sem tudták fenntartani. Mindezek következtében e falvakat rossz anyagi helyzetű lakosság lakta, infrastruktúrájuk falusi mértékkel mérve is szegényes volt, zárt, autark, önellátó életet éltek, nem egy községben már a

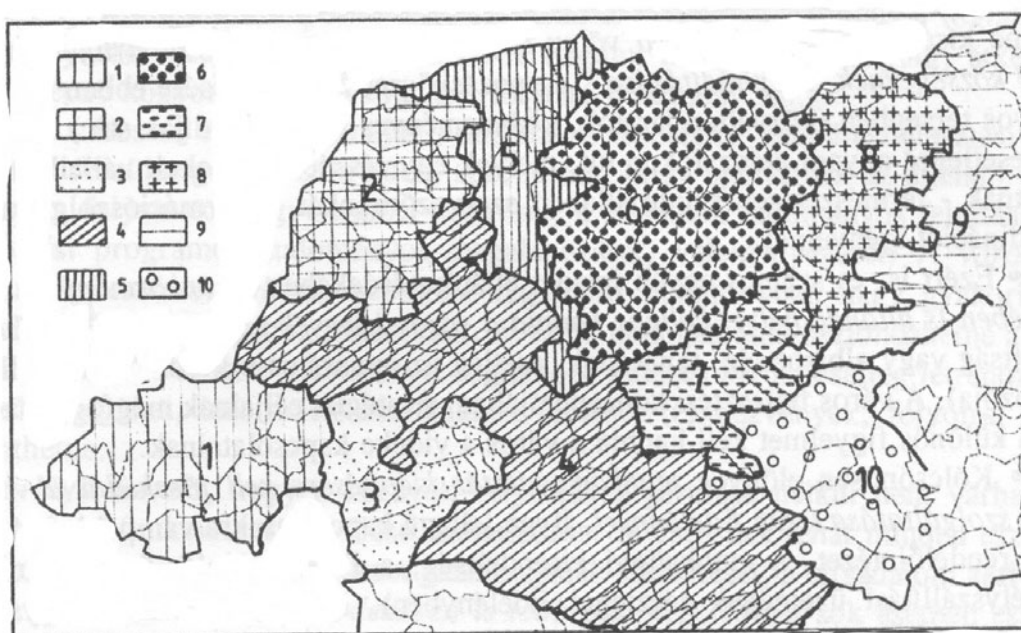
múlt század végén csökkenni kezdett a lakosságszám (pl. Kány, Keresztéte, Perecse, Tornakápolna, Tornabarakony, Becskeháza 1870-ben volt a legnépesebb).

A folyóvölgyek falvai, így Sajókazinc, Barcika, Berente, a három ösközség is kedvezőbb helyzetben voltak. Részben mert az agráradottságok kedvezőbbek (nagyobb mezőgazdasági terület, jobb talajadottságok, intenzívebb kultúrák - szőlő, ipari növények, zöldségfélék stb. -, közelebbi piacok), a völgyekben kisebb-nagyobb központok sorakoztak - Putnok, Sajószentpéter, Edelény, Szendrő, Szikszó, Gönc, de még Bódvaszilas is -, forgalmi helyzetük is előnyös volt. Kedvezőbb volt a paraszti lakosság rétegződése, vagyoni helyzete is. (A később Kazincbarcikát alkotó három községben a mezőgazdasági népesség 40,6% -a 10 kh-nál több földet birtokolt 1941-ben.) Másrészt a Sajó s mellékvizei völgyében már a múlt század derekán megindult a nehézipar (gyáripár) és a bányászkodás térhódítása. Az ózdi vasgyár 1846 óta termel, 1864-től üzemel a Borsodnádasi Lemezgyár, az 1870-es években elkezdődött a rudabányai vasérc kitermelése. A múlt század '40-es éveiben Ózd környékén, a '60-as években a Sajóvölgyben (Sajókaza, Felsőnyárád, Pereces stb.) megkezdődött az üzemzerű szénkitermelés is, erre alapozva újabb, nagy fűtőanyag-igényű üzemeket telepítettek a szénbányák környékén (pl. 1896-ban a sajószentpéteri üveggyárat). A múlt század végére többé-kevésbé egybefüggő iparvidék alakult ki Borsodnádasi-Ózd-Miskolc (Diósgyőr) között. Az I. világháború után a borsodi iparvidék termelése - részben az országhatárokon kívül maradt iparvidékek termelésének pótlására - tovább növekedett, új szénbányákat nyitottak (Izsófalván, Bánhorvátiban, Vadnán, Sajóivánkán). Noha az új gyártelepek, bányák mellett kolóniákat is létesítettek, letelepítendő a szükséges munkáskezeket, terjedt az ingázás is, ill. a "kétlakosság"; mivel a néhány nagyobb célbányától eltekintve a bányászkodás szezonális jellegű volt, általánossá vált a törpe- és kisbirtokosság körében az időszakos munkavállalás a bányákban. Az 1930. évi népszámlálás szerint Ózd környékén egybefüggő zónában, a Sajó völgyében Sajóalgóc és Szentpéter között, s a Rudabányára vezető vasútvonal mentén már nem-agrárjellegű települések sorakoztak.

A 2. világháború után, a gazdaságfejlesztési politikának megfelelően tovább nőtt a borsodi iparvidék jelentősége; az ország egyik kiemelten fejlesztett régiójává vált, nőtt a meglévő üzemek termelése, új gyárakat építettek; ugrásszerűen nőtt az ipari-bányászati munkahelyek száma, feszítő munkaerő-gondok (munkaerő-hiány!) keletkeztek. (Az ötvenes években a borsodi iparvidék az ország ipari munkáslétszámából 8,7%-kal, az ipari beruházásokból 20,2%-kal részesedett. Az I. ötéves terv végén kerekén 60 ezren dolgoztak e terület iparában.) A munkaerő letelepítését, a munkaerő-hiány mérséklését szolgálta az új városok építése, a nagyobb ipari központokban az állami lakásépítés. Mindez nem szüntette meg a munkaerő-hiányt; igen rövid idő alatt hatalmasra növelte az iparvidék beingázási körzetét. A Sajóvölgy ipari központjaitól távol fekvő falvak is igen rövid idő, néhány év alatt elvesztették egyoldalú agrárjellegüket; lakosságuk nagyarányú "foglalkozási átrétegződésen" esett át. Mára csak a Cserehát magjában, Krasznokvajda, Felsővadász, Gagyvendégi környékén maradtak fenn agrárfalvak, míg másutt hatalmas ingázó-övezet alakult ki, helyenként igen magas kiingázó-arányokkal (70-80% az aktív keresőkből). Ez a foglalkoztatási gondokat az ipartelepektől távoli falvakban is megoldotta, de nem a terület általános gondjait. A nagy távolságra történő ingázás idővel az elvándorlást ösztönözte, csakúgy mint a kollektivizálás nyomán megszűnő földmagántulajdon helyhezköti szerepe. Az elaprózott településszerkezet hátrányos hatásai felerősödtek. A (volt) közös tanácsok székhelyeinek többsége sem tudta a minimális ellátást biztosítani körzetének. A

népesebb, több-kevesebb helyi szerepkörű intézményt (tanács, orvos, elemi iskola, óvoda stb.) tömörítő falvak lakossága is csökkent, s mindmáig hiányoznak azok a "járulékos jegyek", az urbanizáció azon eredményei, melyek vonzóvá tehetnék a "központi falvakat". Az intézmények koncentráálódtak, egyre több falu maradt minden alapfokú ellátás nélkül (posta, iskola, helyi közigazgatás, orvos, óvoda, mozi, pap stb.). Mindezek nyomán menekülésszerű elvándorlás indult el, némely falu felére - harmadára zsugorodott, s feltűntek a *demográfiai erózió jelei* (a lakosság előregedése, a "természetes fogyás", vagyis a halálozások meghaladják a születéseket, az aktív keresők számának megfogyatkozása - Tornakápolnán 1 (!), Teresztenyén és Tornabarakonyban 10, Varbócon 24 kereső volt 1990-ben - stb.). A *tradicionálisan hátrányos helyzetű területek* lakossága már az *iparvidéket sújtó válság előtt (!) szegény, szerény vásárlóerejű volt*, a városi szolgáltatásokat ritkán ill. "kényszerből" vette igénybe, előregedett. Mindezekhez járult 1989-1990-től a felszínre törő gazdasági-ipari válság, mely a borsodi-sajóvölgyi ipart és bányászatot különösen sújtotta s melynek nyomán az ingázók lakhelyei - a tömeges munkanélküliség miatt - még súlyosabb helyzetbe kerültek. Kazincbarcika tényleges és potenciális vonzáskörzetének nagyobbik részén a tradicionális hátrányos helyzet s a válságövezetté válás hatásai *együttesen jelentkeznek*. (13. ábra)

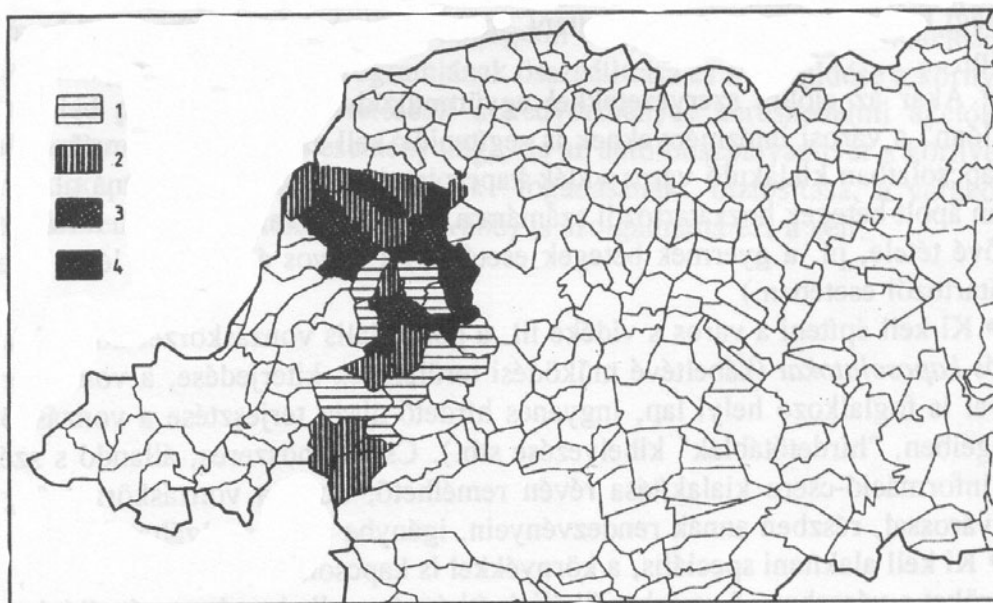
13. ábra. Társadalmi-gazdasági kistájak (kistérségek) Kazincbarcika környékén

1 = Ózd-vidék, 2 = Aggteleki karszt, 3 = Bükk-vidék, 4 = Sajóvölgyi iparvidék - Miskolc, 5 = Bódvavölgy, 6 = Cserehát, 7 = Alsó-Hernádvölgy, 8 = Felső-Hernádvölgy, 9 = Zempléni hegység, 10 = Szerencs-vidék

De zuhanásszerűen romlott az iparvidék magjának, az ipari és bányásztelepüléseknek a helyzete is, a bányászat majd teljes felszámolása, az ipari termelés visszaesése, a nagyarányú munkanélküliség, de még a termelőszövetkezetek szétesése nyomán is. Ma Kazincbarcika közelebbi-távolabbi környékének egyaránt legsúlyosabb gondja a munkanélküliség, mely egyaránt sújtja a "lakófalvakat" s az ipari településeket (14. ábra).

14. ábra. A munkanélküliség aránya a kazincbarcikai munkaügyi kirendeltség illetékességi területén, 1994. októberében
(Százalékos értékek az aktív keresőkhöz viszonyítva)

1 = > 50,1 %, 2 = 50,1 - 60,0 %, 3 = 60,1 - 70,0 %, 4 = 70,1 <

A munkanélküliek aránya e községek többségében meghaladja a volt keresők 50%-át. Rendkívül súlyos társadalmi helyzet állt elő Barcika környékén, ami a város városi szerepkörének alakulására is igen kedvezőtlenül hat (alacsony vásárlóerő, csökkenő igény a városi javak iránt, a "polgárosulás" elmaradása stb.)

3.5. Mit tehet ebben a helyzetben a város?

Minden nehézség ellenére, olykor a "józan" megfontolások ellenére is, *stratégiai célként a vidékkel való mind szorosabb kapcsolatok kiépülésére kell törekednie.* Az e stratégiai célért hozott áldozatok, akár anyagi áldozatok is utóbb *kifizetődőek lesznek a város számára is!* (Gondoljunk arra, hogy az elmúlt évek változása nyomán ma már féleznél (!) több bolt működik Barcikán; ezek számát, létét a vidéki vásárlók is befolyásolják, s ekkora boltszám fenntartása vagy növelése már a foglalkoztatási szempontból sem közömbös.)

Mit tehet e stratégiai cél elérése érdekében a város?

- Például *közlekedés-szervezési* intézkedéseket. Ehhez természetesen befolyást kellene szereznie a tömegközlekedési vállalatoknál, mindenképp a Volánnál (a várható privatizáció során). Vagy létrehozni egy olyan közlekedési vállalatot, amelynek célja a városi intézmények s a környék kapcsolatának szorosabbá tétele, ennek érdekében rugalmasan, a város érdekeinek megfelelően kell kialakítani a járatok irányát, menetrendjét, díjszabását. Egy "saját" autóbusztársaság alkalmazkodhatna a pillanatnyi igényekhez (különjáratok szervezése egyes barcikai eseményekhez), érdekeltté tehetné a vállalkozókat a közlekedési kapcsolatok javításában (pl. a közlekedési jegy mint vásárlási kupon "bevásárló"

bérletek kiadása, járatok beállítása kiárúsítások alkalmával stb.). Közlekedésszervezési intézkedésekkel lehetne kísérletet tenni a *Bódva völgy északi felének, a Cserehát nyugati lejtőin fekvő községeknek "meghódítására"*, a vonzáskörzet kiterjesztésére ebben a városhiányos térségben (közvetlen járatok, kedvezményes áru menetdíjak stb.). Mindez - az esetleges anyagi áldozatokon túl, melyek egy részét az érdekelt vállalkozók is állhatnak - természetesen szinte állandó szervezőmunkát, információszolgáltatást, koordinációt igényelne;

- Ezért is, és számos egyéb feladat ellátása érdekében *az önkormányzat szervezetében is állandó helyet kellene kapnia a város-környék kapcsolatok kérdésének* (bizottság vagy albizottság, tanácsnak, esetleg az apparátus e kérdéssel foglalkozó dolgozója). A város fejlesztési koncepciójában, stratégiai céljainak megfogalmazása során különös figyelmet kell kapnia a város s vidéke kapcsolatainak.

- Kölcsönösen előnyös *munkamegosztás kiépítésére kell törekedni a városi javak szolgáltatása terén Edelénnyel*. Ilyen jellegű kapcsolatokra van példa már ma is (a rendelőintézet, a munkaügyi kirendeltség, a Borsod Volán kazincbarcikai személyszállítási üzemének részlegei Edelényben). Az erősen eltérő nagyságú, funkciójú városok (értelmetlen) rivalizálása helyett lehetőség volna tervszerű együttműködésre; Kazincbarcika ennek révén ugyancsak nagyobb szerepet vállalhatna a volt edelényi járás ellátásában. (A két város "kapcsolatát" nem lehet a földhivatal székhelyének kérdésére szűkíteni.)

- .. A városnak támogatni kell minden olyan társulást, településszövetséget, alapítványt, amely a város és környékének kapcsolatait támogatja, a települések együttműködését szolgálja. 1989-től egy közművelődést szolgáló társulás már összefogja Barcikát és a volt városkörnyék legtöbb községét. Ezek számát, tevékenységi körét kívánatos lenne bővíteni, működésük érdekében anyagi áldozatokat vállalni.

- .. Akár az előbbi szervezetekkel együttműködve, azok keretein belül, akár "önállóan" a városi intézményeknek is segíteniük kell az intézmény tevékenységével kapcsolatban kialakuló város-vidék kapcsolatokat. (Ezt szolgálhatná pl. a kórházban ápolott betegek hozzátartozói számára a kórházban való hosszabb tartózkodás lehetővé tétele, pl. a gyermek betegek esetében, a súlyos állapotban lévő betegek hozzátartozói esetében.)

- .. Ki kell építeni a város s vidéke ill. a potenciális vonzáskörzet közötti *információs kapcsolatokat* (kábeltevé működési területének kiterjedése, a vonzásterület életével is foglalkozó helyi lap, ingyenes hirdető-újság terjesztése a vonzáskörzet községeiben, "hirdetőtáblák" kihelyezése stb.). Csak rendszeres, állandó s széleskörű információ-csere kialakítása révén remélhető, hogy a vonzáskörzet "együtt él" a várossal, részben annak rendezvényein, igénybe veszi szolgáltatásait.

- .. Ki kell alakítani speciális, a környékkel is kapcsolatban álló funkciókat, szerepköröket a városban. A munkanélküliek átképzése, elhelyezése terén élénk tevékenység folyik a városban, több oktatási intézmény példásan átgondolt módon, tudatosan "használja ki" a tovább- és átképzésben rejlő lehetőségeket. Épp így elképzelhető, hogy a környéken nagy számban élő *cigányok* gondjaival foglalkozó intézmény szervezését támogatná a város (cigány művelődési központ, átképző-továbbképző központ, "cigánykutató" folytató intézmény stb.).

- .. A város és vidéke "gondjai", társadalmi, szociális, településfejlesztési-üzemeltetési feszültségei oly sokrétűek, speciálisak, hogy igényelnék az állandó vizsgálatot, a folyamatok figyelemmel kísérését, a feladatok tudományos feltárását, a

cselekvési programok tudományos megalapozását, véleményezését. A városnak *állandó kapcsolatot kellene kiépítenie* regionális kutatásokban nagy gyakorlattal rendelkező kutatóintézettel, kutatókkal. A város támogathatná-ösztönözhetné a volt un. "szocialista városok" helyzetével foglalkozó kutatásokat is, esetleg létrehozhatná szövetségüket, információ-cseréjükhöz fórumot (rendezvények, folyóirat stb.) teremthetne.

- .. Nyilvánvaló, hogy a környezet helyzetének javulása nélkül nem várható a város városi funkcióinak bővülése, színesedése. A városnak tehát minden eszközzel támogatnia kell a vonzáskörzet gazdaságának élénkítését, a társadalom aktivitásának fokozását. *Környéke érdekében is lobbiznia* kell. Mivel sok esetben csak a szervező erő, az információ, a kezdeményezés, a piacteremtés, a "marketing" hiányzik egy-egy (kis)vállalkozás megindításához, a városnak kezdeményeznie kellene e tevékenységgel foglalkozó intézmény (regionális fejlesztési ügynökség) létrehozását a városban.

- . A város sikeres színtere lehetne - mert gazdasága nem omlott össze helyrehozhatatlanul - különböző, részben állami szintű vagy nemzetközi pénzalapokból finanszírozott reorganizációs programoknak.

- . . Végül: minden apró intézkedés, amely a város-vidék kapcsolatokat szorosabbá, sokszínűbbé válását szolgálhatja, támogatni kell, fel kell kutatni e lehetőségeket. Ez lehet pl. a város havi programjának összeállítása és megküldése a környező falvaknak (a piaci árak ismertetésétől a kedvezményes kereskedelmi akciókon, kiadásokon át a kulturális eseményekig), de az autó-buszpályaudvar s környezetének "városkapuvá" alakítása, a vidékiek "fogadásának" biztosítása, a várakozás idejének kellemesebbé tétele (és így tovább) is szolgálhatná ezt a célt.

4. KAZINCBARCIKA ÉS KÖRNYÉKE KERESKEDELMI SZEREPKÖRE ÉS LEHETŐSÉGEI

Kazincbarcika Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a kereskedelmi egységek abszolút számát tekintve az előkelő második helyet foglalja el közvetlenül Miskolc után. A kiskereskedelmi üzletek száma a városban 549, ebből az általános áruházak száma 2, míg az élelmiszer üzletek száma 62 volt 1992-ben. ezen értékekkel Kazincbarcika Borsod-Abaúj-Zemplén megye városai között csak a középmezőnyben tud megkapaszkodni.

A város üzlethálózata korántsem fejlődött arányosan magával a várossal. A városfejlődés korai szakaszában . ez elsősorban az ötvenes évek időszakát jelenti . a város szinte nélkülözte a kereskedelmi hálózatot. 1955-ben az összes boltok száma 29 volt, ebből is a vendéglátóhelyek száma 13; ez utóbbiak valójában inkább a közétkeztetést jelentették. A város tervezői megfeleltek a kereskedelmi hálózat helyének kialakításáról a várostestben, elsősorban a lakásépítésre koncentráltak. Kazincbarcika még a 60-as évek végén is viszonylag gyér üzlethálózattal rendelkezett; mindössze 65 boltja volt. A helyzet nem sokat változott 1977-ig, ekkor még mindig csak 82 bolt volt a városban. Az áttörést lényegében a 80-as évek második fele az 90-es évek hozták; ekkora nőtt meg a boltok száma 549-re (18.táblázat).

18. táblázat: A kereskedelmi egységek száma Borsod-Abaúj-Zemplén megye városaiban, 1992-ben

Szaktoltok Települések	A kiskereskedelmi boltok száma	Az általános áruházak száma	Az élelmiszer szaküzletek száma
Miskolc	3316	19	711
Edelény	108	-	12
Encs	80	3	9
Kazincbarcika	549	2	62
Mezőcsát	103	2	9
Mezőkövesd	325	2	29
Ózd	410	5	70
Putnok	84	2	7
Sajószentpéter	155	-	18
Sárospatak	149	1	7
Sátoraljaújhely	242	1	89
Szerencs	91	4	13
Szikszo	151	-	4
Tiszaújváros	257	3	15
Tokaj	76	1	11
Városok	6096	45	1066

Az üzletszám gyorsabb növekedését elsőrenden a vállalkozások élénkülése eredményezte, melyet csak gyorsított a kényszervállalkozások sora. A vállalkozók jelentős része a munkanélküliség elől való menekülés egyik módjának tekintette a

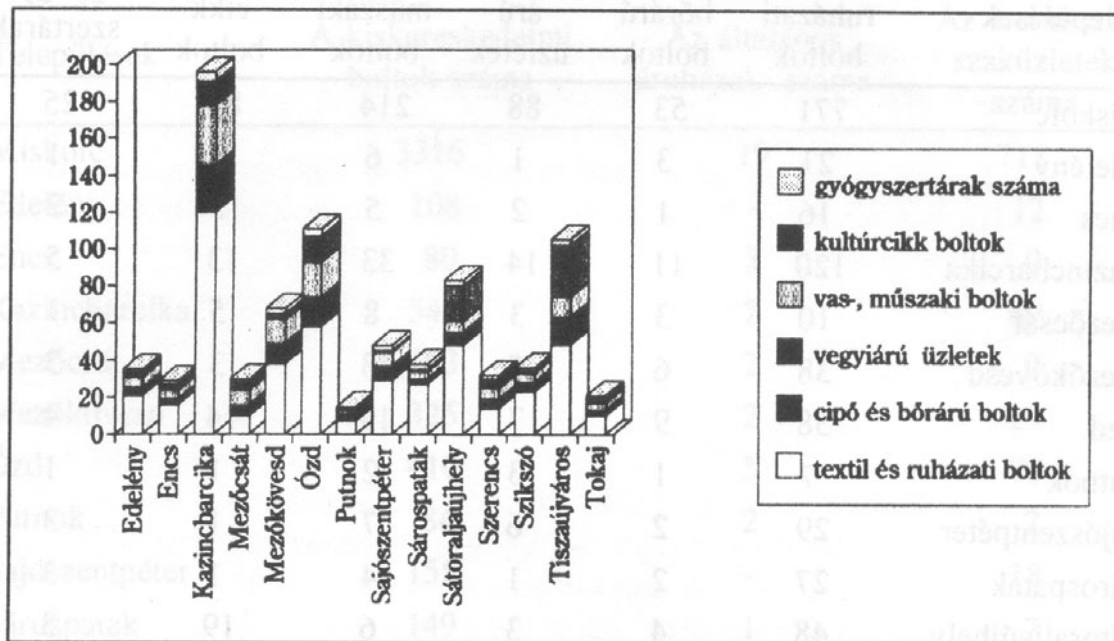
vállalkozást. Napjainkra a város üzleteinek száma arányosan alakul a város nagyságával, hasonló arányok lelhetők még fel a megyeszékhely esetében is (19. táblázat). Kérdés azonban, hogy a város egyre bővülő üzlethálózata megfelelő struktúrában épült-e ki, és a város lakói igénye szerint illetve a magas munkanélküliség, mely a várost és a városkörnyéket egyaránt sújtja lehetővé és szükségessé teszi-e az üzletek számának további gyarapodását? Kazincbarcika kiskereskedelme lényegesen jelentősebb szerepet játszhatna a megye kereskedelmi életében, mint azt napjainkban teszi, de ennek gyakorlati akadályja a város tömegközlekedési eszközön történő elérhetősége. Ennek következtében a vásárlások jelentős része Miskolcon bonyolódik. Egyrészt a megyeközpontban lényegesen nagyobb az áruválaszték, másrészt a megyeközpont mellett szól az is, hogy elérése még a megye távolabbi pontjaiból is lényegesen gyorsabb mint Kazincbarcika felkeresése. ezt bizonyítják közlekedés-földrajzi elemzéseink (pl. Aggtelekről, Jósvafőről, Imoláról stb. a mintegy 30-50 km fekvő Kazincbarcika, csak jelentős költségek révén érhető el; több mint 300 Ft egy retúrjegy, nem számítva azt a kényelmetlenséget, hogy az oda-vissza történő utazás gyakorlatilag csak egy nap alatt bonyolítható le).

19. táblázat: A kiskereskedelmi boltok száma szakjelleg szerint, 1992-ben

Szaktoltok Települések	textil és ruházati boltok	cipő és bőráru boltok	vegyi árú üzletek	vas-, műszaki boltok	kultúrcikk boltok	gyógy- szertárak száma
Miskolc	771	53	88	214	88	25
Edelény	21	3	1	6	3	1
Encs	16	1	2	5	3	2
Kazincbarcika	120	11	14	33	13	5
Mezőcsát	10	3	3	8	5	1
Mezőkövesd	38	6	5	13	3	3
Ózd	58	9	7	19	14	4
Putnok	7	1	3	2	1	1
Sajószentpéter	29	2	6	7	1	3
Sárospatak	27	2	1	4	1	3
Sátoraljaújhely	48	4	3	6	19	3
Szerencs	14	3	2	6	5	2
Szikszo	23	1	4	5	2	1
Tiszaújváros	48	3	12	11	28	3
Tokaj	10	1	2	4	3	1
Városok	1240	103	153	343	189	58

A megye városai textil és ruházati üzleteinek több mint 62.1%-a Miskolcra koncentrálódik, de jelentős ezen üzletek aránya Kazincbarcikán is. A megye más városai közül egyetlen egy sem közelíti a kazincbarcikai értéket.

15. ábra. A kiskereskedelmi boltok száma 1992-ben

A város kiskereskedelmét vizsgálva kettős témakörrel állunk szemben: egyrészt a városon belüli kereskedelem alakulásával és minőségével, másrészt a város és vonzáskörzetének viszonyával.

A kiskereskedelmi tevékenység a városon belül elsősorban a belvárosra koncentráldik, magára a városmagra, ide tömörül a legtöbb üzlet. A város vezetése már hosszú idő óta tervezi egy sétáló utca kialakítását a városban. erre a városi koncepció az Egressy Béni utcát jelöli meg, mint legalkalmasabb területet. A városban végzett terepmunka is azt igazolja, hogy a legalkalmasabb terület ezen célra az Egressy Béni utca, hiszen a kiskereskedelmi egységek döntő többsége ide tömörül. A város szerkezetében meghatározó szerepet bír az utca központi fekvése. A városmag ezen része folyamatosan bővül újabb és újabb kereskedelmi egységekkel. Az 50-es évek várostervezési célja a kialakuló város lakosságának minél rövidebb időn belül lakáshoz juttatása volt. A üzletek nagy részét az utóbbi néhány évben alakították ki az Egressy Béni utcában a volt tanácsi majd önkormányzati lakások értékesítése kapcsán. A földszinti lakások javarészt már áldozatául estek az átalakulásnak. Nem is az a probléma véleményünk szerint, hogy ezen lakások értékesítésre kerülnek és üzletek illetve szolgáltató egységek alakulnak ki helyükön, hanem az, hogy városképileg nem megfelelő és helyenként a jó ízlés határát súroló üzlet portálok sora jött létre. *Szükséges lenne egy sétáló utca terv - koncepción túlmenően egy megvalósítási terv is, mely előírja a kialakítandó városképbe illő portálok formáját is.*

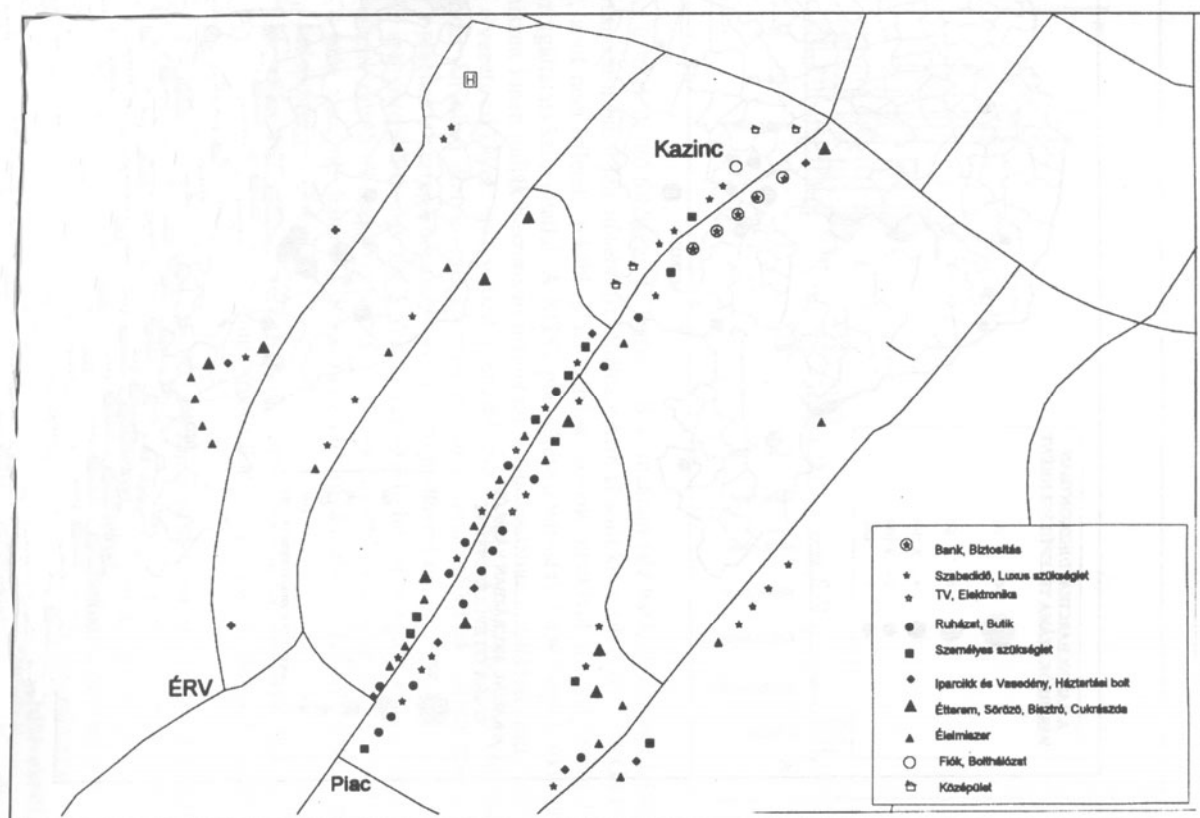
Az utca szerkezetében, de egyben a város kiskereskedelmi üzlethálózati szerkezetében is viszonylag magas a ruházati és textil üzletek száma. *Meglepően magas a szabadidő vagy luxus szükségleteket kielégítő üzletek száma és aránya a város többi kereskedelmi egységéhez képest. Ezt azért is érdekesnek tartjuk, hiszen a városon belüli munkanélküliek aránya közel 30%. A város kertvárosi városrésze funkcionálisan elsősorban családirházas zónának, s egyben a város középvezetői*

lakóövezetének tekinthető. A kertváros a város egyik legfiatalabb része, ahol a kiskereskedelem igen hiányosan épült ki. A szolgáltatások is igen gyérek. Az itt lakók csak az alapszükségletekhez jutnak hozzá, de ahhoz is meglehetősen hiányosan. Az üzlethálózat alapélelmiszerek, italok esetleg zöldség és gyümölcs üzletek létre korlátozódik. ezen üzletek döntő többsége kis garázsban kialakított úgynevezett diszkont üzlet.

Az óváros hagyományosan falusias jellegű, ahol sem a kiskereskedelem sem az alapszolgáltatások nem épültek ki megfelelően. Talán ezek közül is a legkedvezőtlenebb helyzetben Berente van. Az egykori önálló község szinte teljesen elszigetelődik a várostesttől a Borsodchem Rt. ipartelepei miatt. Berente közigazgatásilag a város része, mégis szinte önálló életet él zártsága következtében.

A városon belüli vásárlások két pólus köré szerveződnek: a Mátra Fűszért Diszkont Áruházára valamint a városmag kiskereskedelmi üzlethálózatára. Elemzéseink során a városmag kiskereskedelmi üzlet típusairól előzetes terepmunka után készítettük kereskedelmi térképünket (16. ábra).

16. ábra. Kazincbarcika kiskereskedelmi üzleteinek típusai

Az üzletek döntő többsége az Egressy Béni utcában található. A korábbi Béke városrészben máshol jelentősebb üzlethálózat nem alakult ki, kivéve az un. KGST piacot, ahol nem üzletek, inkább piaci standok vannak rendkívül alacsony színvonalú szolgáltatási színvonallal. A KGST piac létre a városlakóknak nagy szüksége van, hiszen innen tudják beszerezni maguknak a legolcsóbban a ruházati, pipere és egyes élvezeti cikkeket, igaz sokkal gyengébb minőségben és garancia nélkül, de egy olyan városban illetve városkörnyéken ahol a munkanélküliek száma magas, ennek a piacnak a szerepe hosszabb távon is meghatározó marad.

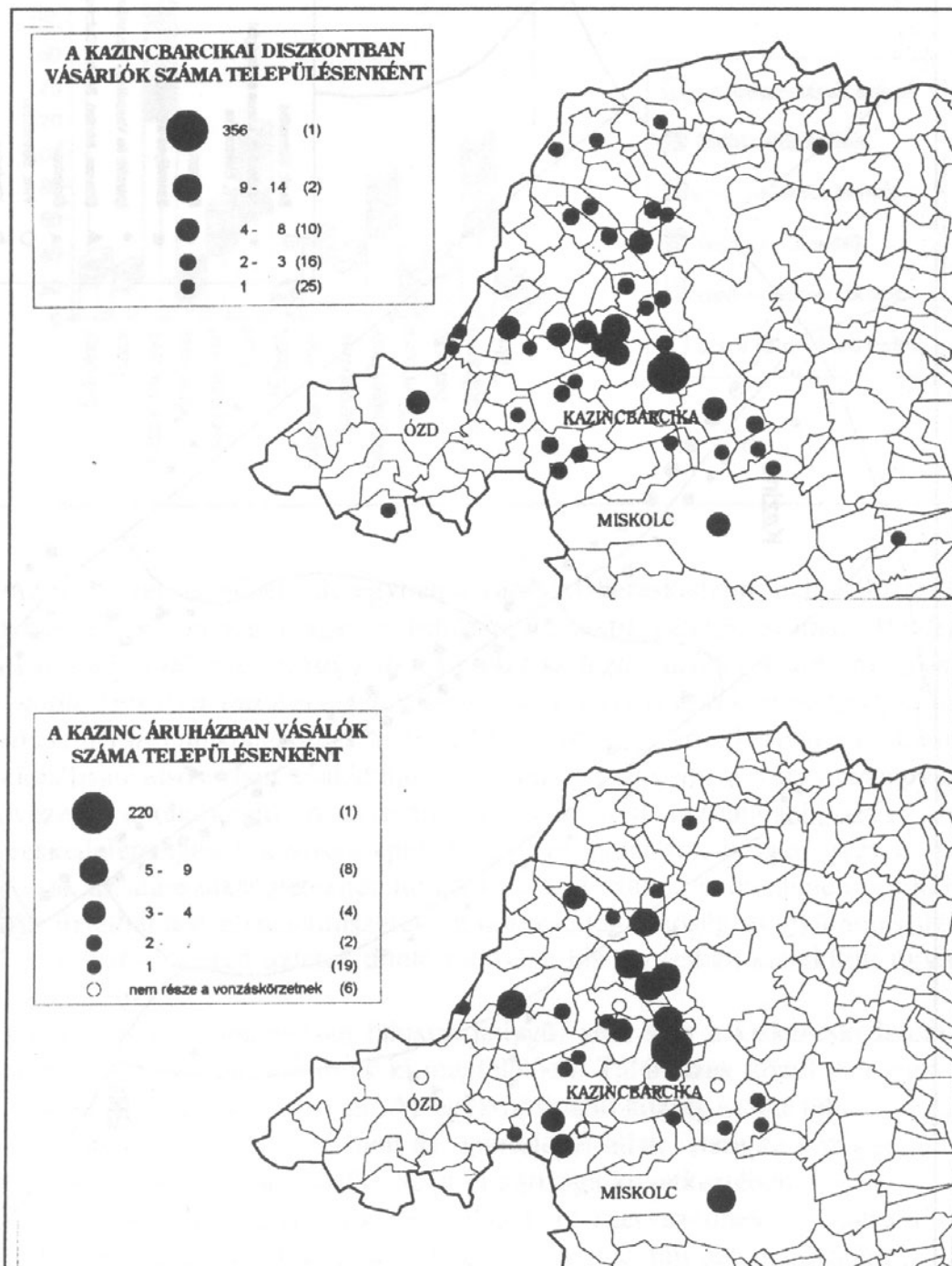
Az igényesebb áruválaszték a főutcán szerezhető be, itt található a kereskedelmi egységek döntő többsége, ennek ellenére "módosabb"

Kazincbarcikaiak vásárlásaikat még sem itt, hanem a jóval nagyobb áruválasztékot nyújtó Miskolcon illetve Budapesten eszközlik.

1994 július 4-8.-a között reprezentatív mintavétel alapján kísérletet tettünk a kazincbarcikai Mátra Fűszért Diszkont Áruház illetve a Kazinc Áruház kereskedelmi vonzáskörzetének a lehatárolására.

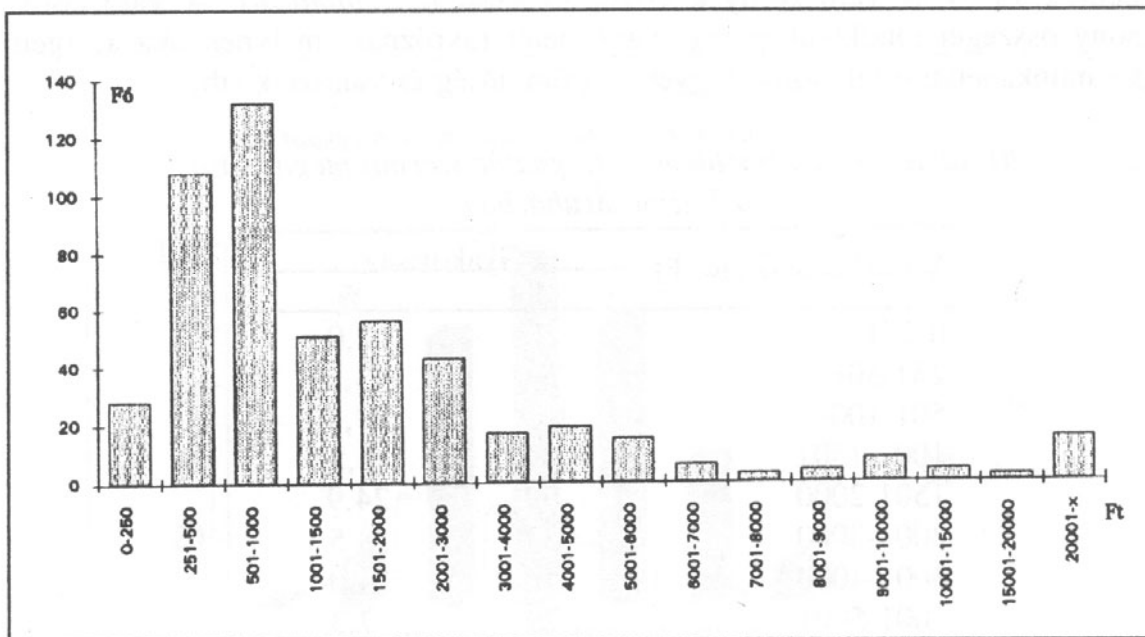
A diszkont áruházban mintegy 500, a Kazinc Áruházban pedig 400 főt kérdeztünk meg. A kérdőívek alapján megállapítható, hogy a vásárlók a 26-os illetve a 27-es főközlekedési út mentén található községekből érkeztek. Tehát azokból a településekből, melyek szalagszerűen kapcsolódnak a főközlekedési útvonalakhoz. Összességében a két kereskedelmi egység vonzáskörzete a megye mintegy 54 településére terjed ki (*17. ábra*). Ugyanakkor az is megállapítható a kérdőívekből, hogy a megkérdezettek döntő többsége (60-70%-a) kazincbarcikai vásárló.

17. ábra. A vásárlók száma

A diszkont áruházban a vásárlók jelentős része általában 250-500 Ft illetve 500-1000 Ft közötti összeget költ. Legalábbis a megkérdezettek döntő többsége ezt a választ adta arra a kérdésre, hogy általában milyen összeget költ vásárlásai során az áruházban (18. ábra).

18. ábra. A vásárlások nagysága a Mátra Fűszért Diszkont Áruházban, Ft-ban

Hasonló a helyzet a Kazinc Áruház esetében is, itt jól mérhető a város és városkörnyék elszegényedése (20. táblázat). A vásárlások alacsony összegei rendkívül gyenge vásárlóerőt tükröznek, melynek oka az igen magas munkanélküliségi arány, a gyenge árúminőség és választék stb.

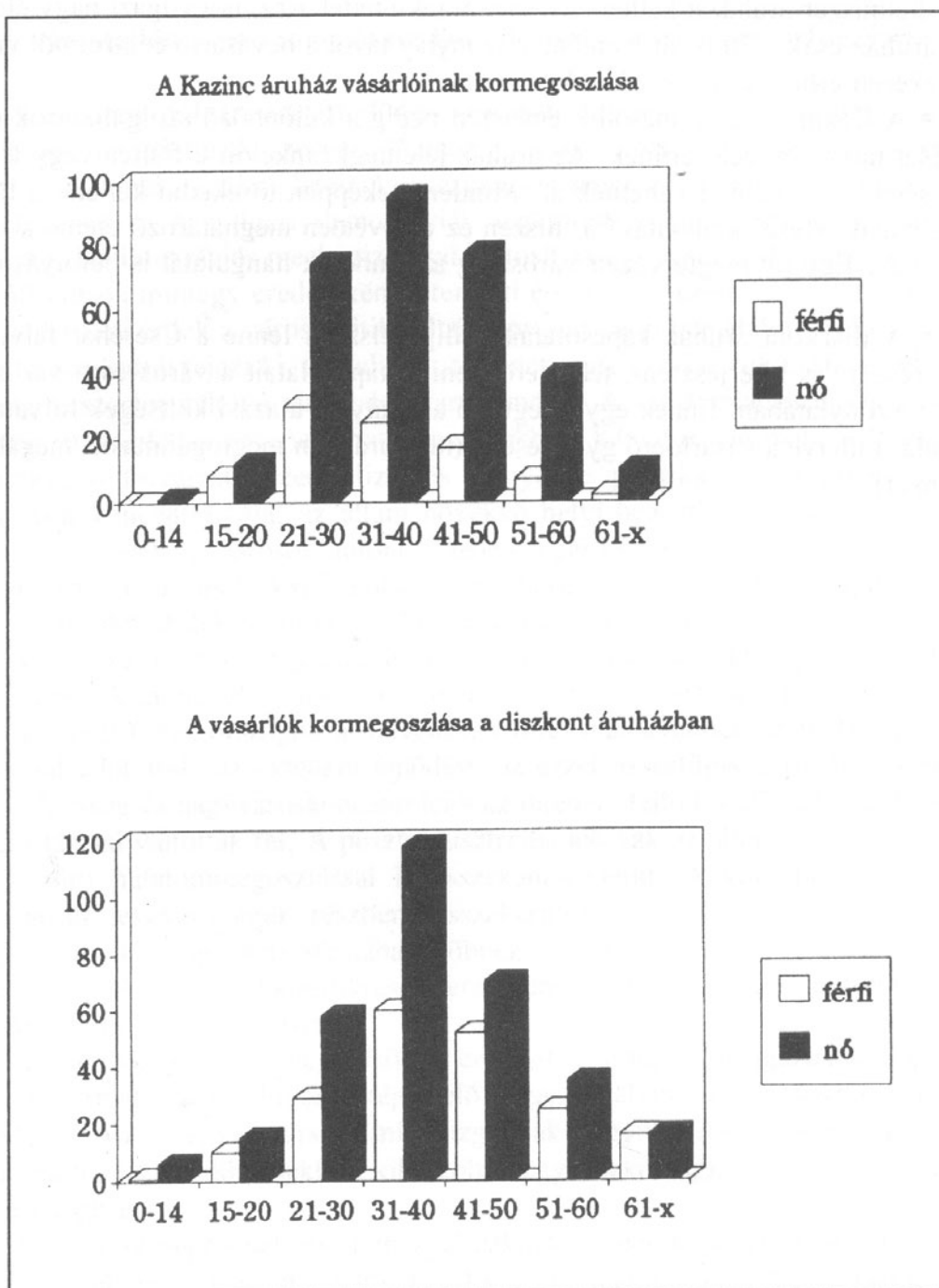
20.táblázat: A vásárlások összeghatár szerinti megoszlása Kazinc Áruházban

Vásárlás összege, Ft	Gyakoriság	
	db	%
0-251	8	2.0
251-501	54	13.6
501-1001	109	27.4
1001-1501	34	8.5
1501-2000	99	24.9
2001-3000	34	8.5
3001-4000	16	4.0
4001-5001	29	7.3
5001-6000	11	2.8
6001-7000	1	0.3
8001-9000	2	0.5
10001-15000	1	0.3
Összesen	398	100.0

A vásárlók kormegoszlása hasonlít a városnépesség összetételére, hiszen a vásárlók döntő hányada kazincbarcikai. Ennek következtében a középkorú népesség számít domináns vásárlónak a vizsgált kereskedelmi egységekben (19. ábra). Az

áruház profilja miatt természetesen a Kazinc Áruházban a női vásárlók részaránya az összes vásárlóból magasabb, mint a férfiaké.

19. ábra. A vásárlók kormegoszlása

A város a meglévő kereskedelmi adottságaival a megye csak csekély számú települését vonzza, részben a nehézkes elérhetősége miatt, részben az utazási költségek jelentős drágulása következtében.

A vizsgált kereskedelmi vonzáskörzetben a munkanélküliség aránya 50-70 %, sőt esetenként még ennél is magasabb és ez azt eredményezi, hogy a város esélye .

a jelenlegi viszonyok között valóságos központi kereskedelmi szerepkör kialakulásához . jelentős mértékben csökken. Kazincbarcika nincs hatással az ózdi vonzáskörzetre, de a csereháti falvak lakóinak is csak kisebb hányadát köti a városhoz, azok közül is elsősorban csak azokat, melyek valamilyen módon kapcsolódnak a város intézmény-rendszeréhez (pl. a városi kórház szolgáltatásait veszik igénybe vagy a város iskoláit látogatják stb.).

- . Úgy véljük, hogy a közlekedési kapcsolatok javításával a város kereskedelmi szerepköre erősödhetne. A városon belül célszerű lenne átalakítani a kereskedelem szerkezetét és a mostani Kazinc Áruház első emeletén egy belvárosi diszkont élelmiszer áruházat kellene létrehozni tekintettel arra, hogy igazi nagy élelmiszer áruház csak a 26-os út mentén, viszonylag távol a bevásárló centrumtól van és nehézkesen érhető el a városlakók számára.

- . A Kazinc áruház második emeletén pedig a különböző szolgáltatások elhelyezését tartanánk célszerűnek. Az áruház jelenlegi funkcióit a főutca vagy a majdani sétáló utca üzletei vehetnék át. Mindenféleképpen törekedni kellene a főutca portáljainak ízléses kialakítására, hiszen ez alapvetően meghatározó eleme a város imagenek. Egy jól megtervezett városmag az emberek hangulatát is befolyásolhatja.

- . A diszkont áruház kapcsolatait pedig célszerű lenne a Cserehát falvainak nagy részére is kiterjeszteni, tehát erősíteni a kapcsolatait a város és a városkörnyék viszonylatában. Ennek egyik legfőbb akadálya a utazási költségek folyamatos drágulása illetve a vásárlóerő gyengesége (ld. korábban megfogalmazott megállapításainkat).

5. TÁRSADALMI ÉRDEKKONFLIKTUSOK ÉS A POLGÁRI VÁROSFEJLŐDÉS KAZINCBARCIKÁN

5.1 A városfejlődés és a társadalmi konfliktusok általános összefüggései

A modern polgári városfejlődés szorosan kapcsolódik a különböző típusú társadalmi konfliktusok szerveződéséhez, a városi társadalomban élő szereplők eltérő érdekeinek, szükségleteinek intézményes megnyilvánulásához, ütközéséhez és feloldásához. A polgári demokráciák legkülönbözőbb intézményei mellett a várospolitikai integrációs mechanizmusai biztosítják a helyi érdekkonfliktusok terét, a konfliktusok mintegy eredőjeként a területi érdek szerveződését.

A területi érdek a várospolitikai által képviselt helyi társadalmi erőviszonyokat és érdekstruktúrát fejezi ki, társadalmi, történeti és településstrukturális meghatározottságok szerint változó társadalmi tartalommal. A fejlett piacgazdaságokban az intenzív iparfejlődés ötvenes, hatvanas évekbeli kibontakozásakor, a felgyorsult urbanizációs folyamatok centralizációs igényei, a politikai gazdasági és hatalmi viszonyok koncentrációja, az állam növekvő helyi beavatkozása következtében a helyi közösségek, a városok autonóm lehetőségei csökkentek, növekedett a helyi várospolitikai makropolitikai, hatalmi és gazdasági érdekek szerinti meghatározottsága. A területi érdek többnyire szűk társadalmi erőterben alakult; a várospolitikai csak a politikai hatalmi és gazdasági rendszerhez kapcsolódók csoportjait fogta át, széles rétegek maradtak ki a helyi szinten zajló érdekegyeztetési folyamatból.

A fejlett tőkés országok a hetvenes, nyolcvanas években az ipari fejlődés új szakaszába jutottak, az extenzív fejlődést, az ezzel összefüggő termelési, termelőeri, népesség- és nagyvároskoncentrációt az intenzív fejlődés időszaka, a decentralizáció fázisai váltották fel. A posztindusztriális időszak az állam és a helyi közösség közötti hatalommegosztással is összekapcsolódott. A korábban központilag koncentrált tevékenységek részben visszakerültek a lakóhelyi közösségek és a családok mindennapi életszférájába. Többek között az állam és a helyi hatalmak közötti társadalmi érdekkonfliktusok eredményeként valamint a területi szinten kialakult konfliktusok hatására.

A jóléti társadalmak megerősödött civil társadalmi, a meggazdagodó és ezért is új, posztmaterális igényeket képviselő középosztályok, a középosztályból szerveződő városi és egyéb társadalmi mozgalmak nagyobb részt követeltek a helyi tervezési fejlesztési döntésekből, kiharcolták egyes lakossági érdekek várospolitikai integrációját is.

A civil szereplőknek és a mozgalmaknak nemcsak az köszönhető, hogy a korábbtól eltérő típusú társadalmi konfliktusok alakultak ki a városi társadalmak keretében, hogy nőtt a gazdasági, politikai hatalmi csoportok, közte a várospolitikai társadalmi, de legalábbis középosztály kontrollja. A helyi társadalmi konfliktusok eredményeként új típusú várospolitikai, a területi érdek szélesebb fogalma és gyakorlata is létrejött. A szélesebb társadalmi bázis a helyi várospolitikai hatalom erőpozícióját is növelte a központtal szembeni érdekharcban, a különböző formális és informális alkukban.

Az államszocializmus időszakában a centralizált társadalom és gazdaságirányítás keretei nem biztosították a térbeli, társadalmi csoportok érdekeinek, érdekütközéseinek intézményes megnyilvánulási formáit. Az ötvenes években az államszocialista politikai, hatalmi struktúra felszámolta a történetileg kialakult helyi várospolitikai lehetőségét, a központi hatalomtól függő kvázi helyi hatalmaknak sem jogi, sem pénzügyi feltételeik nem voltak a területi érdek megfogalmazására, képviselésére, érvényesítésére. A vertikális függőségek miatt a helyi szintű konfliktusokra sem volt mód, a települések gazdasági, politikai és egyéb szereplői közötti horizontális kapcsolatok hiányoztak, az érdekek megfogalmazására, az ütközésekre sem lehetőség, sem szükség nem volt.

A hetvenes évek reformfolyamataiban, a megindult decentralizáció keretében, a második gazdaság eredményeként létrejött helyi gazdasági erő alapján már megfogalmazódtak egyes helyi érdekek is. A területi érdek a helyi hatalmi csoportok valamint a hatalmi központ meghatározott körei közötti láthatatlan alkufolyamatokban alakult, nem voltak mögötte széles helyi társadalmi érdekegyeztetések, a nyilvánosság előtt zajló társadalmi konfliktusok. A területi érdekszövetségek alapján egyes települések, főként a nagyvárosok, noha informális és nem intézményesített eszközökkel de egyre több konfliktust vállaltak a központi hatalommal szemben és érték el politikai eredményeket, növelték önállóságukat is. A területi érdekeik érvényesítésére azonban a települések legtöbbszörének, a kisebb városoknak és a falvaknak továbbra sem volt módja.

Az új városok érdekérvényesítő lehetőségei az ötvenes években kiemelkedően jók voltak. A hatvanas évek végén, a hetvenes évek során fokozatosan gyengült az erőpozíciójuk, amit jól mutat a lakás és egyéb infrastrukturális fejlesztésre fordítható állami támogatások csökkenése. A hetvenes évek iparpolitikai koncepciói a bányászat visszafejlesztését határozták el. Ezért elsőként főképp a bányászvárosok lettek a kegyvesztettek. A vegyipari városok, így Kazincbarcika, Tiszaújváros, a kohászvárosok közül Dunaújváros, de legfőképpen Paks, és Százhalombatta lehetőségeik különböző hullámváltozásai ellenére is a nyolcvanas évekig igen kedvező helyzetben voltak.

A nyolcvanas évek derekán az államszocializmus éleződő válságával is összefüggve megszaporodtak a helyi és a központ szervek közötti érdekütközések. A területi érdekszövetségek többnyire még az államszocialista struktúra mechanizmusaihoz fűződtek, a központi politikai hatalmat próbálták a megszokott politikai, gazdasági előnyök biztosítására kényszeríteni. A helyi érdek érvényesítésének a sikere érdekében a lokális hatalmak azonban ekkor már megpróbálták szélesíteni a támogató csoportok körét, egyes lakossági csoportok is felsorakozhattak a helyi hatalmi politikai és gazdasági érdekkörök mellett. A helyi hatalmak társadalmi támogatottsága az államszocializmusban addig ismeretlen új típusú helyi érdekszövetségeket, a területi érdek új jelenségét hozta.

A politikai rendszerváltást közvetlenül megelőző időszakban szerveződő konfliktusokat már az államszocializmuson túlmutató érdekszövetségek szabják meg, a politikai rendszerváltást követelő szereplők, a még gyenge, de az önmagát már megmutatni képes civil társadalom, a középrétegek és a demokratikus ellenzék kapcsolataiban is alakuló részben városi és egyéb társadalmi mozgalmak. Ezek a szövetségek már a helyi /és országos/ politikai hatalmi rendszeren kívül jöttek létre, fokozatosan szélesedő társadalmi támogatottság bázisán. A régi rendszerhez nem akartak integrálódni, polgári társadalmat, polgári városfejlődést, arra jellemző várospolitikát, az ahhoz is szükséges társadalmi konfliktusok lehetőségét is követelték.

A nyolcvanas évek végének eseményei alapján elvileg reális feltevésnek tűnt, hogy a rendszerváltás után, a civil társadalmi erők, a mozgalmak nyomására megváltozik a várospolitikai érdek-meghatározottsága, kiszélesedik társadalmi bázisa. A polgári társadalmi berendezkedésnek megfelelően az addig kizárólag politikai, gazdasági, ideológiai és hatalmi érdek-meghatározottságok szerint alakuló területi érdekek a lakossági szempontokkal is kiegészülnek.

5.2 Társadalmi érdekkonfliktusok a rendszerváltást követően Kazincbarcikán

Közel négyszázezer embert érint az új városfejlesztési stratégiák hatása, az államszocializmus idején hosszú éveken át meglévő előnyök és a hátrányok, a nehéz, problémákkal teli urbanizáció és mai komplex gazdasági, társadalmi, és ökológiai válság. Az ötvenes években, de a későbbi évtizedekben is fejlesztett nehézipari szerkezet, a nagy állami vállalatok nemcsak veszteségessé, gazdaságtalanná váltak, a túlkonzentrált ipar tönkretette a természeti környezet állapotát, veszélyezteti az ott élő emberek egészségét is.

A polgári átmenet idején különösen súlyosan merült fel a kérdés; mi történhet ezekkel a városokkal, mi történhet lakóikkal? Hogyan tudnak átállni egy polgári demokratikus városfejlődési pályára az egykori szocialista városok Sztálinváros, Leninváros, közte Kazincbarcika és a többiek, amelyeket nem egy szerves történelmi fejlődés hozott létre, hanem egy túlzottan centralizált, bürokratikus államgépezet érdekorientált döntése és egyoldalú értékítélete.

A polgári városfejlődés folyamataihoz kapcsolódó területi érdek szerveződésének a várospolitikával összefüggő folyamatát, a területi érdek helyi társadalmi meghatározottságát, a mögöttes érdekkonfliktusok rendjét, a polgári átalakulás egy rövid időszakában, a kilencvenes évek elején vizsgáltuk Kazincbarcikán.

A kutatás csekély anyagi lehetőségei, a városi elit 19 képviselőjével készült interjúk tapasztalatai a probléma csak szűk körű feltárására, inkább egy nagyobb lélegzetű másik kutatás megalapozására voltak elegendőek. Jóllehet minden esetben, ahol erre mód volt más újjáirosi és egyéb kutatások eredményeivel is igyekeztük bővíteni az empirikus háttért, a problémával kapcsolatos adatbázist.

5.2.1 A komplex válság és a városfejlődés összefüggései

A vizsgált város és térségét különösen érzékenyen érinti a válság. Az átalakulás általában is kedvezőtlen az ország észak-keleti ipari régiójában, a nyugati tőke ill. általában a tőke érdeklődése kisebb, a piaci viszonyok kialakulása nehezkesebb. Az átalakulás gyorsításához szükséges állami eszközök is hiányoznak. Az egyik interjúnkban elhangzott, "Kazincbarcika számára külön problémát jelent, hogy az ország figyelme inkább Ózdra és Diósgyőrrre összpontosul, miközben az itteni gondok is ugyanolyan súlyosak".

A válság több tényezőből áll ugyan, a problémák centruma az újjáirosook életében mindig is döntő szerepet vállaló nagyvállalatok krízise. Kazincbarcika esetében elsősorban a Borsodchem Rt., korábban Borsodi Vegyi Kombinát nehézségei. "A KGST összeomlása, a bel és a külpiacvesztés, a szükséges szerkezetváltás hiánya, az európai felzárkózás követelményeivel összefüggő problémák" a vállalat belső

viszonyait jól ismerők szerint a legfontosabb krízis meghatározó okok. Egy másik beszélgetés rámutatott, hogy az államszocialista gazdaságirányítás redisztributív szisztémája is fontos, amelyben például a nagy rivális, a Tiszai Vegyi Kombinát "nagyobb állami támogatást élvezett, mert az akkori vezetés jobban kedvelte őket, mint a BVK-t".

Több beszélgető partnerünk vetette fel, hogy a nagyvállalat krízise mögött vezetési hibák is megtalálhatóak. "A nagyvállalat még a nyolcvanas évek derekán sem ismerte fel, legalábbis nem deklarálta a változtatás szükségességét, nem épített a nyugati műveltségű szakértelmiségére, akik közül pedig már többen is felvetették, hogy a nyugati piacokra csak új stratégiával lehet betörni".

A témába vágó szakirodalom szerint a vállalati magatartás igen fontos tényezője a gazdasági krízis alakulásának. Az ózdi válságövezetet egy hasonló problémákkal küzdő francia iparvidéket összehasonlító vizsgálat szerint például az ózdi acélművek magatartása a legfontosabb magyarázat a kialakult válsághelyzetre (Fazekas, 1990). A kutatás szerint a kormányzatok mind két esetben elhatározták a szerkezetváltást és biztosították a szükséges intézményeket, bizonyos pénzügyi támogatást is. A francia nagyvállalat jelentős szerepet játszott a megoldásban, egyrészt a krízis kirobbantásával, a fizetéseképtelenség deklarálásával, közte a környezet javításával is. A magyar cég azonban egy defenzív stratégiát alakított ki. Nagy tartozásai ellenére sem csökkentette a termelését, nem alakított ki új aktivitási formákat, mindent megtett a komplex válság eltitkolása érdekében. Ez a vállalati magatartás szükségszerűen fakadt a centralizált gazdaságirányítás viszonyaiból, amikor a kialakult kvázi piacok, a reformok ellenére is a vállalatoknak lehetőségük volt állami erőforrásokból pótolni a veszteségeiket. Ez nem ösztönözte őket a krízis kirobbantására, új gazdasági szerkezet kialakítására. Az állampárt ideológiai okokból is ragaszkodott a teljes foglalkoztatottság fenntartásához. Mindez közös érdekeltséget eredményezett a cégek és központi hatalom halogató magatartása között.

Az 1991-ben megalakult Borsodchem Rt. "az elődöktől csődállapotot", a 13 milliárd Ft. adósságállományon kívül "egy dezorganizált, csődre és felszámolásra készülő társaságot, közép-menedzsmentet és munkatársakat" örökölt (Borsodchem, 1994, 1. old.).

A újonnan megalakult részvénytársaság vezetése nem választotta a csőd deklarálását. Az "Rt. igazgatósága és a tulajdonos úgy döntött, hogy a Borsodchem gazdasági helyzete ellenére ne jelentsen csődöt, a hitelezőkkel folytatandó tárgyalások során érje el, hogy a tervezett privatizációs lépések csődbejelentés nélkül megvalósulhassanak". (Túlélés és privatizáció, 22. old.)

Az Ipari és Kereskedelmi Minisztérium 1992-es határozata értelmében kidolgozzák a működőképességhez szükséges lépéseket. Ennek érdekében a céget megszabadítják a 6 milliárd Ft. kamatozó adósságállomány feletti adóterhektől, 2,5 milliárd adó és vámtartozást kamatmentes formában hosszú távra átütemezik, az ÁV Rt. 1 milliárd Ft. reorganizációs célú tőkeemelését hajt végre. A fenti határozat a higanykatódos elektrolízis működtetésével összefüggő környezeti problémák ismételt vizsgálatára is kötelezi az illetékes szaktárcákat. (Borsodchem, 1994, 8. old.)

A válság kezelése érdekében megkezdődött a struktúraváltás, a veszteséges termelés felszámolása, a műanyag alapanyaggyártás fellendítése, az új piacok felkutatása, a foglalkoztatottság csökkentése is. Az egyik interjúban elhangzó vállalati értékelés szerint a cég ma már "túl van a krízisen, ami a struktúraváltással, a termelés növekedésével és a kedvező foglalkoztatottsággal kapcsolható össze". A további privatizációra is felkészültek, noha tudják, hogy a vállalat helyzete a kilábalás

után sem lesz rózsás, bár a "a jövedelmezőség javul, de ekkor belép az APEH, VPOP felé a törlesztési kötelezettség" (Borsodchem, 1994, 22.old.).

Az állami válságkezelő program keretében kiemelt nagyvállalatok, köztük a Borsodchem esetében sem lehet gyors privatizációról beszélni. A lassúbb privatizációnak számos oka van. A nehézipari ágazatokban a világon mindenhol egyrészt lassabb is az átalakulás. Török Ádám szerint a veszteséges, eladósodott és tőkeszegény nagy állami vállalatok gyakran a rövid távú fennmaradást célzó, ún. sodródó stratégiát alakítanak ki. (Török, 1994) A sodródás alatt egyrészt "a vállalatvezetők előkészíthetik a privatizációt vagy az újabb tulajdonos váltást". (Török, 883.old.) Másrészt ebben a szakaszban "a vállalatvezetés érdekei sokkal jobban kifejezésre jutnak, mint a megbízó, azaz az állam, (az államot képviselő kormányzat) vagy a különféle okok miatt a vállalatirányításba bele nem szóló magántulajdonos érdekei". (Török, 882.old./)

A nagyvállalatok és a városfejlesztés

A nagyvállalatok történetileg is generálták az újjvárosok fejlődését, fejlesztését. Az építés hőskorában szinte kizárólagos városfejlesztő tényezők, a városok helykijelölése, a lakás- és egyéb infrastruktúra építésére elosztott állami erőforrások mértéke, a belső felhasználása az üzemek érdekei szerint alakult. Emellett a nagyvállalatok saját intézményhálózattal is rendelkeztek. A hatvanas évek végétől kezdve megnövekedett kvázi tanácsi önállóság következtében a nagyvállalatok direkt városfejlesztő tevékenysége fokozatosan háttérbe szorult, informálissá vált, újabb formákat öltött. Az újjvárosok mindegyikében építettek a nagyüzemek ún. társadalmi munkában különböző sport és egyéb létesítményeket, a helyi tanácsi hirdetések és más eszközök segítségével pénzügyileg is támogatták a városfejlesztést. A kazincbarcikai műjépgálya, a nyolcvanas évek végén elkezdett, még a mai napig is befejezetlen uszoda hasonló okokból készült el. Jóllehet az építkezéseket a városfejlesztés mellett mindenhol, Kazincbarcikán is motiválták presztizstényezők, a vállalat hatalmát kifejezni törekvő vezetői ambíciók, más újjvárosok cégeivel való rivalizálás.

A krízishelyzet miatt a Borsodchem a városfejlesztést közvetlenül is érintő döntéseket is hozott. A cég fizetőképességét helyreállítani törekvő programból kiderül, hogy az Rt. a sport és szociális támogatásokat erősen redukálja vagy megszünteti, ill. átalakítja, részint alapítvány létrehozatalával, részint a létesítmények önkormányzat, ill. érdekvédelmi szervezetekhez történő átcsoportosításával". (Túlélés és privatizáció, 56.old.)

A rendszerváltás után a nagyvállalatok és a város viszonya a piaci társadalom követelményeinek megfelelően, a konkrét válságproblémától függetlenül is átalakult. A vállalatok, a legkülönbözőbb vállalkozások a helyi adófizetési kötelezettségeikkel vesznek részt a városfejlesztésben. Egy helyi vállalatvezető szerint "korábban egy vállalat jóval önállóbb volt mint a mai struktúrában, egy igazgató például dönthetett egy társadalmi szervezet támogatásáról, ma ezt nem teheti meg, legfeljebb reklámokon keresztül képzelhető el a támogatás". A beszélgetésekből az is kiderült, hogy az államszocialista struktúrában "a gyárnak és a városnak nyújtott állami hitelek is jobban kötődtek egymáshoz". Ma ez többnyire elkülönül, a gyárak sorsa a piaci szereplőktől függ, de főképp az állam, az államot képviselő intézmények és a cégek között zajló olyan alkufolyamatoktól, amelyekből a város gyakran kimarad.

Az önkormányzat és a városfejlesztés

Az új városokban a korábbi tanácsok ellentmondásos helyzetben voltak. Települések sokaságához képest még akkor is több infrastrukturális fejlesztési pénzzel rendelkeztek, amikor ezek a pénzek a hetvenes évektől kezdve itt is csökkeni kezdtek. De ezért nagy árat, a helyi gazdasági hatalomtól, a nagyvállalatoktól való függéssel fizettek. Ez a függés abban is megnyilvánult, hogy a tanácsai városfejlesztés igazában iparfejlesztés volt, a lakás és az infrastruktúra kialakítása, a pénz áramlás a vállalati érdekek, pontosabban a nagyvállalatok népgazdasági erőpozíciója szerint alakult.

A nyolcvanas évek derekán számos új városban tapasztaltam, hogy a helyi tanácsok a vállalati környezeti szennyezések kapcsán kialakult lakossági elégedetlenségek, főként a környezeti probléma körül csoportosuló helyi értelmiség segítségével próbáltak a vállalatoktól elszakadni, nagyobb mozgásteret kialakítani. A rohamosan csökkenő állami fejlesztési források, a továbbnövekedett vállalati függőségek miatt azonban ezek a kísérletek nem jártak sikerrel.

A rendszerváltást követően a demokratikusan megválasztott új kazincbarcikai önkormányzat legfontosabb törekvése az autonómia növelése. Az 1990-es önkormányzati törvény erre módot is ad. A törvény szerint az önkormányzatok felelősek a helyi közszolgáltatásokkal kapcsolatos településfejlesztésért, településrendezésért, az épített és a természeti környezet védelméért. A törvény az önállóság pénzügyi garanciáit is megfogalmazza, amikor kimondja, hogy a települések az állami támogatásból, a személyi jövedelemadóból és a helyben keletkező forrásaikból származó bevételeikkel önállóan gazdálkodnak.

A várospolitikai önállóság növelését szolgálta a város jövőjét felvázoló hosszú távú fejlesztési koncepció. A koncepció törekvése, hogy a város a korábbi nehézipari jellegű monofunkció mellett új szerepek alapján működjön. Az egyik interjúmban megszólaló várospolitikus megfogalmazása szerint "ki kell használni a város elhelyezkedésében lévő lehetőségeket, több lábra kell állítani a várost". A várospolitikai program megkísérli konkretizálni az elképzelést, amikor kimondja, hogy Kazincbarcika legyen az "idegenforgalom lokális központja" vagy éppen bankközpont, a szlovák, magyar gazdasági, kulturális regionális együttműködés tényezője, új gazdasági ágazatok, "a vegyiparhoz és az iparhoz kötődő feldolgozó, ill. kiszolgáló üzemek, kisüzemek nagyobb arányú" térsége. (3 éves program, 1992-1994 2.old.)

A város önkormányzatának ún. "Vagyongazdálkodási koncepciója" is az új típusú városi szerepek megalapozására törekszik. Az állami gazdasági függőségek csökkentését és ennek érdekében a gazdálkodás új alapokra helyezését, a saját bevételek növelését, a támogatások visszaszorítását, egyszersmind különböző pénzalapok létrehozatalát, a vállalkozások élénkítését tartja fontosnak.

Az egyik interjúmban elhangzottak szerint a kazincbarcikai önkormányzat optimistán kezd hozzá a korábbitól eltérő, önálló várospolitikai kialakításához. A válságot nem érezték annyira mélynek, hogy ne lenne "leveleznyelhető", a BVK krízise sem tűnt olyan súlyosnak, a nyugati befektető tőke érdeklődését közelinek és számottevőnek vélték. Ezért a városvezetés körében nagy volt a "tenniakarás". Hamarosan kiderült, hogy egyre több problémával kell szembenézni. Az állam anyagi nehézségei, az országos krízis miatt már 1992-ben pénzügyi centralizáció kezdődött. Míg 1991-ben a személyi jövedelemadó még teljes mértékben helyben maradt, 1992-ben már csak 50%, 1993-óta pedig csupán a 30%-kal gazdálkodhatnak az önkormányzatok. Az egyik interjúban elhangzott, "míg a környező és a távolabbi

falvakban nagy céltámogatást lehet kapni a különböző gáz, víz, telefon és szennyvíz programokra, addig Kazincbarcikán alig van lehetőség központi céltámogatáshoz jutni például a kommunális beruházásokhoz".

Az egyik beszélgetés szerint a probléma oka, hogy "a válságot a kormány nem regionálisan hanem kis térségek alapján kezelte. A különböző mutatók bázisán képzett kategóriákban Kazincbarcika nem tartozott az ún. önhibáján kívüli hátrányos térségekhez, így nem kapott kiemelt állami segítséget".

A központi elvonásokat nem lehetett helyi szinten pótolni. A válságban lévő nagyvállalatok többnyire fizetéseképtelenek, a helyi adóbevételek növelésére, sőt gyakran a beszedésére sincs az önkormányzatnak ezért módja.

Az elért kisebb eredmények ellenére sem lépett igazán előre a városi egyéb funkciók kialakításával kapcsolatos koncepció. A belváros funkcióbővítése, a sétálóutca, a korábban hiányzó üzletsor kialakítása, a regionális kapcsolatok, közte a magyar és szlovák együttműködés megalapozásával kapcsolatos kísérletek nem bizonyultak elegendőnek a koncepció megvalósulásához. Az idegenforgalmi szerepek kialakulását nehezítő infrastrukturális hiányokat többen is felvetettek az interjúk során; "a városban nincs egy rendes étterem, egy polgárvárosra jellemző hotel, az utcákon látnivaló, romlott a város korábban elismert tisztasága, a parkok rendezettsége már nem a régi". "Nincsenek meg azok a korábban beígért közlekedési főútvonalak, amelyek a város számára létfontosságúak lennének egy dinamikusabb kapcsolatrendszer megalapozásához" - mutat rá valaki a város új funkciójához feltétlenül szükséges adottság hiányára.

Az önkormányzati testületben többen is rádöbbentek arra, hogy a város legalábbis rövid távon nem tudja a városi szerepet számottevően kiszélesíteni, hogy az idegenforgalom és a egyéb elképzelések az adott körülmények között nem kellően reálisak egy olyan térségben, ahol a környezeti károk számottevőek, ahol az idegenforgalomra sem helyben, sem a környéken nincs kellő számú fizetőképes kereslet.

A kialakult folyamatok alapján a várospolitikai felismerte, hogy a remélt önálló városgazdálkodás és városirányítás veszélyben van, következésképpen, hogy a nagyvállalatoktól nem tud lényegesen elszakadni. A problémák láttán nyilván az is sokakban felmerült, hogy a város vezetése képtelen eleget tenni a vállalt helyi politikai céloknak, jóllehet Kazincbarcikán - az egyik beszélgetésünkben elhangzottak szerint - talán még inkább mint más településeken "az emberek az önkormányzattól várják a kitörést".

A várospolitikai lehetőségeit korlátozó folyamatok számos kedvezőtlen konzekvenciával jártak. Egyrészt felerősödtek az önkormányzati testület belső érdekellentétei, a város különböző szerepeinek, meglévő és remélt funkcióinak kiterjesztésében vagy éppen visszafejlesztésében politikailag vagy egyéb motivációk miatt érdekelt és ellenérdekelt csoportok küzdelmei. Az országos pártérdekek és feszültségek helyi megnyilvánulásaként is növekedtek az önkormányzaton belüli pártellentétek, szaporodtak a pártvillongások is. Az interjúk során szinte minden megkérdezett, párt hovatartozásától függetlenül vetette fel azt a kedvezőtlen jelenséget, hogy a helyi közös érdekek szervezése, a város ügyeinek intézése helyett fontosabbak lettek a pártérdekek. Ennek megnyilvánulásaként "a testületi munka során az volt már a lényeg, hogy ki mondta, és nem hogy mit mondott".

A polgári átalakulással is összefüggő válság különbözőképpen érintette a tehát a település két legfontosabb hatalmi szereplőjének a helyzetét, a lehetőségeit. Míg az önkormányzat számára nem adta meg az autonóm gazdálkodás lehetőségét, az ehhez szükséges állami, ill. helyi támogatást sem. A nagyvállalat nagyobb

mozgástérrel rendelkezett, a krízishelyzet miatt továbbra is állami érdekszférában maradó cég az államtól számos segítséget kapott, az adósságállomány részleges elengedése, átütemezése a tőkeinjekciók formájában is.

5.2.2 A helyi hatalmi konfliktusok

A várospolitikai érzékelte a saját, nehézségeit, de azt is érzékelte, hogy az átalakuló nagyvállalatnak nem is érdeke a gyors krízis kezelés. Az elhúzódó válság, a kialakult nehézségek következtében a városi vezetés és a legjelentősebb vállalat a Borsodchem Rt kapcsolata is megváltozott. A válság kezelésének gyors koncepciója alapján az önkormányzatban a nagyvállalatok, főként a Borsodchem nehézségei iránt eleinte több volt a megértés, nagyobb volt a türelem az adófizetési kötelezettségek elmulasztása esetén is. Ezt az is bizonyítja, hogy 1992-ben az iparüzési adó fejében a Borsodchemtől a város még elfogadta a műjégpályát, 1993-ban az uszoda átadásának az ügyében azonban konfliktus alakult ki.

A Borsodchem 1992-es dokumentációjából még az derül ki, hogy a "vállalat az önkormányzatnak, ill. az érdekvédelmi szervezetnek üzemeltetésre átadja a tulajdonában lévő sport, üdülő és szabadidő létesítményeket". (Túlélés és privatizáció, 50.old.) Egy 1994-es dokumentum szerint "a korábban vállalati hatáskörben elkezdett szociális jellegű beruházások üzemeltetése nem tartozhat egy iparvállalat tevékenységébe".

Az önkormányzat az uszodát, azonban nem akarta átvenni, amely nemcsak befejezetlen, így az építési költségek várhatóan még igen sok pénzt emésztene fel, a fenntartási, az üzemeltetési költségek is számottevőek. A helyzetet az is nehezítette, hogy a cég az uszoda tulajdonjoga átadásának a fejében 5 évre mentesülni kíván a helyi adókövetelésektől. Az önkormányzatnak pedig egyre nagyobb szüksége volt az iparüzési adóra.

Az önkormányzat nem egységesen ítélte meg a város és a nagyüzem viszonyát; nem mindenki tartotta kíváncsinak a vállalattal szembeni keményebb magatartást, akár az adó beszédese kapcsán, akár például a nagyvállalati környezetszennyezés megítélésében is. Voltak, akik szerint a nagyvállalatok iránti továbbra is türelemre van szükség, az uszodát pedig érdemes átvenni, befejezni, hiszen a városlakók között nem kevesen örömmel használnák azt. Végül is "az uszoda éves üzemeltetése még annyi sincs, mint egy iskola működtetése" - hangzott el az egyik interjú keretében.

Az uszoda apropójából kirobbant konfliktushoz további helyi társadalmi csoportok is csatlakoztak. A Kazincbarcika Városért Független Egyesület 1994-ben a fedett uszoda önkormányzati tulajdonbavétele mellett foglalt állást, a dokumentációk szerint a helyi pártok képviselői is támogatják ezt az elképzelést. A közelgő önkormányzati választások előtt racionális, hogy a pártok is felsorakoznak a gyár és az önkormányzat közötti konfliktus körül. Az uszoda, de a lakosságot foglalkoztató egyéb ügyek jól hasznosíthatóak a különböző pártok érdekei szerint az erőpozíció, a társadalmi támogatottság növelésére.

Az uszoda ügye csak jelzi a város és a nagy cég közötti valós problémákat. Az önkormányzatban dolgozók, a testületi képviselők között többen is felvetik, hogy a "Borsodchem és a város viszonya ma teljesen más mint korábban, a műszaki vezetők nagyon távolságtartók a városi vezetéssel szemben". Van aki még élesebben fogalmaz, amikor azt állítja, hogy a "vállalatok nem foglalkoznak a város érdekeivel, ez itt szokatlan, korábban ennek az ellenkezője volt jellemző".

A nagyvállalatnak is van oka, hogy visszafogottabban viselkedjen a város ügyeivel szemben, hiszen úgy érzi, hogy a "kisvállalkozók érdekei jelennek meg a területi munkában, miközben a város tőle várja a problémák teljes körű megoldását". A nagyvállalat aránytalannak érzi a város vele szemben támasztott forrásigényét, és itt nemcsak a maximális mértékű iparűzési adóról van szó, amelyet a krízis, az átalakulás közepette különösen méltánytalannak érzett a város részéről. A nagy cég határozott álláspontja, hogy a városban egyéb cégek, kisebb vállalkozók is vannak, amelyek a túlzott védelmet élveznek a város részéről, noha indokolt lenne a mainál nagyobb mértékű anyagi hozzájárulásuk az önkormányzati budget-hez is.

A Borsodchem azért is méltánytalannak érzi a városi vezetés adóügyekkel kapcsolatban kialakult magatartását, mert úgy érzi a város neki köszönheti mai létét. Kazincbarcika számottevő munkanélküliségtől menekült meg azzal, hogy a nagy cég nem jelentett csődöt. A csőd vállalásával együttjáró munkanélküliség veszélye kétségkívül igaz, mint ahogy az is igaz, a csőd elkerülése nem (csak) a városnak volt alapvető érdeke, a cég számára is létfontosságú volt. A nagyvállalati dokumentációkból pedig az is kiderül, az állam számára is ez volt az olcsóbb megoldás, tehát minden fő szereplő közös érdekéről volt itt szó.

A nagyvállalat szerint a városi vezetés nem alkalmazkodik az új helyzethez. Szerintük erőteljesebben csökkenteni kellene az önkormányzat működéséhez kapcsolódó költségeket, a városi intézményeket, az iskolákat például. A városnak, de a lakóknak is más erről a véleménye. A város lakosságának - reprezentatív közvéleménykutatás adatai szerint - a megkérdezettek közel 65%-a nem értene egyet az iskolák számának a csökkentésével. (Féligőben, 48.old.) A városvezetés értelmiségi legitimációja miatt sem tudna eleget tenni a cég javaslatának. Az iskolák esetleges csökkentésének a gondolatát a pedagógusok érthető módon nagy ellenállással fogadták.

A város és a nagyvállalat közötti konfliktus azt mutatja, hogy a gyár az adott helyzetben nem is tud, de főként nem akar a régi módon részt venni a város életében. Nem tud, az átalakulás konkrét nehézségei, a formálódó piaci törvények miatt sem. Nem akar, mert úgy érzi, ha az önkormányzat önállósodni akar, ha a várost több lábra kívánja állítani, ha a vállalkozásokat is élénkíteni törekszik, hogy ne kelljen a nagyiparból megélni, akkor a források megszerzésekor is támaszkodjon egyéb erőkre, társadalmi csoportok adójára is, támogatására is. A Borsodchem továbbra is támogatni akarja például a városi sportéletet, de csak az ott dolgozók arányában.

A városi önkormányzati testület a már korábban jelzett történeti okok miatt és mai elvi lehetőségek alapján nem akar ismét függő helyzetbe kerülni. Az önkormányzati forráshiány, az állami elvonások következtében és mert a helyi vállalkozók aránya nem túl számottevő, a polgárosodás folyamata különösen gyenge mégis kénytelen bizonyos függőségeket tudomásul venni. Ez a függőség ma a nagyvállalati adóknak, a vállalatok jövőjének, krízis kezelési stratégiáinak való kiszolgáltatottságot jelenti.

Mindez persze fordítva is igaz. A vállalatok is függenek a várostól, még ha nem is ismerik el. Hiszen egy megalapozatlan várospolitikai esetén az emberek nem érzik jól magukat a településen, elvágynak, elmennek, s akkor nincs biztosítva a gyárakban, üzemekben szükséges munkaerő. A vállalatokkal szemben ezt az érvet persze ma nehéz használni, egyelőre inkább a munkaerő felesleg problémájával kell szembenézni. A Borsodchem noha nem végzett radikális leépítést, jelentősen csökkentette a létszámát. A vállalat hosszú távon a mainál magasabban képzett munkásrétegek, szakértelmiségek alkalmazására törekszik, de akiket még a "háromszoros bérekkel" sem lehet idecsalogatni, ha különben nem találják meg az

egyéb számításukat, ha ők maguk, vagy a családjuk, a gyerekük nem érzi otthonának a várost, ha hiányoznak a szükséges intézmények. A vállalatoknak és nemcsak a nagy vegyi műveknek is elvileg érdeke tehát a kölcsönös kapcsolat.

A település ma két legjelentősebb szereplője között hatalmi harc folyik a most szerveződő új hatalmi struktúrában elfoglalt pozícióért. A harc tétje a városfejlődés további alakulásában, a területi érdek létrejöttében játszott meghatározó szerep, a politikai, gazdasági vagy civil erők egymásközi viszonyának a meghatározása.

A hatalmi harc megnyilvánulása, hogy a felek nem fogadják el egymás konkrét helyzetét, nem az átmeneti struktúra adottságai szerint alakítják egymás közti viszonyaikat, hogy a résztvevő felek a régi viselkedést várják el egymástól az új, de legalábbis átalakuló feltételek között. Egy piacgazdaságban végül is nem szokásos az a gyári igény, hogy az önkormányzat a helyi adó helyébe fogadja el például az uszodát, de a város sem a piaci törvények szerint gondolkodik, amikor úgy akar a nagyvállalattól önálló politikát csinálni, hogy eközben a pénzforrásait döntő mértékben a nagy cégtől várja. A hatalmi harc megnyilvánulásaként a helyi érdekek kölcsönös egyeztetése helyett a két szereplő kölcsönösen "bekeményít" egymásnak, az egyes csoportok különböző eszközökhöz nyúlnak, hogy a másiknak bizonyítsák erejüket. Az eszközök tarkák, a maximális adóigény épp úgy idetartozik, mint az elbocsátásokkal való fenyegetés, de a nagyvállalati környezeti problémák megítélése is idesorolható.

A hatalmi harc eredménye olyan mint a róka és a gólya vacsorája, amikor hiába kapnak vacsorameghívást a másiktól, vendégként mind a ketten éhen maradnak, mert a vendéglátó csak a saját igényei szerint tálalja az ételt. A saját érdek érvényesítésének túlzó törekvése, a kooperáció hiánya valószínűleg mind két "főszereplő" jövőbeni, hosszú távú lehetőségeit gyengíti, a válság kezelését nehezíti.

5.2.3 A környezeti konfliktusok

A nyolcvanas évek derekától települések sokaságán robbantak ki helyi hatalmi érdekekből származó ökológiai megmozdulások. Több újvárosi kutatás alkalmával is tapasztaltuk, hogy a környezeti problémákat a helyi hatalmak egyéb szervezeti, politikai, ideológiai, gazdasági érdekeik érvényesítésére is felhasználják. (Szirmai, 1991) Az államszocializmus válságperiódusában a fokozatosan csökkenő központi erőforrások miatt éleződő forrásharcban a környezeti problémák címén, a környezeti konfliktusok fenyegetésével, esetenként kirobbantásával még lehetett állami támogatást kapni. (Szirmai-Lehoczki, 1988)

A rendszerváltást megelőző időszak felszaporodó környezeti konfliktusai már a fokozatosan megerősödő civil társadalom, az értelmiség követeléseivel összefüggésben szerveződtek. A környezeti és társadalmi hátrányokat egyidőben érzékelő csoportok az ökológiai problémák megoldása mellett a társadalmi politikai rendszerváltást is követelték

A nyolcvanas évek végén a környezeti problémák megoldásával kapcsolatos törekvések Kazincbarcikán is összekapcsolódtak az ellenzéki politikai követelésekkel. Az egyik interjúban elhangzott, hogy "a BVK területén lévő higanyszennyeződést a pártok használták fel arra, hogy saját magukat megjelenítsék". A beszélgető partnereink szerint főleg a Szabad Demokraták Szövetsége "kovácsolt ebből politikai tőkét", keresett és kapott helyi társadalmi támogatást.

Magyarországon a rendszerváltás után csökkent az emberek ökológiai érdeklődése, az egyéb érdekek jegyében megjelenő környezeti problémák is ritkábbak, a környezeti konfliktusok főleg a nagyobb városokat jellemzik. Az ökológiai problémák során kirobbant konfliktusok száma korántsem olyan éles és nem olyan számos, mint ahogy azt az ország környezeti állapota indokolná, részben a politikai hatalmi rendszer ellenérdekeltségei, részben a civil erők, a társadalmi mozgalmak gyengeségei miatt.

A környezeti problémák sokaságával sújtott új iparvárosokban, közte Kazincbarcikán is hasonló a helyzet. A kétségkívül meglévő környezeti problémák, a környezeti károk egészségügyi konzekvenciái ellenére sem jöttek létre a városi társadalom egészére kiterjedő éles társadalmi konfliktusok. A politikai közéletben korábban részt vállaló ökológiai mozgalmak többnyire a politikai élet periferiájára szorultak, gyakran működésképtelenek.

A környezeti problémák ma is felhasználhatóak egyéb érdekérvényesítésre, jóllehet a piacgazdaság körülményei között kisebb mértékben, mint az államszocialista időszakban. Az önkormányzat és a nagyvállalat, de az önkormányzat egymással villongó hatalmi csoportjai között létrejött konfliktusok mögött is megtalálhatóak a környezetvédelmi összefüggések is. A formálódó helyi hatalmi szerkezetben eltérő helyzetű csoportok a környezeti károkat is megpróbálják felhasználni az erőpozíció növelésére. Ezek a konfliktusok azonban nem túl élesek, és főként nem is kapnak sem az egész helyi hatalomra, sem a civil társadalom többségére kiterjedő támogatást. Példa erre az azbeszt ügyben 1994-ben kirobbant botrány, amely nem kapcsolódik a város környezeti ügyeihez, noha a kisvárdai Caroflex Fékbetétgyártó Kft-től titokban idehordott azbeszthulladék növelte a város környezetszennyezettségét, a kár nem helyi eredetű. A veszélyes hulladék elszállítását követelő demonstráción a városi lakosság kis létszámban jelent csak meg. Az egyik interjúnk szerint "az SZDSZ által szervezett tüntetésen jó ha 50 igazi és hiteles ember volt ott, a többi a város ismert hőzöngői, akik miatt az egész hiteltelenné vált, ezért a jobb érzésű emberek távol maradtak, pedig a demonstráción elhangzottakkal mindenki egyetértett".

Véleményem szerint az ökológiai problémák inkább csak háttérszerepének alapvető oka, hogy sem a helyi hatalom mértékadó csoportjai, sem a helyi társadalom többsége valójában nem érdekelt a környezeti konfliktusok kirobbantásában.

A nagyvállalatok környezetvédelemmel kapcsolatos érdekei ma is meglehetősen ellentmondásosak. Az állami vagy részben állami tulajdonú nagyvállalatok privatizációs érdekeinek általában nem kedvez a cégek okozta környezeti kár, hiszen a rehabilitáció, a szennyezés felszámolásának a költségeit az új tulajdonos vagy nem kívánja vállalni, vagy ha vállalja, akkor az privatizációs bevételt csökkenti. A környezeti kár költségei tehát érintik az államot és a privatizált cégeket is. Korábbi vizsgálataink során többször is tapasztaltuk, hogy a cégek, de a cégek privatizációjában érdekelt helyi hatalmak, önkormányzatok ezért a kár eltitkolásában, mérséklésében érdekeltek. De ebben voltak érdekeltek a számlát állni köteles állami szervek, részben a környezetvédelem intézményrendszere is. Az érdekeknek ez a sajátos rendszere is meghúzódik a piaci viszonyoknak megfelelő új környezetvédelmi törvény késése mögött. A törvénnyel összefüggő magasabb és szigorúbb normák bevezetése esetén a privatizációs bevételek bizonyára csökkennének, a privatizáció is nehezedne.

Véleményem szerint a Borsodchem alapvetően nem érdekelt az ökológiai károk társadalmi nyilvánosságában. A környezetvédelmi problémák a kazincbarcikai

nagyvállalat esetében is nehezítik a privatizációt. A Borsodchem reorganizációs programjából például kiderül, hogy a PVC gyártás iránt külföldi partnerek is érdeklődnek, s "azt ma nehéz eldönteni, hogy a külföldi fél, a részvények vásárlásában lesz-e érdekelt, üzletrészt kíván-e megszerezni a PVC vertikum egészében, avagy csupán az elektrolízis nélküli - annak környezetvédelmi problémái miatt --VCM és polimer létesítmények érdeklik". (Borsodchem, 1994, 16.old.)

A kétségtől megítélhető környezeti problémák azonban a privatizáció lassítására is okot adhatnak. Különösképpen akkor, ha a cég kríziskezelő stratégiáját meghatározó kormányhatározat is kötelezte a vállalatot az ökológiai problémák vizsgálatára. A környezeti károk pontos feltárásához, a megoldáshoz, a problémák enyhítéséhez időre, és forrásokra is szükség van. "1991-től a cég rengeteget költött környezetvédelemre, a nagyvállalatot egy angol cég, a GIBB ENVIRONMENTAL segítségével környezeti szempontból átvilágították, egy évig voltak itt, s ez kedvező eredményt hozott" - hangzott el az egyik interjúnkban.

A környezeti problémák forrasszerzésre is felhasználhatóak. A kialakult károk megoldásához 2,4 milliárd Ft-ra van szüksége a cégnek. (Borsodchem, 1994, 20.old.) Ezek egy részét a nyereségük állja, de a "múltból" itt maradt károk költségeihez 1 milliárd forintot vagy az államtól, mint tulajdonostól, vagy a Környezetvédelmi Alap terhére úgy akarják megkapni, hogy a várható privatizációs bevételből egy milliárd forintot visszaigényelnek. (Borsodchem, 1994, 20.old.) A japán kormány által meghirdetett kedvező környezetvédelmi hitel-program lehetőségével is élni kívánnak. Pályázatot nyújtottak be a magyar kormányhoz a cég jövője szempontjából alapfontosságú PVC gyártás korszerűsítéséhez, a környezeti ártalmak technológiai csökkentéséhez szükséges hitelforrásokra.

Az ökológiai károk címen megszerzett források persze nem túl nagyok és nem is mindig sikerül hozzájutni. Egyrészt a környezetvédelmi tárca nem rendelkezik túl sok elosztható forrással és nem kevés a pályázók száma sem. A japán hitelre például már hosszú ideje más települések is aspirálnak, s ahogy tudni lehet, Várpalota például a nyertesek között van. Más címen is pénzhez lehet jutni, a "kiemelt nagyvállalatok" többnyire megkapták a kríziskezelő állami tőkeinjekciót, a Borsodchem is köztük volt. A vizsgált vállalat feltehetőleg nincs igazán rászorulva a környezeti probléma kiélezésére, a környezeti konfliktus egyéb érdekek címen való kirobbantására.

A különböző címen kért és kapott állami segítség belső arányai között mégsem elenyésző azonban az 1 milliárd forint, ami a privatizációs bevételből a tervek szerint helyben marad, sem az 150 millió Ft, amit a reorganizációs pénzből környezeti károkra akarnak felhasználni. Ez azt mutatja, hogy az állami szférában az alkupozíciókat még mindig némiképp erősíteni tudja a környezeti problémák várható társadalmi hatásaira történő hivatkozás is. A szóba forgó vállalat dokumentációinak egyikéből például kiderül, hogy a PVC üzletágnak a "piaci hatások mellett egyik legnagyobb gondja elektrolízis üzemének környezetvédelmi problémája. Ez egyrészt erkölcsi kérdés, a környezetvédelmi mozgalmak és hatóságok támadásait kell kivédeni, másrészt anyagi ráfordítást is jelent". (Túlélés és privatizáció, 34. old.)

A helyi elit ugyan megosztott a környezeti problémák értékelésében, csak egy kisebbség vallja "nagyon komoly problémája a városnak, csak nem kap kellő hangsúlyt". A többség szerint "nincsenek lényeges különbségek az országos és a helyi környezetszennyezettségi adatok között". "Az országban máshol is van környezeti probléma, esetleg itt egy csöppet több" -fogalmazta meg valaki a másik tipikus nézetet. Van aki "nem is tud a környezetszennyezésről".

Az eltérő vélemények mögött a városi önkormányzat és a nagyvállalat közötti konfliktusban elfoglalt hely, az ezzel is összefüggő hatalmi és szervezeti helyzet, a függések és autonómiák rendje, szakmai és pártszempontok, az informáltság valamint egyéb érdekek is meghúzódnak. A városi környezeti problémák elhallgatásában, vagy legalábbis nem túl széles nyilvánosságában egyéb cégek és azok dolgozói is érdekeltek. A város jövője számára például létfontosságú a MVM Rt döntése alapján tervezett új kazincbarcikai hőerőmű felépítése. Az egyik interjúban elhangzottak szerint azért, "mert a meglévő hőerőmű berendezései elavultak, ha nem kerül sor az új hőerőmű felépítésére, ez a telephely összezsugorodik, s ez a bányászatra is negatív hatással lenne. A gondokat az is növeli, hogy az új környezetvédelmi törvénnyel várhatóan szigorúbb normáknak sem felelnek meg a mostani kibocsátási adatok". Az új hőerőmű építéséhez szükség van azonban a lakosság, közte a mostani hőerőmű porszennyezésével sújtott városkörnyék lakosságának a belegyezésére az ún. közmeghallgatás során. Az interjúink időpontjában a hőerőmű vezetése félt, hogy a "városban kirobbant azbesztbotrány nem kedvez a közmeghallgatásnak".

A helyi elittel lefolytatott beszélgetések természetesen nem adtak képet a lakosság ökológiai beállítottságáról. Az 1993 januárjában lebonyolított várospolitikai közvéleménykutatás sem kérdezett erről. (Félidőben, 1993.) Egyéb kutatási eredmények alapján azonban feltételezhető, hogy a város társadalma is megosztott a nagyvállalat és a város konfliktusában és megosztott a környezeti ügyek értékelésében is. A szennyező üzemekben dolgozók és a családtagok általában fontosabbnak tartják a munka és a munkahely biztonságát, mint a környezeti problémát, a probléma kezelését. Nem véletlenül, hiszen ma Magyarországon a környezeti krízis kezelése, ill. inkább a megoldási javaslat a gyár bezárásával, a konkrét munkaköröket veszélyeztető profil átalakításával, vagyis a munkanélküliség növelésével kapcsolódik össze. A problémák felszámolására vannak más, főként technológiai fejlesztési javaslatok is, de a hatalmas költségek miatt ezek általában irreálisak. Bizonyos iparágak, köztük a vegyipar sem képzelhetők el károk nélkül még a legfejlettebb technológiai megoldások esetén sem. A fejlett társadalmakban a zöld mozgalmak ezért javasolják a környezetet kímélő gazdasági fejlesztést.

A különböző környezetszociológiai vizsgálataink szerint számos legitimációs technikát alakítanak ki az emberek, hogy a környezeti problémák súlyosságát, a veszélyeztetettségüket enyhítsék. Ezekre a technikákra mindazoknak szüksége van, akik tisztában vannak a környezeti károkkal, de valamilyen okból a szennyezett településeken akarnak maradni, vagy azért mert nincs más választásuk, vagy, mert szakmai ill. egyéb hatalmi szempontból elkötelezték magukat a szennyező vállalatokkal, a településsel. "Nem bizonyítható a probléma" - fogalmazza meg valaki az egyik interjúnkban a leggyakoribb megnyugtató választ. A környezeti eredetű betegségek és halálozási statisztika adatai, az országos és a helyi adatok nem túl éles különbségeire való hivatkozás is megnyugtató lehet, ha eltekintünk a statisztikai mérések hibalehetőségeitől. A környezeti eredetű kár, ha nem is felmentését, de a nagyvállalatok környezetszennyezése enyhítésének a lehetőségét adja az a szempont, hogy a környezeti eredetű betegségek mindenhol így Kazincbarcikán is "az ipari szennyezés mellett az urbanizáció konzekvenciáival, az egészségtelen életmóddal is összefüggenek". Egy másik álláspont egyértelműen az egyéni életviteleket hibáztatja. "Többet ártunk magunknak, mint a gyár".

A mindennapi életet megszabó makrófolyamatok és benne az egyéni életvitel, a lakóhelyen található termelő és szolgáltató tevékenységek mintegy sajátos rendszerben rombolják az emberek egészségét, és a természeti környezetet is. A

környezeti károk sokféleségéből ill. az egészséget veszélyeztető számos tényezőtől általában csak egy hatótényezőt kiemelő legitimációs mechanizmusok noha általában reális problémákra épülnek, nem képesek a környezeti károkat hatékonyan kezelni, az emberi egészséget védeni.

Az egy tényezőre szerveződő védekezési stratégiák, a legitimációs hivatkozások a rövid távú túlélés eszközei, a krízis helyzet produktumai. Az emberek bizonyára érzik, sokan tudják, hogy Magyarországon általában sincsenek meg a társadalmi politikai és főként gazdasági feltételei, s környezetet és az emberek egészségét kímélő gazdaság- és társadalomfejlesztő stratégiáknak. A létező erőviszonyok és az erőviszonyoknak kiszolgáltatott helyi társadalom érdekviszonyai alapján Kazincbarcikán ezért is van ma többségi konszenzus a környezeti problémák háttérbe sorolásában.

5.2.4 A hatalmi elit és az értelmiség konfliktusai

A polgári átalakulás körülményeinek megfelelő új hatalmi struktúra számos érdeellentmondás során alakul. A nagyvállalat és a városi vezetés konfliktusa az új hatalmi szerkezet kialakulásának csak egyik megnyilvánulása. Konfliktusok érzékelhetők a régi és az új hatalmi elit különböző képviselői, a már hatalmon lévők és a bekerülni igyekvők, az állami alkalmazottak és a piaci szereplők, a vállalkozók különböző csoportjai, a különböző pártok képviselői között. A konfliktusok eredményeként nemcsak az dől majd el, hogy mely társadalmi csoportok képviselői vezénylik a polgári városfejlődést, hanem az is, kiknek az érdekei szerint alakul a jövő, és kik szakadnak le a fejlődés főbb folyamatairól.

A hetvenes évek végén, a nyolcvanas években a dunaújvárosi vizsgálataimban is kiderült, hogy az új iparvárosokban nem könnyű szakértelmiségieknek lenni, a politikai és gazdasági vezető réteg mellett formálisan és informálisan is a középkorú szakmunkások a városok domináns hatalmi csoportjai. /Szirmai, 1988/ A nyolcvanas évek derekán az újjvárosi értelmiség is kísérletet tesz egzisztenciális és hatalmi helyzetének a javítására. Ajkán például a helyi tanács bizonyos csoportjai környezeti konfliktusok keretében próbálják a helyi hatalmi eliten belüli erőpozíciójukat növelni, a konfliktust támogató orvosok, pedagógusok, óvónők a munkáscsoportokkal szembeni hátrányukat leküzdeni. /Szirmai, 1991/

A rendszerváltást követően számos értelmiségi került hatalmi pozícióba országos és helyi szinten egyaránt. Sokan kívül rekedtek azonban a politikán. A civil értelmiségi csoportok követeléseinek keretét adó városi és egyéb társadalmi, ökológiai mozgalmak többsége is a politikai rendszer peremére került. Kazincbarcikán is visszaszorultak a civil erő, a társadalmi mozgalmak.

A helyi értelmiség periférikus helyzetét főként szakmai vonatkozásokban érzékeli. A beszélgető partnereink közül többen is elmondták, hogy nincs lehetőségük beleszólni a város esztétikai arculatába, az építészeti adottságok alakításába. "Lehet, hogy van az önkormányzatnak városfejlesztési koncepciója, csak azt senki nem ismeri, legalábbis még nem hallottam, hogy valaki ismerte volna, de azt sem tudni hogy milyen lesz a város építészeti arculata" - vetette fel valaki az interjúk keretében.

A legnagyobb problémát a társadalmi és egzisztenciális helyzet romlása okozza. Az állami ill. privatizáció előtt álló vállalatok középszintű vezetői, a közigazgatás alkalmazottai, az egészségügy, a művelődés és az oktatás keretében dolgozók körében egyaránt jellemzőek az egzisztenciális félelmek, az anyagi nehézségek. "Az anyagi helyzetem alapján az életben örömet jelentő igényesebb dolgokat sem elérni,

sem megfizetni nem tudom" - fogalmazza meg valaki élesen a mindennapi problémák lényegét. Az általános közhiedelemmel szemben még az orvosok többsége is kedvezőtlen jövedelmi viszonyok között él, az alacsony fizetéseket a városi lakosság szegénysége miatt nem kompenzálja a paraszolvencia. A pedagógusok, a kulturális közintézményekben dolgozók bérük szerint nem tudnak "a rend színvonalán" élni, nem rendelkeznek az értelmiségi léthez szükséges életkörülményekkel, jövedelmi viszonyokkal.

Az állami alkalmazottak főként az állam szféra gazdasági elitjéhez, ill. a vállalkozókhoz képest érzik a helyzetüket rossznak. Az állami nagyvállalatok jobban kereső csoportjaival kapcsolatban meglévő ellenérzéseket az egyik interjú állítása plasztikusan képviseli. "Amíg a Borsodchem vezetői felmartak milliós prémiumokat, addig a dolgozók csak két ezret vettek fel". A vállalkozókkal kapcsolatos értelmiségi ellenesség sokkal jellegzetesebb, mint az előző. Többek élethelyzetét fejezte ki, amit az egyik értelmiségi partnerünk fogalmazott meg a beszélgetés során - "míg a vállalkozók gazdagodnak, addig mi nem tudunk egy könyvet megvenni".

Két szobás panellakásaikban épp úgy röghözkötöttek, mint a munkások. "Kazincbarcika Rózsadombján ma is épülnek kacsalábon forgó csodapaloták, de azért ezt ma csak nagyon kevesen engedhetik meg maguknak. Az emberek zöme sem építkezni, sem elköltözni nem tud, csak várni a jobb napokra" - hangzott el az egyik interjú keretében.

Az értelmiségiek jelentős része és a munkások között az életmód egyéb vonatkozásaiban sincs nagy különbség. "Bután élnek itt az emberek, csak dolgoznak, de nem élnek, nem is tudják miért csinálják amit csinálnak, nincs hétvégi program, nincs közös családi együttlét, a hét végén 95%-ban nem csinálnak semmit, nem foglalkoznak sem egymással, sem a gyerekekkel. Az értelmiségi gyerekeknek valamivel minőségibb az élete, de nem sokkal" - foglalja össze valaki a probléma lényegét az egyik interjú keretében.

A helyi értelmiségiek elégedetlenségének csak egyik oka, hogy nem sikerült sem a hatalomba, sem a hatalom környékére kerülni. A másik oka, hogy nem sikerült a város társadalmán belüli helyzetüket lényegesen megváltoztatni. "Legyen már végre vége a homogenizációnak" - hangzik el az újbárosi társadalmak értelmiségi problémáira az egyik megoldási javaslat.

A homogenizáció persze korántsem a régi, és ezt a helyi értelmiség is tudja. "A bérből és fizetésből élők helyzete ma jobb, mint a közel 16% munkanélkülié" - mutat rá valaki a beszélgetések során. A diplomások helyzete is jobb mint a szakmunkásoké, és szakmunkásoké is valamivel jobb, mint a munkanélküliséggel leginkább sújtott szakképzetlen munkásoké. A városban is érzékelhető tehát az új társadalmi szerkezet kialakulása, a piaci mechanizmusok életkörülményeket átalakító hatása. A baj az, hogy a többséget a kedvezőtlen hatások sújtják, és csak egy kisebbség, amely a piaci társadalom előnyeit élvezi. Ebből természetesen fakad, hogy a "városban nagy a vállalkozás ellenesség, hogy a vagyon, a vállalkozások irritálják az embereket". A kívülrekedt többségnek ugyanis csak a magyarázat keresése, a saját helyzet legitimációja marad hátra. A kívülmaradottság legitimációja érdekében hangzik el, a közismert nézet, hogy "a gazdagodók a vagyonhoz nem tisztességes úton jutottak hozzá".

Az újbárosi értelmiség hatalmon és a pénz világán kívül rekedt csoportjai látják, hogy az átalakulás nyertesei nem ők, hanem a vállalkozók. A régi elit egy tagja markánsan fogalmaz, amikor felveti: "új jelenség, hogy egy anyagilag megerősödött újjazdag réteg is beleszól a döntésekbe, holott ehhez nincs meg a kellő hozzáértése, szellemi háttere".

Az értelmiség részben felelős a kiszorítottságért. Az államszocializmus idejének az érvelése már idejétmúlt, már nem lehet azt mondani, hogy "a politika nem kíváncsi ránk, ezért nem is akarunk részt venni abban". A piaci társadalmakban sem azért jöttek létre a városi mozgalmak, mert a politika igényelte a társadalmi kontrollt. A politikai rendszert kontrollálni, a várospolitikát befolyásolni törekvő mozgalmak a politikai rendszer igényeitől függetlenül jöttek létre, a civil társadalom szakképzett csoportjainak elvárásai, a középosztály ereje alapján, a demokratikus polgári intézményrendszer lehetőségei szerint.

Az értelmiség felelősségét azonban több dolog is enyhíti. Az új iparvárosok szinte mindegyikében a szakképzett társadalmi csoportok, ill. általában a középosztály aránya az országos átlaghoz, valamint a régi városok arányához képest alacsonyabb. 1990-ben a 25 éven felüli népesség országosan 10,1% -a rendelkezett felsőfokú végzettséggel. 1980-hoz képest az arányuk duplájára nőtt. A községekben a 25 éven felüliek 4%-ának van diplomája. A fővárosban ötször, a vidéki városokban háromszor, az új városokban csak kétszer ennyien rendelkeznek felsőfokú végzettséggel. Az aktív keresők között alacsony az önállók aránya is. (Balázsne, 1994)

A nyugati társadalmakban a városi, közte az ökológiai mozgalmak kialakulását jelentős mértékben segítette a különböző pártállásúak összefogása, a különbségek hangsúlyozása helyett az azonosságok keresése, a pártérdekhez képest a mozgalmi érdekek kiemelt fontossága. "Itt mindig egy-egy párt sajátítja ki magának a környezeti problémákat, ez volt 1989-ben is és most is ez van" - derül ki ez egyik interjúkból, mutatva, hogy Magyarországon az ökológiai megmozdulásokban a pártszempontok az erősebbek.

Az államszocialista időszakban részben mesterségesen elnyomott, részben felszámolt társadalmi különbségek, a viszonylagos homogenitás ellentétéként a kilencvenes évek a differenciáltság periódusa; a társadalom újrastrukturálódásának, a politikai tagoltságokban és pártkonfliktusokban is fellelhető társadalmi érdeellentétek kifejeződésének az évtizede.

A kazincbarcikai értelmiség "tagoltsága történeti múltra tekint vissza" - derült ki az egyik beszélgetés során. "A vállalatok gazdasági, kereskedelmi, műszaki stb. ágazatok szerinti elkülönülése, a vállalati klubok is hozzájárultak az értelmiség széthúzásához" értelmezi a jelenség okát az egyik megkérdezett.

A műszaki és a humán értelmiség viszonyában kétségkívül érzékelhető újjvárosi ellentmondások, a humán értelmiségi csoportok műszaki diplomásokhoz képest hátrányos helyzete a város és a nagyvállalatok hierarchikus viszonyából, az ipari funkció kívüli városi szerepek alárendelt jellegéből fakadtak. A város és a nagyvállalatok mai vitái, a város ipari funkcióin túllépni igyekvő egyéb szerepkörökkel kapcsolatos eddigi sikertelenségek is a korábbi megosztottságot erősítik.

A városi önkormányzat kulturális, oktatási és egyéb intézményeiben dolgozó szakértelmiségi viszonyában is inkább a tagoltság látható. Az állami és helyi források hiánya miatt a piaci körülmények között is működni kényszerülő állami intézmények kapcsolatait a kooperáció helyett inkább a konkurencia, az ellentétek jellemzik.

A hetvenes évek végén tapasztaltam már, hogy a szakképzett, iskolázott társadalmi csoportok, főleg értelmiségi szinte minden új iparvárosból elvágynak.

A népszámlálások adatai ekkor még nem jelezték az újjvárosi népesség csökkenését. Még jelentős mértékű a beáramlás. 1970 és 1979 között Kazincbarcikán 32%-os a népességnövekedés, az új városokban ekkor átlagosan 21%. 1980 és 1989 között már tapasztalható a népesség csökkenése. Kazincbarcikán az új iparvárosok

átlagának megfelelően 1,6 % a népesség csökkenése, a legmagasabb Ózdon, 10,1%, Várpalotán szintén elég magas, 5,2 %.

1991-ben 1892 fő, 1992-ben 1792 fő, 1993-ban pedig 2152 fő költözött el Kazincbarcikáról. Ezeknek az embereknek a társadalmi összetétele nem ismert. Az értelmiségiek közül, akikkel az interjúk keretében beszéltünk többen is elvágynak innen, de nem tudnak, nem is akarnak elköltözni. Helyi társas kapcsolataik szűkek, a környező nagyobb települések, Miskolc, Eger, számukra a "városi tér", ott vásárolnak, szórakoznak. Aki teheti, kiköltözik a Kertvárosba. A gyerekeik közül sokan már más településeken, más városokban élnek. Többen remélik, hogy a még kiskorú gyerekük nem ebben a városban fog letelepedni. A negatív életérzés, a különböző típusú elégedetlenségek valószínűleg annak a sikertelenségnek is kifejeződései, hogy a magasabban képzett rétegek az újjávároshoz igazából nem integrálódtak, és nem is tudták azt az igényeiknek megfelelően alakítani.

A területi érdek kialakulásának ma az a folyamata zajlik, amelyet a fejlett polgári országokban a hatvanas, a hetvenes évek végén, a nyolcvanas évek legelején tapasztalni. Ebben a szakaszban a helyi társadalmi konfliktusokban formálódó területi érdek a városi társadalom csak néhány csoportjára, főképp a helyi politikai hatalmi és gazdasági rendszerhez kapcsolódó erőkre terjed. A konfliktusmezőből széles társadalmi csoportok maradnak ki, noha már érzékelhető a középosztály beleszólási igénye.

Magyarországon ill. egész Kelet-közép Európában a politikai rendszer változása indította el, határozta meg a többi alrendszer, a gazdaság, a kultúra, a civil társadalom átalakulását. A politikai rendszer mind a mai napig centrális szerepet játszik. (Bihari, 58.old.) A politikai rendszer központi szerepe új típusú függőségi struktúrákkal is együtt járt. A függőségi struktúrák következtében helyi szinten nehezebben alakul ki a horizontális kapcsolatok rendje, kevesebb a helyi társadalmi szereplők érdekazonosságán nyugvó kooperáció.

A várospolitikai jellegzetességeit, a hatalmi és pártérdekek lakossági érdekekkel szembeni túlsúlyát a polgári társadalom most szerveződő viszonyai, a piacgazdaság kiépülésének a követelményei is meghatározzák. A lakossági érdekek a civil társadalmi erők és a városi mozgalmak gyengeségei miatt kerülnek többnyire háttérbe.

Kazincbarcika esetében látszólag még nem dőlt el a területi érdeket meghatározó helyi erőviszonyok rendje, a várospolitikai működését megszabó társadalmi érdekek struktúrája. A válság-helyzet, a válságból is következő külső függésrendszerek és az egyes szereplők gyakran a válsággal is összekapcsolódó érdekei nehezítik a hatalmi szerkezet létrejöttét. A helyi hatalmi szerkezettel összefüggő konfliktusok még nem zajlottak le, a hatalomért és az érdekek érvényesítéséért küzdő csoportok, az önkormányzat, a gazdasági elit, a vállalkozók erőpozíciói, különösképpen hosszú távon még nem dőltek el. Eldőlt azonban már, hogy a civil erők, a középosztály számottevő része, a társadalmi mozgalmak legalábbis a krízis idején kívülmaradnak a várospolitikai erőterén, érdekeik integrációjára a forráskorlátozottságok, a gazdaság és egyéb válság miatt nincs vagy kevés a lehetőség. S ebben a helyi elit többnyire egyetért.

A jövő alakulása, a válság enyhülése még bizonytalan. A krízis csökkenését előidéző makro- és mikrofolyamatok rendje bizonyára ismét felvetik majd az erőviszonyok kérdését, az új hatalmi struktúra, az új várospolitikai szükségességét. A konszolidáció időszakában mások lesznek majd a szereplők és mások lesznek a játékszabályok is. A települések és az őket képviselő önkormányzatok nem csupán az állammal, a különböző állami és egyéb intézményekkel állnak fokozatosan

intenzívebb kapcsolatban, hanem a helyi és nem helyi piaci szereplőkkel valamint a helyi civil közösséggel, a társadalmi mozgalmakkal is. Ez a mainál sokkal nyitottabb, a társadalmi, lakossági erőket erőteljesen integráló új típusú várospolitikát is követel. A széles társadalmi erőket, lakossági csoportokat integráló várospolitikát hatékonyabb is lehet. A helyi hatalmi struktúrában jelentősebb erőpozíciókat bírhat a mainál. Az új típusú váropolitika a fejlett nyugat-európai országokban is tapasztalt módon sikerrel érvényesítheti a város érdekeit a külső, állami és piaci kapcsolataiban egyaránt. A siker titka pedig az, hogy valóban egy egész város és nemcsak néhány csoport igényei szerint tereli mederbe a városfejlődés minden vezetésnél is erősebb objektív folyamatait.

6. KÖRNYEZETVÉDELEM KAZINCBARCIKÁN

Az iparvárosok világszerte környezeti gondokkal küzdenek, s rendszerint csak a problémák súlyosságában van közöttük különbség. Általában úgy él a köztudatban, hogy minél iparosodottabb egy város, lakosai annál szennyezettebb környezetben élnek.

A képlet azonban nem ilyen egyszerű. Egy lakókörnyezet minőségét számos tényező határozza meg, melyek közül csak egynek vesszük az *ipari üzemek számát*. Nagyon fontos, hogy azok *milyen iparághoz* tartoznak, *mekkora méretűek*. Közismert, hogy másképp, másféle anyagokkal szennyez pl. egy hőerőmű, mint egy műanyaggyártó vegyi üzem. A méret szempontjából az előállított termék vagy termékek tömege a fontosabb, nem az a tény, hogy mekkora területen helyezkedik el a gyár. Nagyon nagy súllyal esik latba az *alkalmazott technológia*. A fejlett ipari országok bebizonyították, hogy technológiai fejlesztéssel nagyságrenddel (néha nagyságrendekkel) lehet csökkenteni a kibocsátott szennyező anyagok mennyiségét. A környezetszennyezés szempontjából tehát sokkal veszélyesebb az elavult, energia- és anyagigényes technológia, mint a jelenlegi csúcstechnológia.

Nem utolsósorban az is meghatározza az *emissziók*¹ mennyiségét és minőségét, hogy az üzemek *milyen környezetvédelmi intézkedéseket* tesznek a "kerítésen belül", azaz milyen szinten van a környezetvédelmi tevékenységük.

Ha mindezeket megvizsgáljuk, még mindig csak azt tudjuk, hogy mennyi és milyen szennyezés hagyja el a gyárakat. Ha feltételezzük, hogy közepes mennyiségű és átlagos veszélyességű szennyező anyagról van szó, a városi lakosság ettől még élhet akár egészségtelen, akár egészséges környezetben is. Számos további *körülmény* befolyásolja ugyanis azt, hogy a lakóhelyen milyen *immissziót*² mérhetünk.

Nagyon fontos, hogy hol helyezkednek el az ipari üzemek, s ehhez képes *milyen irányban* terül el a város. Lényeges a kibocsátóktól mért *távolság*, s befolyásolja a szennyezés mértékét a *domborzat* is. Az éghajlati adottságok, s az ezzel összefüggő *időjárási helyzetek* azonos emissziók esetén is hatalmas különbségeket okozhatnak az immissziós értékekben. Az sem közömbös, hogy milyen a városi *zöldfelület* (parkok, fás, bokros, füves területek) mérete, a város környékén *mennyi erdő* van, s azok *hol* helyezkednek el.

Iparvárosokban is számolni kell a *nem ipari eredetű* szennyeződésekkel. Fontos szennyező lehet a *közlekedés*, amely rendszerint - az utca- és úthálózat zegzugossága következtében - szétteríti szennyező anyagait. Helyhez kötött szennyező források a *lakóházak*, hivatali épületek, melyek *fűtése* során ugyancsak jelentős mennyiségű légszennyező anyag hagyja el a kéményeket.

A *lakosság* a szilárd szennyeződések felelőtlen kezelésével szintén hozzájárul környezete elszennyeződéséhez.

Sok környezetvédő *embercentrikus* környezetvédelemről beszél. A mai modern környezetvédelmi felfogás az *életcentrikus* megközelítést tartja helyesnek. A 3,5 milliárd év alatt nagyon változatos formákban kialakult élővilág, melynek az

¹ emisszió = kibocsátás; a környezetvédelemben a szennyező anyagok kibocsátását jelenti

² immisszió = levegőszennyezettség, szennyezőanyag-koncentráció az adott helyen, az emisszió szétterjedésének eredménye

ember mint biológiai lény is része, bolygónk különleges értéke. Azt is látnunk kell, hogy az emberiség számtalan szállal kötődik az élővilághoz, nélküle nem létezhet. Éppen ezért minden tevékenység, mely az élő rendszereket károsítja - közvetve vagy közvetlenül - az emberre is visszahat, saját létalapját gyengíti.

Ilyen okok miatt az ipari üzemek, a lakott területek környékén élő *növény- és állatvilágot* veszélyeztető szennyeződések mennyisége és minősége is fontos. Az élővilág a talajban, a vízben vagy a levegőben terjedő vagy jelen lévő szennyező anyagok hatására egyaránt károsodhat, s a táplálékláncon keresztül végső soron az ember egészsége is veszélybe kerülhet.

Ahhoz tehát, hogy teljes képet kapjunk egy város környezeti állapotáról, környezetvédelmi tevékenységéről, áttekintésünknek kell lenni az élővizek, a talaj és a környék levegőjének szennyezettségéről, a veszélyeztetett élővilágról - s ezek védelmére tett intézkedésekről. Ez utóbbiak már a természetvédelem témakörébe tartoznak, de a problémák azonos gyökerére való tekintettel ez esetben a környezet- és természetvédelem feladatai nem válhatnak el egymástól élesen, sőt a megoldások csak közös fellépéssel, egymást segítő tevékenységekkel lehetnek eredményesek.

Vizsgáljuk meg a továbbiakban, hogy ezek az általános elvek hogyan valósulnak meg Kazincbarcika esetében.

6.1 Környezetszennyező üzemek, vállalatok és környezetvédelmi tevékenységük

A város és környezete szennyezésében a *Borsodi Vegyi Kombinát* játszotta a meghatározó szerepet 1991. július 31-ig. Ennek jogutóda a *BORSODCHEM RT.* 1991. augusztus 1-jétől nemcsak nevében lett más, hanem a környezetvédelmi tevékenységében is új elemeket valósított és valósít meg.

A *Habselyem Kötöttárugyár* 4. sz. gyára 1 db légszennyező pontforrással s viszonylag kismértékű egyéb emissziókkal a kisebb szennyezők közé tartozik.

A *KÖSZIG Könnyűbetongyár* 1992. július 1-jével megszűnt, mivel azt az *YTONG HUNGARY KFT* megvásárolta, jogutódlás nélkül. A kft ugyancsak a kis szennyezőkhöz tartozik.

Az előző kettőnél jóval jelentősebb a *Borsodi Hőerőmű* (1991. okt. 31-ig Borsodi Hőerőmű Vállalat), amely ma a *Tiszai Erőmű RT telephelye*. Különösen a levegőszennyezéshez járul hozzá nagyobb emissziókkal. Szerepe a kéndioxid-szennyezésben meghatározó.

A kazincbarcikai *Személyszállítási és Autójavító Üzemek* a BORSOD VOLÁN Személyszállítási Részvénytársaság második legnagyobb egysége. Főleg mint légszennyező jön számításba, de valószínűleg messze elmarad a személygépkocsik okozta légszennyezéstől. Ez utóbbiakról azonban nincsenek adataink.

A továbbiakban vizsgáljuk meg a felsorolt üzemek, vállalatok környezetszennyező és környezetvédelmi tevékenységét.

6.1.1. Borsodi Vegyi Kombinát Rt. ill. BORSODCHEM Rt

A *Borsodi Vegyi Kombinát*ra létesítésétől kezdve jellemző volt, hogy üzemeinek működése nagy hatással volt a környezetre, mivel sokféle technológiával többféle anyagot állítottak elő. Az 1970-es évek végétől, a korszerű

PVC gyári üzemek beindításától kezdődően környezetvédelmi rendszereket is üzembe helyeztek, mégis *jelentős emissziók* jellemezték a gyártási folyamatokat. Az emissziós források nagy száma önmagában is jelzi a kombinát *levegőszennyezésben* játszott szerepét: 1990-ben a hatóságilag nyilvántartott légszennyező források száma 56 db volt.

A legfontosabb légszennyező komponensek az alábbiak: 1. ammónia, 2. nitrozus gázok (nitrogén-oxidok), 3. sósavgáz, 4. por, 5. klór, 6. szén-monoxid. Ezeknek a szennyező anyagoknak az 1990-es kibocsátási adatait - néhány egyéb jellemző szennyező anyaggal kiegészítve - a 21. táblázatban tüntettük fel.

21. táblázat: 1990. évben a légteret szennyező anyagok mennyiségi adatai a BVK-ban

Szennyező anyag	Szennyező anyag emissziója (t)
NH ₃	1 700,7
NO _x	1 338,9
HCl	93,8
Szilárd (por)	42,7
Cl ₂	34,4
CO	2 513,6
Acetilén	21,1
Etilklorid	37,8
VC	42,0
DKE	107,3
Etilén	1 785,2
Hg	136,3 kg
Összesen	7 717,63

A Nitrogén Műtrágya Gyár üzei hosszú ideig a megengedett értéket meghaladó mértékben szennyezték a környezetet. Az alkalmazott technológiából következően például a megengedett 180 kg/órás emissziós határértékkel szemben 240-280 kg/óra nitrozus gáz hagyta el a véggázkéményt. A vállalaton belüli és kívüli NO₂ *immissziós* mérések eredményei 1985 és 1990 között csaknem minden mérőhelyen az immissziós határérték alatt maradtak (1. táblázat, ld. függelék), a VII. mérőhelyen azonban minden évben lényegesen fölötte voltak ennek. Azt is figyelembe kell vennünk, hogy a táblázat átlagértékeket tartalmaz, így nem tükrözi azokat a valószínűleg nem ritkán előforduló eseteket, amikor - a meteorológiai viszonyoktól is függően - az immisszió a többi mérőhelyen is rövidebb-hosszabb ideig meghaladhatta a határértéket. Az ammónia esetében még egyértelműbbek az adatok. A VI. és VII. mérőhelyen az átlagértékek minden évben meghaladták az immissziós határértéket; az utóbbinál rendszerint háromszorosan - sőt 1990-ben több, mint nyolcszorosan. Bár az I-V. mérőhelyeken az adatok határérték alattiak, az emelkedő tendencia csaknem mindenütt megfigyelhető.

Ebben az időszakban nem volt jobb a porszennyezés terén tapasztalható helyzet sem. Az I. és különösen a VII. mérőhelyen rendszeresen s az utóbbinál lényegesen nagyobb volt a porszennyezés a megengedettnél.

A hosszú távon tarthatatlan állapot javítására a BVK vezetői az alábbi intézkedési tervet dolgozták ki, majd valósították meg.

A dolomitörlésből származó porszennyezést a dolomitörő szállítórendszerének korszerűsítésével sikerült lényegesen (tizedrészére) csökkenteni. A zárt pneumatikus szállítással az éves porkibocsátás 60 tonnával csökkent, s egyéb üzemi rekonstrukciók együttes hatására 1990-ben a kombinát összes porkibocsátása már csak 42,7 tonna volt.

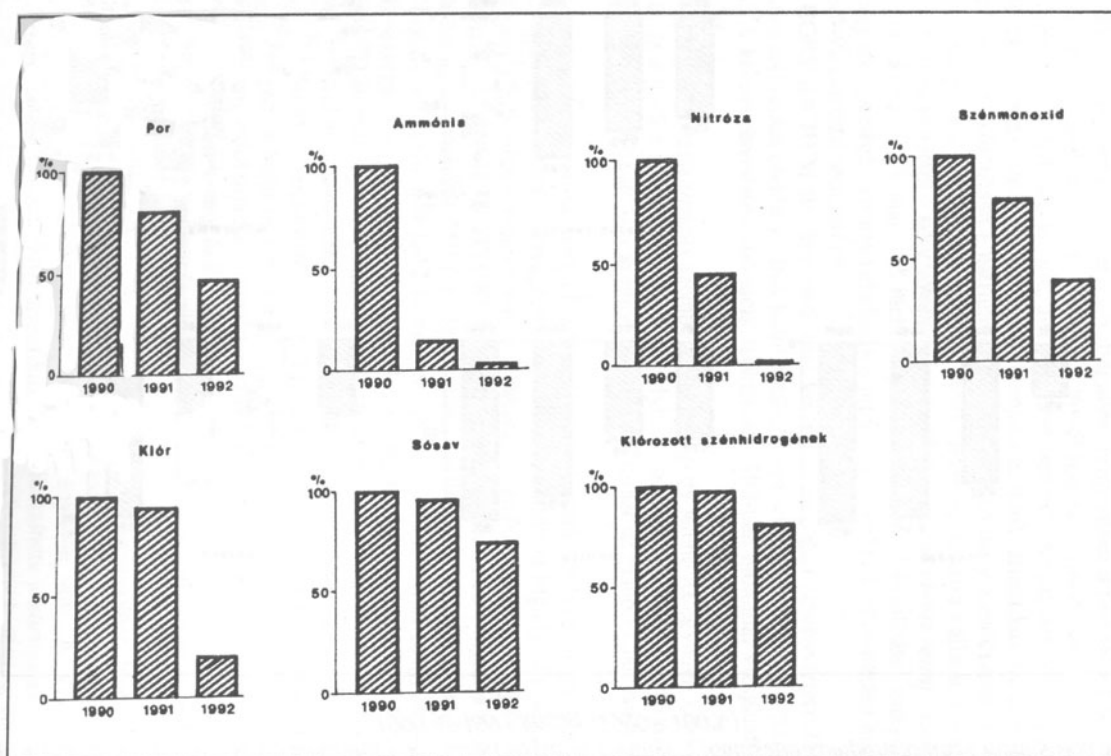
A salétromsav-gyártás véggázával távozó nitrogén-oxidok mennyiségét - a BVK szakembereinek tervei alapján megvalósított technológiával - sikerült határérték alá szorítani. A 65 millió forintos beruházás 1990-ben fejeződött be, és az új technológia a magas nitrogéntartalmú szennyvíz felhasználásával csökkenti a nitrózus gázok kibocsátását.

A levegőszennyezés csökkentése szempontjából előnyös volt a Nitrogén Műtrágya Gár leállítása 1991-ben.

A BORSODCHEM RT továbblépett a levegőtisztaság-védelem terén: 1993-ban az ammónia-visszanyerést hatékonyabban sikerült megvalósítani.

Mindezen intézkedések eredményeként az ammónia, a nitrózus gázok és a por kibocsátása ma már határérték alatti. Az 20. ábra szemléletesen mutatja az elmúlt években bekövetkezett kedvező változásokat. Azt is megfigyelhetjük, hogy a szén-monoxid, a klór és a sósavgáz emissziójában is csökkenés következett be.

20. ábra. A BORSODCHEM Rt. üzemei által kibocsátott fontosabb légszennyező anyagok mennyiségének változása 1990 és 1992 között (1990=100%)

Ma a klórozott szénhidrogének jelentik a BORSODCHEM RT legfőbb levegőtisztaság-védelmi gondját. Ezek kibocsátásának mérséklésére az alábbi intézkedéseket hozták.

A VCM üzemben megvalósították az ún. HTDC véggáz-visszanyerő rendszert, amely csökkenti a levegő sósav, etilén és diklór-etán terhelését.

A Polimer I. üzemben műszaki átalakításokat végeztek, továbbá csökkentett szintű termelést folytatnak, aminek eredményeként javulás állt be a levegő vinilklorid szennyezettségében.

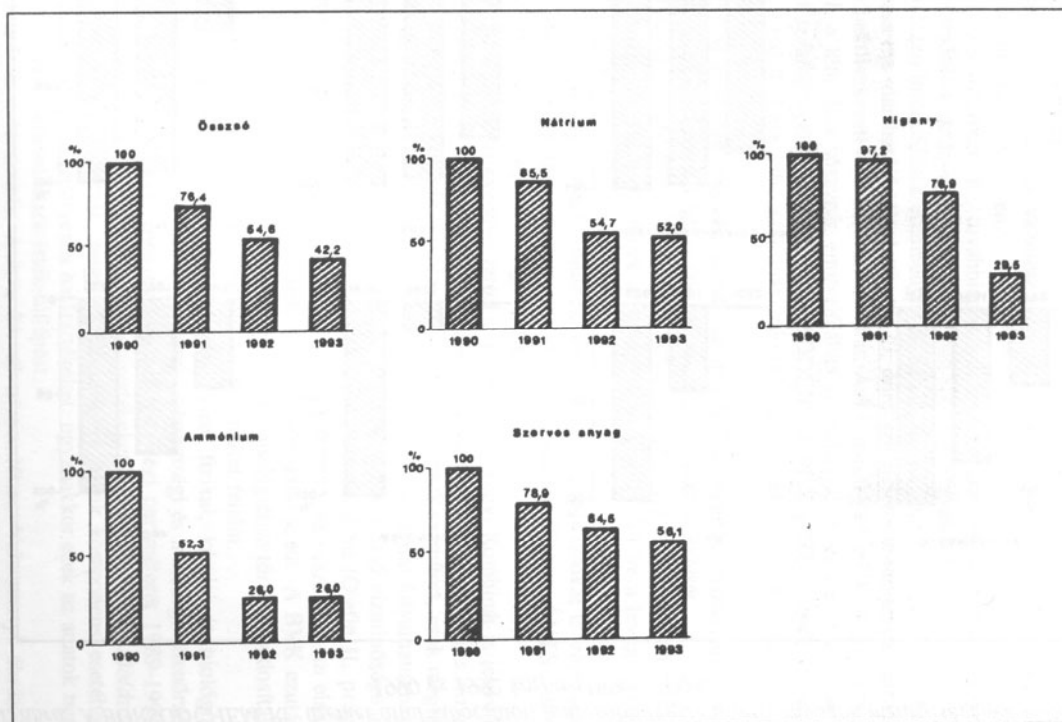
Ezen kívül egyéb kisebb műszaki és szervezési átalakításokat is végeztek, melynek eredménye a folyamatosan javuló levegőminőség. Ezt az ÁNTSZ által rendszeresen végzett mérések is megerősítik.

A vízszennyezés csökkentése terén már a Borsodi Vegyi Kombinát is jelentős erőfeszítéseket tett. A termeléshez szükséges ipari vizet a Sajóból nyerte, s mivel annak vízminősége az ország folyói közül a legrosszabbnak számított, csak megfelelő tisztítás és előkezelés után lehetett felhasználni a technológiai folyamatokban. (Alapjában véve ugyanez a vízbeszerzési helyzet ma is, bár a Sajó vízminősége az utóbbi években javult.) A BVK kiemelt országos beruházásként (Olefin II. program) létrehozott ún. PVC III komplexummal egyidőben - az országban az elsők között - épült a 25 000 m³/nap kapacitású szennyvíztisztító üzem. A BVK ezután az egyre szigorodó feltételeknek főként a gyártástechnológiában történt módosítással - a szigorítást követő néhány éven belül - meg tudott felelni.

1982-től az üzemekben képződött szennyvizet fizikai, kémiai és biológiai tisztítás után vezetik vissza a folyóba - állandó mennyiségi és minőségi ellenőrzés mellett. A tisztított szennyvíz néhány jellemző minőségi paraméterét 1989-1990-ben, továbbá az 1991-ben engedélyezett határértékeket a 3. táblázatban (ld. függelék) mutatjuk be. Megfigyelhetjük, hogy az átlagértékek egyik komponens esetében sem haladják meg az engedélyezett határértékeket, ugyanakkor ezek az adatok nem zárják ki az alkalmankénti határérték-túllépést.

Kedvező az a tendencia, amit a 21. ábra szemléltet.

21. ábra. A BORSODCHEM Rt. üzemei által kibocsátott tisztított szennyvíz fontosabb komponenseinek mennyiségi változása 1990 és 1993 között (1990=100%)

Valamennyi ábrázolt komponens koncentrációjában fokozatos csökkenés tapasztalható, s ha ezt együtt értékeljük azzal a ténnyel, hogy a Sajóba bocsátott szennyvíz mennyisége az 1990-es éves mennyiségnek már csak a fele, akkor meg

kell állapítanunk, hogy lényeges javulás állt be a vízszennyezés terén. Kétségtelen, hogy ehhez a javuláshoz hozzájárult két üzem leállítása, de a szennyvíz minőségének a paraméterei is sokat javultak. Erre nagy szükség is volt, mert az 1991-ben még érvényben lévő egyedi határértékeket visszavonták, s ez egyes komponenseknél drasztikus határérték-csökkenéssel járt. Különösen a nátrium esetében volt igen nagy a csökkenés: a ma érvényes határérték a korábbinak mintegy ötöde. Ilyen ok miatt a vállalat a nátrium-kibocsátásra vonatkozó követelménynek egyelőre nem tud eleget tenni. Ennek az a magyarázata, hogy alapvető technológia a konyhasó elektrolízise, melynek során nagy mennyiségű nátrium keletkezik s jut a szennyvízbe. Eltávolítására nincs megfelelő víztisztítási technológia.

A BORSODCHEM RT korszerűsíteni kívánja a biológiai szennyvíztisztítást. Ennek megvalósulása esetén a város kommunális szennyvizének tisztítását is tudják vállalni. A környezetvédelmi méréseik spektruma 1992-ben biológiai vizsgálatokkal bővült.

Talaj- és talajvízszennyezés szempontjából a higany jelenti az egyetlen komoly tényleges és a jövőre nézve potenciális veszélyt. A "higany-ügyként" a sajtó révén közismertté vált eset okait, s a szennyezés várható sorsát az alábbiakban ismertetjük.

Az elektrolízis üzemek technológiájának egyik következménye, hogy higany jut az üzemek padlózatára és levegőjébe. A padlózatra kijutott higanyt ún. higanycsapdáknak gyűjtik össze, majd onnan visszakerül a rendszerbe. Ennek egy része a talajba juthat. 1991-ben a VITUKI által végzett vizsgálatok 366 t higanyt mutattak ki a földben, amelyből 350 t a klór üzemnél található. A függőlegesen lefelé mozgó higany a felszín alatt 6-12 m mélyen elhelyezkedő aleuritot (nagyon rossz vezetőképességű réteg) a VITUKI szakemberei szerint 50 év alatt sem töri át, s csak újabb 50 év múlva jut át elhanyagolható mennyiség a következő rossz áteresztésű rétegig. Ezalatt a szennyezés vízszintes irányú elmozdulása csekély lesz: 100 év alatt 100-150 m-re becsülhető, s ez még nem veszélyezteti a környék jelenlegi vízkivételi helyeit (a Sajót és a karsztvíz-rendszert).

Mindez nem indokolja az azonnali műszaki beavatkozást, de *a higany rendkívüli veszélyessége miatt meg kell oldani a "kitermelését", s meg kell akadályozni bármilyen kis mennyiség ismételt leszivárgását.* Ennek érdekében eddig az alábbiak történtek.

A VITUKI vizsgálati eredményei alapján 1990. decemberében tenderkiírás történt a veszélyeztetettség mértékének meghatározására és a konkrét műszaki beavatkozás megtervezésére. A tenderkiírás eredménytelen volt. A VITUKI - folytatva a megkezdett munkát - 1991. októberére elkészítette a környezeti veszélyeztetés mértékének tanulmányát. Ezt egy amerikai tudományos intézet, a Woodward-Clyde International (WCI) véleményezte, melynek eredményét a Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztériumban, 1993. februárjában a szakemberek előtt ismertette. Megállapították, hogy a VITUKI által végzett vizsgálatok a legkorszerűbb igényeket is kielégítik, következtetéseivel egyetértenek. Néhány kiegészítő vizsgálatot javasoltak, amelyet a monitoring rendszer bővítésekor (még 1994-ben) a BORSODCHEM RT elvégez. A lehetséges műszaki beavatkozást illetően a WCI az elméleti lehetőségeket felvázolta, azok előnyeit, hátrányait ismertette. A VITUKI a konkrét területre a világon fellelhető megoldásokat és azok környezeti kockázatát elemzi, és prioritási sorrendet állít fel. A BORSODCHEM RT folyamatosan gyűjti az információkat, tárgyal vállalkozókkal (hazaiakkal és külföldiekkel), azonban még megbízható megoldással nem találkozott. Bár a

közvetlen veszély nem áll fenn, a probléma megoldására a jövőben továbbra is mindent el kell követni.

A talaj további higanyszennyezésének megakadályozására a BORSODCHEM RT 1991-1993 között több mint 300 millió forintot költött, melyből a cellák végrekeszeinek és egyéb alkatrészeinek cseréjét oldották meg, s folyik a padozat felújítása is. E munkák befejezésével újabb higany mennyiség nem fog a talajba szivárogni.

A BVK a 70-es években más módon is okozott talajszennyezést. Az Eprestasy környékén egy régi homokbányában egyéb hulladékokkal együtt veszélyes ipari hulladékot is lerakott. Amikor a Vízügyi Igazgatóság erről tudomást szerzett, megtiltotta a további lerakást. A területet 1976-ban rekultiválták, majd szántóként hasznosították.

Néhány év múlva új vízművet létesítettek a közelben, és a korábbi lerakó ennek védőterületébe esett. Az Észak-magyarországi Környezetvédelmi Felügyelőség (ÉKF) 1990-ben megállapította, hogy a korábban lerakott hulladék egy része higanyt, arzént, kadmiumot, ólmot tartalmaz. A BVK-t ennek alapján feltárássra és védekezésre kötelezték. A kombinát a BME Vízgazdálkodási és Vízépítési Intézetének szakembereivel egy környezeti veszélyeztetettség tanulmányt készíttetett. Ebben az szerepel, hogy az egykori hulladéklerakó körül fúrt figyelőkutakban nincs határérték fölötti nehézfém-szennyezés. Az 1991-től havonta ellenőrzött vízminőség - a kombinát szakemberei szerint - nem változott.

Az ÉKF azonban nem fogadta el a szakvélemény megállapításait, és 1993 augusztus elején új vizsgálatokat rendelt el. A BORSODCHEM RT nem értett egyet a határozat egyes feladataival és azok határidejével, ezért a másodfokú hatósághoz fellebbezett.

A részvénytársaság területén és a hozzá tartozó létesítmények környezetében 1991-ben elkezdték a talajvíz-figyelőkutak rekonstrukcióját. A 77 figyelőkút célja, hogy a talajon át vagy a talajvíz horizontális szivárgása révén esetlegesen bekövetkező szennyeződést azonnal észleljék, s megtegyék a szükséges intézkedéseket a szennyeződés eltávolítására ill. a további szennyezési folyamat megakadályozására. (A más vállalatok által is működtetett kutakkal együtt több, mint százra tehető a város környéki megfigyelőkutak száma.)

A hulladékok ártalmatlanítása, lerakása kezdettől fogva fontos feladata volt a BVK-nak majd a BORSODCHEM-nek. A technológiai folyamatok során keletkezett hulladékok jellegéről és mennyiségéről a 22. táblázat ad felvilágosítást. Megfigyelhetjük, hogy egyes hulladékcsoporthoz csökkenés tapasztalható ugyan, de nincs lényeges változás a hulladékok összes mennyiségében.

22. táblázat: A BORSODCHEM Rt-nél képződő hulladékok mennyisége 1991 és 1993 között

Megnevezés	1991	1992	1993
Berentére kiszállított iszap (t)	17 400	21 205	16 000
Higanyos aktívszén (t)	33	30	26
PVC hulladék (t)	320	260	200
Szennyezett zsákgöngyöleg (t)	246	180	110
PUR-gyári hulladék (t)	110	160	170
Kommunális hulladék (m ³)	8 400	7 600	6 500
Saját égetőben ártalmatlanított folyékony hulladék (t)	8 800	9 100	10 000

A BVK idejében az évente átlagosan keletkezett mintegy 50 000 tonna hulladék egy részét közvetlenül értékesítették. Kb. 8000 tonna PVC hulladékot extrudálással kereskedelmi termékké alakították át, majd azután értékesítették. A fennmaradó részt átmeneti tárolókban helyezték el, ill. bérégetéssel ártalmatlanították.

A szilárd és iszapszerű hulladékok tárolására 1979-ben egy 150 000 m³ befogadó képességű átmeneti tárolót építettek, amelyet egy 1985-ben hozott rendelet megjelenése után agyag záróréteggel láttak el, kerítéssel vettek körül, és környékén figyelőkutakat fúrtak a talajvíz minőségének ellenőrzése céljából.

A nikkel-tartalmú katalizátor-hulladékokat újrahasznosítás céljából folyamatosan értékesítették.

A hulladékok egy része égetőműben ártalmatlanítható. A bérégetés igen költséges, mivel erre csak a Dorogi Égetőműben van lehetőség, s nagy a szállítási távolság.

A 27/1992-es minisztertanácsi rendelet megtiltotta a hulladékok egy éven túli tárolását. Ezért a részvénytársaságnak meg kell szabadulnia a korábban felhalmozott hulladékoktól is.

1992/93-ban 1300 tonna veszélyes hulladékot ártalmatlanítottak, amely 65 millió forintba került. Különösen nagy gondot okoz azonban az elmúlt évek során összegyűlt több mint 1000 tonna higany és arzéntartalmú hulladék ártalmatlanítása, melynek megvalósítására hazánkban még nincs megfelelő technológia.

A hulladékokkal kapcsolatos vállalati teendők ellátására 1992-ben hulladékkezelő üzem alakult a BORSODCHEM-nél. A vállalaton belüli kommunális hulladékok lerakására létesített tároló megtelt, ezért további elhelyezésüket a TESCONT-MÜLL Kft-vel kívánták lebonyolíttatni. Napjainkban a részvénytársaság célul tűzte ki a hulladékok csökkentését, úgy, hogy a termelés folyamán jelentősen kevesebb keletkezzen. Ennek egyik lehetősége a csomagolóanyagok mennyiségének csökkentése (nagyobb kiszorításban vásárolják az alapanyagokat, többször felhasználható göngyölegeket alkalmaznak stb.), a gyártási selejtek csökkentése, ill. a visszadolgozás növelése...stb.

A hulladékkal kapcsolatos vállalati tevékenységek eredményességét bizonyítja, hogy 1991-től nem kellett hulladékbírságot fizetniük.

Tekintsük át ezután röviden, hogy a BVK megépítése óta milyen változások következtek be az országban és a vállalaton belül a környezetvédelem terén.

A BVK vezetői a gyártási technológia jellegéből fakadóan kezdettől fogva kellett, hogy foglalkozzanak környezetvédelmi problémákkal. A kombinát működése kezdetén azonban sem a társadalmi, sem a gazdasági közeg nem volt elég ösztönző ezen a téren, sőt a környezetvédelmi ismeretek országszerte igen alacsony színvonalúak voltak.

A 70-es években az egész országban gyarapodó környezeti problémák hozzájárultak ahhoz, hogy a lakosság egyre érzékenyebben reagált az őt fenyegető veszélyekre. A környezetvédelem jogi szabályozása is lépésről-lépésre magasabb szintűvé vált, s 1976-ban megszületett a környezetvédelmi törvény. Mindez fokozatosan szigorodó szabályokkal, rendeletekkel, végrehajtási utasításokkal, egyszersmind egyre alacsonyabb környezeti határértékekkel járt, s különböző gazdasági szankciók (elsősorban bírságok) késztették a gazdálkodókat környezetkímélőbb termelésre.

A rendszerváltás még keményebb feltételeket hozott. Várhatóan rövid idő múlva parlament elé kerül az új környezetvédelmi törvény, amelynek szellemében már eddig is több kormányrendelet, utasítás született. Ezek célja a nyugat-európai normák meghonosítása hazánkban. A BVK jogutóda, a BORSODCHEM RT új filozófiájú vállalatvezetése három kulcsszóval fogalmazza meg az RT előtt álló feladatokat: biztonság, minőség, környezetvédelem. Ez a vállalat szervezeti felépítésében is tükröződik.

Ma a Műszaki Igazgatósághoz a Biztonságtechnikai, a Környezetvédelmi, és a Minőségbiztosítási Főosztály, valamint a Finomkémiai Divízió - ez főként kutató egység - tartozik. (A Biztonságtechnikai és a Környezetvédelmi Főosztályok 1994. február elseje óta működnek külön). A Biztonságtechnikai Főosztály foglalkozik a munkavédelemmel, a tűzvédelemmel, valamint a gépbiztonsággal. A minőség-felügyelet feladata a gyárba bekerülő alap- és segédanyagok, és a kikerülő termékek vizsgálata. E főosztályon belül működő központi laboratóriumban történnek a környezetvédelmi vonatkozású kémiai vizsgálatok is.

A *Környezetvédelmi Főosztály* feladatkörébe tartozik a társaságon belüli környezetvédelmi munkák koordinálása, a főbb feladatok meghatározása, végrehajtása ill. végrehajtatása. E főosztály közvetlen felügyelete alatt működik a szennyvíztisztító üzem, a hulladékkezelő üzem és az ökotoxikológiai laboratórium. A társasági szintű környezetvédelmi feladatok (auditálás, monitoring hálózat működtetése, szennyezések feltárása, "külső kapcsolatok": hatóságok, lakosság, NGO szervezetek stb.) irányítása, végrehajtása is ennek az egységnek a hatásköre.

A BORSODCHEM RT környezetvédelmi stratégiáját, szervezeti átalakításait alapvetően helyesnek tartjuk. A társaság menedzsmentje vallja, hogy a gazdasági tevékenységet úgy kell elvégezni az üzemekben, hogy a termelésből adódó környezeti kockázat minimális legyen. Ennek érdekében - az ismertett belső szervezeti átalakításokon kívül - kiszélesítették a környezetvédelmi mérések körét, fokozatosan erősítik a dolgozók környezetvédelmi szemléletét. Egy angol céggel, a GIBB ENVIRONMENTAL-lal elévégeztették a részvénytársaság környezetvédelmi átvilágítását.

Saját környezetvédelmi tevékenységükről készült jelentés végén az alábbiakat írták: "Fontosnak tartjuk ezen kívül a kapcsolattartást, információcserét és az együttműködést a környezetünkben élőkkel, az őket képviselő önkormányzatokkal, a területen működő nem kormányzati szervezetekkel és a felelős hatóságokkal egyaránt. Reméljük, hogy együttműködéssel hamarosan elérhetjük, hogy az `erősen környezetszennyezett régió` - Kazincbarcikára nézve nem túl hízelgő - jelző eltűnik a fogalomtárunkból."

6.1.2. Borsodi Hőerőmű

A BORSODCHEM RT mellett ez a másik nagyvállalat, amely technológiájából fakadóan jelentős környezetszennyező. Elsősorban a levegőszennyezésben játszik nagy szerepet, de a Sajó és a talajvíz szennyezése is említésre méltó.

A légszennyezés forrásai részben pontforrások (3 db füstgázkémény), részben diffúz források (zagyter és széntér).

A 23. táblázatban a pontforrások éves kibocsátását mutatjuk be 1990-1992 között. A vállalat csökkenő termelésének megfelelően valamennyi lényeges szennyező anyag emissziója csökkent, bár a kéndioxid-kibocsátás még így is jelentős.

23. táblázat: A Borsodi Hőerőmű pontforrásain keresztül a légtérbe került szennyező anyagok mennyisége t/év-ben 1990-1992 között

Komponens	1990	1991	1992
Szállópor	2 310	2 091	1 692
SO ₂	44 271	37 867	31 266
NO _x	824	773	722
CO	664	552	523

A zagyteren lerakott pernye mennyisége ugyancsak kevesebb lett: 1991-ben 420 000 tonna volt, 1992-ben pedig 349 000 tonna. Az ún. töltés alatt álló terület 26 ha-ról esett vissza, míg a porzásmentesített terület 12 ha-ról 20 ha-ra növekedett. (Ez utóbbit földdel takarással, majd füvesítéssel érték el.) A rendszeresen locsolt terület nagysága az utóbbi években nem változott: 24-25 ha között volt. A szél okozta porzás csökkentésére a vállalat 1991-ben és 1992-ben 33,5 millió forintot költött, ennek ellenére - az időjárástól függően - néha jelentős porszennyezés éri a környéket; különösen Dusnok községet, ahol a lakosok családonként évi 6000-10 000 Ft kártérítést kapnak.

A Sajó vízszennyezését a hulladékvíz-csatornák, a hűtővíz melegági csatornája és a zagyteri övárkok okozzák.

A hulladékvíz-csatornák a rendszeresen és időszakosan keletkező technológiai hulladékvizeket, valamint a területre hulló csapadékvizet vezetik a Sajó Malomárokba. Három ponton ömlenek a befogadóba. Általában a hulladékvizek szennyezőanyag-tartalma a szennyvizekre vonatkozó megengedett határértékek alatt van. Az utóbbi években a hatósági ellenőrzések során csak a 2. sz. csatornában mutattak ki kismértékű Na-határérték-túllépést.

A hűtővíz melegági csatorna a Sajóban hőszennyezést okoz. A vállalat számára egyedi határértéket állapítottak meg, amelyet csak különleges időjárási, ill. hidrológiai körülmények között (nagy meleg hatására eleve magas víz hőmérséklet, nagyon kicsi vízhozam) lépnek túl.

A zagyteri övárkok vize a Farkastó-patakon keresztül jut a Sajóba. A két övárk vizében a hatósági ellenőrzés során 1991-ben nem mutattak ki határérték-túllépést, míg 1992-ben az első ellenőrzés során az össz sótartalom a

megengedettnél nagyobbak bizonyult. Az 1992. évi második, valamint az 1993. évi vizsgálat során már nem találtak rendellenességet.

A talajvíz szennyezését a zagytéren a zagy-szállítóvíz mélybe szivárgó hányada okozza, amely a korábban deponált rétegekből különböző anyagokat old ki. Az üzemelő zagyter az Észak-Magyarországi Vízművek ivóvízkutjainak védműterületén van, ezért a zagyter szennyezését az ivóvízszabály alapján lehet megítélni.

Az ÉKF 1991-ben talajvízszennyezést mutatott ki, és kötelezte a borsodi Hőerőmű Vállalatot a szennyezés megszüntetésére. A vállalat vitatta a kötelezés jogosságát, ezért vizsgálatokat végeztetett, amelynek alapján az ivóvízbázis veszélyeztetettségét az üzemből származó szennyezőforrásokból nem tartotta egyértelműnek.

A zagyter alatti talajvíz-áramlás szennyező hatásának kiküszöbölésére két változatot tartalmazó terv készült, amelyek valamelyikének kivitelezése kb. 100 millió forintba kerülne, és ezzel meg lehetne akadályozni a további szennyezést. A tervek között szerepel a zagyter porzásának megakadályozása is.

A hulladékvíz-medence a vízelőkészítő üzem nagy sótartalmú hulladékvizeit gyűjti össze. Az innen talajba szivárgó hulladékvíz a talajvízbe, a talajvíz-árammal pedig a Sajóba kerül. Mivel nagy sótartalmú, szennyezi a folyó vizét. A szennyezés mértéke közepes vagy nagy vízhozamnál nem számottevő, mégis keresik a szennyezés csökkentésének lehetőségét.

Az erőmű technológiája közvetlen melléktermékeként nem keletkeznek *veszélyes hulladékok*, de a kiegészítő tevékenységek során igen. Ezek mennyisége nem túl nagy; jellemző fajtái: fáradt olaj, trafóolaj (PCB mentes), olajos rongy, akkumulátor hulladék, olajos perlit. Összegyűjtésük, csoportosításuk, elszállításuk megoldott.

A vállalat - az eddig említetteken kívül - további intézkedéseket tervez az emissziók csökkentése érdekében.

Első lépésként már 1992-ben folyamatos üzemű mérőműszerek telepítésére került sor a kazánok kéményére. A mérések segítségével eredményesen befolyásolhatók a technológiai paraméterek.

Az erőmű technológiája elavult, így alapvető változást csak új technológia és új berendezések hozhatnak. Reálisnak látszik az erőmű rekonstrukciója, amely két részletben valósulna meg.

1. A jelenlegi kazánparkot 40-60%-os átalakítással fluid tüzelési technológiára állítanák át, s a mézskóadagolás bevezetésével az SO_x emisszió jelentősen csökkenne.

2. 150 MW teljesítményű új, korszerű kazánturbina kialakítása.

E két változtatás - az SO_x csökkentésén túl - az NO_x emissziót is mérsékelné, továbbá csökkenne a szállópor-kibocsátás. Az átfolyó rendszerű hűtést cirkuláltatott rendszerű váltaná fel, minek hatására a Sajó hőterhelése egy nagyságrenddel csökkenne. Az ún. hígzagys technológia helyett a környezetkímélő sűrűzagys technológia gyakorlatilag megszüntetné a zagyteri talajvíz-szennyezést, sőt a nagy sótartalmú hulladékvizeket is felhasználhatná, ezáltal a Sajó terhelését is csökkentené.

6.1.3. Habselyem Kötöttárugyár 4. sz. Gyára

Az előzőkhöz képest kisebb környezetszennyezés jellemző a gyárra. A négy földgáztüzelésű kazán egy 22 méteres kéményen át bocsátja ki az égéstermékeket a

levegőbe. A légszennyezés mértékét számítások alapján állapítják meg, s az éves bevallást rendszeresen megküldik az I. fokú levegőtisztaságvédelmi hatóságnak. Az emissziót időnként mérésekkel is ellenőrzik: a kén-dioxid, a szén-monoxid és a nitrogén-oxid mennyiségét határozzák meg.

A bevallást szén-monoxidra és nitrogén-oxidra kötelesek elvégezni. E két szennyező gáz tényleges kibocsátása messze elmarad a megengedhető mértéktől.

A gyár technológiai folyamataiban keletkező szennyvíz mennyisége a kommunális jellegű szennyvízzel együtt 120 m³/nap. Ezt először gyűjtőmedencékben homogenizálják, s 24 órán át itt tartják, miközben vegyi anyagokkal kezelik. A 24 órás tartózkodás után az előkezelt szennyvíz híg felső fázisa a közcatornába kerül, míg a sűrű alsó fázist az iszapsűrítőbe szivattyúzzák át, amelyet a továbbiakban veszélyes hulladékként kezelnek.

A kibocsátott, közcatornába kerülő szennyvíz összetételének ellenőrzésekor eddig még egyetlen alkalommal sem találtak határérték-túllépést, így szennyvíz-bírságolásra eddig nem került sor.

A gyárban a textil-, műanyag- és papírhulladék nagyobb részét értékesítik. A maradék a kommunális hulladékokkal együtt a városi szeméttelre kerül.

Veszélyes hulladék csak kisebb mennyiségben keletkezik a textilfestő üzemben a nagyüzemi termelés beindulása (1988) óta. Ezek főleg vegyszerek, festékek csomagoló anyagai, továbbá kevés fáradt olaj és olajos rongy, ill. a szennyvízbe jutó vegyszerek, amelyek végül a szennyvíz-iszapba kerülnek.

A veszélyes hulladékok éves mennyiségét és az ártalmatlanítás módját a 24. táblázatban foglaltuk össze.

24. táblázat: A Habselyem Kötöttárugyár 4.sz. Gyárban keletkezett veszélyes hulladékok mennyisége és kezelésük módja

Sorszám	Hulladék fajtája	Éves mennyiség	Kezelés, ártalmatlanítás módja
1.	Fáradt olaj	384 kg	értékesítve
2.	Olajos rongy	30 kg	23.612/1990. sz. engedély alapján elégetésre került.
3.	Lúgos kémhatású hulladékok	19 kg	átmeneti tárolás után égetés
4.	Vegyszeres műanyag zsák	36 kg	átmeneti tárolás
5.	Egyéb vegyszeres papírgöngyöleg	145 kg	átmeneti tárolás után égetés
6.	Textilfestődei iszap	5 t	átmeneti tárolás

A veszélyes hulladékok közül egyedül a szennyvíz-iszap tömege jelentős. (Azonban ez is csak viszonylagos: a nagyüzemekhez képest kicsinek számít.) Ennek ártalmatlanítását külső cégekkel végezteti a gyár - a legkedvezőbb ajánlatot kiválasztva.

Az üzem *zajkibocsátása* a város lakóit nem zavarja, mivel lakott területektől eléggé távol helyezték el. A dolgozók körében sem fordult elő halláskárosodás, miután a nagyon zajos konfekciógépeket 1989-ben lecserélték. A munkatermekben a zajszint a szabványban előírt határértéket nem éri el.

6.1.4. A Borsod Volán Személyszállítási Rt kazincbarcikai üzei

A közlekedés országos szinten az egyik kulcságazat a városok levegőszennyezése szempontjából. Természetesen egyetlen vállalat magában nem játszhat meghatározó szerepet ezen a téren. Így a Borsod Volán sem, annak ellenére, hogy 159 db autóbust üzemeltet, és naponta átlagosan 60 000 utast szállít. Ebből Kazincbarcikán mindössze 12 db lát el helyi járat feladatokat.

Az Ikarusz típusú autóbuszok füstgázkibocsátása általában megfelel a magyar előírásoknak, de ez a magas átlagéletkor (7,5 év) és az ebből fakadó elhasznátság miatt ez csak jelentős többletmunkával és -költséggel, fokozottabb karbantartással biztosítható.

Új, az Eurol szabványnak megfelelő autóbuszok beszerzésére a Rt saját erőből nem képes, így egyelőre csak a szinttartás lehet reális célkitűzés.

A koromkibocsátás csökkentéséhez azonban a kazincbarcikai önkormányzat 1 millió forintos támogatása jelentősen hozzájárult. Ezért az összegért dízel katalizátorokat vásároltak és szereltek be, aminek eredményeként 40-60%-kal kevesebb korom jut a levegőbe.

A kazincbarcikai Múcsony úti telepen 1991-től konténeres szennyvíztisztító üzemel, mely a gépkocsimosásnál keletkező olajos szennyvizet az előírt határértéknél lényegesen jobb minőségűre tisztítja. A tisztított vizet ismét kocsimosásra használják, vagyis teljesítik az egyik legalapvetőbb környezetvédelmi elvet: a visszaforgatás (recycling) elvét. 1995-re fedett gépkocsimosó építését tervezik, amely az Rt buszai mellett más gépkocsik mosását is lehetővé tenné. A beruházáshoz legalább 30 millió forintba van szükség.

A *veszélyes hulladékok* gyűjtése, tárolása és ártalmatlanítása az előírásoknak megfelel. A fáradtolajat a MOL RT, az akkumulátorokat a MÉH veszi át, az azbeszttartalmú fékbetét-hulladékot és a festékmaradékokat az aszódi hulladéklerakó fogadja.

6.1.5. Ytong Hungary Kft

A KÖSZIG Könnyűbetonggyárat az YTONG HUNGARY KFT 1992. július 1-jén jogutódlás nélkül megvásárolta.

A KFT határérték fölötti légszennyezésért még nem fizetett bírságot.

A gyárban keletkező veszélyes hulladék az olajos rongy és az olajos iszap. Mindkettő ártalmatlanítása megoldott. 1992. II. félévében pl. 528,1 tonna olajos iszapot ártalmatlanítottak.

A legnagyobb gondot a gyártás során keletkező törmelék megfelelő elhelyezése okozza. Tárolása jelenleg ideiglenesen a gyár területén történik. Foglalkoznak a keletkezett törmelék újrafelhasználásával.

6.1.6. Kommunális fűtés

A gyárakon, üzemeken kívül a lakosság is okoz - akarva vagy akaratlanul - környezetszennyezést. Az egyik szükségszerű szennyező forrás a lakások fűtése. Jellegéből adódóan a téli időszakban okoz nagyobb légszennyezést. Nem közömbös, hogy milyen fűtési rendszer működik az épületekben: az egyedi fűtés általában rosszabb hatásfokú, ugyanakkor gyorsabb alkalmazkodóképessége az időjárásváltozások alkalmával előnyös.

A városban 1990-ben 12 776 lakás volt, amelyek közül 8 112 távfűtéses. A családi házak közül a gázfűtéses rendszerűek környezetkímélőbbek, mint a szén- vagy olajtüzelésűek. A gázhálózatba bekapcsolt lakások számának növekedésével a fűtésből származó légszennyező anyagok mennyisége csökken. Sajnos, azonban nem rendelkezünk pontos adatokkal a kibocsátásról és annak változásairól.

Ugyanez a helyzet a magántulajdonú gépkocsik esetében is: vagyis nem tudjuk pontosan megítélni légszennyező hatásukat, holott a forgalmasabb utak mentén valószínűleg meghatározó szerepük van (ld. következő fejezet).

6.2 A város levegőszennyezettsége, levegőtisztaságvédelem

Az eddig elemzett emissziós források szennyező anyagai együtt alakítják ki a város levegőjének tényleges szennyezettségét, az immissziót. Ezt a BAZ megyei ÁNTSZ levegőtisztasági laboratóriuma méri a város több pontján. Minden második napon 24 órás NO_x és SO₂ immissziókat határoznak meg az alábbi helyekről vett mintákban:

1. Tardona úti ABC
2. Kórház
3. Habselyem Gyár (Vámos I. út)
4. Vegyipari Szakközépiskola
5. Tűzoltóság
6. Fertőtlenítő Állomás
7. Berentei Általános Iskola

A felsorolt mintavételi helyek közül a Vegyipari Szakközépiskola és a Fertőtlenítő Állomás hiányos adatai nem értékelhetők, így a 25. és 26. táblázat a többi öt mérőhely adatait tartalmazza.

Jól megfigyelhető, hogy a *kén-dioxid* maximális koncentrációja januárban és februárban csaknem minden helyen erősen túllépte az egészségügyi határértéket, sőt a kórháznál 1991 februárban a minimális koncentráció is határérték fölé volt.

Márciustól kezdve rohamosan csökken a városi levegő kéndioxid-terhelése, majd novemberben és decemberben újra növekszik. Télen nemcsak a fokozódó fűtés, hanem a Kárpát-medencében elég gyakori *inverziós légállapot*³ is hozzájárul az erős levegőszennyeződéshez. Ilyenkor ugyanis a mozdulatlan levegőben gyakorlatilag a város területén maradnak a szennyező anyagok, s az újabb szennyeződések hozzáadódnak a korábbiakhoz: a szennyező anyagok

³ Inverziós légállapot akkor áll elő, ha a téli nagy hideg miatt az erősen lehűlt légtömeg a felszín közelében marad, s fölötte melegebb légréteg helyezkedik el. (Normális hőmérsékleti rétegződés esetén egyre magasabban egyre hűvösebb a levegő.) Ilyenkor akár hetekig is mozdulatlan maradhat a felszínközeli légtömeg.

koncentrációja fokozatosan egyre nagyobb lesz. A szél feltámadásával rendszerint gyors javulás áll be a levegő minőségében.

Nyáron sokkal kedvezőbb a helyzet. A mérések azt mutatják, hogy még a maximális koncentrációk sem érik el az egészségügyi határértéket.

Viszonylagosan jobb a helyzet a téli időszakban a *nitrogén-oxidok* terén. A téli maximális koncentrációk kisebb mértékben haladják meg a határértéket, mint a kén-dioxid esetében, a minimális koncentrációk pedig messze alatta maradnak annak.

25. táblázat: A kén-dioxid (SO_2) min. és max. koncentrációja ($\mu\text{g}/\text{m}^3$) Kazincbarcika különböző pontjain 1991-1993 között. Határérték-koncentráció $150 \mu\text{g}/\text{m}^3$

Időpont	Tardonai úti ABC	Kórház	Habselyem Gyár Vámos I. út	Tűzoltóság	Berentei Ált. Iskola
1991. január	0	69-399	66-356	77-599	6-58
február	6-398	163-306	56-262	22-355	32-379
március	11-309	1-230	8-196	1-205	6-152
április	41-152	7-78	12-85	6-70	4-177
május	2-56	2-37	2-48	2-37	9-130
1992. március	9-90	21-212	9-108	0	8-64
április	2-17	6-75	15-38	0	3-10
augusztus	2-17	2-66	1-28	2-125	2-32
szeptember	1-22	1-77	1-26	1-67	1-115
október	3-37	5-67	1-22	1-24	4-283
november	2-35	2-145	3-47	3-57	38-252
december	13-33	24-171	5-30	4-116	21-146
1993. január	7-344	11-45	4-150	9-121	32-630
március	1-176	7-48	1-60	3-129	1-211

26. táblázat: A nitrogén-oxidok (NO_x) min. és max. koncentrációja ($\mu\text{g}/\text{m}^3$) Kazincbarcika különböző pontjain 1991-1993 között. Határérték-koncentráció $80 \mu\text{g}/\text{m}^3$

Időpont	Tardonai úti ABC	Kórház	Habselyem Gyár Vámos I. út	Tűzoltóság	Berentei Ált. Iskola
1991. január	0	18-62	5-74	30-113	5-89
február	16-88	36-116	6-87	6-91	20-160
március	1-69	10-86	9-56	9-91	3-41
április	4-42	11-45	1-24	7-82	2-48
május	3-46	3-52	1-8	8-60	3-36
1992. március	4-35	21-78	34-84	0	17-47
április	3-18	14-34	28-45	0	5-27
augusztus	2-52	3-21	3-83	9-137	4-39
szeptember	4-43	4-49	4-41	19-77	6-64

Időpont	Tardonai úti ABC	Kórház	Habselyem Gyár Vámos I. út	Tűzoltóság	Berentei Ált. Iskola
október	5-57	4-47	3-42	6-34	9-34
november	3-12	2-53	2-45	4-35	8-47
december	3-16	4-35	11-64	6-67	4-80
1993. január	4-11	3-62	3-94	8-83	8-83
március	5-78	2-22	8-63	1-47	4-80

Nyáron azonban a nitrogén-oxidok koncentrációja jobban megközelíti, néha meg is haladja a határértéket. Különösen a Tűzoltóság közelében feltűnő a határérték-túllépés. A magas nitrogén-koncentráció csak részben származik az üzemekből; valószínű, hogy a közlekedés nagyobb mértékben járul hozzá a nyári levegő-szennyezettséghez, mint az ipar.

Ha a két szennyező anyag átlagértékeit vesszük figyelembe, akkor azt kell megállapítanunk, hogy a kén-dioxid átlagos koncentrációja a téli hónapokban több helyen és gyakorlatilag rendszeresen meghaladja a $150 \mu\text{g}/\text{m}^3$ -t, nyáron viszont meg sem közelíti azt. A nitrogén-oxidok havi átlagos koncentrációi egyenletesebb időbeli eloszlást mutatnak, és az év egyetlen hónapjában sem haladják meg a $80 \mu\text{g}/\text{m}^3$ -t. Az átlagértékek azt sejtetik, hogy a nitrogén-oxidok emissziója az utóbbi években sem volt nagyon nagy. Ez kapcsolatban lehet azzal a ténnyel, hogy a BORSODCHEM RT Savüzemét leállították. Mindenesetre óvatosan kell bánnunk az átlagértékekkel, mert azok a szennyezések szélsőségeit elmossák, nem tükrözik a valós helyzetet, mivel a lakosság időszakonként erősen szennyezett levegőt szívhat be. A 25. és 26. táblázatban ezért közöltük inkább a minimális és maximális koncentrációkat.

A levegő szennyezettségével kapcsolatban meg kell azonban jegyeznünk, hogy a rendszeresen és több helyen mért két komponens *nem ad teljes képet a város levegőjének állapotáról*. Kétségtelen, hogy mindkettő az alapvető és a városok levegőjében nagy mennyiségben jelen levő szennyező anyagok közé tartozik, de ezek mellett még jó néhány szennyező komponens (pl. szálló por, CO, szénhidrogének) mérésére szükség lenne, hogy megbízhatóan jellemezni tudjuk Kazincbarcika levegőjét. Az ugyancsak fontos ülepedő por mérésére kevesebb mérőhelyen kerül sor. Ez egyben rámutat az egyik legfontosabb teendőre is: bővíteni kell a levegő-környezetminőség monitoring hálózatát.

Három komponens alapján (SO_2 , NO_2 , ülepedő por) a magyar városok rangsorában Kazincbarcika 1988-ban az alábbi helyezéseket mondhatta magáénak: kén-dioxid: 14., nitrogén-oxidok: 22., ülepedő por 18. (9. táblázat, ld függelék). Bár ez javulás a korábbi állapothoz képest, további közös erőfeszítésre van szükség mind az üzemek, mind a város önkormányzata - nem utolsósorban lakossága részéről, hogy ez a javuló tendencia folytatódjon.

Kazincbarcika város lakóterületének és ipari üzemeinek elhelyezése környezetvédelmi szempontból eredetileg helyesen történt: az uralkodó szélirány a város központja felől az iparterület felé mutat. Ez persze nem zárja ki, hogy időnként akár ellenkező irányú szél is feltámadjon. Tehát *önmagában* az uralkodó szélirányra alapozva nem lehet megoldani a levegőminőség elfogadható szinten tartását. Nem volt helyes például, hogy egyes üzemek közvetlen közelében lakóházakat is építettek.

A Városi Önkormányzat illetékesei a levegőminőség javítása érdekében a következő intézkedéseket látják szükségesnek.

Az üzemekkel kapcsolatban: egyes szennyező üzemek kitelepítése, technológia-korszerűsítés, szűrőberendezések javítása, üzemi területek rendezése.

Az üzemeken kívül az alábbi intézkedések csökkenthetik a levegőszennyeződést:

- A városszerkezet módosítása: az iparterületbe ékelődő lakóterületek felszámolása, utak és vasutak mentén védő-zölldsáv kialakítása, iparterület és lakóterületek közötti védő-zölldsáv létesítése, családi házakban korszerű fűtéstechnikára való áttérés.
- Védőtávolság meghatározása, betartása, védőterületek kialakítása a szennyező ipari üzemek, létesítmények körül.
- Megfelelő méretű zöldterületek biztosítása az új lakótelepek ill. lakóterületek létesítésénél.

Egyéb intézkedések:

- Monitoring hálózat létrehozása.
- Jobb kapcsolat kiépítése a hatósági társszervekkel.

Bár a tervezett intézkedéseket alapvetően helyesnek tartjuk, azok megvalósításával kapcsolatban aggályainkat kell megfogalmaznunk.

Az intézkedési tervek általában akkor jók, ha konkrét és reálisan megvalósítható lépéseket tartalmaznak, s nem hiányzik azok időbeli ütemezése sem. Az üzem-kitelepítések és a városszerkezet módosítása olyan nagy horderejű és időigényes feladatok, hogy azok - ennyire általánosan megfogalmazva - csak hosszú távú feladatok lehetnek. Továbbá: azt is meg kellene tervezni, hogy ezek milyen lépésekben, milyen időbeli ütemezésben valósíthatók meg. Szükségesnek látjuk tehát, hogy a Városi Önkormányzat - valamennyi érdekelt bevonásával - egy ilyen átfogó közép és/vagy hosszú távú tervet készítsen, ami Kazincbarcika város környezetvédelmi tevékenységének évtizedes "vezérfonala" lenne. E terv készítéséhez már az új környezetvédelmi törvény adhatja meg a jogi kereteket, s a részletek kidolgozása is ennek szellemében történhet.

6.3. A vizek szennyezettsége és védelme

6.3.1. Felszíni vizek

A város határában folyó Sajó a meghatározó felszíni vízfolyás. Már vízgyűjtő területének felső részén (szlovák területen) is jelentős szennyeződések érik, így Sajópüspökinél szennyezetten érkezik hazánkba. Itt további ipari üzemek engedik bele szennyvizüket, s a települési szennyvizek is terhelik vizét. A beömlő mellékvizek közül különösen a Hangony-patak, de Kazincbarcika vízfolyása, a Tardona-patak is hozzájárul a folyó vizének szennyezéséhez.

A Sajó szennyezettsége a 70-es években érte el a maximumát. 1971-ig a BVK jelentős mennyiségű szabad klórt engedett a folyóba (esetenként 1000 mg/l fölötti koncentrációban). Több üzemből rendszeres fenol- és kátrányszennyeződés is érte a vizet. (Ez az üzemek földgáztüzelésre való áttérésével megszűnt.) Gyakoriak voltak az üzemzavarok okozta szennyeződések is, amelyek közül nem egy súlyos következményekkel járt. A BVK II. Gyáregységéből pl. 1971-ben egy nagyvezeték meghibásodása következtében 9 tonna olaj jutott a Sajóba, mely több, mint 30 km-es folyószakaszon 100 %-os olajfedettséget hozott létre. Az alkalmi

olajszennyeződésekkel szemben állandó jellegű volt az ammóniumszennyeződés. Ez 1973-ban Sajószentpéternél 26 mg/l átlagértékkel érte el a maximumát.

A folyó felsőbb szakaszairól származott a nehézfém-szennyeződések nagyobb része. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy a magasabbrendű élőlények teljesen, az alacsonyrendűek pedig részben kipusztultak a folyóból. Az élőlények pusztulásával az öntisztulás folyamata is rendkívüli mértékben lelassult, nem tudott lépést tartani a szennyeződések ütemével. Az alga-vegetáció összetételében is jelentős és nagyon kedvezőtlen változást eredményeztek a szennyező anyagok.

A folyó bakteriológiai vizsgálatát Takács S. és Andrik P. (1974) végezték el. Tanulmányukban az alábbi fontosabb következtetésekre jutottak:

"A bakteriológiai vizsgálatok alapján megállapítható, hogy a Sajó vize egész hazai szakaszán

- a) ivóvíz előállítására nem használható;
- b) öntözővízként csak olyan növényeknél alkalmazható, melyek közvetlenül emberi fogyasztásra nem kerülnek;
- c) fürdőzésre, vízisportokra nem alkalmas;
- d) fertőzőtsége miatt potenciálisan állandó járványveszélyt jelent;
- e) iparivízként csak meghatározott jellegű üzemeknél ajánlható;
- f) súlyosan veszélyezteti a Tisza vízének minőségét.

A fentiek szerint a jelenlegi állapotot tekintve a Sajó vize csak nagyon szűk keretek között, korlátozottan hasznosítható. További tisztítatlan szennyvizekkel terhelni nem lehet."

Mint azt az előző fejezetekben tárgyaltuk, az üzemek erőfeszítéseket tettek a vízszennyezés csökkentésére, s ez hozzájárult a vízminőség lassú javulásához. A határon túli szennyezés is lényegesen csökkent. A szlovák területen korábban igen nagy terhelést okozó cellulózzgyári szennyvizek kibocsátása megszűnt: 1991. januárban leállt a gömörhorkai papírgyár, s ezzel a folyó vízminősége a határszelvényben a főbb komponensekre vonatkozóan I. osztályúvá vált. A hazai ipari üzemek szennyvizeinek kisebb szennyezőanyag-tartalma elsősorban a szervesetlen komponensek koncentrációjának csökkenésében érezte hatását.

Az ÉKF 1991-es jelentése szerint a BVK például a 80-as években a folyóvíz ammóniumion-tartalmának éves átlagát a Kazincbarcika felettihez képest 4-6-szorosára emelte, s ennek eredményeként a víz ammóniumion-tartalma a város alatt a tűrhető határértéket 3-5-szörösen haladta meg. A BORSODCHEM által kibocsátott szennyvizek csökkenése és az új vízminőség-védelmi beruházások hatására ezek az értékek 1991-re legalább felére csökkentek, s további javulás figyelhető meg.

A 10. táblázat (ld. függelék) Kazincbarcika város fölött és alatt mutatja a Sajó vízminőségét néhány kiemelt komponensre nézve. A táblázat tanúsága szerint 1991-ben a komponensek nagyobb részénél a város fölötti és alatti vízminőség alig különbözött: csak az összes oldott anyagban volt jelentősebb növekedés. A kazincbarcikai szennyvíztisztító telepek működése jelentősen hozzájárul, hogy a folyó szervesanyag-terhelése nem nő a város tisztított szennyvizeinek hatására, de az ipari szennyvizek miatt az összes sótartalom növekszik.

A két évtizede már "holt folyónak" nevezett Sajóba lassan visszatér az élet, bár még jelentős vízminőség-javulásra van szükség, hogy a folyó az iparosítás előtti állapotba kerüljön.

A felszín alatti vizek közül a felszín közeli talajvíz a leginkább veszélyeztetett. A Sajó völgyét kb. 2 m vastag iszapos agyag alkotja, mely alatt 5-6 m vastag folyóvízi kavics hordalék helyezkedik el, ami víztároló. Az itt raktározott vizet több vízmű csapolja meg, csekély mélységű kutakkal. A vízbázis felszínközelsége egyben

a szennyezésekre való érzékenységet is jelenti. Mivel a talajvíz áramlása észak-déli irányú, a kazincbarcikai szennyvíz-kibocsátások nem veszélyeztetik a város fölött elhelyezkedő kutakat, de az egyéb szennyeződésektől is védeni kell azokat.

A várost mintegy 60%-ban a II. és II.A. jelű vízmű látja el ivóvízzel. A minőségellenőrzések során 1990-ben 144 bakteriológiai vizsgálatból 25 esetben találtak kifogásolnivalót az illetékes hatóságok, 48 kémiai vizsgálatból pedig 20 nem felelt meg valamelyik, a vízminősítésben fontos komponens határértékének. A határérték-túllépés legtöbbször a víz keménysége vagy szulfáttartalma esetében történt.

Az ivóvíz védelme érdekében az alábbi ellenőrzéseket tartják fontosnak a hatóságok:

- az ipari hulladékok elhelyezésének ellenőrzését,
- a kommunális hulladékok elhelyezésének ellenőrzését,
- a szennyvíz elvezetésének ellenőrzését,
- a trágyák nyílttéri elhelyezésének ellenőrzését,
- a mezőgazdasági területen az állattartás módjának ellenőrzését, szükség szerint korlátozását is,
- a műtrágyázás mértékének, következményeinek ellenőrzését, szükség szerint korlátozását is.

6.3.2. Talajvédelem

Kazincbarcikát és környékét ipari hatásoknak kitett területként írtuk le, s ez alapján véve meg is állja a helyét, hisz a város közigazgatási területén nincs jelentős mezőgazdasági tevékenység. A múlt században még jó termőtalajú szántóterületnek írták le a környéket, ahol jó búza, a lejtőkön jó bortermő szőlők voltak.

A szocialista iparosítással, a város felépítésével nagy területen szükségszerűen el kellett pusztítani a termőtalajt, hisz az épületeknek, ipari létesítményeknek helyre volt szükségük. A ma is mezőgazdasági célra hasznosított területeken a Sajó völgyének öntés- és réti talajok, a Tardona-patak völgyében és a lejtők alján lejtőhordalék-talajok fordulnak elő legnagyobb arányban. A meredekebb lejtőkön erdőket találunk, amelyek agyagbemosódásos barna erdőtalajon tenyésztenek, s erdőgazdasági kezelésben vannak. Ez utóbbi talajtípust leginkább azokon a helyeken veszélyezteti az erózió, ahol az erdő fát tarvágással termelik ki.

A meredek lejtőkön több helyen ma is természetesen szőlőt, s a kevésbé védett talajfelületeken helyenként erős erózió lép fel. A ma már felhagyott legelők helyén bozótosokkal takart vízmosások tanúsítják, hogy a túllegeltetett legelőkön is igen erős volt a vízerózió.

A városhoz tartozó hétvégi telkeken változatos a növényzet, kicsik a parcellák, így ezekről a területekről kevés talaj pusztul le.

A talajerózióon kívül a talajra jutó *szennyező anyagok* veszélyeztetik a talajok termékenységét. A köztudatban savas esőkként emlegetett légköri *savas ülepedés* a talajok kémiai degradációjának egyik fő forrása. A savas ülepedés végbemehet a csapadékkal (ezek valóban savas kémhatású esők - szakkifejezéssel: *nedves ülepedés*), de ún. *száraz ülepedéssel* is. Kevésbé közismert, hogy a savas hatások mintegy 60%-át a száraz ülepedés okozza, s csak 40% írható a savas csapadékok számlájára. A savas hatások előidézői azonban mindkét esetben ugyanazok a gázok. Meghatározó ebből a szempontból a kén-dioxid és a nitrogén-oxid.

Nedves ülepedéskor ezek a gázok a légköri páratartalommal, majd a csapadék cseppjeinek víztartalmával reagálva több kémiai reakció során gyengébb-erősebb savakká alakulnak, s ezek hatnak a talajra. Mivel a város környékén a talajok természeti adottságaik révén is savanyú kémhatásúak, érzékenyek a további savas hatásokra. 20-30 év alatt elméletileg akár 1-1,5 pH értéket is csökkenhetett a talajok kémhatása, de erre nincsenek bizonyító adatok.

Berentétől 4 km-re végeztek ilyen jellegű méréseket a 80-as évek elején, de azok csak két évre terjedtek ki. A kimutatott 0,2-0,3 pH-csökkenés időarányosan még annál is nagyobb, mint amit irodalmi adatok alapján ismerünk. A méréseket azonban csak akkor tekinthetnénk megbízhatóknak, ha azok rendszeresen, legalább 10 éven át folytak volna. Az azonban az ipari üzemek emissziója alapján biztosra vehető, hogy a környék taljai a légköri savas ülepedés hatására kisebb-nagyobb mértékben elsavanyodtak, s ezzel termékenységük is csökkent. (A pH csökkenésével szinte valamennyi növényi tápanyag felvehetősége csökken.)

Az ökológusok számos tanulmányt írtak a környék kocsánytalan tölgyeinek megbetegedéséről és pusztulásáról. A néha szélsőséges nézetek ismertetésétől itt eltekintünk, csupán azt jegyezzük meg, hogy a kutatások alapján valószínűnek tűnik, hogy a talajok erőteljes elsavasodása hozzájárul az erdőpusztuláshoz, de nem az egyetlen oka.

A talajsavasodás másik forrása a műtrágyahasználat. Ezzel kapcsolatban még kevesebb a konkrét mérési adatunk, mint a légköri eredetű savas hatásokkal kapcsolatban, így erről nem lehet reális értékelést adni.

Mindezek arra utalnak, hogy a talajvédelem terén még a legelső lépést sem tették meg: nem építették ki a megfelelő mérő- és megfigyelő hálózatot. Sajnos, a talajvédelem országos szinten is a környezetvédelem legelhanyagoltabb szakterületének minősül. A legelső feladat tehát ezen a téren: valamennyi üzem kibocsátott szennyező anyagainak számbavétele, a talajra ülepedő szennyezők minőségének és mennyiségének rendszeres meghatározása, valamennyi terjedési lehetőség elemzése, s ezek alapján a kémiai degradációnak kitett talajfelszínek körülhatárolása. Ezek ismeretében lehet megtenni a hatékony talajvédelmi intézkedéseket.

6.3.3. Zajvédelem

A városban a legfontosabb zajforrást a közlekedési eszközök jelentik. A város ilyen szempontú feltérképezése nem történt meg, bár tapasztalat alapján tudjuk, hogy a zajártalom elsősorban a forgalom nagyságától függ, így forgalomszámlálással is közelítő pontosságú zajártalom-térképet lehet készíteni. (Természetesen sok körülmény befolyásolja a zaj tényleges nagyságát, ezért csak mérések alapján kaphatunk pontos képet a zajártalom mértékéről.) Egy ilyen térkép elkészítése tehát a közeljövő feladata lehet.

A zaj elleni védekezés alapvetően kétféle módon történhet. Az *aktív védekezés* során a zajforrások számát és a keletkező zaj erősségét igyekszünk csökkenteni. Ez forgalomszabályozással, a zajos járművek kiszűrésével, kevésbé zajos járművek használatával érhető el. A különlegesen zajos járművek kiszűrése azonnal megvalósítható csakúgy, mint a forgalom ésszerű módosítása: teherjárművek elterelése, a csomóponti gyorsítások minimalizálása, sebességkorlátozók bevezetése, lassító rámpák létesítése.

A *passzív védekezés*nél a zaj terjedését igyekszünk megakadályozni úgy, hogy az ne zavarja a lakók nyugalma. Ilyenek pl. az utak mentén létesített hangfogó falak, sűrű sövények stb.

Kazincbarcika város Önkormányzata a zajcsökkenés érdekében az alábbi konkrét intézkedéseket látná célszerűnek megvalósítani.

- A 26. sz. főút átkelési szakaszán a Múcsonyi út csomópontjától az ÉRV telephelyig az út két oldalán - ahol lehetséges - töltést kell kialakítani, a töltéseket növényzettel beültetni, és a lakóterületek felé eső oldalon süllyesztett garázsokat létesíteni. A rejtett garázssor zajvédő töltésként való kialakítása mind esztétikai, mind gazdasági szempontból kedvező.

- A Jószerencsét úton és a Mátyás király (volt Szabó Lajos) úton a forgalom áramlását fogalomtechnikai eszközökkel a lehető legfolyamatosabbá kell tenni, mert a legnagyobb közlekedési zaj itt keletkezik. A folyamatos fogalomáramlást a Jószerencsét úton a Mátyás király úti és az Egressy úti csomópontok összehangolt, jelzőlámpás irányításával lehetne elérni.

- A Május 1 út - Zalka Máté útból való kiágazásnál a nagyobb fogalom és a jelentős emelkedő miatti magas zajhatások ellen - főként a kórház védelmében - célszerűnek látszana zajvédő fal elhelyezése a kórház felőli oldalon.

- Iskolai parkolók tájékán a tanulók (Egészségügyi Szakközépiskola, 112. sz. Szakmunkásképző Intézet) egészségét veszélyezteti a "rutinpálya". Levegőtisztaság- és zajvédelmi szempontból célszerű volna ennek az áthelyezése.

6.3.4. Hulladékkezelés

Miután a termelési hulladékról és azok ártalmatlanításáról az egyes üzemeknél szóltunk, itt elsősorban a város ún. *települési (kommunális) hulladékainak* kezeléséről adunk áttekintést.

A városban keletkező hulladékokat halmazállapotuk alapján két csoportba soroljuk: 1. szilárd, 2. folyékony hulladékok. Ez utóbbi csoportba tartoznak az iszaphulladékok is.

A *települési szilárd hulladék* főbb összetevőit az alábbiakban foglaljuk össze.

Ez szerves és szervesetlen szilárd halmazállapotú anyagok keveréke, amely a település lakóépületeiben (*háztartási hulladék*), intézményeiben (*intézményi hulladék*) valamint közforgalmú és zöldterületein (*közterületi hulladék, kerti hulladék*) keletkezik. Ide tartoznak az elhasznált nagyméretű, tartós fogyasztási cikkek, elhasznált közlekedési eszközök, gumibroncsok stb. Ez utóbbiakat ún. *nagydarabos hulladékként* tartják számon.

A települési szilárd hulladékból a *veszélyes hulladék* kategóriába tartozó anyagok: kórházak és más egészségügyi intézmények, valamint kutató-fejlesztő intézmények fertőző, mérgező hulladékai, a kereskedelem veszélyes hulladékai (pl. festékmaradékok, növényvédő szerek stb.), a lakossági fogyasztásból visszamaradó veszélyes anyagok (pl. elhasznált elemek, gyógyszerek, vegyi áruk stb.).

A *települési folyékony hulladék* ugyancsak sokféle anyagból áll.

Ide tartoznak az épületek szennyvíztárolóinak ürítéséből, a nem közüzemi csatorna- és árokrendszerek, szennyvíztisztító berendezések fenntartásából, tisztításából származó hulladékok, a kommunális szennyvíz tisztításából képződő nyers vagy kirothasztott szennyvíziszap.

Kazincbarcika kommunális szilárd hulladékait a MÜLL-ESCONT Kft. gyűjti össze és szállítja a kijelölt lerakóba. (A kft 17 településről gyűjti össze a szemetet és szállítja a kazincbarcikai 9 ha-os lerakóba.)

A vállalat hetente egyszer gyűjti össze a lakossági hulladékot (van olyan terület, ahol heti két alkalommal). A kazincbarcikai szeméttelep gyakorlatilag megtelt. A kft. ezt a jövőben átrakóként szeretné használni, ahol a teherautókkal érkező szemetet tömörítik, majd a végleges hulladéklerakóba szállítják. Ez az *új hulladéklerakó Sajókazán* épült, 20 ha kiterjedésű, s ennek megfelelően *regionális* feladatok ellátására is alkalmas. Egyelőre mintegy 3,5 ha-os terület az, ami egy korszerű hulladéklerakó első lépcsőjeként megépült. 1991. május 24-én megkapta a működési engedélyt, de még nem üzemel. Ahhoz, hogy a működése során környezetvédelmi szempontból ne okozzon problémákat, induláskor az alábbi hiányosságokat kell(ett) pótolni:

- ponton hídmérleg beszerzése, beépítése,
- konténermosó és fertőtlenítő kivitelezése,
- telefonvonal kiépítése,
- környezetvédelmi nulla állapot felmérése (legalább 3 db figyelőkutat kell telepíteni, és a kutak vizét megelemezve egy nulla állapot felvétele után az esetleges szennyezés mértéke nyomon követhető)
- az út és a hulladéklerakó között fákkal beültetett védősáv kialakítása.

A hulladéklerakó működése során:

- legalább kéthetente össze kell szedni a szélfújta hulladékot a kerítés és a lerakó területe körül,
- legalább hetente egy alkalommal át kell vizsgálni a kerítés állapotát, és ha sérülés, rongálódás van rajta, akkor ezt ki kell javítani,
- ellenőrizni kell a leeresztőárok állagát, és legalább kéthetente el kell végezni a javításokat,
- ellenőrizni kell az újraalakított rézsűn a talaj fedőrétegét, valamint a földteraszt, havonta el kell végezni a javításokat,
- ellenőrizni kell a lerakás üzemelő gép és egyéb vonatkozó berendezés előírás szerinti karbantartását,
- folyamatosan kell ellenőrizni a figyelőkutak vizének minőségét.

A megtelt Múcsony úti lerakóval kapcsolatban a rekultiválás előtt el kell végeztetni a környezetvédelmi hatásvizsgálatokat, s ennek alapján meg kell tervezni, majd végre kell hajtani a szükséges műszaki védelmi feladatokat. Ezt feltétlenül meg kell tenni, mert a hulladéklerakó a Sajó kavicssteraszán fekszik, s a kavicsban tárolt víz veszélyes mértékű elszennyeződését meg kell akadályozni. A hulladéklerakással kapcsolatos egyes jelenségek (pl. a sajtóból "azbeszt-ügy"-ként ismertté vált eset) arra is rávilágítanak, hogy a veszélyes hulladékok kezelésére vonatkozó szabályozásban is akadnak joghézagok. Ilyenkor az illetékesek szakmai felkészültsége és erkölcsi felelőssége lép előtérbe a döntéshozás folyamatában.

6.4. A lakosság egészségi állapota - a környezeti ártalmak tükrében

A munkahelyi és lakókörnyezet - az öröklött adottságokon és az életmódon kívül - meghatározó az ember egészségi állapotában, hisz életének nagy részét e két

helyen tölti el. E rövid fejezetben azokról a betegségekről kellene szólnunk, amelyek kapcsolatba hozhatók bizonyos környezeti ártalmakkal. Adathiány miatt ezek az összefüggések nem elemezhetők reálisan.

A tágabb környezetre jellemző általános kép azonban sejteni engedi a nem éppen hízelgő valóságot. BAZ megyére jellemző a születésszám csökkenése, a halálozási arány gyors növekedése. A csecsemőhalálozás terén Kazincbarcika igen kedvezőtlen arányt tudhat magáénak (27. táblázat), hiszen messze a megyei átlag fölött Ózd és Encs után a harmadik a rangsorban. A koraszülések arányát tekintve azonban lényegesen jobb a helyzet. A magas csecsemőhalálozás okaira - megfelelő szakszerű információk híján - nem tudunk reális magyarázatot adni.

27. táblázat: Születés és csecsemőhalálozás Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 1992-ben

	Születés - szám	Élve- születés	Kora- születés	Csecsemő- halálozás	0-7 nap	7-28 nap	29-365 nap
Edelény	573	570	14,65%	15,7	5	2	2
Encs	794	787	14,98%	19,05	7	3	6
Kazincbarcika	856	851	9,57%	18,8	8	2	6
Mezőkövesd	561	553	10,5%	12,65	6	-	1
Miskolc	2143	2128	9,37%	11,74	20	1	4
Miskolc városok.	1576	1565	13,0%	16,61	17	2	3
Sárospatak	407	403	9,33%	12,4	4	1	-
Sátoraljaújhely	577	571	10,22%	15,76	5	2	2
Szerencs	953	950	10,59%	6,31	3	1	2
Tiszaújváros	640	635	11,09%	9,44	3	-	3
Ózd	1148	1144	14,80%	19,23	17	2	3
B-A-Z megye	10 228	10 157	11,63%	14,47			

Közismert az is, hogy a szív- és érrendszeri halálokok, továbbá a rákos halálozás aránya nemzetközi összehasonlításban is nagyon magas: igaz, ez az egész országra jellemző (28. táblázat). A növekedés üteme azonban BAZ megyében meghaladja az országos átlagot, ami az okok keresésére kellene, hogy ösztönözze az illetékeseket, hisz ez lehet az első lépés a megelőzés felé.

28. táblázat: Vezető halálokok (10 000 lakosra)

	1970	1985	1990	1991	Növekedés
szív-érrendszeri országos	62,2	74,9	73,7	73,9	11,7
megyei	51,4	69,1	70,2	71,5	20,1
daganatos betegségek országos	21,9	27,1	30,1	30,2	8,3
megyei	17,8	24,2	29,6	29,3	11,5
balesetek és egyéb erőszakos halálokok országos	9,2	12,7	12,8	12,8	3,6
megyei	6,9	11,2	12,7	12,9	6,0

Az egyetlen hozzáférhető adatsort, amely a környezeti ártalmakkal közvetlenül kapcsolatban lévő foglalkozási megbetegedéseket és "fokozott expozíciókat" mutatja, a 13. táblázatban (ld. függelék) foglaltuk össze. A megyei összkép ennek alapján kedvezőnek mondható. Hozzá kell azonban tennünk, hogy a megbetegedések foglalkozási megbetegedésként való elismerése világszerte nehezen valósul meg az üzemek, vállalatok igen erős ellenérdekeltsége miatt. A táblázatból az sem derül ki, hogy ezek a megbetegedések hol történtek, egyáltalán érintett-e Kazincbarcika ezekben.

Legalább ilyen nehéz egy város lakóinak egészségi állapotát a munkahelyi és lakókörnyezeti ártalmak együttes elemzésével összevetve értékelni. Ezen a téren még mindig jellemző a titkolózás, a rosszul értelmezett orvosi titoktartás, a szándék hiánya a valós helyzet feltárására. Márpedig addig nem lehet konkrét lépéseket tenni a betegségek megelőzésére, míg nem tárták fel azok okait.

Környezet-egészségügyi szempontból tehát az első feladat Kazincbarcikán ilyen célú vizsgálatok elkezdése. Míg ez nem történik meg, csak általános elvek megfogalmazására kerülhet sor, s bár azok fontosak, a tényleges javulás csak konkrét elemzések alapján végrehajtott hatékony intézkedések megtétele után várható.

6.5. Mit hozhat a jövő?

A társadalmi-gazdasági fejlődés útját a fejlett demokrácia és a jól működő gazdaság felé - úgy tűnik - a volt szocialista országoknak is végig kell járniuk. Környezetvédelmi szempontból a fejlődés gazdasági oldala a meghatározó. Régebben erősebben hangoztatott, ma már kevésbé hallható vélemény szerint: minél fejlettebb iparú egy ország, annál több szennyező anyag kerül a környezetbe. Ennek az állításnak a következő a logikája. Minden termelési folyamat anyag- és energiaátalakítással jár, és szükségszerű velejárója a hulladékok, szennyező anyagok képződése. Ha tehát egyre többet termelünk, egyre több hulladék és szennyező anyag keletkezik, amelyek növelik környezetvédelmi gondjainkat.

Éppen a fejlett ipari országok bizonyították be, hogy e gondolatsor második része nem szükségszerűen igaz. A csúcstechnikára alapozott technológiai

folyamatok ugyanis kisebb anyag- és energiaigényűek, sokszorosan kevesebb hulladékot, szennyező anyagot termelnek ugyanannyi érték előállításánál, mint az anyag- és energiafalu, elavult technológiával dolgozó üzemek. Ezenkívül a fejlett ipari országokban egyre szigorodó környezetvédelmi szabályozás fokozatosan rákényszeríti a vállalatokat, hogy a leginkább környezetkímélő termelési technológiákat alkalmazzák. Termelési elvként fogalmazhatjuk meg a környezetvédelemben az újrafelhasználás (re-use), a visszaforgatás (recycling) elvét. Az ún. zárt technológiák - ha nem is lehetnek abszolút értelemben zártak - valóban környezetkímélő módon állítják elő a késztermékeket.

A fejlett országokban az említett szigorodó környezetvédelmi szabályozás egy nemkívánatos folyamatot is elindíthat: az elavult, környezetkárosító technológia exportját. Az export irányai szükségszerűen a fejletlenebb, kevésbé szigorú környezetvédelmi szabályozással rendelkező országok lesznek. Az a veszély hazánkban is fennáll, hogy a környezetkárosító, nyugatról már kiszorult technológia importőrévé válunk. A leghatékonyabb védekezési mód ellene: minél gyorsabban közelíteni a környezetvédelmi normákat, szabályokat, a környezeti hatásvizsgálat követelményeit a fejlett országok szintjére, s hatékony jogi és gazdasági szabályozással megakadályozni az elavult technológia importját.

Ez utóbbi törekvés érvényesül hazánkban, ami viszont komoly feladatokat ró átalakuló gazdaságunkra. Ezt érzik a bőrükön a kazincbarcikai üzemek is. Nagyon jó példa erre a vízminősítés rendszerében 1994-ben bekövetkezett változás. Az addigi három vízminőségi osztály helyett az új követelményrendszer öt osztályra adja meg a határértékeket. Ez egyrészt differenciáltabb vízminősítést tesz lehetővé, másrészt a szigorodó határértékek alapján "átminősített" folyóink szennyezettségét már korántsem ítélik olyan csekélynek, mint a korábbi KGST-osztályozás szerint. A Tisza vizét például a korábbi I. osztályból több komponensre nézve III. osztályba kellett sorolni. A továbbiakban az üzemek megengedhető emisszióit is ehhez az új követelményrendszerhez kell igazítani.

A fejlett országok példáját figyelve, arra is számítaniuk kell az üzemeknek, hogy újabb és újabb anyagok kerülhetnek fel a környezetszennyezők listájára, vagy kerülhetnek át veszélyesebb kategóriába. Egyes - korábban veszélytelennek minősülő - anyagokról kiderült ugyanis, hogy hosszú távú hatásuk akár nagyon súlyos is lehet. Különösen a rákkeltő (karcinogén) vegyületek között találunk ilyen "sokára átminősített" anyagokat, hisz néha évtizedeknek kellett eltelténie, míg a késleltetett hatás egyértelműen bizonyítható volt.

Ha a környezetvédelem minden területén hirtelen a legszigorúbb nyugat-európai normákat vezetnénk be, kiderülhetne, hogy az általunk festett, a tendenciákat tekintve kedvezőnek mondható kazincbarcikai kép nem annyira rózsás. Nem lehet igazán vigasztaló, hogy ugyanez vonatkozna az országos képre is. Idő kell azonban ahhoz, hogy ezeket a normákat teljes mértékben átvegyük, de ezt - akár erőltetett ütemben is - minél előbb meg kell tennünk, hogy környezetünk állapota tovább javuljon.

A fejlett demokráciákra az is jellemző, hogy az önkormányzatok felelőssége igen nagy közvetlen környezetük alakításában. A környezetvédelemben - a hatósági feladatok mellett - komoly összehangoló, irányító szervező feladataik vannak. Egy olyan iparvárosban, mint Kazincbarcika, ezek a feladatok az átlagosnál nagyobbak, sokrétűbbek, s bizonyára a jövőben sem lesznek egyszerűbbek.

A környezethez való viszonyunk alakulása szempontjából éppen ezért meghatározó szerepe van a felnövekvő generáció nevelésének, oktatásának. Ember és környezet viszonya alapvetően az iskolapadban dől el.

7. LAKÓTELEPBŐL - LAKHATÓ VÁROS

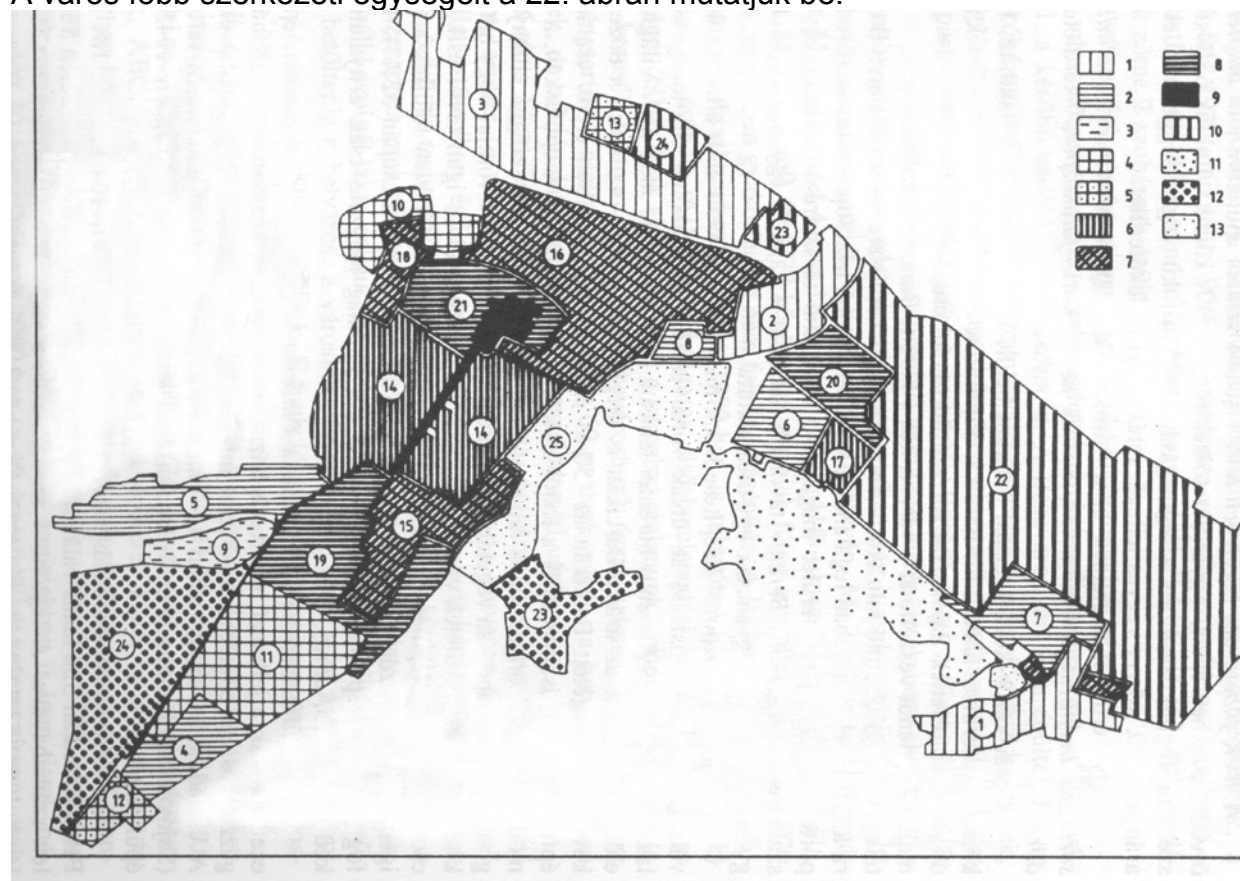
Kazincbarcika futó látogatója többnyire a 26-os utat kísérő végetnemérő iparterületnek, Újkazinc panellóriásainak s a "Belváros" ötvenes-évekbeli sztálinbarokk utcáinak emlékét viszi magával. Pedig a város szerkezete ennél sokkal összetettebb s terület kiterjedését tekintve a nem-lakótelep-jellegű városrészek felülmúlják a többemeletes beépítésű városrészeket. Utálnak erre a statisztikai adatok is (29. táblázat):

29. táblázat: Kazincbarcika főbb lakásstatisztikai adatai 1990-ben

Mutató	Darab, ill. %
1. A lakóházak száma	2730
2. Ebből földszintes;	1958
ez az összes lakóház %-ában	71,7
3. A lakott lakóházak száma	12215
4. Ebből: 1 szobás, db. ill. %	1001 (8,2)
2 szobás, db. ill. %	7798 (63,8)
3 szobás, db. ill. %	2746 (22,5)
4 és több szobás, db., ill. %	670 (5,5)
5. Tulajdonjelleg:	
a) személyi tulajdonú családi ház jellegű épületben	2050 (16,8)
b) személyi tulajdonú társasházban és öröklakás	1894 (15,5)
c) személyi tulajdonú lakás szövetkezeti házban	1720 (14,1)
d) bérlakás	6211 (50,8)
6. Komfort-fokozat:	
a) összkomfortos	9164 (75,0)
b) komfortos	1724 (14,1)
c) egyéb	1327 (10,9)
7. A lakások építési ideje	
a) 1945 előtt	385 (3,2)
b) 1945-1959 között	2562 (21,0)
c) 1960-1969 között	3180 (26,0)
d) 1970-1979 között	3462 (28,3)
e) 1980-1989 között	2626 (21,5)

A lakóházak többsége, 72%-a földszintes; igaz, a lakások többsége többszintes épületben található. A családi ház-jellegű épületek csak a lakások 16,8%-ának adtak helyet 1990-ben. A lakásállomány mutatói összességükben kedvezőek, a lakások fele 1970 után épült, 90%-uk komfortos vagy összkomfortos. Uralkodó a 2 szobás lakás (63,8%); mind az ötvenes-hatvanas évek "bérházai", mind a panellakások zöme 2 szobásnak épült.

A város főbb szerkezeti egységeit a 22. ábrán mutatjuk be.

Magyarázat a 22. ábrához. 1 - A régi falubelsőségek területe, falusias (részben modernizált) beépítés - 1950 előtt is beépült területe 2 - Családiházak beépítés, 1950 után beépült terület, 3 - "Villanegyed", 4 - Sorházak, társasházak (részben egységes akciók eredményeként épült) területek, 5 - Kolóniák, "telepek", 6 - Az 1950-es években, a '60-as évek elején épült, 3-4 szintes, tömbös beépítésű lakóterület, kereskedelmi funkciókkal, közintézményekkel, 7 - Az 1970-es, 1980-as években épült paneles, 10-11 szintes lakóterületek, csekély kereskedelmi és intézményi funkcióval, 8 - A 70-es, 80-as években épült (zöldbeágyazott) intézményi ill. kereskedelmi funkciójú terület, 9 - Kereskedelmi utca, "városközponti" funkciójú terület, 10 - Iparterületek, raktározási, közlekedési területek, 11 - Erdő, 12 - Zártkert, építményekkel, szabadidő-funkciókkal, 13 - Szőlő, kert, gyümölcsös, 14 - Park, temető, zöldbeágyazott szabadidő-terület (strand, sportpályák)

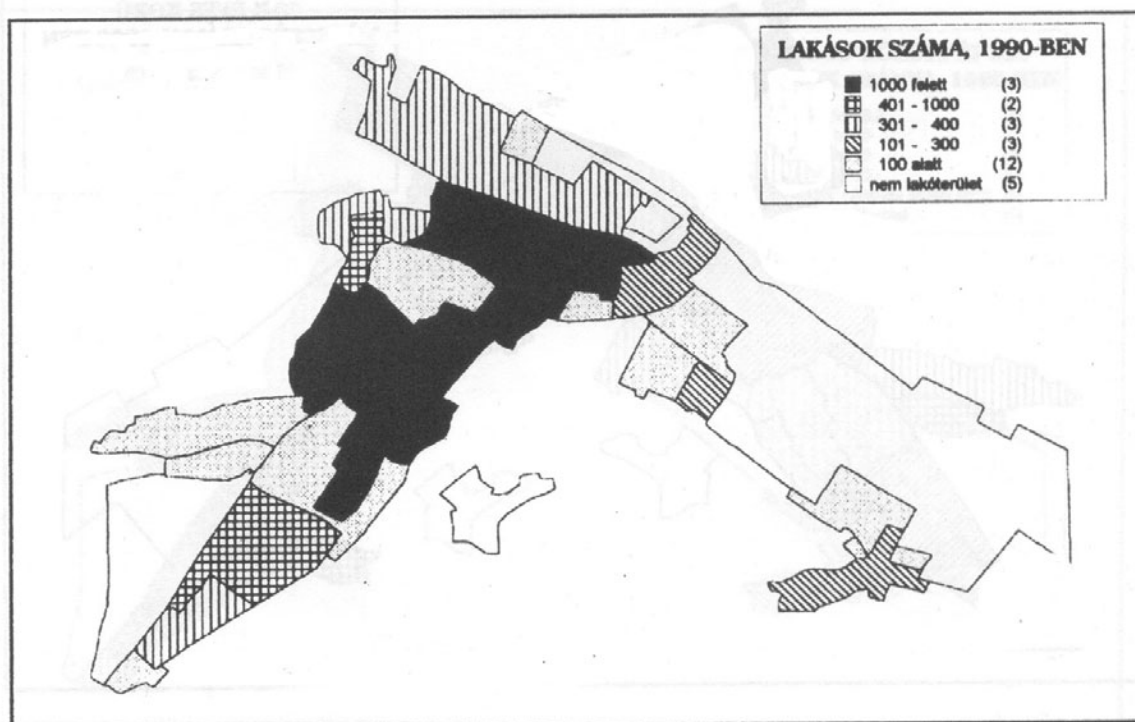
A város központja ma is, szerkezetileg és funkcionálisan egyaránt a "Békeváros" ill. a később melléépült városközpont. A Békeváros területén épültek fel az első lakóházak 1953-ben. E lakóházak még hagyományos technológiával készültek, többségük 4 szintes. A beépítés meglehetősen laza, a legkorábban épült utcákat széles parkosított zónák választják el egymástól. Feltűnő, hogy a főutca funkcióját betöltő Egressy Béni utcában (a korábbi Lenin-úton középületek nem ékelődnek a lakótömbök közé; a kereskedelmi-szolgáltató tevékenység is csak napjainkban hódít teret az épületek földszintjén, a korábbi lakások helyén. Ma a város lakásállományának 31,7%-a, közel 4 ezer lakás található itt; 41%-uk az 50-es években épült, további 55%-uk 1960 és 1970 között; ez utóbbiak főleg a terület peremén, 1970 óta e városrészben gyakorlatilag nem folyik lakásépítés. A lakások többsége (72%-a) kétszobás, összkomfortos, s még 1990-ben is túlnyomó többségük (86%-uk) tanácsai bérlakás volt. A lakók többsége az első betelepítési hullámban - '50-es évek vége, '60-as évek eleje - érkezett a városba; szakmunkások, alkalmazottak (a fizikai keresők aránya 74%). A "Békevároshoz" észak-keleten "zöldbeágyazott intézményterület"

csatlakozik, melyet a '60-as évek végén, a hetvenes években építettek, de tulajdonképpen mára sem formálódott ki véglegesen.

A Fő-tér s környékének középületei - posta, polgármesteri hivatal, művelődési központ, áruház, a távolabbi kórház, középiskola - a hatvanas évek "modern" középületi stílusában épültek; ma már egyhangúnak, szürkének, jellegtelennek tűnnek. A Fő-tér terjengős, áthalad rajta a város egyik fő közlekedési útja, így a fórum-szerepnek csak részben felel meg. E területen csak néhány szolgálati lakás, nővérszálló szolgál lakás céljából. E két városrésznek ill. főbb utcáinak kell a jövőben is betöltenie a belváros, a városközpont szerepét, helyt adni a kereskedelmi életnek, a város közintézményeinek. E funkció ellátása szükségessé tenné e városrészek "befejezését" (ld. alább).

Újkazinc (16 körzet) a második jelentős lakásépítési ütem során keletkezett (lakásainak 53,5%-a 1970-1979 között épült, további 41,5%-uk 1980-1989 között), házigyári technológiával készült panell-épület (23. ábra).

23. ábra. A lakások száma körzetenként 1990-ben

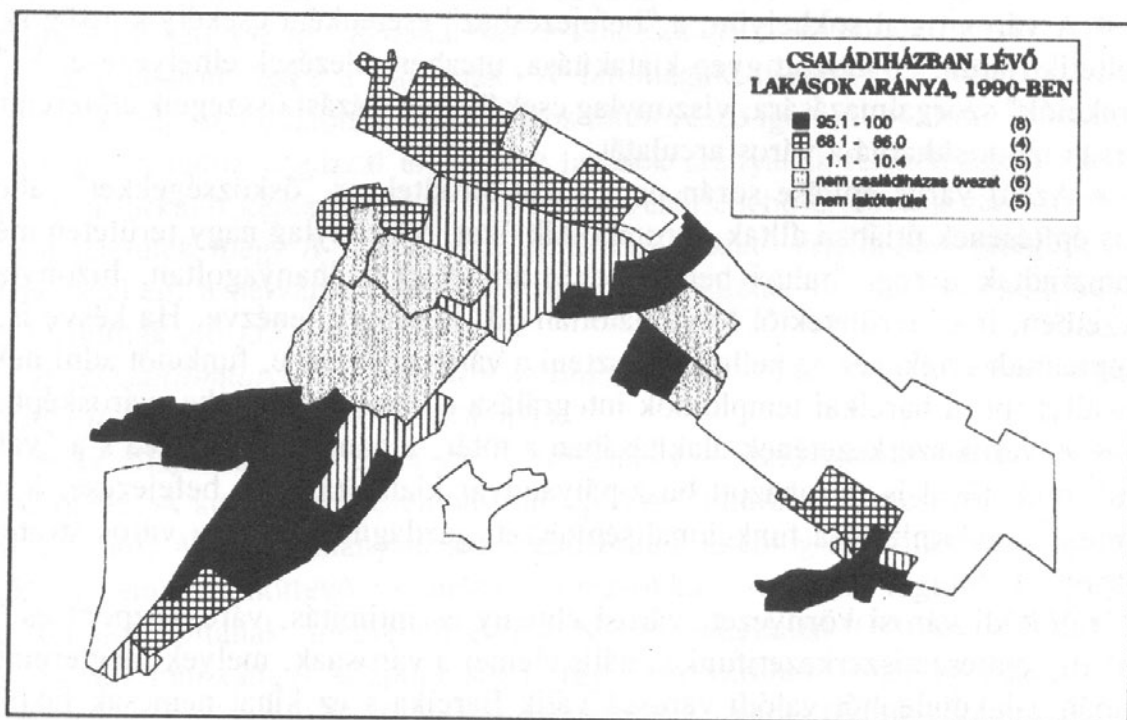
Noha néhány középület- iskolák, ABC, postahivatal - beékelődik a lakóépületek közé, ez a városrész is elsősorban lakóterület, különösebb szerkezeti- funkcionális tagolódás nélkül, kapcsolata a városközponttal laza. Ma ez a legnépesebb városrész, 4200 lakásában közel 13 ezren élnek. E lakótelep népessége még napjainkban is igen fiatal, háromnegyedük 30 éven aluli volt 1990-ben, a 45 éven felüliek aránya viszont csak 5% (!). Hasonló jellegű lakóterület ékelődik a közintézmények közé a városmag délnyugati részén (15. körzet), ennek lakosság száma viszont meglehetősen csekély.

A BVK főbejárata közelében lévő kis, 3-4 szintes épületből álló lakótelep az ötvenes években épült, a gyár vezetőinek részére (17. körzet). Lakóik 63%-a ma is

szellemi foglalkozású; itt a legmagasabb a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya. a 20. körzet vegyes jellegű: intézményi és lakóterület.

Nagy területet foglalnak el a városban az egy-és kétszintes, családiházas sorházas beépítésű lakóterületek, köztük az egykori "faluközpont" területe (24. ábra).

24. ábra. A családiházban lévő lakások aránya 1990-ben

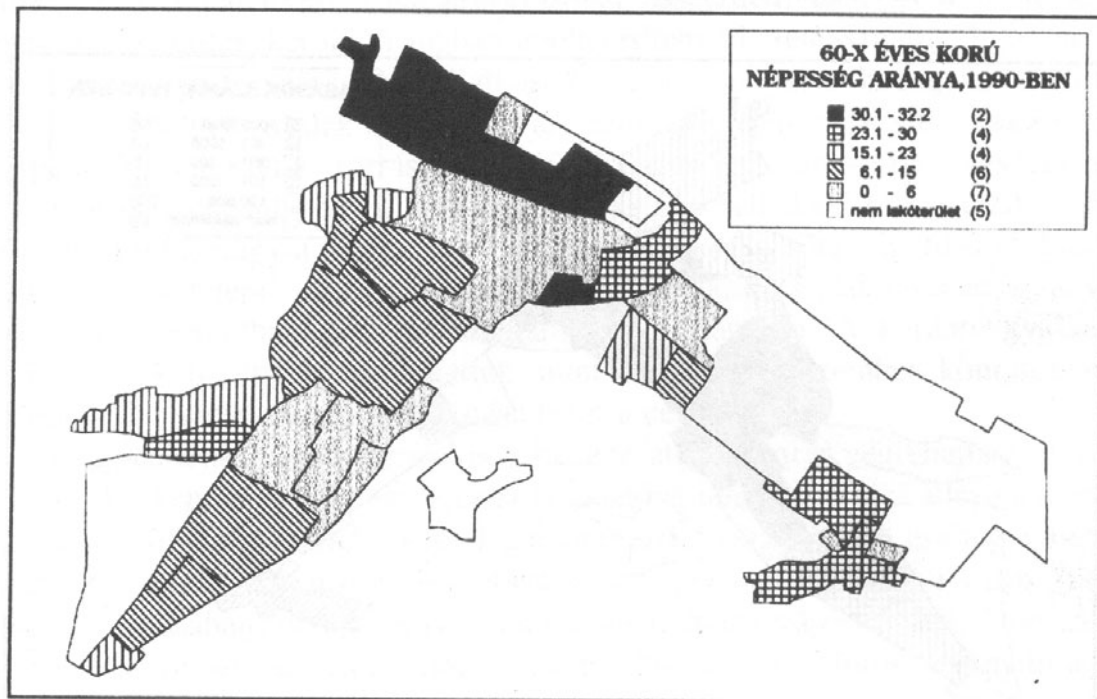

A mai város közigazgatási határain belül, közel húzódva a Sajóhoz, három község belterülete alakult ki: Barcika, Sajókazinc és Berente. Az ipartelepek ill. az új város építésének Sajókazinc jórészt áldozatául esett, Barcika és Berente viszont majd sértetlenül vészelte át a városépítés viharait. Barcika "laza szövetű", több kis településmagra bomló falu volt, "hivatalosan" is két részre, Alsó-és Felső-Barcikára különült el, valójában legalább öt kisebb-nagyobb házcsoporthat alkotott. E házcsoporthat az árvízjárta terület magasabb, védettebb térszínre húzódtak. egyutcás, szalagtelkes falu volt. Berente távolabb húzódott a Sajótól, egy mellékpatak völgyében eredetileg ugyancsak egy utca alkotott.

A volt "faluközpont" beépítése sokat megőrzött az 1950 előtt állapotból; nem változott a telekbeosztás, az utcák vonalvezetése s a lakóház állomány is csak lassan épült át (1990-ben a berentei lakások több mint fele még a II. világháború előtt épült, s ez az arány Barcikán is meghaladja a 30%-ot), noha a dózeroktól kevésbé fenyegetett Barcikán az '50-es években meglehetősen élénk családi-ház építés folyt (lakásainak 42%-a ebből az időből származik). A településkép, a lakásmód, a lakásviszonyok ma is falusiasak (a "város" árnyékában eléggé elhanyagolt-gondozatlan állapotban vegetálnak). Berente helyzetét tovább rontja, hogy hatalmas kiterjedésű iparterületek zárták közre, a városközponttól is igen távol esik. Nem csoda, hogy e településrészt igen előregedett (32,1% a 60 éven felüliek aránya), igen

alacsony gazdasági aktivitású (az aktív keresők aránya csupán 32%!), fizikai foglalkozású népesség lakja. A másik két falumag helyzete csak árnyalatnyival kedvezőbb (25. ábra).

25. ábra. A 60-X éves korú népesség aránya a lakónépesség %-ában, 1990-ben

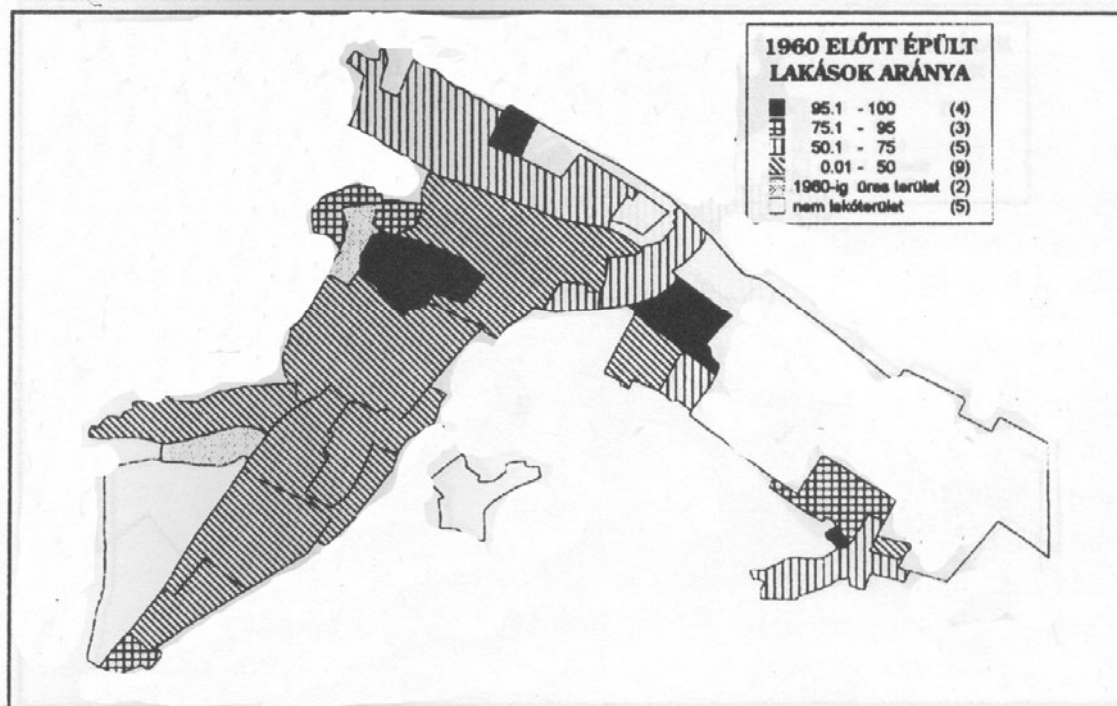

A családi házas övezetek közül a Pincesor a '60-as, '70-es években épült, - ezen időszakra jellemző sátrortetős házakkal - a lakások közcsatornával és hálózati gázzal rosszul ellátottak az övezet infrastruktúrával alacsony színvonalon ellátott. A családi házas kategóriában a - fentiekén kívül még a régi falurészek tartoznak (Sajókazinc, Berente, Felső-Barcika), mely övezetek lakásai döntően 1945 előtt épültek meg.

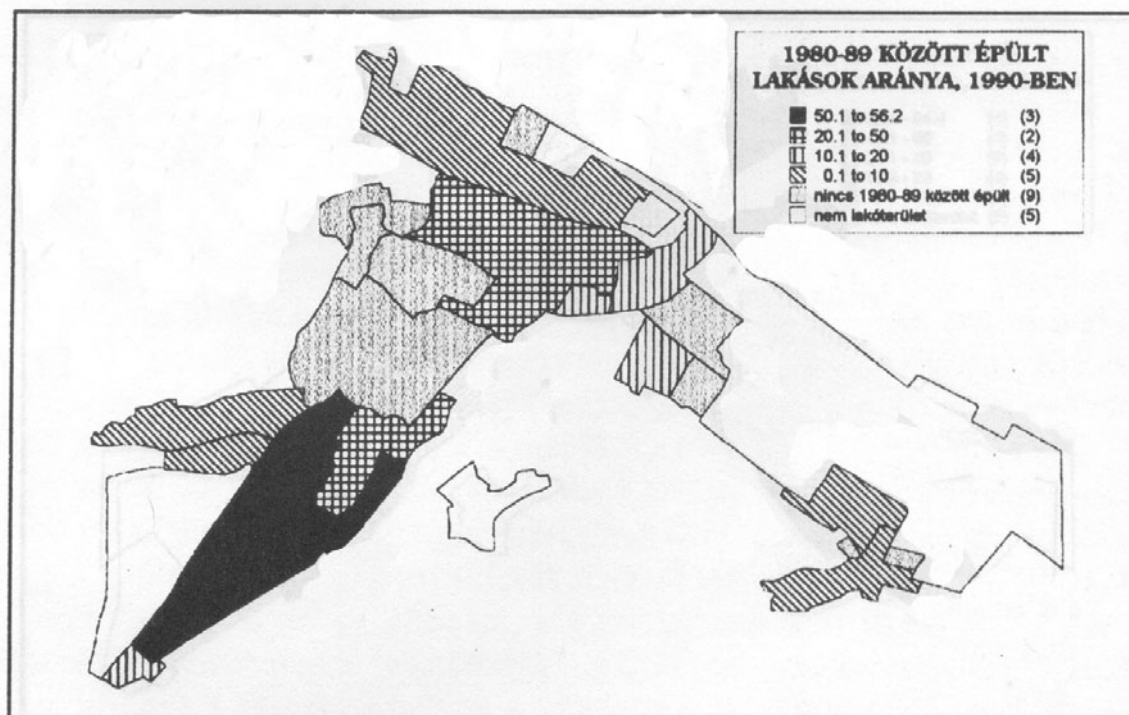
Az 1990-es népszámlálás szerint Berentén 184 lakás, Sajókazincon 181 lakás, Felső-Barcikán 328 lakás valamint Herbolyán a bányász kolónia területén 58 lakás lett számabavéve. A legtöbb 1 szobás lakás a városon belül Berentén (24%) és Herbolyán (53%) található. A fürdőszobával ellátott lakások aránya Herbolyán a legalacsonyabb a városon belül mindössze 17%-ék.

A lakásállománynak több mint fele a 60-as évek közepéig megépült Barcikán. A város növekedés egyes szakaszait jól nyomon követhetjük a 26. és a 27. ábrán.

26. ábra. 1960 előtt épült lakások aránya az összes lakás %-ában, 1990-ben

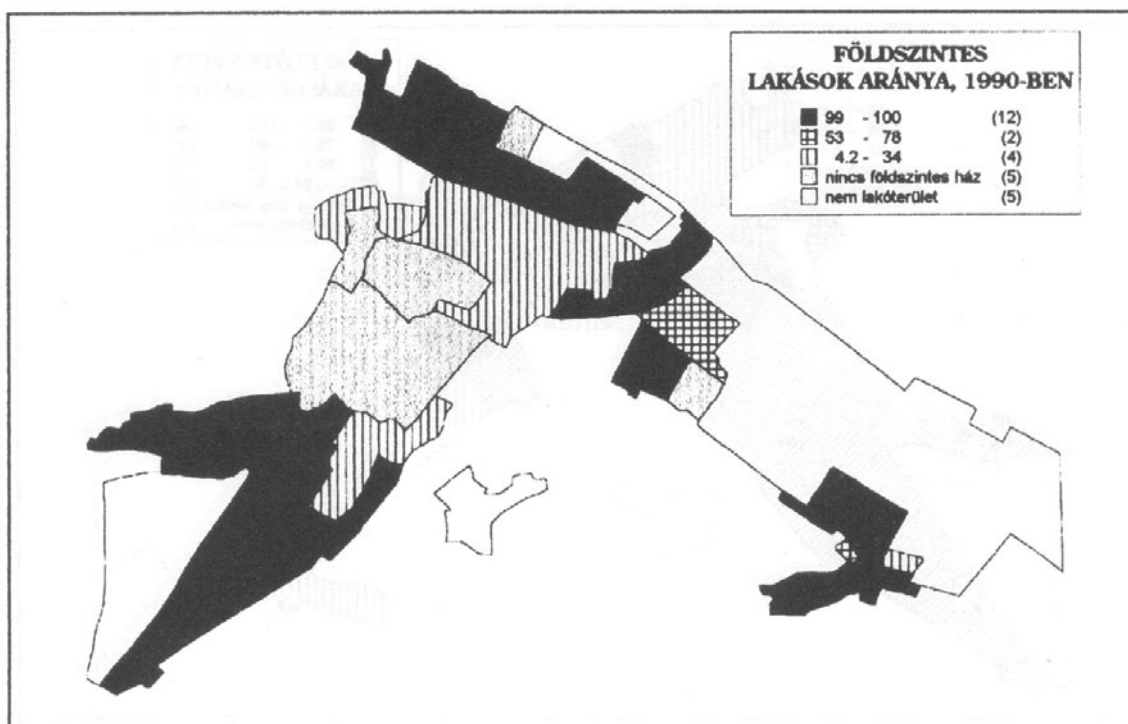
27. ábra. Az 1980-1989 között épült lakások aránya az összes lakás %-ában, 1990-ben

A földszintes lakások arányának elemzése alapján a várost lényegében 3 körzetre oszthatjuk (28. ábra):

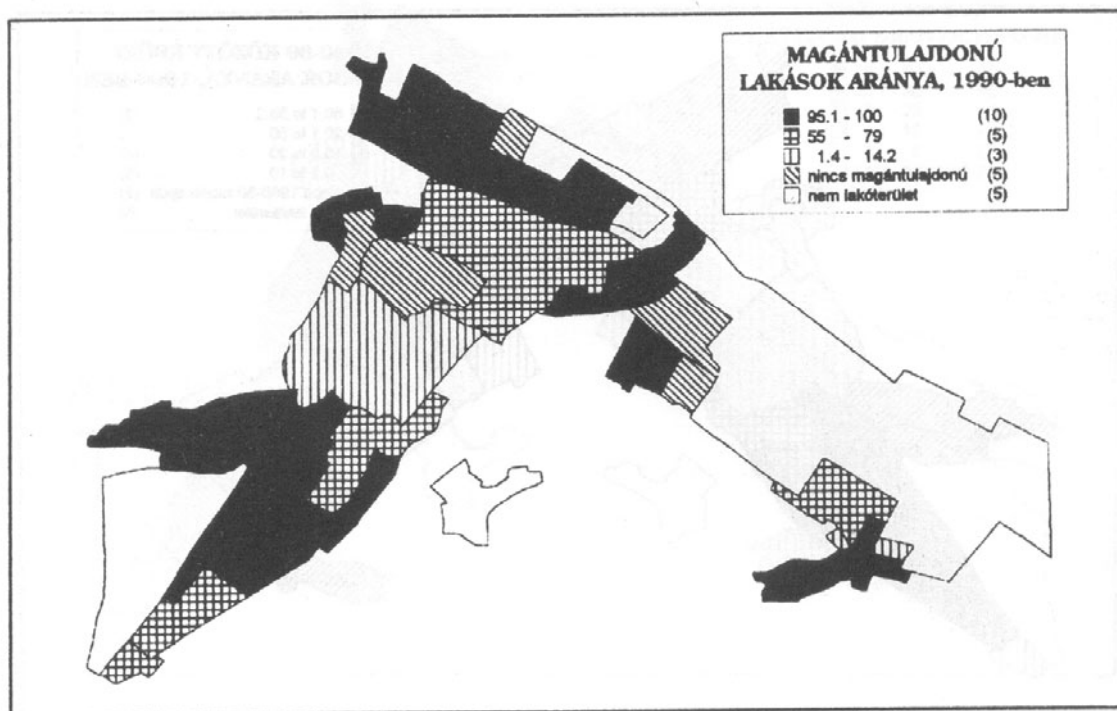
- a városmag (Béke városrész, a hozzá szorosan kapcsolódó 22-es és 15-ös körzet), mely terület az un. belvárost alkotja, itt nincs földszintes ház;
- Újkazinc 12 emeletes panelházai, Jubileumi lakótelep;
- régi falumagok Berente, Sajókazinc, Felső-Barcika; a kertváros, az un. Rózsadomb, a Pincesor, valamint Herbolya (a város 28 körzetének közel felében a földszintes lakások a dominánsak).

28. ábra. A földszintes lakások aránya az összes lakás %-ában, 1990-ben

1990-ben a lakások tulajdonjelleget szerint Kazincbarcika un. belvárosában elsősorban önkormányzati kezelésűek voltak, (14. körzetben 86%, 15. körzetben 100% és 22. körzetben 97% volt önkormányzati). A lakások értékesítése 1990 után indult meg és a város körzeteiben különböző intenzitással zajlott le. Az Egressy Béni utca lakásai napjainkra már kikerültek az önkormányzati tulajdonból. Ezért a fenti számok inkább csak egy korábbi állapotot regisztrálnak (29. ábra).

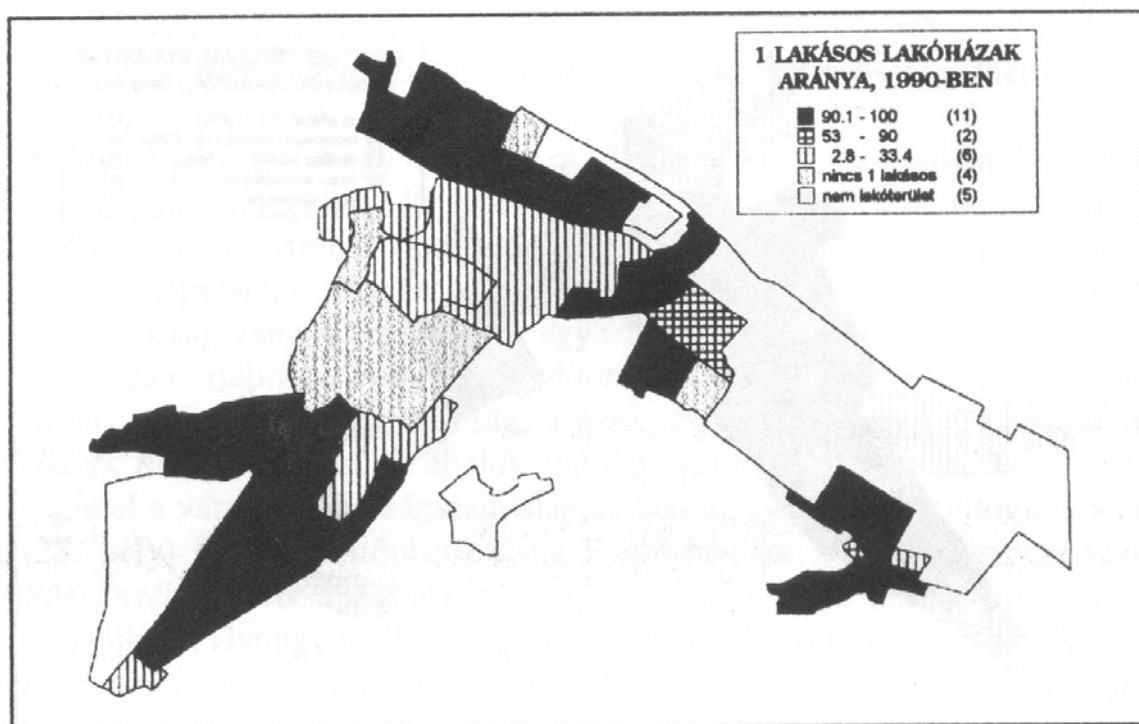
29. ábra. A magántulajdonban lévő lakások aránya az összes lakás %-ában, 1990-ben

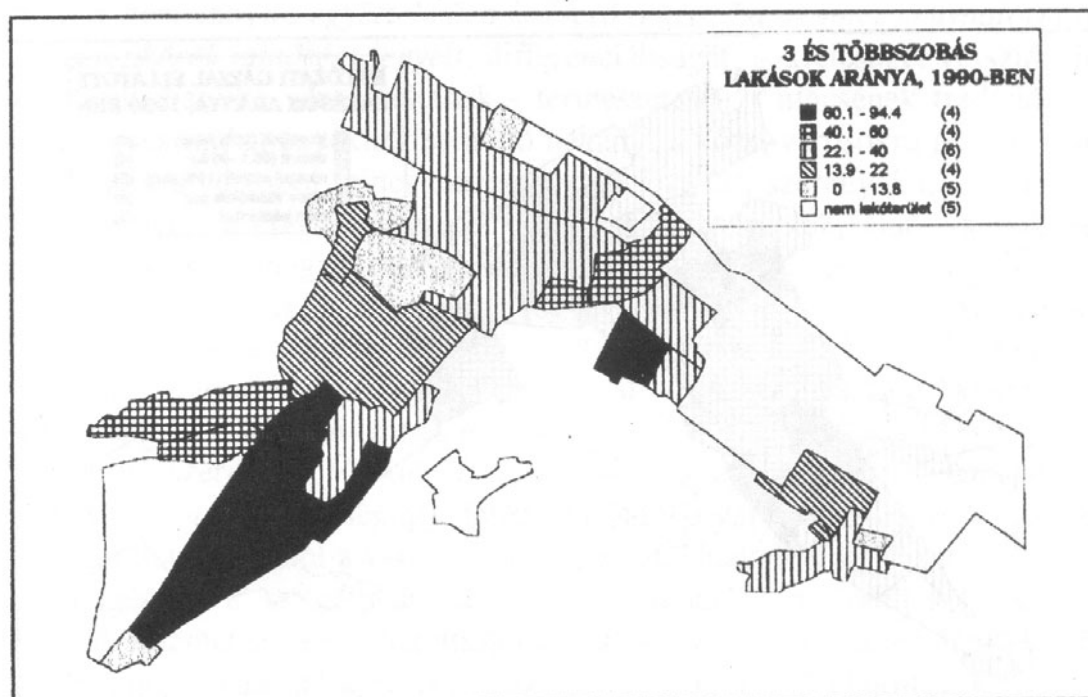
A magántulajdonba került lakások közül, melyek az Egressy Béni utca földszintjén található jelentős részben napjainkra magán üzletekké lettek átalakítva. Nagy kár, hogy az üzletek kialakítását nem kísérte a sétáló utca koncepcióján túlmenően, egy a városképet formáló építészeti szabályozás kialakítása így ennek a hiánynak tudható be a főutca "tarka" képe.

Az 1 lakásos lakóházak hasonló területiséget mutatnak mint a földszintes épületek (30. ábra). Kazincbarcikán belül a legtöbb 3 és több szobás lakás a Kertvárosban és a hozzá szorosan kapcsolódó Jubileumi lakótelepen, valamint a BVK-hoz közel épült 77 lakóházat magában foglaló családi házas 6. övezetben található (31. ábra). A MÁV telep, a herbolyai bányász telep, a "libalegelő" lakásainak többsége viszont egyszobás. A fürdőszobával ellátott lakások aránya az összes lakásból területileg igen kedvező értékeket mutat, ez alól a hagyományos falumagok képeznek csak kivételt, ahol a fürdőszobás lakások aránya 50% körüli ill. Herbolya Régi Telepen, ahol ezen típusú lakások aránya csak 17%.

30. ábra. Az egylakásos lakóházak aránya az összes lakás %-ában, 1990-ben

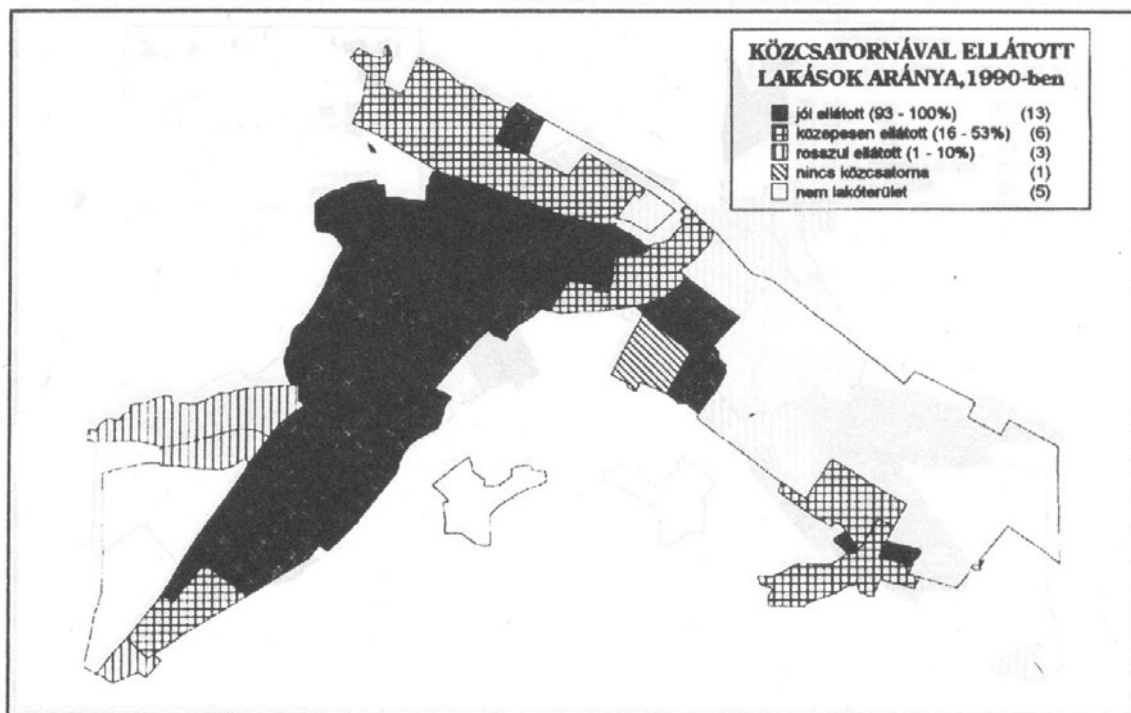

31. ábra. A 3 és több szobás lakások aránya az összes lakás %-ában, 1990-ben

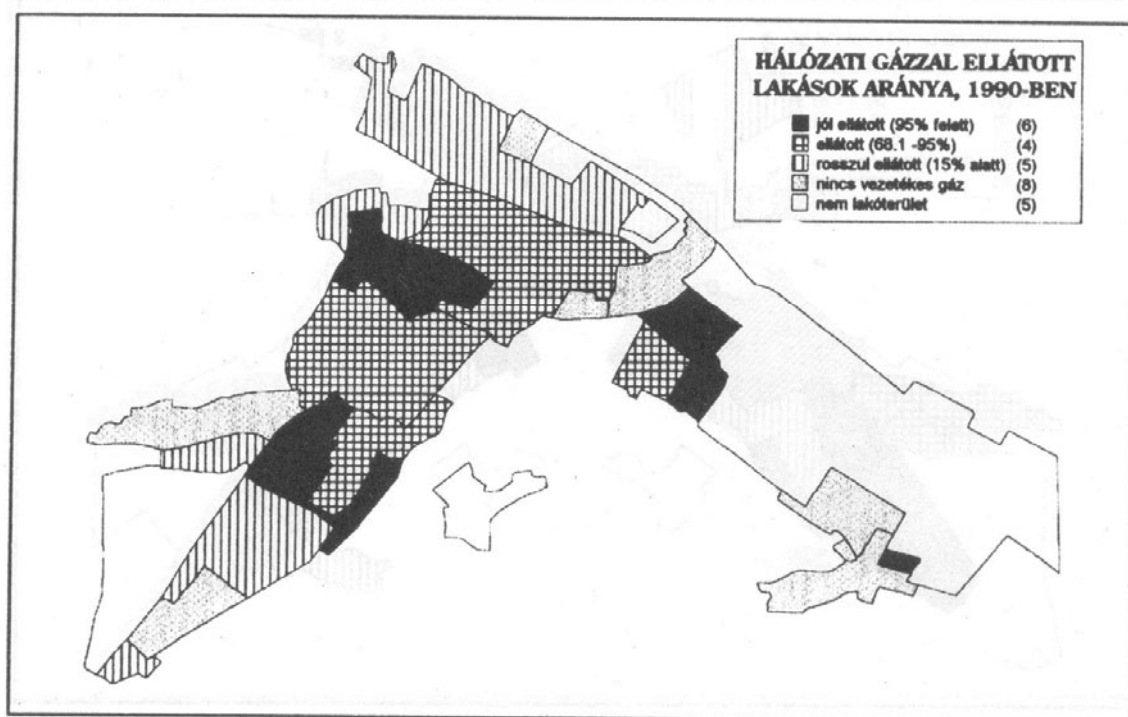

A lakások közcsonnával való ellátottsága a városperem területein kedvezőtlenül alakul. A városnak 6. körzetében egyáltalán nem volt csatorna 1990-ben és további 3 körzete (az un. Rózsadomb, a Pincesor ill. a herbolyai bányász kolónia) is rosszul ellátott része a városnak. A falumagok (Berente, Sajókazinc, Felső-Barcika) közepesen ellátottak míg a város többi része igen jól ellátottnak tekinthető (32.ábra). A hálózati gázzal ellátottság lakások arányának területisége a városban már jóval tarkább képet mutat itt is a legkedvezőtlenebb értékek a város peremzónáiban jelennek meg. A magas értékek a BVK vezető értelmiségi rétegének lakó környezetében, a belváros lakásaiban illetve Sajókazinc 12 emeletes panellakásaiban fordulnak elő (33.ábra).

32. ábra. A közcsonnával ellátott lakások aránya az összes lakás %-ában, 1990-ben

33. ábra. A hálózati gázzal ellátott lakások aránya az összes lakás %-ában, 1990-ben

A lakásállomány elemzése után az alábbiakban néhány gondolatban összefoglaljuk a jövőről alkotott elképzeléseinket:

- Az állami lakásépítés, a városi intézmények székházainak építése megszűnt ill. szünetel. A korábbi években hasonló építkezési hullám természetesen a jövőben sem várható. Az önkormányzat sem rendelkezik jelenleg s várhatóan a következő években sem, számottevő beruházási forrásokkal. A város legtöbb intézménye, hála fiatalos voltának, megfelelő elhelyezéssel rendelkezik (iskolák, óvodák, kórház, posta, munkaügyi központ stb.). Így nem várható, hogy az önkormányzat – vagy bárki más, "felülről" – aktívan alakítani tudná a város térbeli alkatának, arculatának, szerkezetének, esztétikájának kérdéseit. Ez azonban koránt sem jelenti azt, hogy nem kell rendelkeznie rugalmas, "nyitott", ám a lényeges kérdésekben a város szerkezeti problémáiban határozott, reális elképzelésekkel. Csak ennek birtokában lehet a jelentkező (magán)forrásokat ésszerűen, az egyéni és társadalmi igényeket és érdekeket összhangban érvényesíteni ill. felhasználni. E téren máris "késésben" van a város. A vállalkozók eleddig jelentős összegeket fordítottak üzletek, műhelyek, irodák létesítésére – az eredmény felemás. A városnak össze kell gyűjteni az igényeket és forrásokat, pl. üzletházak építésének szervezésével, támogatásával (pl. szabad, másra nem is igen alkalmas telkekkel rendelkezik a város). El kellene érni, hogy a magántőke is részt vegyen pl. a főtér, a "fórum" kialakításában, a "lakótelepi" utcák városi utcákká, üzletházakká – alakításában, zárt városi "terek" kialakításában, a város arculatának alakításában. A korábbi gyakorlattal – amikor is inkább épületeket építettek, mintsem "várost" – szemben komplex színes, sokfunkciójú városközpont kialakítása lehet a cél.

- Ugyancsak városi méretekben kellene átgondolni – a végrehajtásban viszont az egyéni elképzelések érvényrejutást is lehetővé tenni – a város "újraköltöztetését", a korábbi uniformis levételét vagy legalábbis elrejtését ösztönzi, esetleg építési előírásokba foglalni. Az önkormányzatnak is szerepet kell vállalnia a város "desing-jának" formálásában, olyan város kialakításában, amely városi miliőt, "forgatagot", ugyanakkor egyedi, egyéni, intim "tereket", "helyeket", színpontokat nyújt a város "használóinak".

- A városszerkezet, a viszonylag kis távolságok lehetővé tették, hogy Kazincbarcika kerékpáros-város legyen (ehhez kerékpárutak – kijelölésük – kialakításuk Barcikán nem túlságosan költség-igényes, kerékpártárolók, népszerűsítési akciók stb. kellenének).

- A város fiatal – sokhelyütt; a "befejezéshez" esetenként csekély költség szükségeltetik (járda, gondozott gyepek kialakítása, utcaberendezések elhelyezése. E "kis korrekciók" szorgalmazására, viszonylag csekély beruházási összegeik előteremtése gyorsan módosíthatná a város arculatát.

- Az új város építése során nem sokat törődtek az "ősközségekkel"; ahol a város építésének útjában álltak, lerombolták őket. Viszonylag nagy területen mégis fennmaradtak a régi "falusi belsőségek", ám eléggé elhanyagoltan, bizonytalan helyzetben, ipari területektől folytatottan (ld. Berente), lenézve. Ha késve is, de a megmaradt értékeket be kellene illeszteni a város szövetébe, funkciót adni nekik, hangsúlyt (pl. a barcikai templomok integrálása a városszerkezetbe, városképbe).

- A város szerkezetének alakításában a főtér, a hangsúlyos főutca s a "városkapu" funkcióval is felruházott busz-pályaudvar kialakítása ill. befejezése, a piac átépítése, modernizálása funkcionális-építészeti gazdagítása lehet a város stratégiai célja.

- Valódi városi környezet, városi élmény és intimitás, városközpont és "fórum" – oly építészeti-szerkezeti-funkcionális elemei a városnak, melyek megteremtése nyomán a lakótelepből valódi várossá válik Barcika – s ez kihat nemcsak lakóinak közérzetére, hanem a településhálózatban elfoglalt helyzetére, a város-vidék viszonyának alakulására is.

8. FŐBB MEGÁLLAPÍTÁSOK ÉS A VÁROSFEJLESZTÉS JÖVŐBENI STRATÉGIAI LEHETŐSÉGEI

Kazincbarcikán végzett kutatásainkat a következőkben összegezhetjük:

Megállapítható, hogy (a még "kedvezőtlenebb" helyzetben lévő Ózdtól eltekintve) a megye legtöbb városának kereskedelmi vonzása felülmúlja Kazincbarcikaét (1985-ben pl. Mezőkövesd értéke kb. háromszorosa Barcikaénak) vagy jóval kisebb lakosságszámuk ellenére közel azonos értékeket értek el (Encs például, melynek lakosságszáma a Barcikaénak egyhatede).

A tágran értelmezett *városi szolgáltatások alapvető intézményeivel* - kórház, rendelőintézet, középiskolák, bíróság, a pénz- és biztosításügy intézményei stb. - *rendelkezik Kazincbarcika*. Az általuk nyújtott szolgáltatások volumene hozzávetőleg megfelel a városok lakosságszám alapján képzett rangsorában elfoglalt pozíciónak (28. hely) Ennek köszönhetően ma Kazincbarcika *a magyarországi városok középmezőnyéhez tartozik*, felzárkózott egy sor tradicionális "középváros" közé, elé (Sátoraljaújhely, Gyöngyös, Balassagyarmat, Makó, Mosonmagyaróvár, Tata stb.). *Barcika Borsod-Abaúj-Zemplén megye 2-3. városa* (Ózddal felváltva foglalja el ezeket a helyeket), egyértelműen megelőzte a korábbi megyeszékhelyet, Sátoraljaújhelyt, s ugyancsak egyértelműen elkülönül a megye kisvárosaitól (Szerencs, Tokaj, Sárospatak, Edelény, Tiszaújváros, Mezőkövesd stb.). Néhány városi szerepkör ellátása terén a város helye a rangsorban kifejezetten előkelő (pl. a középiskolai oktatás).

. Már *nem ennyire egyértelműen kedvező a kép, ha az intézményhálózat ill. a városi szerepkörök minőségi jegyeit*, differenciáltságát, sokféleségét vesszük figyelembe. Kazincbarcika város-voltának - természetesen - nincsenek tradíciói, mint ahogy az egyes intézményeknek sem. Jó néhány, a középvárosokra jellemző intézmény hiányzik a városból; nincs múzeum vagy levéltár, szerények az idegenforgalom intézményei, a civil szervezetek (egyletek, egyesületek, alapítványok) tevékenysége. Barcika - megint csak természetesen - nem volt egyházi központ s ma sem az. Nem alakultak ki a tudományos kutatás műhelyei, az információ-csere fórumai, a "polgári stílusú" szabadidő-eltöltés színterei és így tovább. Kialakult - kiépült tehát a városi intézményhálózat váza, de nem kerültek rá a "kiegészítők", melyek befejezték, teljessé tennék e művet.

. A városi szerepkör *jól kiépült szektora a "kényszer-jellegű" kapcsolatokat foglalja magában*, az egészségügyi intézményektől a városi bírósáig. Ugyanakkor azokon a területeken, ahol a városi javak fogyasztójának döntésére van bízva, hogy hol veszi igénybe a szolgáltatásokat, s e szolgáltatásokért fizetni kell, már nem kiemelkedő Kazincbarcika "ellátottsága". Láttuk ezt a kiskereskedelem esetében, minden bizonnyal hasonló a helyzet a szolgáltatások, a szabadidő-tevékenység, az idegenforgalom területén is. *A városi szerepkör féloldalas*.

.Az úgynevezett féloldalasságban közrejátszik a város *vonzáskörzetének, "vidékének" erősen korlátozott vásárlóereje*, a vásárlóerő által is korlátozott igény a városi javak iránt, egy polgárosultabb életvitel igényeinek hiánya. Ezzel is magyarázható, hogy a kereskedelmi vonzás sokkal szerényebb, mint pl. az egészségügyi vagy oktatási intézmények vonzása, ezért a kereskedelmi tevékenység "fajlagos mutatói" (1000 lakosra jutó bolti alapterület, 1 főre jutó kiskereskedelmi forgalom) korántsem kiemelkedőek.

. Kazincbarcika városi intézményeinek forgalmi adatait kedvezőtlenül befolyásolja, hogy maga a város is *erősen vonzódik Miskolc felé*. Barcikáról több mint félezer diák tanul a megyeszékhely középiskoláiban; speciális orvosi ellátást - ritkább kórházi osztályok - csak ott kapnak, s noha adatokkal nem rendelkezünk, megállapítható, hogy a város lakói rendszeresen vásárolnak Miskolcon.

. Kazincbarcika a szénbányászok és a "nitrogénmű" lakótelepéből a hatvanas-hetvenes évek kisvárosi hierarchia-szintjén keresztül *mára középvárossá formálódott s rendelkezik e szint legfontosabb városi intézményeivel*, ha nem is hiánytalanul. A városi szerepkör azonban kiérleletlen, féloldalas, híján van a tradícióknak; minőségi jegyei kevésbé fejlettek, a szerény vásárlóerő fékezően hat az intézmények forgalmára.

Kiút a zsákutcából? Javaslatok:

. A városi szerepkör jövőbeli alakulása főként attól függ, hogy *mekkora háttérrel számíthat a jövőben Barcika, kiterjed vagy zsugorodik vonzáskörzete*, szorosabbá válnak-e kapcsolatai ezzel a háttérrel vagy ellenkezőleg: lazulnak s nem utolsó sorban attól is, hogyan alakul a vonzáskörzet településeinek, lakosságának helyzete. Stratégiai célként a vidékkel való mind szorosabb kapcsolatok kiépülésére kell törekedni.

.Befolyást kell szereznie a tömegközlekedési vállalatoknál, mindenekelőtt a Volán-nál. *Vagy létrehozni egy olyan közlekedési vállalatot*, amelynek célja a városi intézmények s a környék kapcsolatának szorosabbá tétele, ennek érdekében rugalmasan alkalmazkodhatna a pillanatnyi helyzethez (különjáratok szervezése egyes barcikai eseményekhez), érdekeltté tehetné a vállalkozókat a kapcsolatok javításában (pl. a közlekedési jegy mint vásárlási kupon). Közlekedésszervezési intézkedésekkel lehetne kísérletet tenni a *Bódva völgy északi felének, a Cserehát nyugati lejtőin fekvő községeknek "meghódítására"*, a vonzáskörzet kiterjesztésére ebben a városhiányos térségben (közvetlen járatok, kedvezményes áru menetdíjak stb.). Mindez - az esetleges anyagi áldozatokon túl, melyet az érdekelt vállalkozók is állhatnak - természetesen szinte állandó szervezőmunkát, információszolgáltatást, koordinációt igényelne;

.*Az önkormányzat szervezetében is állandó helyet kellene kapnia a város-környék kapcsolatok kérdésének* (bizottság vagy albizottság, tanácsnok, esetleg az apparátus e kérdéssel foglalkozó dolgozója).

.Kölcsönösen előnyös *munkamegosztás kiépítésére kell törekedni a városi javak szolgáltatása terén Edelénnel*. Ilyen jellegű kapcsolatokra van példa már ma is (a rendelőintézet, a munkaügyi kirendeltség, a Borsod Volán kazincbarcikai személyszállítási üzemének részlegei Edelénnel). Az erősen eltérő nagyságú, funkciójú városok (értelmetlen) rivalizálása helyett lehetőség volna tervszerű együttműködésre; Kazincbarcika ennek révén ugyancsak nagyobb szerepet vállalhatna a volt edelényi járás ellátásában.

. A városnak támogatni kell minden olyan társulást, településszövetséget, alapítványt, amely a város és környékének kapcsolatait támogatja, a települések együttműködését szolgálja. 1989-től egy közművelődést szolgáló társulás már összefogja Barcikát és a volt városkörnyék legtöbb községét. Ezek számát, tevékenységi körét kívánatos lenne bővíteni.

. Akár az előbbi szervezetekkel együttműködve, azok keretein belül, akár "önállóan" a városi intézményeknek is segíteniük kell az intézmény tevékenységével kapcsolatban kialakuló, a város-vidék kapcsolatokat. (Ezt szolgálhatná pl. a kórházban ápolott betegek hozzátartozói számára a kórházban való hosszabb tartózkodás lehetővé tétele, pl. a gyermek betegek esetében, a súlyos állapotban lévő betegek hozzátartozói esetében.)

. Ki kell építeni a város s vidéke ill. a potenciális vonzáskörzet közötti *információs kapcsolatokat* (kábeltevé működési területének kiterjedése, a vonzásterület életével is foglalkozó helyi lap stb.).

. Ki kell alakítani speciális, a környékkel is kapcsolatban álló funkciókat, szerepköröket a városban. A munkanélküliek átképzése, elhelyezése terén élénk tevékenység folyik a városban. Épp így elképzelhető, hogy a környéken nagy számban élő *cigányok* gondjaival foglalkozó intézmény szervezését támogatná a város (cigány művelődési központ, átképző-továbbképző központ, "cigánykutatást" folytató intézmény stb.).

. A város és vidéke "gondjai", társadalmi, szociális, településfejlesztési-üzemeltetési feszültségei oly sokrétűek, speciálisak, hogy igényelnék az állandó vizsgálatot, a folyamatok figyelemmel kísérését, a feladatok tudományos feltárását, a cselekvési programok tudományos megalapozását. *A városnak állandó kapcsolatot kellene kiépítenie* regionális kutatásokban nagy gyakoriattal rendelkező kutatóintézettel, kutatókkal. A város támogathatná - ösztönözhetné a volt un. "szocialista városok" helyzetével foglalkozó kutatásokat is.

. Nyilvánvaló, hogy a környék helyzetének javulása nélkül nem várható a város városi funkcióinak bővülése, színesedése. A városnak tehát minden eszközzel támogatnia kell a vonzáskörzet gazdaságának élénkítését, a társadalom aktivitásának fokozását. *Környéke érdekében is lobbiznia* kell. Mivel sok esetben csak a szervező erő, az információ, a kezdeményezés, a piacteremtés, a "marketing" hiányzik egy-egy (kis)vállalkozás megindításához, a városnak kezdeményeznie kellene e tevékenységgel foglalkozó intézmény (regionális fejlesztési ügynökség) létrehozását a városban.

. Úgy véljük, hogy a közlekedési kapcsolatok javításával a város kereskedelmi szerepköre erősödhetne. A városon belül célszerű lenne átalakítani a kereskedelem szerkezetét és a mostani Kazinc Áruház első emeletén egy belvárosi diszkont élelmiszer áruházat kellene létrehozni tekintettel arra, hogy igazi nagy élelmiszer áruház csak a 26-os út mentén viszonylag távol a bevásárló centrumtól van és nehézkesen érhető el a városlakók számára. A Kazinc áruház második emeletén pedig a különböző szolgáltatások elhelyezését tartanánk célszerűnek. Az áruház jelenlegi funkcióit a főutca vagy a majdani sétáló utca üzletei vehetnék át. Mindenféleképpen törekedni kellene a főutca portáljainak ízléses kialakítására hiszen ez alapvetően meghatározó eleme a város *imágenek*. Egy jól megtervezett belső városmag az emberek hangulatát is pozitív irányba befolyásolhatja.

. Minden apró intézkedés, amely a város-vidék kapcsolatokat szorosabbá, sokszínűbbé válását szolgálhatja, támogatni kell, fel kell kutatni e lehetőségeket. Ez lehet pl. a város havi programjának összeállítása és megküldése a környező falvaknak (a piaci árak ismertetésétől a kedvezményes kereskedelmi akciókon, kiadásokon át a kulturális eseményekig), de az autó-buszpályaudvar s környékének "városkapuvá" alakítása, a vidékiek "fogadásának" biztosítása, a várakozás idejének kellemesebbé tétele (és így tovább) is szolgálhatná ezt a célt.

. A környék természeti erőforrásainak hatékonyabb kihasználását célzó javaslatok eddig csupán az építőanyagipar számára hasznosítható nyersanyagok

(terméskő, kavics, homok, agyag) koncessziós formában történő kitermelési lehetőségeinek bővítésére szorítkoztak, ami a korábbi, "az iparfejlesztés a megoldás!" gondolkodásmódot tükrözi.

. Kazincbarcika három nagy természetvédelmi térség, a Bükki és Aggteleki Nemzeti Park, valamint a Lázberci Tájvédelmi Körzet által körülvett térség középpontjában fekszik, amiből feltétlenül profitálnia kellene, mint a turizmus egyik tranzitállomása. Ehhez az idegenforgalmi szálláshelyek, vendéglátóipari létesítményeket a turizmus céljainak megfelelően kellene kialakítani.

. A gazdasági szféra újbóli talpraállításában természetesen kulcsszerepe van a vegyiparnak. Egyrészt a gazdasági fejlődés "hagyományos" útja révén, azaz a Borsodchemnek és "leányvállalatainak" prosperitásával, lassú növekedésével számítani lehet a munkaerőigények növekedésére, sőt egy átlagosnál gyorsabb fejlődés még a környező településekben ún. szatellit-üzemek hálózatának kiépítését is eredményezheti, ami a falusi foglalkoztatás gondjain is enyhítené. Ezekre már jobban támaszkodhatna a városi könnyű- és élelmiszeripar, továbbá a szolgáltatászféra, amely a tovagyűrűző fejlődési hullám révén szintén a fellendülés útjára léphetne.

. A város vegyiparát képviselő kft-k és rt-k - gondos piackutatás és piacelemzés után - olyan termékek előállítására koncentrálhatnának, amelyekkel be lehet hatolni a hazai és nemzetközi piac réseibe (hiánycikkek pótlása, ill. ma még túl drága vegyipari termékek olcsóbb előállításával a piac elhódítása más vegyipari cégektől). A város vegyipari termékeinek országos jelentőségű szakkiállítás és vásár keretében való bemutatása, ami mint reklám jelentős számú szakembert és érdeklődőt vonzana a városba (pl. Barcikai Napok rendezvénysorozat), üzletkötési-vásárlási lehetőséggel. Egy ilyen évente ismétlődő rendezvény adta lehetőségeket a város többi ágazata (élelmiszeripar, könnyűipar) is kihasználhatná termékbemutatóra, sőt, ezek a napok kulturális rendezvényeknek is fórumai lehetnének.

. Egy iparvidéken a természeti környezet állapota általában igen rossz. A talaj-, levegő- és vízszennyezés mértéke sokszor szinte súrolja - vagy gyakran meghaladja az egészségügyi határértéket. Ez alól Kazincbarcika sem kivétel. Éppen ezért akár nemzetközi pályázat benyújtásával is megpróbálkozhatna a város azzal a céllal, hogy a nagy, környezetrehabilitációval foglalkozó nemzetközi cégek a város környezetében mutassák be a különféle környezettisztító technológiáikat. Ha a városnak sikerülne elérnie, hogy stabil pontja legyen ezeknek a környezetrehabilitációs projekteknek, azaz "mintaterületté" válna, akkor az általában hosszabb ideig tartó vizsgálatok, tisztítási eljárások révén egyrészt Kazincbarcika nemzetközi ismertsége is nőne, másrészt a város környezeti állapota fokozatosan javulna, sőt a működő vegyipar szennyezőanyag kibocsátása is folyamatos ellenőrzés alatt állhatna. Az elért jó eredmény a környezettisztító eljárásokat bemutató cégek számára pedig jó reklám lenne termékeik-technológiáik eladhatósága szempontjából.

. A nehéz helyzetből való kilábalás sajátos útjaként kínálkozhat Kazincbarcika számára a települési kooperáció is a gondok kölcsönös megoldására, ami a várossal szinte egybeépült Sajószentpéterrel és a közeli Edelénnyel való összefogásban nyilvánulhatna meg. A sokoldalú kapcsolatok kiépítésére az önkormányzati szinttől az egyéni vállalkozások szintjéig szükség lenne, és annak a legkülönbélebb, ám mindhárom települést - és környéküket - érintő közös gondokkal kellene foglalkoznia (pl. munkahelyteremtés, munkaközvetítés, környezetvédelem, a kiskereskedelem és a szolgáltatások fejlesztése stb.).

Számolva azzal, hogy a privatizáció, a kisservezetek meg- és átalakulása - a megszűnést és újraalakulást is beleértve -, a városban és térségében ezután is folytatódni fog, továbbá az önkormányzat továbbra is keresi a krízishelyzetből való kijutás módjait és eszközeit, a város helyzete nem reménytelen. Viszont fel kell ismernie, hogy jövője a "több lábon állástól" függ, vagyis nem szabad mindezt egy lapra (ti. a vegyiparra) feltennie, és nem várakozhat túl sokáig az állami vagy a külföldi pénzeszközökre. Önerőből kell lépni, összefogva más, szintén bajban lévő településekkel, s olyan gazdasági-társadalmi arculatot kell kialakítani a városról, amely a saját sorsát kézben tartó, jobb jövőjét építő Kazincbarcikát hirdeti! Olyan várost, amely kibontakozó gazdasági sikereivel például szolgálhat a ma még hasonló gondokkal küszködő válságsújtotta iparvárosok számára!

Irodalomjegyzék

A BORSODCHEM Rt környezetvédelmi tevékenységének rövid összefoglalása. - Kézirat. Kazincbarcika. 1994. 3p.

A jövő útja a környezetvédelmi tevékenységben - BORSODCHEM Rt, - Kézirat. Kazincbarcika. 1993. 4p.

Az észak-magyarországi környezet állapota, fontosabb feladatok 2000-ig - Észak-magyarországi Környezetvédelmi Felügyelőség. Miskolc. 1991.

Balázsné Varga M.: Az új városi népesség Magyarországon. - Kézirat. 1994.

Balogh Gy.: Kazincbarcika. - Megyei és városi Statisztikai Ért. 1960/1.

Beszámoló Kazincbarcika környezetének állapotáról. - Városi Önkormányzat Polgármesteri Hivatala, Kazincbarcika. 1991. - Kézirat. 87 p.

Bihari M.: Rendszerváltás és politikai berendezkedés Közép és Kelet-Európa néhány országában. In: Átéptetés alatt - Közép és kelet-európai gazdasági és politikai közvélemény-kutatás. - MHB, Századvég Kiadó. Szonda Ipsos, Budapest, 1992.

Borsodchem Rt. reorganizációs programja. - Kézirat. 1994. január 25.

Faragó, I.: Kazincbarcika város vagyongazdálkodási koncepciója. (Gazdasági program) - Kézirat. Kazincbarcika város Önkormányzata, 1993. október.

Farkas Z.-Molnár P.-Károlyi A.: Dunaújváros építészeti problémái. - Kortárs, 1967/5.

Fazekas K.-Koltay J.-Köllő J.-Outin L.-Silvera R. Crise d' enterprise et crise d' emploi dans deux bassins industriels. Etude comparative: Ózd /Hongrie/, Le Creusot /France/ in: Dubois P.- Koltay J -Makó Cs.-Richet X.: Innovation et emplois a l' est et a l' Ouest. Paris L'Harmattan.

Frisnyák S.: A Bükk-vidék település- és gazdaságföldrajza. - In: Bükk. Medicina K. Budapest, 1977. (156-171)

Frisnyák S. (szerk.): Kazincbarcika földrajza. - Kazincbarcika, 1979.

Gonda F-né-Márton, F.: Tájékoztató Kazincbarcika város környezeti és környezetvédelmi helyzetéről. - Városi Önkormányzat Polgármesteri Hivatal. - Kézirat. Kazincbarcika, 1993. 92.p.

Gyárfás I.: A várostervezés jelenlegi gyakorlata. - Magyar Építőművészet, 1956/3.

Hazag M.: Tájékoztató a civil szerveződések helyzetéről a városunkban. - Kézirat. Kazincbarcika városi Önkormányzata, 1993 október.

- Kerényi A.: 1988. Környezetvédelem .- Tankönyvkiadó, Budapest, 226 p.
- Kóródi J.: A borsodi iparvidék. - Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1959.
- Kunt E.-Szabadfalvi J.-Viga Gy. (szerk.): Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. - Miskolc, 1984.
- Ludányi A.: Kazincbarcika város önkormányzatának 3 éves programja (1992-1994) - Kézirat. 1992 november.
- Borsod-Abaúj-Zemplén megye története és legújabb kori adattára. - Miskolc, 1970.
- Meggyesi T.: A városépítés útjai és tévútjai. - Budapest, Műszaki Kiadó, 1985.
- Mezei J.: A lakótelep-koncepció elméleti előfeltevései.
- Miskolczi M.: Az első évtized. Dunapentelétől Dunaújvárosig. - Dunaújváros, 1975.
- Miskolczi M.: Város lesz csakazértis! - Szépirodalmi Kiadó, 1980.
- Poládi Kovács A.: Kultúrális hatások és kontaktzónák Észak-Magyarországon. - In: Kunt E.-Szabadfalvi J.-Viga Gy., 1974. p.61-73.
- Szabó Gy.né-Páczelt I.né- Balabán P.né: "Félidőben" Kazincbarcikaiak a várospolitikáról, a helyi politikusokról, a pártokról és a helyi médiákról. Közvéleménykutatás Kazincbarcika város lakosainak körében. - MTA Regiteszt Közvélemény- és Piackutató Kft. Miskolc. 1993 január.
- Szirmai V.: "Csinált" városok. - Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1988.
- Szirmai V.-Lehoczki, Zs.: Környezetállapot és érdekviszonyok Ajkán. - Esettanulmány. KTM, Budapest, 1988.
- Szirmai V.: "Csinált" városok. - Magvető Kiadó, Budapest, 1988.
- Szirmai V.: Ökológiai társadalmi mozgalmaink. - Valóság 34. évf. 10. sz. 1991.
- Takács S. - Andrik P.: Bakteriológiai vizsgálatok a Sajón és mellékvizein - Hidrológiai Közöny 54. 1974. pp.21-25.
- Tetétleni J.: Jelentősebb talajszennyezések Észak-Magyarországon. - Kézirat. Miskolc, 1993. 5 p.
- Török Á.: Stratégia-e a vállalati sodródás? - Közgazdasági Szemle LXI. évf. 1994. pp. 878-890.
- Túlélés és privatizáció, Borsodchem Rt. fizetőképességének helyreállítási programja. - Kézirat.

Viga Gyula: Néprajzi jegyzetek Kazincbarcikáról (különös tekintettel az életmód és az árucseré folyamataira). - Miskolc, 1993.

Weiner T.: Sztálinváros, szocialista város. A városépítés módszere. - Építés-Építészet, 1951/11-12. sz.

Weiner T.-Valentiny K.-Visontai M.: Sztálinváros, Miskolc, Tatabánya. Városépítészetünk fejlődése. - Szerk.: Sós A.-Faragó K. - Műszaki Könyvkiadó, 1959.

Zoltán L.: Komló, a szocialista városépítés új erőpróbája. - Magyar Építőművészet, 1953/5-6.sz.

Függelék

1. táblázat. Vállalaton belüli és kívüli immissziós mérések eredményei

Mintavétel helye	ideje	NH ₃ mg/m ³	NO ₂ mg/m ³	HCl mg/m ³	Por g/m ² /30 nap	Cl ₂ mg/m ³
	1985	0,075	0,023	0,05	21,5	0,07
	1986	0,089	0,022	0,05	26,6	0,09
	1987	0,084	0,034	0,07	32,53	0,04
I.	1988	0,292	0,039	0,08	32,2	0,12
	1989	0,222	0,032	0,04	20,26	0,02
	1990	0,298	0,018	0,07	22,31	0,04
	1985	0,04	0,04	0,05	11,80	0,04
	1986	0,05	0,02	0,05	11,65	0,04
	1987	0,03	0,016	0,05	8,69	0,03
II.	1988	0,04	0,28	0,05	12,04	0,05
	1989	0,032	0,026	0,05	10,6	0,026
	1990	0,035	0,019	0,05	10,11	0,02
	1985	0,059	0,016	0,05	12,77	0,07
	1986	0,096	0,023	0,05	21,5	0,010
	1987	0,103	0,044	0,06	9,35	0,06
III.	1988	0,252	0,024	0,11	9,8	0,11
	1989	0,215	0,027	0,05	12,8	0,03
	1990	0,290	0,018	0,08	9,8	0,04
	1985	0,085	0,015	0,05	17,1	0,02
	1986	0,103	0,026	0,05	17,3	0,018
	1987	0,079	0,034	0,07	13,2	0,05
IV.	1988	0,307	0,031	0,12	12,75	0,013
	1989	0,259	0,031	0,06	23,12	0,08
	1990	0,288	0,019	0,08	13,56	0,06
	1985	0,25	0,07	0,05	11,40	0,08
	1986	0,23	0,07	0,05	14,30	0,11
V.	1987	0,172	0,06	0,05	14,26	0,07
	1988	0,220	0,06	0,05	10,78	0,09
	1990	0,261	0,05	0,05	15,84	0,09
	1985	0,50	0,11	0,05	15,79	0,11

Mintavétel helye	ideje	NH ₃ mg/m ³	NO ₂ mg/m ³	HCl mg/m ³	Por g/m ² /30 nap	Cl ₂ mg/m ³
	1986	0,54	0,13	0,06	14,61	0,14
	1987	0,60	0,086	0,06	13,14	0,096
VI.	1988	0,57	0,104	0,06	13,72	0,010
	1989	0,758	0,12	0,07	14,88	0,11
	1990	0,7	0,09	0,07	16,49	0,11
	1985	1,52	0,28	0,05	50,58	0,08
	1986	1,68	0,31	0,05	50,87	0,10
VII.	1987	1,502	0,25	0,05	32,85	0,06
	1988	1,337	0,285	0,05	42,37	0,07
	1989	1,259	0,278	0,05	55,4	0,06
	1990	4,24	0,19	0,05	40,31	0,05
Immissziós határérték:		0,5	0,15	0,15	21	0,3

2. táblázat A Borsodi Vegyi Kombinát tisztított szennyvizének vízminőségi paraméterei

	Sajóvíz	Tisztított szennyvíz			Engedélyezett határértékek (1991)
		1989 évi átlag	1990 évi átlag	1990 II. félévi átlag	
pH	7-8	7,4	7,4	7,3	5-9
NH ₄ ⁺ N-ben kg/m ³	0,0014	0,0532	0,031	0,0211	0,03 ('89-ben: 0,08)
összes oldott anyag kg/m ³	0,46	1,0532	1,892	1,988	3,0 (egyedi)
Na kg/m ³	0,0305	0,318	0,344	0,357	0,8 (egyedi)
Hg kg/m ³	5 x 10 ⁻⁷	8 x 10 ⁻⁶	6 x 10 ⁻⁶	4 x 10 ⁻⁶	1 x 10 ⁻⁵
KOI _B kg/m ³	0,0412	0,0481	0,0343	0,0327	0,1

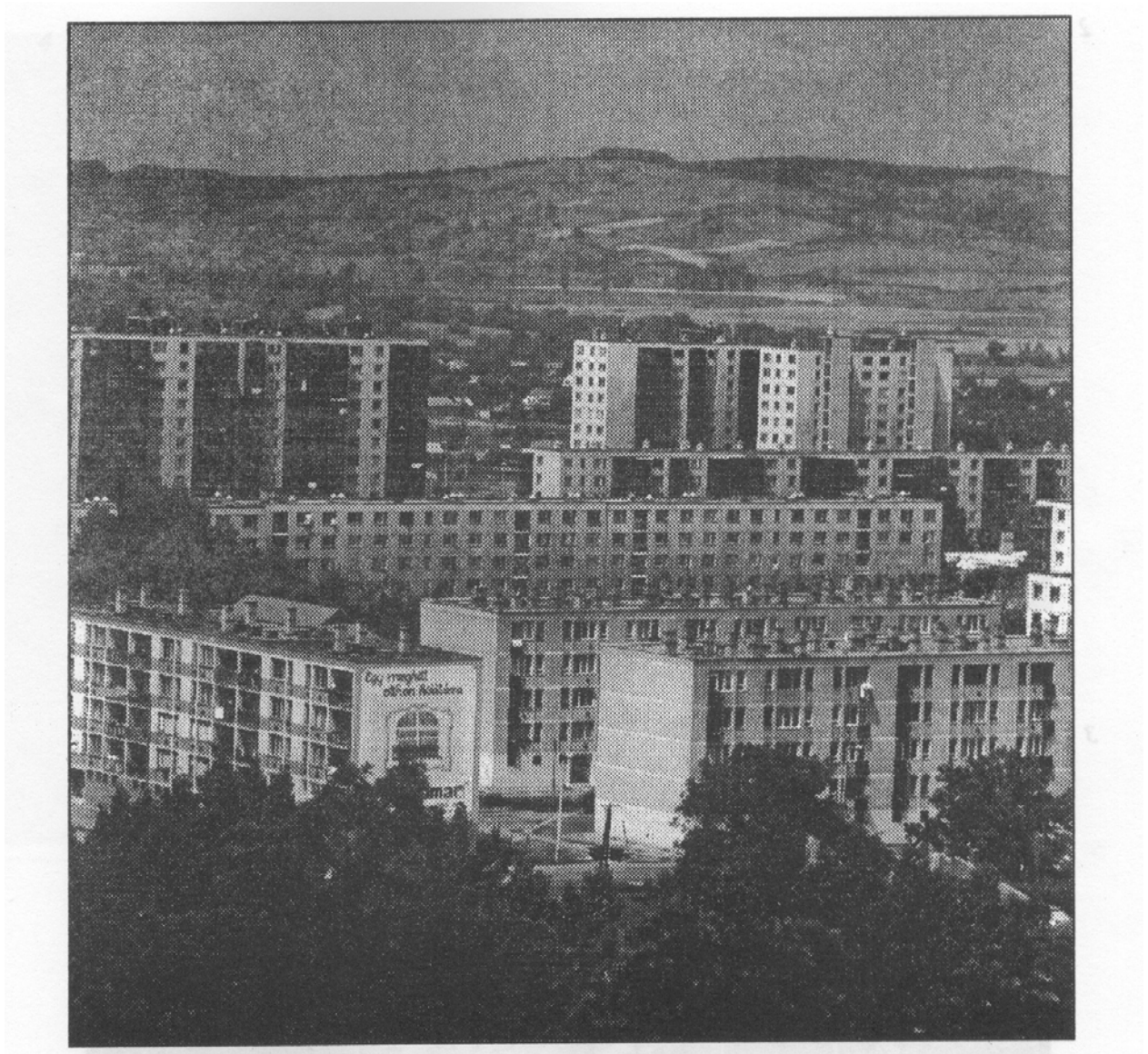
3. táblázat A Sajó néhány vízvizsgálati adata két szelvényben (az ÉKF adatai)
Sajó - Sajókaza közúti híd

Komponens	1990. év		1991. I-V-ig	
	mg/l	osztály	mg/l	osztály
Oldott oxigén	7,5	1.	10,8	1.
Kémiai oxigénigény (KOI)	27	3.	4,9	1.
Ammónium	0,4	1.	0,71	2.
Nitrát	7,5	1.	11,0	1.
Összes oldott anyag	389	1.	328	1.

Sajó - Sajószentpéter közúti híd

Komponens	1990. év		1991. I-V-ig	
	mg/l	osztály	mg/l	osztály
Oldott oxigén	7,4	1.	10,8	1.
Kémiai oxigénigény (KOI)	24,0	3.	5,5	1.
Ammónium	1,74	3.	1,03	2.
Nitrát	12,8	1.	11,4	1.
Összes oldott anyag	476	2.	395	1.

Képek

1. Magasról nézvést....magasról nézvést az előtérben a '60-as évek 4 emeletes, zárt utcasort nem alkotó házai láthatók, mögöttük már az újabb kor ('70-es-'80-as évek) panellakásai, köztük 11 szintes épületek. A háttérben az egyik "ősfalu", Barcika földszintes, falusias beépítésű belsősege. A Sajó-völgy nem túl széles völgytalpán túl szelíd dombvidék, parlagon maradt szántókkal, ligetes legelőkkel.

2

3

2., 3. A városközpont (a főtér) kiépítése viszonylag későn, a '60-as évek végén indult meg, addig a város "fórumának" szerepét az első új utca, a Lenin út töltötte be. A képeken látható főposta 1978-ban, a Kazinc áruház 1970-ben készült el, a Művelődési központot 1969-ben adták át a város lakosságának. A Főtér, a "fórum"

ma is féloldalas, a legutóbb felépült ÁFÉSz-központ sem zárja le teljesen a teret. A ritkásan álló 2-3 szintes, meglehetősen szokványos architektúrájú épületek ma már nem nyújtanak egyértelműen városi élményt, látványt.

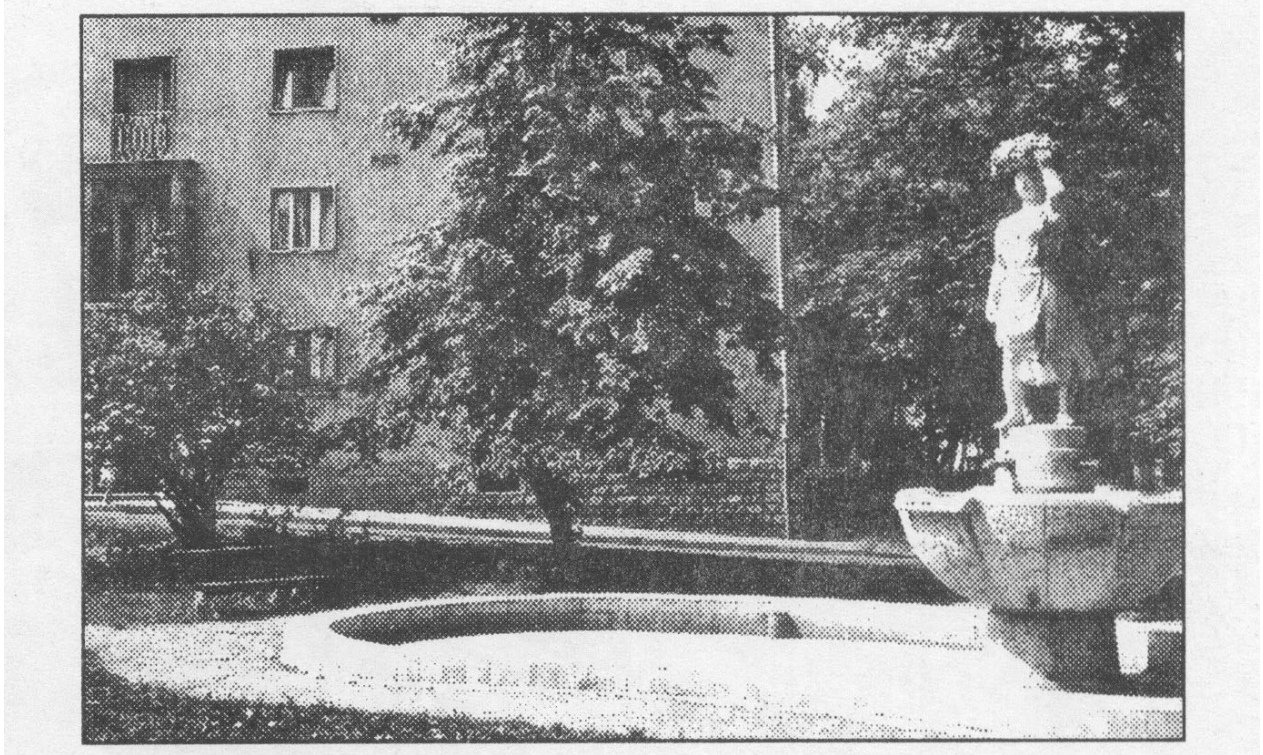
4

4., 5, 6. Ez itten a Lenin(i) út... (ma Egressy Béni utca), a város első, még az ötvenes években felépült utcája, a háromemeletes hagyományos technológiával épült házak elsősorban lakás céljára szolgáltak. Az elmúlt években nem kis gondot okozott az

"új" funkciók (kereskedelem, szolgáltatások, kisipari műhelyek) elhelyezése. A volt földszinti lakásokból kisméretű, kirakat-nélküli, rampáról megközelíthető üzlethelyiségeket alakítottak. Az utca szélesség s a fák a legtöbb útikönyv s a városról szóló írások szerint oldják az épületek egyhangúságát, a hivalkodástól ugyancsak mentes homlokzatok sivárságát.

7. A "zöld", a parkok valóban benyomulnak a városmag épületei közé. Ez ugyan némileg szokatlan egy belvárosban, de előnyei kétségtelenek. Az "írárok" Barcikát a szobrok városának is nevezik. Képünkön a "Szület szökőkút" látható. De mi apasztotta el a szökőkút vizét? Pénzhiány, műszaki hiba, gondatlanság...?

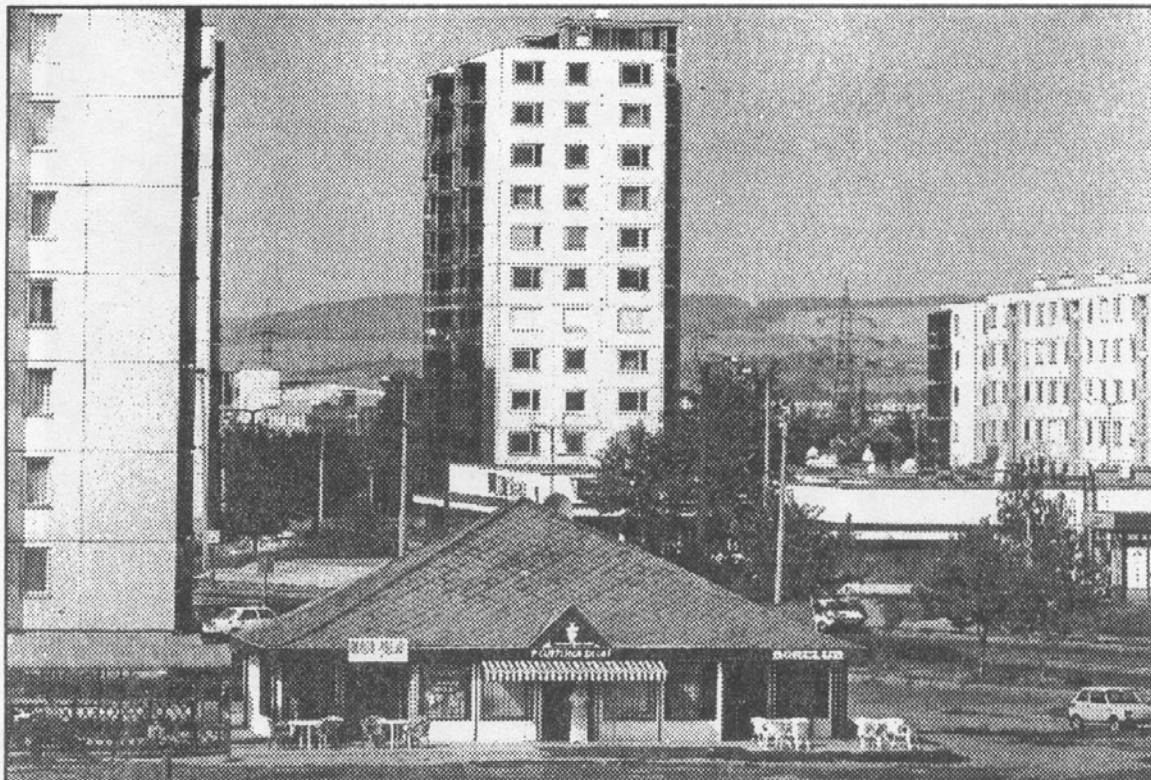

8. A városközpont része az 1969-re felépült 420 ágyas kórház, ÉNy-Borsod egészségügyi központja. Lehetne persze ipari fellegvár is, kinézetre nehéz beton idomaival, "hullámpvc" bódéjával, helyre kéményeivel.

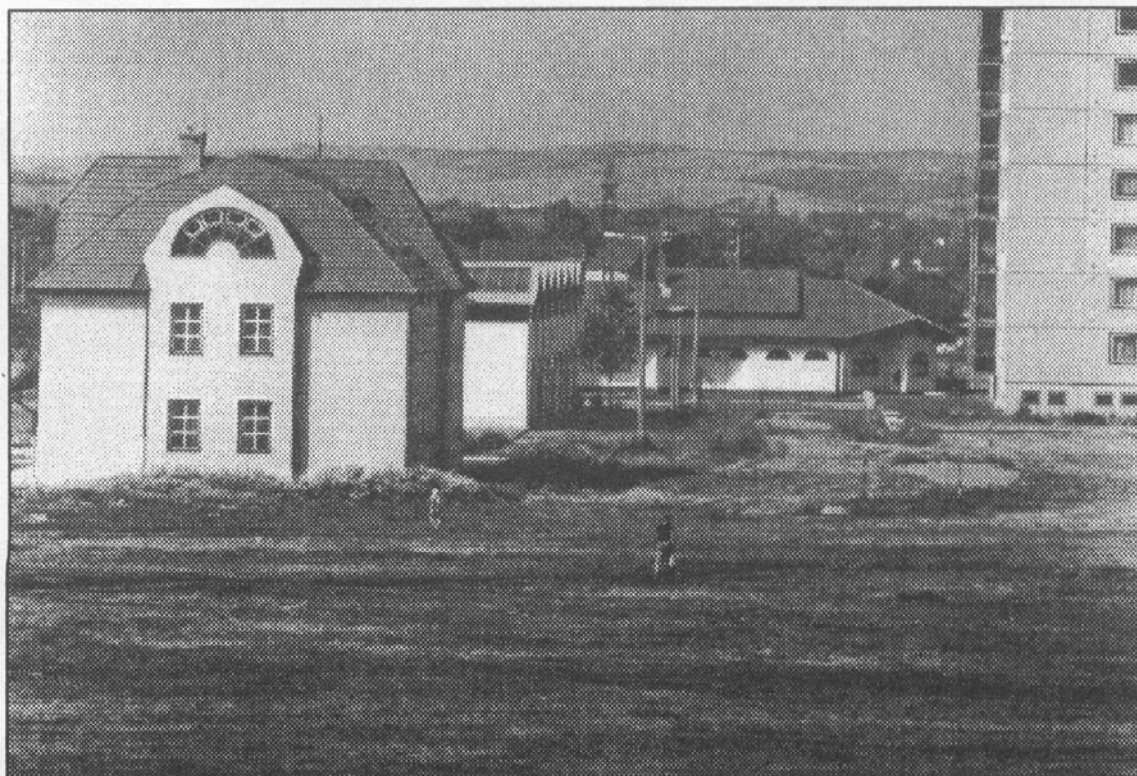

9. Ha majd özönlenek a turisták... megszállhatnak a vonzó nevű Polimer Hotelben. Az épület már jelzi a hatvanas évek tucat-középületeinek modernizálási lehetőségét, az újonnan felrakott sátoztetőt, vidám cserepet, "recessziós" korlát-mívet. A virágos ládák elhelyezése még esetleges, a gyepterület... nem könnyű a harmóniát kialakítani.

10

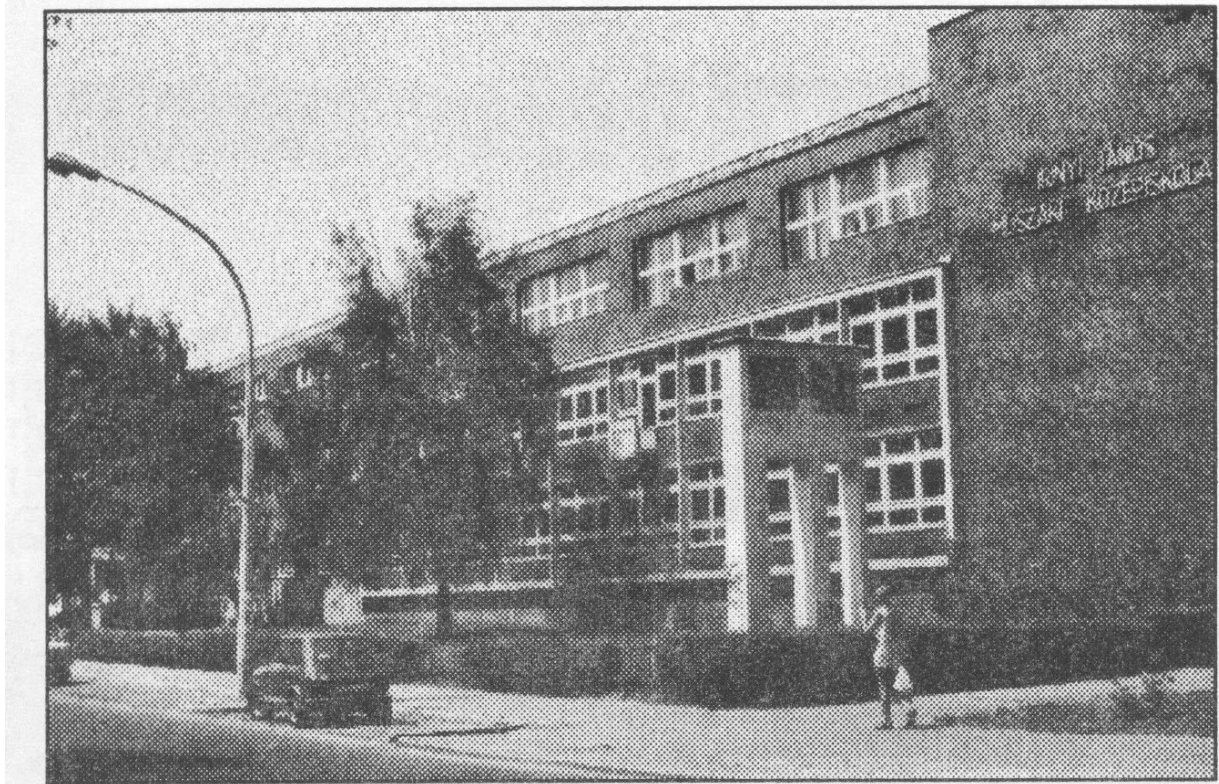

11

10., 11. A Sajó felé tör előre a központ... A Jószerencsét s a Hadak útja közötti területen, a legelőn, szerteszórva kinőtt a földből néhány 11 emeletes. Köztük jókora üres foltok. Erre terjed ma a városmag. Mivel a panelházak alig viselik el a városi

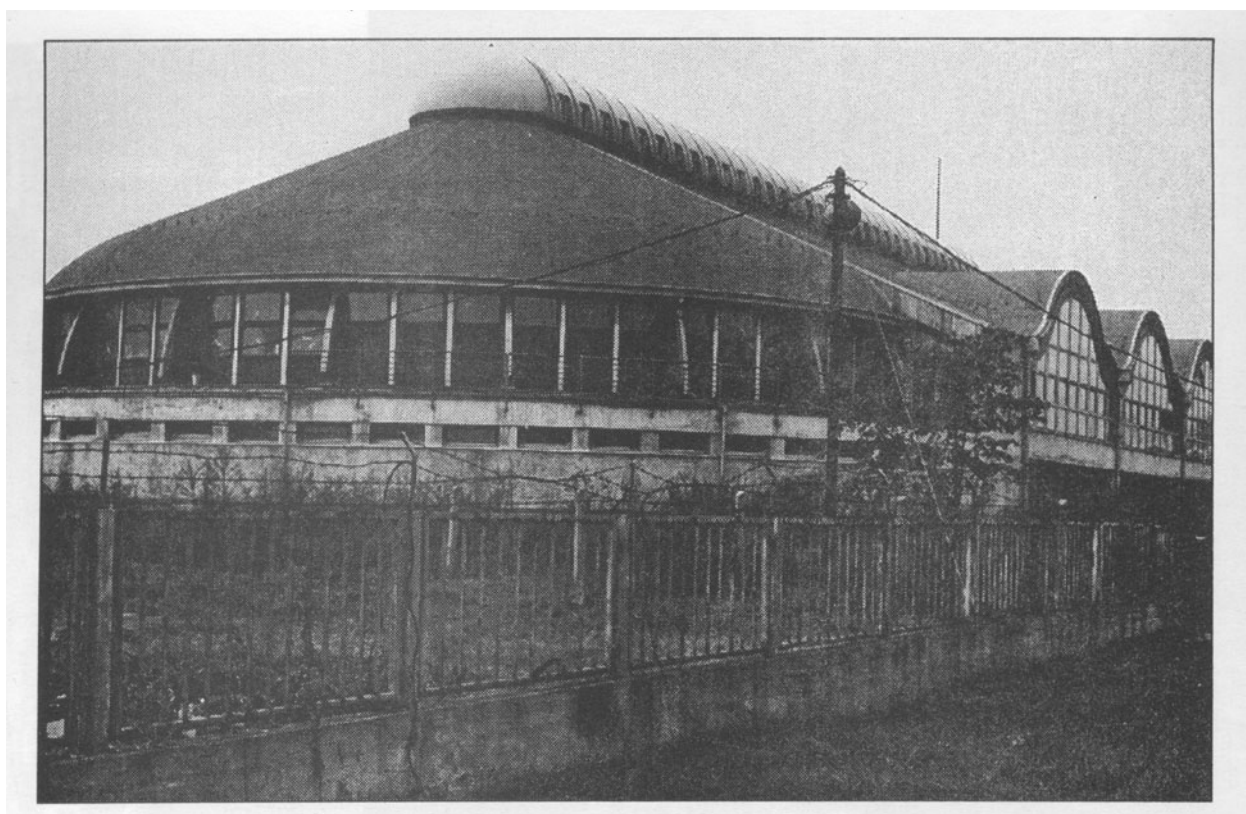
funkciókat - iroda, üzlet -, utólag a hézagokba felhúzott szerényebb méretű épületek adnak helyet számukra. Helyt kap itt a magánvállalkozás (10. kép) csakúgy, mint a posztmodern középület, a Munkaügyi kirendeltség. "Belakottnak" még nem mondható a tájék, de a polgár a maga útját járhatja már... legalábbis a legelőn.

12. A "történeti városmag" nyugati peremén épült fel 1961-ben a Vegyipari Technikum, épületeiben működött a rövidéletű Barcikai Főiskola, a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem Vegyipari Automatizálási Kara (1989-ig). Ma itt működik az Irinyi János Műszaki Középiskola.

13. A hatvanas évek klasszikus középületi formakincséből építkező (egy majdani skanzenben is magának joggal helyet követelő) vasútállomást szemmel láthatóan megviselték az elmúlt évtizedek... ám az érkezőnek készséggel felkínálkozik a város s a táj (útbaigazító térképek!).

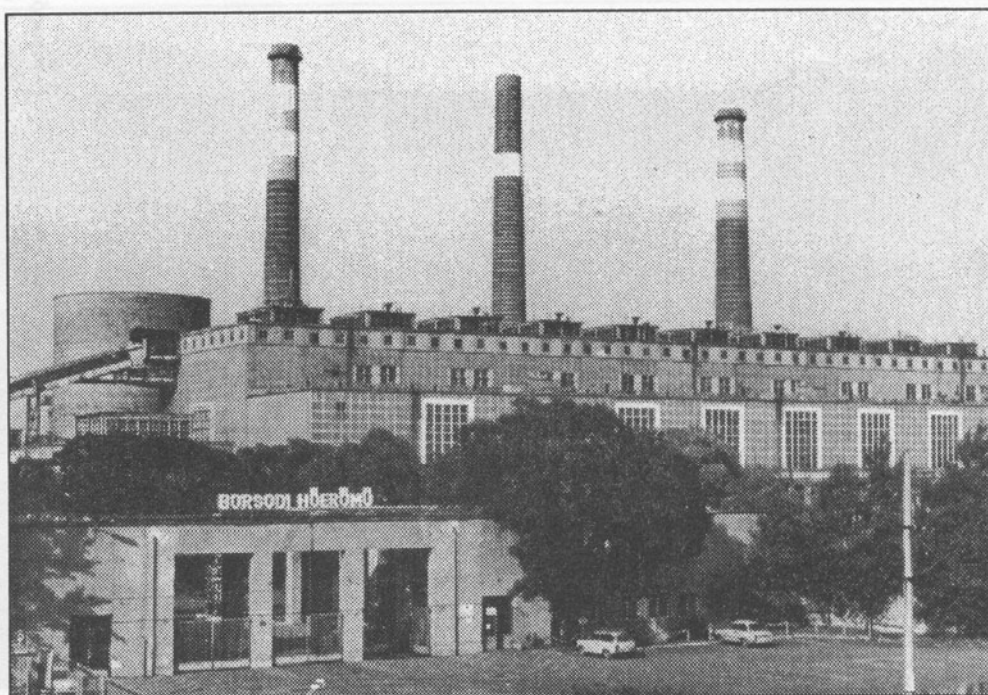

14. Szunnyadó (nagyra)vágyak... Az uszoda építésének kezdete még prosperitás, a vegyiművek s a város "egységének" jegyében indult. Mielőtt felépült volna, változott a világ. Ma senkinek sem kell a féligkész épület... a befejezéshez, a majdani üzemeltetéshez nincs meg a fedezet. Szunnyadnak a milliók - reméljük, nem örökre.

15. Ez már Amerika... (IFA nélkül).

16

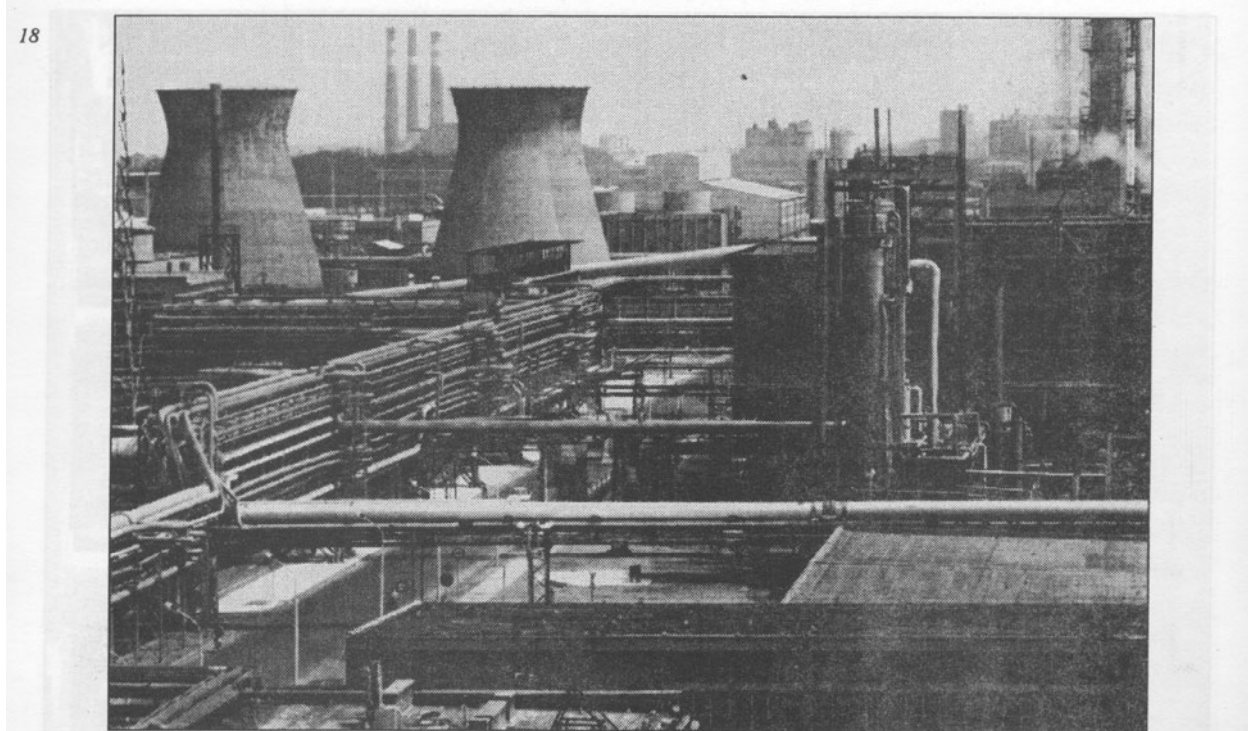

17

16., 17, 18. Kazincbarcika a magyar ipar fellegvára. Városalapító gyáróriások, a sajóvölgyi szénbányászatra, barcikai szénosztályozóra "települt" Borsodi Hőerőmű (16. kép), az ötvenes évek "erőt sugárzó" épületére már modernizált cégért viselő

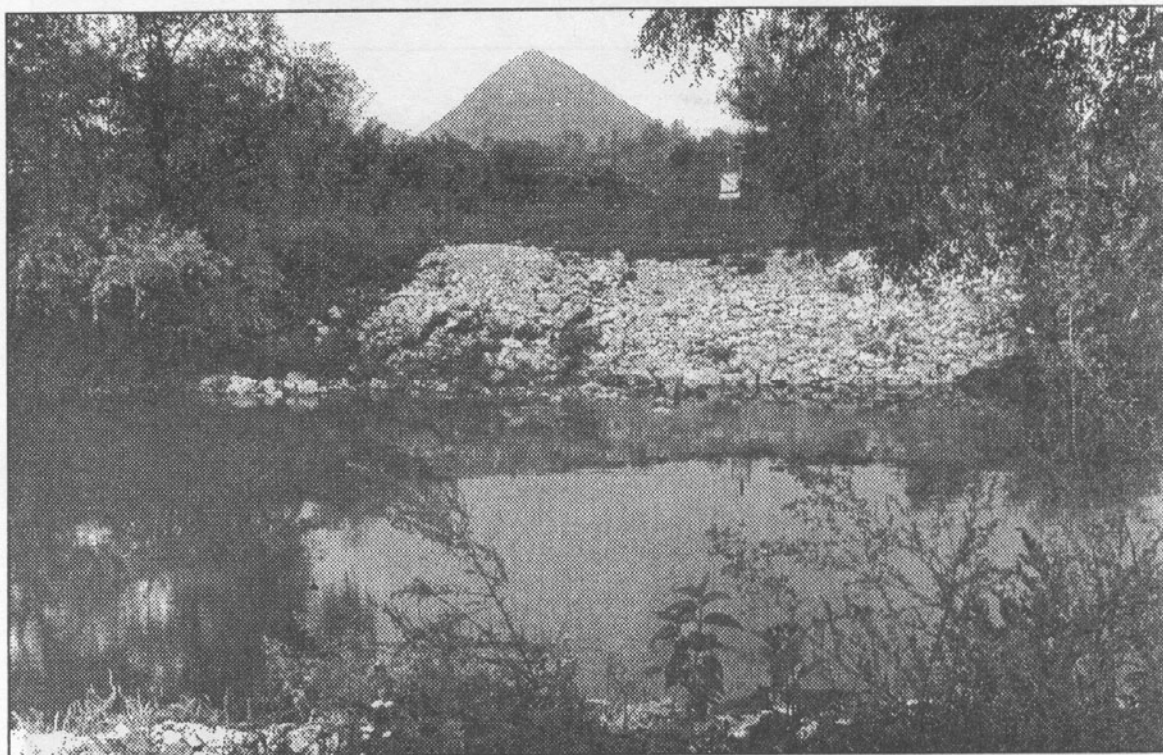
vegyiművek (17. kép) s az elmaradhatatlan barcikai fotó-téma, a csőkígyók, hűtőtornyok, üzemcsarnokok kilométerekre nyúló dzsungele. (18. kép)

19

20

19., 20. Az ipari táj hátsódudvara: meddőhányók, szeméttelp. (Ez utóbbi ugyancsak elhíresült.)

21

22

21., 22. Tardonavölgy, kertváros. Sorházak előlről, hátulról.

23. Barcika "Rózsadombja". Az én házam az én váram: barokk baluntrád, tioli erkélykorlát, csőoszlop, szatellit-antenna s egyfejű sas (netán turul?)... de majd megnőnek a fák.

24. De a köd mindent megszépít.